HER ÜLKEDEN
BİR YAZAR
5

Karel Ptaçnik

Bir Avuç Delikanlı

GÜN YAYINLARI

HİLÂL MATBAACILIK KOLL. ŞTİ.
İSTANBUL — 1969 — TEL. : 22 91 78

Karel Ptaçnik

BİR AVUÇ DELİKANLI

Çeviren

Tektaş Ağaoğlu

(İKİNCİ CİLT)

GÜN YAYINLARI

Başmusahip Sokak, Tan Ap. No. 6 - İSTANBUL

Jano güldü. «Sizde hiç iş yok ama biliyor musunuz neden?» dedi. «Meselelere yanlış gözle bakıyorsunuz hep... Aylak aylak dolaşıp hiç bir iş görmüyorsunuz.»

«E peki n'apalım?» diye karşılık verdi adamlardan biri. «Bizi getirdiler kapattılar buraya. Memlekete gönderdikleri zaman da kendi işimize bakalım diye ne gerekirse yapacaklar.»

«Birazcık düşünseniz burda vaktinizi boşuna harcamazsınız,» dedi Jano. «Savaştan sonra ne olacağınızı birazcık düşünseniz, yani memlekete döndükten sonra demek istiyorum, hiç de fena olmaz. Savaşı kim kazandı, kim kaybetti bilebilecek misiniz acaba? Kim suçludur, kim suçsuz? Aldatılanlar kimler? Kimden yana olduğunuzu bilmek zorunda kalacaksınız, haberiniz olsun.»

Çocukların arasında onlardan biri gibi dolaşıyordu; her odada bir dostu, herkese diyecek bir sözü vardı. Burda en son savaş haberlerini iletiyorsa, orda birilerine komik bir hikâye anlatıyordu.

«Duce ile Çek Cumhurbaşkanı Hacha Alplerdeki villâsında Hitler'i görmeye gitmişler. Führer subaylarının ne kadar disiplinli ve kendisine bağlı adamlar olduğunu göstermek istemiş, üçünü avluda karşısına dizip birine, 'Bana olan sevgini göstermek için kendini uçuruma at' demiş. Adam hemen bir selâm çakmış ve duvarın üzerinden atla-

mış aşağı. Bunun üzerine Hitler ikinci subaya, Duce'ye olan bağlılığını göstermesi için aynı şeyi yapmasını söylemiş, o subay da bir an bile düşünmeden kendini aşağı atmış. O zaman Hitler üçüncü subaya dönerek, Hacha'ya bağlılığını göstermesi için atlamasını istemiş. Subay duvara doğru koşarken Hacha önüne geçmiş, 'Bana olan bağlılığınıza yeterince kani oldum, evlâdım,' demiş, 'atlamanıza lüzum yok.' Bunun üzerine subay dönmüş ona, 'Zaten ben de bıktım bu boktan hayattan!' demiş ve kaldırıp atmış kendini.»

Okulda Jano, Mirek ve Jozef'le sonu gelmez tartışmalara girerdi. Mirek, dünyanın başına sarılan belânın hep Alman karakterindeki bir bozukluktan ileri geldiğini söylüyor, başka birşey demiyordu. «Almanlar olmasa,» diyordu, ısrarla, «dünya cennet olurdu. Niçin iki dünya savaşı da burda, Avrupa'da patladı? Niçin Avrupa devletleri birbirleriyle geçinemiyorlar? Bu işin kökünde Almanya yatıyor. Hepsi o canavar Prusyalı tabiatından ileri geliyor. Ne desen beni tersine inandıramazsın-»

«Hayır, hepsi iş, para yüzünden,» dedi Jano. «Yeni yeni pazarlar ele geçirmek için, ham maddeleri kapatmak, başkalarının topraklarına el atmak için. Bütün dünya paylaşıldı, bayrak çekilecek bir yer kalmadı, hangi kumsala ayak atsın fatihler? Hepsi bunların birer fatih. Yalnız ne var, bazıları öbürlerinden daha güçlü. Onun için aralarında döğüşüyorlar. Dünyaya sığamıyorlar çünkü. O kadar çoklar ki, birbirlerini çiğniyorlar kazanç yarışında.»

«Açıkça kimleri demek istiyorsun,» dedi Jozef, «söyliyemez misin?»

Akşam yemeğinden sonraydı ve odada ışık sönmüştü. Canavar düdüklerinin ötmesini beklerken çocuklar gerçeği bulmak, çağın birbirine karıştırdığı sorunlar düğümü içinden gerçeği çözüp doğruyu kavramak ve bir da-

ha ellerinden bırakmamak kaygusuyla aralarında konuşuyor, tartışıyor, çekişiyorlardı.

«Kimi demek istediği önemli değil,» dedi Olin'in sesi, karanlıkta. «Mesele şu: bizim gibi küçük bir millet hiç bir zaman bağımsızlığını koruyamaz. Bana kalırsa bence en iyisi de budur. Yeter ki memlekette herkesin hali vakti yerinde olsun, yeterince yiyebilsin, üstü başı iyi olsun, Çek gazetelerini okusun, Çekçe konuşsun. O zaman kimden emir aldığımıza, ya da emri kimin verdiğine bakmayız.»

«Yahu kendinden utan, be!» diye haykırdı Jozef. «Karnın doyduktan sonra karnını kimin doyurduğuna ve de yarın ensene kimin vuracağına aldırmaz mısın demek istiyorsun?»

«Parayı veren düdüğü çalar,» diye cevabı yapıştırdı Olin.

«Quisling, Nazilerden beterdir,» dedi Kovanda. «Seni dinledikçe, oğlum, bana öyle geliyor ki sen hayatını atasözlerine göre yaşıyorsun. Al sana bir tane daha öyliyse: 'Bindiği dalı kesen tepesi üstü düşer'.»

«Ve de boş lâf karın doyurmaz,» dedi Olin. «En iyi şartlar üzerinde anlaşmaya varmak sağduyunun ta kendisidir. Askerlere kendinden nefret ettireceksin de ne kazanacaksın? Uyuşmak daha akıllıca bir iş değil mi?»

«Sen ilkin heriflerin kölesi olmakla ne elde ettiğimizi söyle,» dedi Mirek. «Karavanayı daha iyi çıkarsalar hadi neyse, düşünürdüm belki. Yoksa sen subaylar sofrasından kalan artıkları mı tıkınıyorsun?»

Olin cevap vermedi. Bu hakaret karşısında ne yapacak diye hep merakla beklediler. Uzun bir sessizlikten sonra, karanlık odada Olin'in hıçkırıklarını tutmaya çalıştığını duydular.

«Olin, Allahını seversen, ağlamıyorsun değil mi?» diye bağırdı Jozef. Olin cevap vermedi. Ranzasından çıktığını, ayağını bir iskemleye çarptığını işittiler. Sonra kaba-

ralı postalları döşemeyi çizdi. Postallarını, pantalonunu giydi. «Olin,» diye yalvardı Jozef, «nereye gidiyorsun?»

Olin hâlâ hıçkırıyordu. Kapıya gitti. Elini kapının tokmağına koydu, orda konuştu: «Sandım ki hepimiz Çek'iz burada, onun için içtenlikle konuşabiliriz. Biliyorum, ben mutemedim ama hiç bir zaman sizlerden biri olduğumu unutmadım, zamanı gelince de sizinle beraber memlekete gitmeyi istiyorum. Elime çok fırsat geçtiği halde hiç birinize bir zararım dokunmadı. Divanı harbe verileceği zaman Jano'dan yana çıktım. Tutsak Sırplara yiyecek verdiğini biliyorum oysa. Hepiniz hakkında bildiklerimi söylesem bütün bölük kodesi boylar. Hiç kimseyi suçladım mı ben şimdiye kadar? Niçin bana karşısınız hepiniz? Ne yaptım da bana böyle davranıyorsunuz?»

Sesi kırıldı. «Niçin rahat bırakmıyorsunuz beni? Niçin güvenmiyorsunuz bana? Niçin?» Kapıyı açtı, dışarı çıktı ve ardından usulca kapadı kapıyı.

Çocuklar konuşmadan uzandılar yataklarında. Olin'in gözyaşları hepsini şaşırtmıştı. Ağlamak ne zamandır tiksindirici birşeydi onlar için, çünkü içlerini yumuşatıyordu; oysa o yumuşaklığı her ne bahasına olursa olsun —kabalıkla, hakaretle, lânetlerle— üstünü örtüp belli etmemek gerekti. Bu kez özellikle ne yapacaklarını bilemediler, çünkü bu. beklenmedik olayda kendilerinin de hiç suçu olmadığını söyliyemezlerdi. İlkin kimse konuşmadı. Gözlerini karanlığa dikip uzandılar öyle; derken Jiri birşey dedi, öbürleri de ona katıldı, fazla ileri gittiklerini kabullendiler.

«Baya hayvanlık ettin, Mirek,» dedi Jiri. «Hepimiz fazla sert davrandık, bana öyle geliyor.»

«Gerçekten iyi davranmıyoruz ona karşı,» dedi Fritz de, «kessek iyi olur.»

«Gerçi zaman zaman bir tuhaf ama, muhakkak ki fazla ileri gittik biz de. Çocuk gibi ağlatmak var mıydı şimdi, yani...»

Mirek tenkitleri dinledikçe öfkesi kabarıyordu; sonunda dayanamadı, patladı: «Şimdi hepiniz acıdınız herife, öyle mi? Yüreğiniz parçalandı vallahi, suç da benim, değil mi? Gideyim özür dileyim isterseniz, ha?»

Jiri, namuslu bir adamın hata işlediği zaman bunu kabul edeceğini belirtti. Gusta, özür dilemenin yerinde olacağını söyledi. En sonunda Kovanda konuştu:

«Bana kalırsa o kadar önemli değil,» dedi. «Benim anlamadığım, niçin Olin böyle birden alındı? Yani demek istediğim, bundan önce çok daha ağır şeyler dediydik birbirimize, kimse ağlamadıydı. Eğer doğruyu görür de yola gelirse onu kendimizden ayrı tutmamız için bir neden göremiyorum ben. Ama yine de, bana sorarsanız, iki yüzlü farenin biridir Olin. Sizler de hep aynı görüşteydiniz şimdiye kadar, hiç inkâra kalkmayın. Burnunu çekmeye başladı ya, hemen yüreğinizin yağı eriyiverdi... Bence öyle yalan yere ağlamadan da ne diyeceği varsa söyliyebilirdi.»

Çocuklar hemen konuşmadılar. Aradaki sessizlikte Jano yatağından fırladı, odayı geçip kapıya koştu. Bir eliyle kapıyı çekip açarken öbürüyle elektrik düğmesini çevirdi, koridora baktı. Çocuklar, hepsi, bir acele kaçan ayak sesleri işittiler.

Jano döndü baktı arkadaşlarına.

«Kulak misafiri oluyormuş,» dedi. «Herşeye müstahaktır.»

Jano ışığı söndürürken Kovanda alaylı alaylı gülüyordu: «Küçük gönlünü kırdık diye kendisinden özür dileyelim istiyordu. Önünde dize gelecez sandıydı, hilekâr domuz!»

Tam Jano ranzasına tırmanırken canavar düdükleri ötmeye başladı.

⁂

Noel yaklaşıyordu. Geceler soğuk ve nemliydi. Gündüzün yoğun bir sis gelip ortalığı kaplıyor, o beyaz, belir-

siz siste çizgileri bulunan insanlar ve eşya güçlükle seçilebiliyordu. Tek gözlü tramvaylar eli bastonlu körler gibi ihtiyatlı ilerliyor, otomobiller yavaş gidiyordu. İnsanlar yakalarını kaldırıyorlardı.

Noel gecesi ilk kar yağdı. Gökyüzü can çekişen bir adamın yüzü gibi külrengiydi. Göğün çektiği acıdan ufacık beyaz, kuştüyünü andırır kar taneleri doğdu, usul usul düştüler yere. Dört bir yanda yerler onlarla siyah benekli kürke döndü. Tramvay bekleyen yolcular kapı ağızlarına daha bir sokuldular, göğe baktılar; ellerinin tersiyle yanaklarına düşen kar tanelerini silkelediler.

Yolun öbür yanında, okulun tam karşısında, on iki numaralı odada kalan çocuklar kantini akşam yemeğine hazırlıyorlardı. Elektrikçiler oraya buraya renkli ampuller astılar. Tavandan çam dalları ve kozalaklardan yapılma kocaman bir çelenk sarkıyordu. Yüzbaşının emriyle, piyanonun cilâlı kapağının üstüne süsleri elektrikle aydınlatılmış bir Noel ağacı konulmuştu.

Kovanda ile Mirek masalara yüzbaşının bir yerden ödünç aldığı beyaz örtüler seriyorlardı. Jozef ve Fera iskemleleri getiriyor. Olin duvarlara parça parça ateş dikeni iliştiriyordu.

«Ne parti olacak be!» dedi Kovanda. «Yemekten sonra Hill'den bize Alman Noel şarkıları söylemesini isteyeceğim. Bu ülkede söylüyorlar bu şarkılardan, değil mi?»

Mirek somurttu. «Sen dikkat et de, ihtiyar, Noel hediyesi diye kulağını çekmesinler,» dedi. «Benim düşündüğüm yemek, şimdi. Frantina, şinitzel, patates salatası ve kırmızı şarap varmış diyor, geçen yılki gibi. Bana büyücek bir güzel şinitzel ayırmasını söyledim de biliyor musun ne dedi? Dedi ki, 'Geçen yıl sana söz verdim veririm diye, ne oldu gördün,' dedi. 'Bu yıl,' dedi, 'hiç söz vermiyorum,' dedi. Kıçımın kenarı! İyi ki o cıgarayı zorla geri almışım ondan.»

Masalar hazır olup da Hill okula gidince Kovanda bir yerden yırtık bir peçete, bir şişe mürekkep ve bir fırça çıkardı.

«Weiss nasıl yazılır?» diye sordu Karel'e. «Sonunda iki s mi olacak?»

«Tabii,» dedi Karel. Peçetenin dört köşesine birer parça sicim bağlayan Kovanda'yı seyrediyordu. «Yine ne numaralar düşünüyorsun?»

Kovanda sır vermedi. «Yemekten sonra herkese hediyeleri dağıtılacak, bekle görürsün,» dedi.

Her beş dakikada bir Jano pencereden dışarı bakıyordu.

«Kızını görmeye gideceksin galiba?» dedi Karel, ansızın Jano'nun yanı başında biterek. Jano birden sıçradı, ve gülümsedi. «Hava kararır kararmaz,» dedi. «İnşallah gittiğimi anlamazlar.»

«Ne zaman döneceksin?»

«Geceyarısından önce muhakkak burda olurum. Lipinski gece izni aldı bana. Geçirmek doğru olmaz.»

Saat altıdan az sonra kimseye belli etmeden okuldan ayrıldı. Bir acele tramvay durağına vardı, tramvay gelince binip arka sahanlıkta ayakta durdu. Orda dalgın dalgın karanlık sokakları seyre koyuldu.

Kaputunun cebinde, sağ elinde, ufak bir mukavva kutu tutuyordu.

«Sana bir Noel hediyesi getirdim, Kathe,» diyordu parıl parıl gözleri. «İnce bir altın zincir üzerinde bir küçük inci. Seni görür görmez boynuna takacağım. Sen ne zaman eğilsen inci saf ve masum bir yürek gibi sallanıp oynayacak. Sen doğrulunca da göğsünde, şimdi yine öpmek için can attığım yerin hemen üstünde, tam ortada duracak.

«Ayıp değil mi ama, biz erkekler nasıl da duygularımızı belli etmekten çekiniyoruz? Odada yalnız başımay-

ken öptüm ben bu inciyi, çünkü sen takacaksın bunu, senin elin değecek buna. Ama sonra eğildim, aşağı ranzalara baktım beni bir gören oldu mu diye, ve öyle aptal hissettim ki kendimi! Seni sevmek niçin aptallık olsun? Biliyorsun seni sevdiğimi, değil mi, Kathe? Bütün düşüncelerim ve anılarımda sen varsın. Öyle de tatlı ki o anıların her biri! Seven insanın hiç unutamıyacağı anılar. Aklına geldikçe ellerini titreten, gözlerini bir loş yapan anılar. Bir sardı mıydı seni ansızın çevrende herşey rengini, sesini değiştirir, bilincinden geçen şimdi sadece ince bir deredir: canlı, renkli ve hızlı. Mutlulukla dola taşa kabarır, uçsuz bucaksız bir derya olur.»

Yarı yarıya boş tramvay her durakta usulca çan çalarak sessiz sokaklardan taka-ta-tak geçiyordu. Jano karanlık sahanlıkta başının üstündeki tutamağı tutmuş, loş pencerenin ardında karanlığa bakıyordu. Gülümsüyordu.

Bir hafta önce Kathe ilk kez ona kendini vermişti. Öyle doğruca, dürüstce olmuştu ki bu, Jano az kalsın ağlıyacaktı. Kathe sessizce hıçkırarak ağlamış, sonra iki elini birden onun saçlarının üstünde gezdirerek gözyaşlarından ıslanmış dudaklarıyla öpmüştü onu.

Kollarını boynuna dolamış, yumuşak yumuşak, «Artık benimsin,» demişti. O da onun ellerini, göğüslerini öpmüştü. Hiç de utanmamışlar, hiç de numara yapmamışlardı. Ilınan kanları azgın bir çay gibi önlerine katıp sürmüştü onları ve onlar bu kucaklaşmadan bütün acılardan arınmış, dipdiri çıkmışlardı. Yanyana çıplak uzanıp birbirlerinin gözlerinde kendilerini görmek istemişler, orada sadece, sanki çevrelerinde herşey varlığını yitirmiş gibi sadece, sevgi görmüşlerdi.

«Ne kadar yoksuluz,» diyordu gözleri, ikisinin de, «ama ne kadar da zenginiz! Bütün yeryüzü bizim. Uçsuz bucaksız ufuk, yüksek dağların altında gece, batı göğünde günbatışı, ve sarı ay, ve geceleyin yıldızlar, hepsi bi-

zim. Yüreklerimizi değiş tokuş edeli kimsesiz çocuklarız biz. Yolumuzda bize destek olacak tek şu yüreklerimiz var. Bir de, kemerlerimize bağlı dilenci kesesi, yırtık çarıklarımız. Bulutların üstünde yürürken çıplak tabanlarımızla yere basıyoruz.»

«Ben bir ozanım ve bir prensim,» diyordu onun okşayan elleri. «Senin öpüşlerin benim kalkanımdır. Gülrengi fedakârlığını kuşanmışım. Ben bir ozanım ve bir prensim, ve ömrüm sürdükçe senin ağzının, geniş alnının şanını söyliyeceğim, utancın burçlarını aşmasını daha henüz öğrenen küçücük ürkek adımlarının alımını söyliyeceğim. Kathe, sana inancımla ve iyilik ve barış dolu bir dünyada ve senin gülümseyişin ve sevginle dolu bir hayatta ben bir prensim.»

Dirseklerini karanlık pencereye dayadı.

«Endstation,» (Son durak) dedi bir kız sesi Jano'nun ardında ve o, telâşla, tramvayın karanlık bir köşede durmakta olduğunu gördü. Yolcular çoktan boşalmıştı. Ona seslenen genç biletçiye baktı, kıpkırmızı oldu.

«Geldiğimizin farkında değildim,» dedi, özür dilercesine. Para çıkarmak için elini cebine attı. «Bilet almamıştım.»

Kız gülümsedi. Biraz aşağılayıcı bir hareket yaptı.

«Zararı yok,» dedi, « o kadar zengin değilsin.» Elindeki bilet makasını belinden sarkan keseye koydu. «Hadi koş, bekliyordur seni. Sevdalı çocuk!»

Jano kıza gülümseyerek elini kepine götürdü. «Onu da mı anladın?»

«Hepimiz aynı değil miyiz?» dedi kız, yumuşak bir sesle, ve gülümsemeyi kesti. «İki kere bilet sordum sana, farkında değilsin, değil mi?»

«Mümkün değil,» dedi Jano. «Uydurdun işte bunu!»

Kız başını salladı. «Benden de selâm söyle,» diye seslendi.

«Teşekkür ederim, söylerim,» diye geri bağırdı Jano.

Sonra iki kere daha arkasına baktı, o karanlığa karışıp görünmez olana kadar elini salladı. Aklında kalan son görüntüsüyle kız omuzunu tramvayın kapısına dayamış, ellerini paltosunun ceplerine daldırmıştı.

Jano cebindeki ufak kutuyu sımsıkı tutarak karanlık sokakta hızla yürüdü. Soğuk bir rüzgâr kapkara bulutlardan ince, kuştüyünü andırır kar taneleri koparıyordu.

«Kaç kere böyle koşturarak geçtim bu sokaktan,» diye düşündü, gitgide duygulanarak. «Her seferinde sanki uzun bir yolculuktan eve dönüyordum. Gerçekten benim tek evim bu, ve senin kadar sabırsızlıkla görmek istediğim kimsem yok, Kathe.»

Kathe'nin oturduğu sokağın köşesini döndüğü zaman karanlığın içinden kısa boylu bir adam çıktı, elini kasketine götürdü, selâm verdi ona.

«İyi akşamlar, ahpap,» dedi, «ateşin var mı?»

Jano ceplerinde kibrit arandı. Kibrit kutusunu buldu, bir kibrit çaktı, öbürünün dudakları arasında uzattığı cigarayı yaktı. «Soğuk hava, değil mi?» dedi, mutlu bir sesle.

«Boş ver canım,» dedi adam, «aldırma.» Elini Jano'nun koluna koydu. «Zaten canım cigara içmek istemiyor,» dedi. «Sadece, Kathe'nin evine gitmeyesin diye uyarmak istedim seni.»

Jano şaşkınlıkla gözlerini kaldırdı. «Nerden biliyorsun...»

Adam Jano'nun kolundan tutup onu geldiği yola götürdü.

«Ben herşeyi biliyorum,» dedi. «Kathe'yi bu sabah tutukladılar. Fabrikaya geldiler yakalamaya, ve hemen ardından evinde arama yaptılar. Aradıklarını buldular tabiî. Şimdi Kathe'nin evine kimler gelip gidiyor onu öğren-

mek için orda biri bekliyor. Bir iki gün kalacak ama biz de bırakmıyacağız istediği olsun.»

Jano çıplak bir ağacın çarpık gövdesine tutundu. «Yok hayır, doğru olamaz. Olamaz...» diye fısıldadı.

Adam omuzlarını silkti. «Bu gibi şeylere hazırlıklı olmalıyız. Hepimiz. Kathe de, tabiî. Eh, hadi hoşça kal,» dedi, Jano'nun elini sıkarak. «Sıkı tut kendini. Herşey yoluna girince ben seni bulur haber veririm.»

Jano adamın yakasına yapıştı. «Ne olacak ona?» diye bağırdı. «Ne yapacaklar ona?»

Adam elini Jano'nun ağzına kapattı. «Yavaş ol, Allahını seversen,» diye fısıldadı, «aklını mı kaçırdın?»

Jano, «Bana ismini söylemelisin,» diye yalvardı. «N'olur! Kimden haber sorabileceğimi bilmeliyim. Onun izini kaybetmemem gerek, anlıyor musun, nerde olduğunu bilmeliyim.»

Adam başını salladı. «Ben seni tanıyorum, o kadarı yeter,» dedi. «Ben seni bulurum, ben olmazsam başkası bulur. Alasmaladık.»

Karanlığa karıştı gitti. Jano'nun hâlâ tutunduğu ağacın dallarını sarsan rüzgâr adamın ayak seslerini çabucak yuttu götürdü. Jano uzun bir zaman kaldı orda, hiç kımıldamadı. Sonunda soğuk giysilerinden içeri girdi, ta yüreğine işledi. Yüreğinin vuruşu durmuştu sanki; öldüresiye bir acı vardı göğsünde.

Duyduğu korkunç acıdan bacaklarını oynatmak zorunda kaldı, ve ayakları sokakta kendiliğinden, cansız bebek gibi aldı götürdü onu.

İçine inme inmiş, uyuşmuş gibiydi. Birşey algılamıyor, birşey duymuyordu; gözleri de hiç bir şey görmüyordu. Ağzında kelimeler tuz taneleri gibi dağılıp korkunç, ihtilâçlı bir ağlamaya dönüyordu.

Hayatı anlamını yitirmişti. Daha demincek Kathe yüreğinde yaşıyor diye nasıl da içi içine sığmıyordu! Oysa

şimdi kayıbının acısından ansızın yaşlanmış, yorulmuş gibiydi.

Onsuz nasıl yaşıyabilecekti? Ne için yaşıyacaktı? Sonra gelecek daha büyük acı için mi?

Farkına varmadan tramvaya bindi. Başının üstünde tutamağa tutundu, alnını serin cama dayayıp görmeyen gözlerle, alçak bulutlarla kaplı karanlık göğün altında geri kaçan sokaklara baktı. Tramvayın düzenli ritmi beynini uyuşturuyordu. Yumuşak, boğuk çan sesi o gecenin Noel gecesi olduğunu hatırlattı ona. Parmakları hâlâ cebindeki kutuyu sıkıyordu.

Ardından bildik bir ses «Endstation,» dedi. Jano, bir gayret, sesi hatırladı; dünyayla arasındaki tek bağ oymuş gibi çok, çok uzaklardan ona döndü, yavaşça başını çevirdi.

Bu kez kızın gözleri gülümsemiyordu. Jano baktı ona, ve onun da mumları yanmış Noel ağacını, ağacın altına yayılmış hediyeleri düşündüğünü, onun da yüreğinin bu düşüncelerden kaçmaya çabaladığını anladı.

Kız onun yanına gelerek, «Ne çabuk döndün?» dedi. «Yazık, erken ayrıldın ondan.»

Jano karanlığa bakıyordu. Orda arada bir bazı karaltılar sessiz sedasız belirip yine kayboluyorlardı.

«Evde yoktu,» dedi yavaşça. «Kimbilir, belki bir daha hiç göremeyeceğim onu.»

Kız yan gözle dikkatle bir baktı.

«Ölmedi ya,» dedi.

Jano irkildi. «Allah korusun!»

Kız hafifçe başını salladı: «O halde kesme umudunu. Bazen umut insanın dilediğinden fazlasına değer.»

Jano başını yavaşça ona çevirdi. Kız durduğu yerde düşünceye dalmıştı. Siyah saçları kasketinin altından omuzlarına düşüyordu. Dudaklarını kısmıştı.

«Senin ...hiç umudun yok mu?» dedi Jano.

Kız başını salladı. «Yok, çünkü ben herşeyi biliyorum.»

«O halde nasıl hâlâ yaşıyabiliyorsun? Hayatının ne anlamı var? Ben olsam hiç yaşamak istemezdim.»

Kız mahzun mahzun gülümsedi. «Senin gözün kendi acından başka birşey görmüyor,» dedi. «Dayanılamaz sanıyorsun buna ama başkalarını düşününce insan kendi acısını unutuyor. Çocuğum var benim. Bir o kaldı. Benimki geçen yıl Rusya'da öldü. Bana bırakabileceği en değerli şeyi bıraktı.»

Jano utanarak başını öne eğdi.

«Bağışla beni,» dedi. «Kimbilir beni ne aptal buluyorsun. Ama bilsen...»

«Biliyorum. Bedbaht olmak hiç de aptallık değildir.»

O sırada Jano cebinden kutuyu çıkardı.

«Bunu verecek kimsem yok,» dedi, sıkılarak, kızın elini kendi eline alıp. «Bunu kabul eder misin, lütfen? Bu gece insanlar hediyesiz kalmamalı. N'olur olmaz deme!»

Kız kımıldamadı. Birşey anlamıyan gözlerle elindeki kutuya bakıyordu. Öbür eliyle kutunun kapağını kaldırdı, saçları alnının önüne düştü. Sonunda başını kaldırdığı zaman gözlerinde yaşlar vardı.

«Fröhliche Weihnachten,» (İyi Noeller) dedi yavaşça. Yanaklarından aşağı yaşlar akıyordu.

«Frohe Weihnachten,» dedi Jano da, kızın elini sıkarak.

Köşede arkasına bakınca onu kapı ağzında, elinde kapağı açık kutuyla, hiç hareketsiz gördü.

Okulun kapısı kapalıydı, Jano çaresiz kantine gitti. Çocuklar masalara kurulmuşlardı. Yüzbaşı konuşmasını yeni bitirmiş, Olin yüzbaşının yanında ayağa kalkmış, dediklerini tercüme ediyordu. Çocuklarda bir sıkılma, bir bıkkınlık vardı. Yemeği bitirmişlerdi, şimdi şişelerini açmalarına izin verilmesini bekliyorlardı.

«Geri döneceğini sanmadıydım,» diye Jano'nun kulağına fısıldadı Mirek. «Senin yemeğini de bitirdim. Ama bitirebilirim demiştin, değil mi?»

Jano, n'apalım oldu der gibilerden bir hareket yaptı. «Zararı yok, zaten yemek istemiyordum,» dedi.

Olin sözünü bitirince kantinci Schwarz gramafonunu kurdu. «Stille Nacht, heilige nacht,» diye başladı koro, ve çocuklar şarap şişelerini açmaya koyuldular.

«Dinleyin bakın,» dedi Kovanda, «herifler bizim Çek Noel şarkılarımızı bile çalmışlar! Şimdi birazdan 'Bu gece İsa doğdu, Rabbimiz'i de çalarlar nerdiyse.» Jano'nun yanında ayakkabı tamircisi Ludva oturuyordu. Az konuşur, hastalıklı bir çocuktu. İnsanlardan kaçar, gerilerde kalırdı. Kendini güven içinde bulduğu tek yer bölüğün postallarını onardığı ufacık dükkândı. (Yüzbaşı bıraksaydı, geceleri de orda kalacaktı.) Işıklar söndükten sonra usulca girerdi çocukların odasına, onlar karanlıkta kokusunu alırlardı da, «Merhaba, miskokulu!» diye kabaca seslenirlerdi ona. «Şu kokuya bak be! Dinine yandığım, şu gövdene birazcık kolonya püskürtemez miydin?»

Ludva şarabını bir dikişte bitirdikten sonra hiç sıkılmadan Jano'nun şişesine uzandı. Kovanda eline vuracakken Jano yorgun argın gülümsedi. «Bırak içsin, n'olacak,» diye mırıldandı. Ludva hevesle saldırdı içkiye.

O sırada askerler şarkıya başladılar. «O Tannenbaum!» diye böğürdü Hill, öbürleri de ona katıldı. Askerlerin şarkısı biter bitmez Kovanda derin bir soluk aldı, kalın sesiyle «Altı Temmuz Gününde» yi söylemeye başladı.

«Tarihe bakma sen,» diye bağırdı Karel'e, biraz şenlenelim, yeter!»

Çoğunluk bu yanda ağır basınca askerler susmak zorunda kaldılar. Daha çok içmeye başladılar ve az sonra Hill büsbütün sapıttı. Çok geçmedi, Çavuş Bent ile Unte-

rofizier Mikliç de zom oldular. Nitribit solgun yüzüyle dimdik oturuyordu. Gözlerini yüzbaşıdan ayırmıyordu.

İki şarkı arasında ortalık biraz yatışır gibi oldu. Tam o sırada kunduracı Ludva ayağa kalktı. Şimdi de hıçkırığı tutmuştu. Derken avazı çıktığı kadar «Heil Hitler!» diye haykırdı, bozdu sessizliği.

Sanki kantinin ortasına bir bomba düştü. Çocuklar konuşmayı kestiler, askerler telâşla ayağa fırladılar. Hill sağ kolunu havaya kaldırdı, topuklarını birbirine vurup fiyakalı bir selâm çaktı. Nitribit öfkeden deliye dönmüştü. Yalnız Lipinski oturduğu yerde kaldı, yavaş yavaş şarabını yudumladı.

Çocuklar pek keyiflenmişlerdi ama. Pis pis sırıtıyorlardı. Ludva güç belâ ayağa kalktı, «Ein Volk, ein Reich, ein Führer!» diye haykırdı. (Tek halk, tek devlet, tek Führer.)

Hill masalar arasında kalan dar yoldan iskemleleri iki yana saçıp uçarak geldi. Devrilen bardaklardan masaların üzerine hep şarap döküldü, örtüler lekelendi. Ludva, Hill yanına gelene kadar yerinden kıpırdamamıştı; birden masanın altına dalıverdi; Hill de hiç durmadı, dizlerinin üstüne çöküp onun ardından girdi masanın altına.

Çocuklar ayağa kalktılar, o sırada salonda ışıklar söndü, bağırış çağırış arasında devrilen iskemlelerin, kırılan bardakların sesi duyuldu. Yüzbaşı kalabalığın ortasında karmakarışık emirler haykırıyor, Nitribit onun dediklerini yüksek sesle tekrarlıyordu. Çocuklar parmaklarının arasından ıslık çalıp kahkahalarla gülüyorlardı. Birisi bir kibrit çakacak oldu, o anda aldılar elinden; Bent de el lâmbasını yakmasıyla elinden kaptırması bir oldu...

Derken birden ışıklar yeniden yandı. Salonun ortasında Hill sırtında bir masayla ayağa kalkmaya uğraşıyordu. Kıllı yumruğunu savurduğu gibi masayı fırlattı attı üzerinden, ve doğruldu. Ceketine şarap dökülmüştü. Arkası-

na beyaz bir peçete iliştirilmişti. Peçetenin üstünde «Weiss» yazıyordu. Boynundan, sırtından geçirilen sicimleri iki eliyle çekti kopardı, bezi havaya kaldırıp yerlerinden uğramış gözlerle büyük, siyah harfleri okudu. Yüzü sapsarı oldu, kocaman, sararmış dişleri ortaya çıktı. Şarap lekeli kirli peçeteyi bir köşeden öbürüne yırttı, yere attı, üzerine basıp çiğnedi; sonra yıkıla yıkıla askerlerin masasına döndü, iskemlesine çöktü, eline en yakın gelen şişeyi alıp dikti kafasına.

Lipinski'den gayrı bütün askerler geldiler başına üşüştüler. Yüzbaşı sinirli sinirli omuzlarını oynatıyordu. Nitribit'in gözleri hınçtan kan çanağına dönmüştü. Bölük ayakta durmuş ne olacağını beklerken yüzbaşı birşeye karar veremedi, bir dakika geçti, onlar da birer ikişer masalarına dönüp oturdular iskemlelerine.

Şaşkınlığından yüzü kızaran yüzbaşı sonunda bir bardak kapıp havaya kaldırdı. «Heil Hitler,» diye bağırdı, «prosit!» Bu kez ister istemez Lipinski de ayağa kalkıp Führer'in sağlığına içmek zorunda kaldı. Askerler bardaklarını doldurdular, ellerinde tutup ileri uzattılar, sonra sağ kollarını göğüslerine, bardakları da yüreklerine bastırdılar. Bu tören sona erince, «Prosit, prosit, heil Hitler!» diye haykırarak bardaklarını boşalttılar.

Ludva köşede boş bir masa bulmuş, başını masanın kenarına dayamış, mışıl mışıl uyuyordu. Kolları bacaklarının arasından yere sarkmıştı.

⁂

Bölüğün hareket emri bulutsuz gökyüzünde çakan şimşek gibi apansız geldi. Kraienbruch'daki okulda bir curcunadır koptu. Hazırlık vardı: avluya kamyonlar girip çıkıyor, çocuklar ordan oraya koşturup öteberi taşıyorlar, denkleri sürükleyip kaldırıyorlar, indiriyorlardı. Ya-

zıhaneyi topladılar, terzinin, kunduracının araçlarını, yiyecek içeceği, bisikletleri ve kap kacağı denkettiler, kamyonlara kömür, patates, şalgam, tıbbî malzeme ve kâğıt yüklediler.

İstasyonda on iki kapalı yük vagonu bekliyordu. Vagonlara sobalar, bacalar, sıralar konulmuştu. Askerler ve atlar özel vagonlarda gidecekti. Otomobilleri, ve sahra mutfağını açık vagonlara yüklediler. Okul ansızın sessizleşti; ve o günedek içinde yaşıyanlar dördü bir sırada istasyona yollandılar. Komşular pencerelerden el salladılar onlara. Asfalt yol, bahar sağnağından sonra, soluk ve kuruydu. Yüzbaşı, gülünç hançeri belinde hop aşağı hop yukarı oynaya oynaya, bölüğünün başında yürüyordu.

Katar akşam saat yedide hareket etti. Son vagon tam istasyondan çıkıyordu, ufak tefek bir adam koştu geldi, başından kasketini çıkardı, havada sallıyarak haykırdı: «Hans, Hans, Hans!»

Jano giden vagonun penceresinden bakınca Noel gecesi kendisine Kathe'nin tutuklandığını bildiren adamı tanıdı. Elini sallamaya ancak vakit bulmuştu, tiren bir köşeyi döndü, ve kim olduğu bilinmeyen adamın, kolları iki yanında hiç kıpırdamadan durup durduğu sahanlığı gözden ayırdı.

Hava hızla kararıyordu. Essen üzerinde ışıldaklar göğü tarıyordu. Vagonlarda sobalar çıtırdıyor, gaz lâmbaları sürekli bir alevle yanıyordu. Çocuklar battaniyelerine sarınıp sıraların üstünde ya da yerde uzandılar, birer ikişer uykuya daldılar. Yalnız Karel kapının yanında yere oturmuştu; dudaklarının arasında bir cıgara, düşünüyordu.

On iki saat önce izinden dönmüş, başdöndürücü hareket hazırlığıyla karşılaşmıştı. Bavullarını açmamıştı bile; hemen atıvermişti kamyonlardan birine. Şimdi de bavul-

larının üstüne oturmuş, son birkaç gündür geldiği uzun yolu düşünüyordu.

Haddin üstünde kalabalık tirenlere balık istifi dolışmuş askerlerin, kadınların, çocukların arasında ağırlığını kâh bir ayağına, kâh öbür ayağına vererek yirmi dört saat ayakta seyahat etmiş, 2000 kilometreden fazla yol almıştı. Duraklarda kimse inmemişti, ama düzinelerle insan pencerelerden içeri tırmanmıştı.

136 saat izni vardı. Şöyle bir çevresine bakınmaya, ya da huzur içinde oturup bir çift lâf etmeye vakit bulamamıştı. Zaman sımsıkı yayından kurtulmuş bir saat gibi kolları hiç durmadan döne döne koşturuyordu. Zaman amansızdı, zalimdi. Ve hain.

Babasını yaşlanmış buldu. Sırtında yük varmış gibi beli bükülmüştü ama gözleri yine eskisi gibi öyle canlı ve dünyaya açıktı. Hava akınları ve halkın ruh hâleti hakkında gerçeği öğrenmek istedi; savaşın sonunu hızlandırmada bunların doğruca etkili olacağı kanısındaydı çünkü. Karel ona, Reich'da hayatın aşağı yukarı Protektora'da olduğu gibi geçtiğini anlatınca birden sustu, ve sanki savaşın sırrına giden ipin ucunu kaçırmış gibi oldu. Hayal kırıklığına uğramışa benziyordu. Yok hayır, Almanlardan nefret etmiyordu o; Alman ceberrutluğunu, herşeye rağmen Schiller, Goethe, Thomas Mann kıratında adamlar yetiştirmiş bir milletin bir kısmının tutulduğu geçici bir çılgınlık nöbeti gibi görmeye çalışıyordu. Sıradan Almanların namuslu, dürüst insanlar olduklarına, yığınların aklını başından alan çılgınlığın bir an önce geçiştirilmesi için onların da gayret göstereceklerine inanıyordu. Kendisini haklı çıkarabilecek hiç bir noktayı kaçırmadı, sordu da sordu. Karel'in tanıdığı basit insanlarla ilgilendi, dünyanın ve savaşın gidişi ve Hitler hakkında neler dediklerini, neler düşündüklerini bilmek istedi. Ve yine, tarihin bu

saçma sapan kusurunu düzeltmek için halkın kendi başına bir yol bulması gerektiğini savundu.

Anası, yaşadığı rahat ve kaygusuz hayat üzerine Karel'in uydurduğu yalanlara inanmış göründü. O yalnız bir tehlikeyle ilgileniyordu: ölüm tehlikesi. Ama Karel en büyük kardeşiyle herşeyi açık açık konuştu. Anası ve babası ile küçük kardeşleri ve kız kardeşleri yattıktan sonra büyük kardeşi dirseklerini masaya dayadı kaldı, yerinden kalkmadı. Piposunu tüttürüyordu; yaramaz saçları alnına düşmüştü. Bir işçiydi o. Elleri nasırlı, vücudu atlet vücudu. Ağzı inatçı, gözleri sakin ve temiz bakışlı. Dudaklarının kenarında küçük bir gülümsemeyle, «Hadi şimdi konuş,» dedi. «Ama anama babama söylediklerini söyleme bana.»

Jana ile tiyatroya gittiler. Oyuncular sahnede ordan oraya koşturup çenebazlık ediyorlardı. Karel yüksek sesle pis pis gülmek, orda herkese, bir hoşça üstü kapalı kelimeler ve imalarla eğlenmenin ne büyük bir aptallık ve iki yüzlülük olduğunu haykırmak istedi. Herşeyden binlerce mil uzakta gördü kendini, arkadaşlarını düşündü; onlarla birlikte aklından tehlikeli göğü seyretti. Kimbilir ne aç, ne yorgundular şimdi!

Jana ağlıyordu. Garip davranışından ötürü kınıyordu onu. Kendinden uzaklaştığını söyledi, sitem etti. O da öptü sevgilisini, özür diledi. Sonra geceyarısına kadar oturdu, babasının ekmekten, arpadan yaptığı birayla kafayı buldu. O akşam, ne kadar değiştiğini anladı. Hayata değişik bir açıdan bakmasını, sürülüp götürüldükleri yerde korkunun ve umutsuzluğun bir çeşit son sipere sürüklediği genç adamların gözüyle bakmasını öğrenmişti. Korku ölüm korkusuydu, ve umutsuzluk geleceği görememekten ileri geliyordu. Yine de, arkadaşları gibi o da, kendini kara kötümserliğe kapıp koyvermenin oluru olmadığı inancına dört elle sarılmıştı. Ertesi gün Jana'ya bunu söyledi ve

içini boşaltması öyle bir huzur verdi ki ona, gökkuşağının güzelliğini yeni keşfetmiş bir haftalık bir kedi yavrusunun gözleriyle bakar oldu dünyaya. Ama uzun sürmedi bu da. Jana ile yalnız olmadıklarını biliyor, bir türlü bilmezlikten gelemiyordu. Durmadan ayrılacağı zamanı, bavulunu, kalabalık tireni, uzun yolculuğunu —yıkık dökük evlerle keskin barut kokulu bomba çukurları arasından geçecekti tiren yine— şimdi ikiye yarılıverecekmiş gibi sarsılıp titreyen toprağı, yanar cıgaraları dudaklarının kenarında, ayağa fırlayıp çelik miğferlerini başlarına geçiren arkadaşlarını düşünüyordu. İzninin son günü evinde bildik eşyanın arasında gezindi durdu. Gözü yaşlı halinden utanıyordu ama kimbilir belki bir daha hiç dönmemek üzere ayrılıyordu onlardan.

İstasyonda, «Kendine dikkat et,» dedi babası ona, sıkılgan bir sesle. «Sana birşey olursa annenin ne hale geleceğini biliyorsun. Oraya varır varmaz bir iki satır birşey yaz bize.»

Bir gece önce kışlanın önünde Jana'yla vedalaşmıştı. Jana bir yeri acımış bir çocuk gibi ağlıyordu; derdini anlatamamış çaresiz bir havadaydı. Karel onu avutacak sözler söylemeye çalıştı ama bütün diyebildiği, «Ağlama,» oldu. Sesi de o anda yüreği gibi ölü ve kısırdı.

Hemen bir anda uzlaşamadığı çok yeni izlenimler kalmıştı içinde. Dudaklarının arasında boş ağızlığıyla vagonun döşemesi üzerinde oturdu durdu. Az sonra ayağa kalktı, usulca kapıları açtı, iki kapının arasında durup ılık bahar gecesinin temiz, mis kokulu havasını ciğerlerine doldurdu. Kapılara ilişik demir çubuğa tutunarak az eğildi, açık vagonu gördü. Orda iplerle bağlı iki otomobil hafif hafif sarsılıyordu.

Cimbal, Petr ve Bohuslav arabanın koltuklarına kurulmuşlardı. Jozef, Fiat'ın arka koltuğunda bacaklarına battaniyesini sarmıştı. Açık pencereden geceye bakıyordu.

Günlüğü dizlerinin üstündeydi; arada sırada el lâmbasını üzerine tutup birşey yazıyordu.

«Herkesin uyuduğu bir sırada insanların sükûn içinde uyuduklarını düşünüp sevinerek uyanık kalmak ne iyi birşey, bunu bütün dünyaya anlatmak isterdim. İnsanın yüreğinde hiç bir kaygu, nefret ya da acı olmaksızın sevmek... Yaşamak, soluk almak, dünyaya bakmak ve dokunmak, ve gecenin içinde sükûnet, kadife terlikleriyle, sessiz bir ağacın yaprakları arasına tünemiş uykulu bir kuşu uyandırmaya giderken gecenin güzelliğine dayanamayıp ağlamak...

«Acaba herkes bilir mi bu duyguları?»

«Bilmiyorlarsa niçin yaşarlar?»

Tiren tembel tembel yol alıyor, karanlık kırlar yavaş yavaş geride kalıyordu. Lokomotif düzenle soluyarak kısa katarı çekiyordu. Dar ve çitsiz kır yollarıyla bir düzeye düşünce uzun uzun düdük çaldı.

Tirenin düdüğü, yolcu vagonunda kaputuna sarınmış, üzerinde uzandığı yumuşak, şık koltuğa zarar vermesin diye ayaklarının altına Völkischer Beobachter'in iki sayfasını koymuş uyuyan Çavuş Bent'i uyandırdı.

Ansızın çınlayan düdük sesinden yüreği çılgınca çarpmaya başladı; öyle apansız ve keskin bir acıyla çarpıyordu ki yüreği, yerinden doğrulmasa soluksuz kalıp ölebilirdi.

Karşısındaki koltukta Hill sırtüstü yatmış, ağzı bir karış açık, horluyordu.

Tatsız ses Bent'in huzura kavuşmasına engel oldu. Kederli kederli oturdu pencerenin yanında, cıgarasını tüttürdü. Dışarda gerilere kaçıp giden karanlık kırlara bakarken birden kendi hayatı aklına geldi. Çarpıntılar içinde zavallı yüreği, hayatında ilk kez, yaşlanmakta olduğunu hatırlattı ona. Tekerleklerin düzenli, kararsız ritmi de bütün hayatının alacakaranlıkta, ışıksız ve helecansız, yavaş

bir yolculuk olduğunu fısıldıyordu. Hayatında ilk kez, gün ardın gün geçip giden hayatını boşuna harcamış olduğunu düşündü; ve apansız, keskin bir yaşama isteği yeniden yüreğini çılgınca çarptırmaya başladı. Gömleğinin düğmelerini çözdü, yüreğinin küt küt attığı yeri ovalamaya koyuldu. Tedirgin düşünceleri uykusunu iyice kaçırmıştı. Havanın ışımasını, güneşin doğmasını iple çekiyordu şimdi.

Güneş hiç bu kadar anlamlı olmamıştı onun için. Hayatı, oldum olası yıllanmış evinin damı altındaki yarı aydınlık çalışma odasının duvarlarıyla sınırlanmıştı. Düşünceleri titrek parmaklarının arasından geçen posta pullarından kanatlar takar ordan yüce dünyayı dolaşırdı. Ailesinin kuşaklar boyu biriktirdiği para, dilediği yere götürmeye yeter de artardı bile onu ama, o şöyle gerçekten bir yolculuğa çıkmayı hiç özlememişti.

Şimdi ama özlüyordu. Karanlık, sarsıntılı vagonun köşesinde şimdi, yeryüzünün bilmediği yerlerini gezip görmek için, can sıkıcı geçmişini kirli bir gömlek gibi sırtından çıkarıp atmak için yanıp tutuşuyordu. Oysa hızla çarpan yüreği onu dışarısınca renksiz ve boğucu gerçeğe geri getirdi.

O günedek aptal gibi tadına varmaktan kaçındığı hazları artık hiç tadamıyacağını düşündü, korku boğazını düğümledi. Yaşlanan yüreği, ya da Saarbrücken'de o dar hücrede Çek komünistinin dediği gelecek olaylar, yolunu kesecek miydi acaba? Yorgun gözlerini kapattı, orda kendini gördü: korkunç bir dalaverada piyon gibi kullanılmayı göze almıştı. Erika'nın mektuplarını geçirdi aklından. Her bir kelimesi umutsuzluk ve bir felâket önsezisi taşıyan mektuplar.

Erika akıllı kızdı. Onunla birlikte aynı çatı altında geçirdiği bunca yıl aklını pekâlâ yerinde kullanmıştı. Ama kendisi? Erika'dan aldığı mektuplardan sonra şimdi gözü açılmıştı. Nasıl da, kör gibi, gerçeği görmemişti? Zaman

zaman ona duyduğu şehvet şimdi yakın geleceğin korkusu altında dağılmış gitmişti. Gözünün önünden geçen kırlara bakarken savaşın o güne kadarki gidişatını gördü ve içinden, Saarbrücken'de Çek delikanlısının haber verdiği herşeyin olacağına kandı. Almanya yenilecekti. Ve Nazi partisinin kurucularından ve üyelerinden Herr Heinrich Bent de yenilecek, ve savaşa kadar içinde yaşadığı kuytu cennet elinden alınacaktı... Bu gece birden irkilen yüreğinin uykudan uyandırıp ona hatırlattığı bütün o hayalleri hiç, ama hiç gerçekleştiremiyecekti. Son kurşun patlayınca onun da hayatı sona ermiş olacak, ondan sonra gelen hayat parlak bir geçmişe duyulan hasretle ve pişmanlıkla dolu sefil bir sürükleniş olacaktı. Daha düne kadar bir kahraman, bir kurtarıcı diye taptığı adamı şimdi suçlu görüyor, kızgınlığından ağzının kenarı bükülüyordu. Pencerenin altında, köşede oturduğu yerde Bent, bir çılgının bütün bir milleti içine sürüklediği kapandan kurtuluş olmadığını anladı. Bir an Almanya'yı düşündü, kısaca, sonra hayallerinin ve dileklerinin boşa çıkışı karşısında kendine acımaya koyuldu. Yüreği, duyduğu pişmanlıkla birlikte, Almanya'nın, ve o yüzden kendisinin yenilgisine sevinecek olan herkese karşı korkunç bir nefretle doldu. Bir kere daha Alman milletinin elinden kaçan zaferin, sahiplerini de felâket çukurunun içine sürüklemek istiyordu şimdi. Hem de nasıl! Birden değişiverdi. Yaşlanan, kaygulu yüreği zalim bir nefret ve haset dalgasına kapılıp katıldı. Heinrich Bent'in zayıf, düş-düşkünü ağzı katılaştı. Bir daha izne gittiğinde Erika'yla yatmaya karar verdi; şimdi buna hakkı olduğuna inanıyordu. Çeklere karşı da başka türlü davranacaktı bundan böyle. Cimrilik de etmeyecek, dünyanın zevklerinden kaçmıyacaktı bundan böyle. Hayata dışardan bakmayı, hayal kurmayı bırakacak, her günün her dakikasından kâm almaya bakacaktı. Çünkü geçen her bir dakika, zavallı ürkek yüreğinin bu

gece ona hatırlattığı sonu biraz daha yaklaştırıyordu.

Hill'in horultusuna kulak verdi: Hayatında hiç bu kadar tiksinç bir ses duymamıştı. Birden öne uzanıp Hill'i koltuğundan çekiverdi.

«Kes horlamayı, Allahın belâsı!» dedi, uykulu uykulu yeniden koltuğa tırmanan Hill'e. Yeniden uzanmadan önce Völkischer Beobachter'in sayfalarını ayağınla itip koltuktan aşağı attı, kabaralı postallarını temiz kadifeye budur diye bastırdı. «Zum Teufel mit alles,» (Hepsinin canı cehenneme!) dedi yüksek sesle. Ve ellerini başının altında kenetledi.

Üçüncü vagonda Ruda uyandı ve dışarı çıkmak istedi. Fritz'le Jiri'yi de uyandırdı, ve pantolonunu indirdi; öbür ikisi tirenden düşmesin diye kollarından asıldılar. Sabaha karşı da Kovanda küçük bir istasyonda dimdik durmuş bekleyen hareket memurunun üzerine bokunu oturtunca pek sevindi.

Sabah saat üçte katar Hennecke'de durdu, öğlene kadar istasyonda kaldı. Çocuklar uykulu yüzler, bumburuşuk üst başla vagonlardan indiler. Frantina ile Joska buharı tüten mutbakta güveç kazanlarını karıştırıyorlardı.

«Ulan hergeleler,» dediler çocuklar, sefertaslarını uzatarak onlara, «koyun bakalım şu bulaşık suyundan biraz daha, koyun!»

Sonra katar, birkaç gün önce İngilizlerin büyük barajı bombaladıkları Arnsberg'e yollandı. Bombardımanda binlerce insan can vermişti. Yıkılan barajın suları ta Essen'in alçak yörelerini basmıştı.

Wonnemen, Merschede, Hopecke, Bredlar, Westheim, Scherfede, ve Kassel.

Akşam saat onda tiren istasyona girdi. Tam o sırada canavar düdükleri bildik çığlıklarını çalmaya başladılar. Sabah saat birde yüzbaşı gecenin arta kalan kısmını bölüğün pekâlâ okulda geçirebileceğini akıl etti, içtima emri

verdi. Az sonra yıkık istasyonun içinden geçip Kassel'in caddelerine daldılar. Yarı yıkık yapılar dimdik abanmıştı göğün boşluğuna; yağmur bulutlarının esmer karası önünde dar duvarların, çıplak bacaların karaltıları bir korkunç acayip ve simsiyahtı. Okul yalçın bir kale gibi sokağı kapatmıştı. Odalarda döşemeler yağlanmış, cilâlanmış, duvar diplerine kalorifer boruları konulmuş, üç katlı ranzalar hazırlanmıştı. Ranzalarda içi saman dolu şilteler vardı. Koridorlara yıkanmak için tenekeden tekneler konulmuştu. Herşey tertemizdi. Çocuklar sabah saat üçte yattılar.

Sabahleyin bölük tirenden eşyaları indirmek için istasyona yollandı.

«Şu Allahın işine bak,» dedi Kovanda, yolda. «Bu ülkede Essen'den daha taş üstünde taş kalmamış yer yoktur sanıyordum. Essen buranın yanında hiç kalır yahu!»

Şehrin merkezi yerle bir olmuştu; yağmur altında parıldayan tek bir dam görünmüyordu. Her yan virandı, harabolmuştu. Hep moloz. Yıkıntılar, kör çatılar, çıplak bacalar, çukurlar, ve yolun iki yanına yığılı tepe tepe enkaz. Ne yana baksan yıkıntı; taş, tuğla yığınları; bağdadî, alçı, kiriş kümeleri.

Denklerini, bisikletlerini, mutfakları, otomobillerle atları, çantaları ve araçları yağmurun altında tirenden indirdiler.

Az sonra istasyona giren bir başka tiren Hamburg'dan İkinci Taburu, Wilhelmshaven'den Üçüncü Taburu getirdi. O tirende de aynı sıralar ve sobalarla yük vagonları vardı. Çocuklar aynı üniformayı giymişlerdi. Yüzleri de öyle yorgundu.

Hiç konuşmadan selâmlaşıp kucaklaştılar.

BÖLÜM DÖRT

Geceyarısını yarım saat geçe Hill bir gürültü bir patırtı odanın içine daldı, ışığı yaktı ve haykırdı: « Fliegeralarm, aufstehen, aufstehen!» (Akın var. Kalkın!) ve bir bir sarstı ranzaları.

Çocuklar uykulu uykulu doğruldular. Hill koridorda koşuyordu şimdi; haykırışları ve yeri döven ağır adımlarının sesi bütün okulu çınlatıyordu.

Kovanda gözlerini oğuşturdu. Bacaklarını ranzasının kenarından aşağı sarkıttı. «Canavar düdüklerini hiç duymadım,» dedi esneyerek. «Ahmak budala kafasından uydurmuyorsa ne olayım!»

Uzaktan bir patlama sesi duyuldu. Basık ses, atlas bir perdenin dalgalanışı gibi deldi geçti şehri. Sadme hafifçe okulu da sarstı, yarı açık pencerelerin karartma perdelerini yerinden oynattı.

«Vay anasını! Yamandı bu.»

Çocuklar yataklarından inip bir acele giyinmeye başladılar. Ordan oraya koşturup boyunbağlarını, gaz maskelerini, kaputlarını, postallarını, miğferlerini filan aramaya koyuldular. Derken okulun oldukça yakınında bir yerden bir patlama daha duyuldu. Sadme okulun pencerelerini

açıp duvarlara çarptı; camlar uçtu, yerlere saçıldı. Karartma perdesi yayından kurtularak tavana dek sıçradı.

Çocuklar ellerini başlarına siper edip koridora koştular. Şimdi bir üçüncü patlama olacak diye bekliyorlardı.

Jano, «Odada ışık yanıyor!» diye bağırdı. Kovanda geri döndü, söndürdü ışığı.

Ardlarında kaputlarını, gaz maskelerini, postallarını sürüyerek yarı giyinik koşturan kalabalık koridora sığmıyacak gibiydi. Karanlıkta koştular. Mahzenin girişi önünde birisi uzun bir merdivene tosladı, koparttı onu çengelinden. Merdiven boylu boyunca taş döşemenin üstüne düştü; çocuklar basamaklarına basa basa sendeleyerekten sığınağa doluştular. Yüzbaşı ilk başta girenler arasındaydı. Her zamankinden daha kısa boylu ve kambur görünüyordu. Gelirken bir kaşını patlatmıştı, alnından kaputunun yakasına kan damlıyordu. Dişleri birbirine çarpıyordu. Yine de, aydınlık sığınağa varınca kendini toparladı, tiz sesiyle cırladı, «Ruhe, nur Ruhe, Ruhe!» diye. (Sakin olun, ses çıkarmayın.)

Mahzen okulun bir yanının altında uzanıyordu. Tavanı kemerli, dar geçitlerin birbirini kestiği bir dehlizdi. Özenle badanalanmış bir duvarın dibine boydan boya alçak sıralar konulmuştu.

Hill avluya nöbetçiler yolladı. «Der Schuster, beide Kraftfahrer und beide Köche, raus! Kunduracı, şoförler ve aşçılar, miğferlerinizi giyin, dışarı!» diye buyurdu. Beş çocuk isteksiz isteksiz emre boyun eğdiler, ve ağır adımlarla yukarı çıktılar.

«Also los, los, geschwind, verflucht noch einmal!» (Haydin çabuk. Lânet olsun!)

«Bu Hill'e birşey oldu galiba, yoksa beni unutmazdı,» dedi Kovanda, Karel'e. «Galiba ilk kez lûtfunu esirgedi benden.»

Çocuklar sıralara uzandılar. Az sonra karanlık bir köşeden cıgara dumanı kokusu geldi.

«Nicht rauchen!» (Cıgara içmek yok) diye haykırdı Bent ve suçluyu bulup çıkarsın diye Hill'i o yana yolladı. Yarı kör Standa Jez'miş, arabacıymış meğersem. Yüzbaşı, kısaca, «Üç gün hapis,» dedi.

«Anlamıyorum, insan bu kadarcık da tutamaz mı kendini,» dedi Kovanda. «Memlekette Vincent Posposil adında biri vardı, o da bunun gibi bir yaman tiryakiydi. Cıgaranın birini söndürür öbürünü yakardı. Ne zaman uykusundan uyansa, hadi bir cıgara. Bazen bir gecede üç cıgara içtiği olurdu. 'N'apıyım, içmeden yapamıyorum,' derdi bize. 'Bir nefes çekmesem ölecem sanıyorum. Açlıktan, susuzluktan beter valla,' derdi. Sonra n'oldu, bir gün Komanek'in çiftliğinde harman savururlarken bu bizim Posposil gidiyor samanlıkta cıgara içmeye koyuluyor. Birden çevresi ateş alıyor, o da yanan samanları tuttuğu gibi samanlıktan aşağı, dövenin üzerine atıyor. Orda da, dövende, benim sözlüm Teresa Tuckova durmuyor mu, ta gözüne dek samanların içinde?» Kovanda sustu. Gözlerini yere dikti. Az sonra devam etti: Düğünümüz harman ertesi olacaktı. Sonunda, Vincent samanlıkta yandı öldü, Komanek çiftliği kül oldu, benim kız da, Teresa, yanıklarından iki gün sonra öldü. Biz o sırada bir yük arpa getiriyorduk, kapıdan gördüm ben bütün bu olanları. O günler bir sıcak dalgası vardı üstelik, samanlar kupkuruydu. Görsen, bir anda alevler içinde kaldı herşey.»

Çocuklar sıraların üstünde uyuyorlardı. Gece durgundu. Ne uçak motorlarının uğultusu, ne bomba sesleri duyuluyordu.

Saat ikide tehlike geçti işareti verildi. Bölük uykulu gözlerle sığınaktan çıktı; Kovanda ile Karel'e, merdiven başındaki el merdivenini duvarda yerine asmaları emredildi.

«Tabiî ya,» dedi Kovanda, homurdanarak, «bilmem gerekirdi Hill namussuzunun beni büsbütün unutmıyacağını.»

Merdiveni doğrulttuktan sonra kapıdan dışarı avluya baktılar.

Gece açıktı; hava durgun ve miskokulu. Kapının yanında Frantina, Joska, Cimbal ve Petr büyülenmiş gibi ön kapıya bakıyorlardı.

«N'oluyor?» diye sordu Kovanda, avluya bakarak. «Ne var orda?»

Petr omuz ardından ona bir göz atıp yeniden başını sokağa çevirdi. «Ludva,» diye fısıldadı, garip bir sesle, tıkanırcasına. «Gel de bir bak.»

Avlunun ortasında, ay ışığında, Ludva ağır birşeyin üzerine eğilmiş, kapıya doğru inen hafif meyilden aşağı yuvarlamaya uğraşıyordu. Zayıf gövdesi iki büklüm olmuştu. Soluk alışları ta kapının ordan duyuluyordu. İkide bir belini doğrultuyor, alnının terini yenine siliyor, omuzunun üstünden bakıp çocuklara, «Kaçın sipere!» diye bağırıyor, sonra yine yükünün üzerine eğilip kapıya doğru itelemeye devam ediyordu.

«Ne bu yahu?» diye sordu Kovanda, sabırsızlıkla, ve anlaşılmaz bir önseziyle. «Ne var orda elinin altında, Alla'aşkına? Petr, söylesene yahu?»

Petr bu kez ardına bakmadı. «Bomba,» dedi. «Şurda kestane ağacına düştü, ikiye biçti ağacı, na şurda. Sonra da düştüğü yerde kaldı. Ludva okulu kurtarmak için bombayı sokağa yuvarlamak istiyor. Ulan be, her an patlayabilir!»

Ludva kapıya gitti, açtı kapıyı. Ikına sıkına bombayı sokağa iteledi. Okuldan olabildiğince uzağa götürmek istiyordu.

Çocuklar hiç kıpırdamadan duruyorlardı kapıda. Kaygulu gözleri, üstü başı dökülen kunduracının ufacık göv-

desine dalmıştı. Garip bir çaresizlik duygusu oldukları yere mıhlamıştı hepsini. Endişe boğazlarına yumruk gibi oturmuş, sanki uzak yoldan koşa koşa gelmişler gibi soluklanmışlardı. Yürekleri yerlerinden fırlıyacakmış gibi atıyor, sıkılı yumruklarında tırnakları avuçlarına batıyordu. Muhakkak birşey olacaktı, biliyorlardı. Hemen şimdi. Yine de, yerlerinden kıpırdıyamıyorlardı. Bacakları kurşun gibi ağırlaşmıştı. Ludva sokaktan bağırıp duruyordu hâlâ, «Siper alın, dikkat!» diye.

Birden bu felçten kurtuldular, korkunç şaşkınlığı üzerlerinden silkip attılar; Karel avluya doğru ilerledi, ve kendi de tanımadığı bir yabancı sesle, «Ludva, dön geri! Bırak onu orda dön, hadi! Çabuk! İşitiyor musun?» diye bağırdı.

O ara Kovanda belirdi Karel'in yanında. Sarhoş gibi üzerine yumuldu. Petr hıçkırdı; Frantina bitkin bir halde duvara yaslandı; Joska Kovanda'nın arkasına sığındı. Ama avluda daha iki adım ilerlememişlerdi —tek bir düşünce harekete geçirmişti hepsini: Ludva'yı kurtarmak, o korkunç şeyin yanından çekip almak onu, hastalıklı çocukcağızı geri getirip...— tam o anda patlama hepsini birden duvara çarpıverdi. Frantina başını kapıya vurdu, kendinden geçip çöktü olduğu yere. Altısı birden avlunun tozu toprağı içinde yığılıp kaldılar. Korkunç gümbürtü olanca çılgınlığıyla kulaklarında çınlıyordu. Soluksuz kalmış ağızları bir karış açılmış, gözleri yerlerinden uğramış, parmakları kaskatı toprağı kavramaya savaşıyordu. Birkaç saniye serili kaldılar orda. Birbirlerini tanıyacak kadar akılları başlarına gelince, yerinden sökülmüş gitmiş kapının altında kafa kafaya verip bakıştılar. Yavaş yavaş kulakları işitir oldu. Okuldan cam şangırtıları, bağırışmalar geliyordu. Gözleri az buçuk bir şeyler görmeye başlayınca, dile gelmeyen sorunun cevabını birbirlerinin gözünde gördüler. Ayışığında bir kestane yaprağı ağır ağır yere

süzüldü, ipini koparmış bir kayık gibi geldi, yanlarında karmakarışık toprağa kondu.

Elleriyle yere basıp ayağa kalktılar, avlunun öte yanına doğru koşmaya başladılar. Katı toprak ayaklarının altında çıtırdadı. Giriş kapısı menteşelerinden kopmuş, bahçe çitinin sırıkları çarpılmıştı. Faltaşı gibi açılmış gözleri buğulu gecenin içinde bir çember çizdi, okulun camsız pencerelerini, üst dalları parçalanmış perişan ağaçları, komşu evlerin kalbura dönmüş yüzlerini gördü, ve sonra...

Oldukları yerde kalakaldılar. Titrek kollarıyla birbirlerine tutundular. Joska'nın çeneleri vurmaya başladı; alt dudağını ısırdı Joska, çenesinden aşağı, gömleğinin açık yakasından içeri kan akana kadar ısırdı.

İlk yerinden kımıldayan Kovanda oldu. Bitik bacaklarıyla ilerledi. Karel onun omuzuna tutunarak ardından geldi. Joska başını çevirdi, yumruklarını gözlerinin üstüne bastırdı. Petr iki yana yalpa vura vura gerisin geri avluya koştu, az sonra bir elinde kürek, bir elinde bir kutuyla döndü.

«Dokunamayız ki buna,» dedi. «İmkânı yok buna dokunmanın, var mı?»

Her kapıdan avluya çocuklar doluyordu; derken onların ardından askerler, en sonra da yüzbaşı geldi. «Alles zurück in den Keller,» diye haykırdı, asabî bir sesle. «Hepiniz sığınağa dönün, hadi!»

Kovanda küreğin sapına yaslanarak Karel'e baktı. «Söyle şuna,» dedi, «hepsi gidip saklanabilirler. Yerin dibine gitseler daha iyi. Burda yirmi tane daha Allahın belâsı patlamamış bomba olsa biz yine de arkadaşımızı burda bırakmayız.»

Yazıhanede telefon çaldı. Camları kırık pencereden gelen, kısa aralarla kesik, cırlak, sarhoş hıçkırığını andırır sesini sokaktan duydular.

Yüzbaşı topuklarının üstünde dönerek merdivenden yukarı koştu. Aceleden basamakları üçer üçer çıktı. Bütün maiyeti de, başta Nitribit, ardından seğirtti. Yaralı tavşanın ardından koşan kurt sürüsü gibi. Yazıhanede telefonu açtı yüzbaşı.

«Hauptmann der funften Landesbaukompanie, Kieser,» dedi. (Beşinci Yapıbölüğü Kumandanı, yüzbaşı Kieser.)

Birkaç saniye takırdadı telefonun alıcısı. Yüzbaşı omuzunun üstünden Nitribit'e baktı, bir eliyle ceketini çekiştirip düğmelerini iliklediği. «Gut,» dedi sonunda. Alıcıyı yerine koydu, adamlarına döndü.

«Beş dakika içinde bölüğü toplayacaksınız,» dedi Nitribit'e. «Miğferleri, kazmaları, kürekleri hazır olacak. Schlagenweg tam isabet almış. So ungefahr vier hundert Meter entfernt ist die Schadenstelle. (Burdan aşağı yukarı dört yüz metre ilerde.) Otuz kişi burda kalıp okulda hemen yapılması gereken onarıma bakacak. Camcılar, doğramacılar, damcılar iş başına!»

Lipinski, bir cesaret, ölen Çek'in ne olacağını sordu.

Yüzbaşı elinin bir hareketiyle tersledi onu.

«Morga götürün, gömdürün hemen,» dedi.

Lipinski, Essen'de olduğu gibi doğru dürüst bir cenaze töreni yapmanın belki yerinde olacağını söyledi; ya da, cenaze memleketine gönderilemez miydi acaba?

Yüzbaşı, «Şimdi öyle saçmalıklarla uğraşacak vaktimiz yok, wegreten!» dedi sadece.

Schlagenweg'e bir bomba düşmüştü. Parkın altından başlayıp döne kıvrıla tepeyi inen ve tepenin eteğinde Philosophenweg'e birleşen bir caddeydi bu. Altı eczane olan iki katlı bir eve düşmüştü bomba. Evin yerinde yeller esiyordu; ortada kala kala, yıkık mahzenle, zemin katın cilâlı parke döşemesi kalmıştı. Yolun üzeri iki metre kalınlıkta molozla kaplıydı. Orda burda alevler içindeydi

moloz da. Başta yüzbaşı, bölük yürüyerek geldi, ve enkazı kaldırmak için guruplara ayrıldı. Çocuklar hemen çekirgeler gibi yığınların üzerine tırmandılar. Kısa bir süre içinde bütün orası ince, akca bir toz dumanına büründü, toz çocukların saçlarının arasına girdi, gözlerinin değdiği her bir şeye bulaştı. Az sonra eczacıyı buldular. Patlama onu aldığı gibi götürmüş, yukarki yolun kenarında bir taş duvara vurmuştu. Eczanenin orası ilâçlardan, haplardan, cam tüplerden, bir takım tozlardan, giysiler, kitaplar ve kırılmış eşyadan geçilmiyordu. İtfaiyeciler yanan tümsekleri söndürdüler, sonra hortumlarını toplayıp çektiler gittiler. Öğlene kadar mahzenin bir kısmı temizlenmişti. Eczacının karısının ölüsü altüst olmuş rafların altından çıktı. Luftschutz'dan bir manga kurtarma işine yardım ediyordu. Yeşil üniformalı adamlar geniş mahzende ordan oraya dolaşarak, olduğu gibi çökmüş tavanın enkazı altından birtakım kutular çıkardılar. Kutuların içinde çarşaflar, masa örtüleri vardı. Açtılar kutuları, hiç utanmadan ceketlerini çıkarıp çarşafları, örtüleri gömleklerinin altına, bellerine sardılar. Kumandanları da yokuşun yanındaki taş duvara bir ilân astı.

«Plündern wird mit Tode bestraft,» (Yağmacılık ölümle cezalandırılır) diyordu ilânda.

Geniş bir çember içinde kalan bütün kulübelerin çatıları yıkılmış, pencereleri dağılmış, kapıları yerlerinden kopmuş, duvarları çarpılıp çatlamıştı. Büyük bir bombaydı, patlayan. O gün öğleden sonra «Fliegerschadenbauabteilung» (Hasar Onarım) şubesinden bir kâtip, yüzbaşıya, yalnız bu bombanın 157 evi harabettiğini bildirdi, gizlice. Bu 157 evde 500 daire vardı. Yedi ev de hepten yok olmuştu.

Eczacının yirmi yedi yaşındaki kızı akşama doğru yıkıntıların altından çıkarıldı. Çıplak, başsız vücudunu buldular, başını bulamadılar.

Bölük okula döndüğünde hava kararmıştı. Dış pencerelere yeni cam takılmış, pencere çerçeveleri, kapılar onarılmış, çatının kiremitleri yenilenmişti. Çocuklar tepeden tırnağa akca toza batmışlardı; saçları, kaşları, sakalları hep toz olmuştu. Konuşmadan yıkandılar, avluda üstlerini başlarını fırçaladılar.

Odalarına geldiklerinde Kovanda acı bir sesle, «Gömdük onu, sonunda,» dedi. «Ufacık kanla karışık bir bulamaç, başka bir şeyi kalmamıştı. Mezarcı, kutuyu savaş esirleriyle toplama kamplarında ölenlerin ortak mezarına koymak istedi. Yarı yarıya açık orası. Zavallıların ölülerini tabutsuz mabutsuz atıveriyorlar çukura. Üstüne biraz kireç, biraz kum serpiyorlar, kolları bacakları görünmesin diye, oluyor. Herif, iyice dolana kadar mezarın kapanmıyacağını söyledi, Allahtan Lipinski yanımızdaydı da oraya gömdüğümüzün bir asker olduğunu söyledi herife. Aramızda para topladık bir tabut aldık, mezarını da kendimiz kazdık.»

Çocukların birşey yiyesi yoktu. Masada bezgin bezgin oturdular, ya da ayaklarının ucuna basarak, birini uyandırmaktan ya da yüksek sesle bir şey söyleyip gocundurmaktan korkar gibi, usul usul dolaştılar alanın içinde.

Mirek, «Ludva'nın anasına mektup yazmalıyız,» deyince birden oldukları yerde kalakaldılar. Hep bir bakıştılar. Jozef hiç birşey demeden ayağa kalktı, çekmecesinden biraz kâğıt, kalem ve bir mürekkep şişesi getirdi. Hepsini masanın üstüne koydu, şişenin kapağını açtı, kalemin ucunu mürekkebe batırdı.

Kovanda çenesini eline dayayıp, «Yaz, hadi,» dedi. «Zavallı oğlanın başına gelen felâketi, hepimizin ne kadar üzüldüğümüzü yaz, ve de...»

Jozef kâğıtla kalemi itti önünden.

«Kusura bakmayın,» dedi usulca, her birinin teker te-

ker yüzüne bakarak. «Kusura bakmayın, ben yapamıyacağım.»

Çocuklar başlarını kaldırdılar. Gözleri yorgundu; yüzleri külrengi ve bitkindi, ve masanın üstünde parlayan zayıf ampulün ışığında, olduklarından yaşlı gösteriyorlardı. Sanki tek bir gece onları on yıl, sonu gelmez, dehşet dolu bir on yıl yaşlandırmıştı.

«Peki o halde,» dedi Kovanda, Mirek'i göstererek, «sen yaz.»

Mirek başını önüne eğdi, kocaman nasırlı ellerini birbirine kavuşturup, «Ben,» diye başladı söze, boğazını temizledi, «ben de yapamam, kusura bakmayın,» dedi.

Karel masanın üstüne eğilerek mürekkep şişesini kendine çekti. Kalemin ucu şişenin dibine sürtündü, sonra kâğıtta çızıldadı.

Yavaş yavaş kâğıdı doldurdu Karel'in elyazısı. Çocuklar masanın çevresinde oturmuş, başları ellerine dayalı, Ludva'nın anasına yazılan mektuba neler konulması gerektiği hakkında önerilerini fısıldadılar.

O sırada odaya giren Vili Remeş, «Kadın dul,» dedi. «Yaşlı bir kadın. Hayatta tek varlığı Ludva'ydı. Ludva ne vakit anasından söz etse ağlar, Almanlara lânet okurdu.»

«Onu hep çok sevdiğimizi yaz,« dedi Mirek.

«De ki iyi bir çocuktu, bizim postallarımızı onarırdı, hep anasını düşünürdü diye yaz.»

«Ona doğru dürüst bir tabut aldığımızı, mezarına haç dikeceğimizi yazmayı da unutma,» dedi Fritz, ve birşey sorarcasına Fera'ya baktı. Fera yavaşça başını salladı.

Jiri, gözleri yaşlarla parıldıyarak, «Mezarının resmini çekecem gönderecem, onu da yaz,» dedi.

Ruda eliyle saçlarını karıştırdı, sonra alnını avucuna dayadı. «Resme ben de kıl testereyle bir çerçeve yapacam,» dedi. «Söz veriyorum, ömrümde yaptığım en iyi çerçeve olacak.»

Komşu odalardan çocuklar da geldiler, masanın çevresinde dinelip Karel'in mektubu ağır ağır tamamlamasını seyre koyuldular. Çukura kaçmış uykusuz gözleriyle ölen arkadaşlarına yanan, hep birbirlerine benzeyen çocuklarla doldu oda.

Petr, «Ludva'nın annesine göndermek için hepinizden para toplıyacağım,» dedi.

Çocuklar seslerini çıkarmadan ellerini ceplerine daldırdılar ve ne kadar paraları varsa çıkarıp masanın üstüne koydular. Bir yığın maden feniğin yanında bumburuşuk birkaç marklık, birkaç beş marklık, hattâ bir iki de on marklık kâğıt para vardı.

«Sonra,» dedi Kovanda, «hayatını bizim için feda ettiğini yazmayı da unutma, emi? O olmasaydı okulda belki bir düzineye yakın adam ölecekti. Çünkü bomba zemin kat penceresinin dışındaki kestane ağacının altına düşmüştü. Gencecik hayatını bizim için harcadı.»

Mektup bitti, çocuklar kalemi elden ele geçirdiler, her biri Karel'in iskemlesine oturup altına imzasını attı. Daha başkaları da geldiler, imzaladılar mektubu; sonra hiç konuşmadan çıktılar odadan.

Gece bir önceki gibi ayışığına boğulmuş ve onun kadar nefisti. Okulun bahçesinde bol yapraklı kestane ağaçları yine hışır hışırdı. Üst dalları ikinci kat pencerelerine ulaşan en yüksek kestanenin bütün bir yanı aşağı kadar budanmış, gövdesi ikiye yarılmıştı. Bir kolu ve omuzu kopmuş ama hâlâ yaşıyan bir adama benziyordu. Dimdikti orda, güçlü kökleriyle toprağa yapışmıştı; yarısı yok tepesinde yaprakları hafif hafif hışırdıyordu.

Ertesi cumartesi günü yüzbaşı Olin'i yanına çağırdı. Keyifli bir günündeydi. Gülümseyerek, koltuğunda kıpırdanıp durarak, Olin'e kalın purolarından bir tane sundu.

«Ne haber?» dedi. «Çocuklar nasıllar? O ölenin acısı geçti mi? Neydi adı?»

«Ludva Koutnik,» dedi Olin. «Daha unutmadılar. Aramızda para topladık. İki bin mark tuttu. İkinci ve üçüncü bölükler de katıldılar. Parayı Ludva'nın annesine gönderdik.»

Yüzbaşı kaşlarını çattı. «Niçin bana haber vermedin?» dedi, azarlar gibi onu. «Hiç sözünü etmedin. Bölükte olup biten herşeyden haberim olmalı benim.»

Olin kekeliyerek, yüzbaşının bu konuda haberdar edilmeyi isteyebileceğini düşünemediğini söyledi. Yüzbaşı düşünceli düşünceli purosunu tüttürdü. Hâlâ somurtuyordu. Bir süre hiç konuşmadı.

«Şimdi gelelim seni niçin çağırdığıma,» diye yeniden söze başladı. «Yeni bir emir çıkarmak istiyorum. Bölük her pazar sabahı marşlar söyliyerek şehrin içinde yürüyüşe çıkacak. Sizi Çek marşları söyliyerek düzgün adım yürürken gören şehirlinin gözüne girersiniz, iyi olur. Öyle değil mi, ha? Haksız mıyım, ne dersin?» Dikkatle baktı Olin'e.

«Sizinle aynı fikirdeyim, yüzbaşım,» dedi Olin.

Yüzbaşının gözleri parladı. «Yalnız,» dedi, sert bir sesle, «selâm vermesini bilmiyorsunuz. Anlıyor musun ne demek istediğimi? Şöyle kıyakça bir selâm. Ben bölüğü teftiş ettiğimde bölüğü selâmlarım, bölük bana karşılık verir. Her zamanki gibi öyle yarım ağız mırıldanmak olmaz ama. Doğru dürüst, kıyakça. Albay bölüğü teftiş ederken onları selâmlıyacak, bölük de onu selâmlıyacak, anlaşıldı mı? Ama bölük bilmiyor bunu nasıl yapacağını. Bölüğü talim ettirmeni istiyorum.»

Pazar sabahı bölük avluda kestane ağaçlarının altında içtima oldu, Olin durumu anlattı.

«Dikkat!» diye bağırdı. «Şimdi ben Oberleutnant'ım. (Üsteğmen.) Heil, Kameraden!»

«Heil Herr Oberleutnant!» diye bağırdı bölük.

«Şimdi ben binbaşıyım,» diye haykırdı Olin, gitgide şevklenerek. «Heil, Kameraden!»

«Heil, Herr Binbaşı!» diye kükredi bölük.

«Ben şimdi generalim,» dedi Olin. «Heil Kameraden!»

«Heil, Herr General!»

Kurnaz tercüman Olin'e yanaştı, «Sie, Hauptverbindungsmann,» (Sen, mutemet efendi) dedi, tilkice, «bir de Heil Hitler dedirtmeye çalış bakalım.»

Olin hiç durmadan avazı çıktığı kadar haykırdı:

«Heil, Hitler!»

Çocukların hepsinin ağzı kulağına vardı.

«Heil, Herr Hitler!» diye neşeyle bağırdılar, ve birbirlerini dürtüklediler.

Tercüman Kummer başını iki elinin arasına alıp tabanları yağladı. Ödü bokuna karışmıştı.

«Evet, efendim,» diye homurdandı Kovanda, «biz öyle kolay kolay üç-kâğıda gelmeyiz. Yüksek kumandanımızı ve tanrımızı selâmlarken ne dememiz gerektiğini iyi biliriz.»

O sırada yüzbaşı göründü. İki dirhem bir çekirdekti. Üzerinden iyilik akıyordu. Ufak hançeri de kalçasında sallanıp duruyordu. Selâmına bir güzel karşılık verdi bölük; ve yeri göğü birbirine katarak şarkı söyleyerekten şehrin içinde yürüyüşe geçti.

Mirek başta yürüyor, Kovanda'nın ağzının içine bakarak şarkılara önderlik ediyordu. Bir sürü Çek marşı söylediler. «Nemelem, nemelem» şarkısı Hill'in en sevdiğiydi. Ne zaman bölüğün biraz fazla sessiz gittiğini düşünse arkasına dönüp emrediyordu: «Noch eimnal (Tekrardan): Memele, memele!» diye. Çekçe kelimelere dili dönüyor diye de keyfinden yanına varılmıyordu.

O ilk pazar günü bölük şevkle yürüyüp marş söyledi. Gelip geçenler durdular, bu genç, ayağına tez delikanlılardan kurulu yürüyüş kolunu takdirle seyrettiler. Yüz-

başı da, keyfinden ve gururundan yüzü kıpkırmızı olmuş, başlarında yürüdü. Onlara doğru gelen bir subay görmesin, hemen ileri koşuyor, selâm verilmesini bekliyordu.

Gelgelelim, bu yürüyüşler her pazar tekrarlanmaya başlayınca çocuklar söylenmeye başladılar. Her zamanki gibi, hoşnutsuzluğunu ilk dile getiren Kovanda oldu. Tutturdu, Olin onu yüzbaşının yanına çıkarsın diye.

«Söyle bücür kambura,» diye buyurdu, «ayağım su topladı, sabah yürüyüşüne çıkamıyacağım. Pazar sabahları oturup ayaklarımı dinlendirmem lâzım, anlaşıldı mı? Kendi başına ya da karısıyla gitsin dolaşsın. Ayaklarım bu halde olmasaydı bile onun şanına bu komediye katlanmamam gerekirdi ya, neyse. Söyle beni rahat bıraksın, yoksa...»

Yüzbaşı gönlü yücelikle Kovanda'nın yürüyüşe çıkmaması için izin verdi; lâkin ertesi pazar yirmi kişi birden ayaklarının su topladığını bildirince Kovanda da çaresiz katıldı yürüyüşe. Ayağında bir çift tepesi pomponlu köhne terlikle geldi, damla hastalığından anası ağlamış bir adam gibi en arkadan topallıya topallıya yürüdü.

Yüzbaşı hiddetten küplere bindi, ama emrini geri almadı.

Olin yaptığı şaklabanlıktan ötürü azarladı Kovanda'yı. «Bölüğün yüz karasısın sen,» dedi ona. «Elâlemi yüzümüze güldürürsek böyle, Almanlara nasıl saydırırız kendimizi? Bu ne biçim bölük böyle, ardından gelen ayağı terlikli bir sürü kötürümle? Çocukları kışkırtıyorsun, onlar da tutuyorlar senin bu şapşallıklarına özeniyorlar. Geçen sefer on kişi terlikle geldiniz.»

«On dört, kusura bakmazsan, on dört,» diye Kovanda onu düzeltti. «Kaldı ki, bana şaklaban denilmesini protesto ederim! Sağlık eri yüzbaşının emri üzerine hepimizi muayene etti, topuklarımıza tentürdiyot sürdü. Kendi başımızın çaresine bakamıyacak olduktan sonra nerde kaldı

bizim adamlığımız? Salon efendisi değiliz biz, buraya da gösterişe gelmedik. Çalışmaya, zavallı Alman kardeşlerimize yardıma geldik. Ne düşünürlerse düşünsünler bizim hakkımızda, bize ne? Sen pantolonuna kırmızı şerit tak, kepine de zil bağla istersen, tasamın on beşi! Sonunda görecez kimin haklı olduğunu.»

Çok geçmeden gördüler. Yüzbaşının gururu fena incindi. Birkaç hafta sonra pazar yürüyüşlerine son verildi, çünkü çocukların yarısı terlikle katılıyordu yürüyüşe. Ama yüzbaşı öyle sırtı kolay yere gelir adamlardan değildi. Yürüyüş yerine «Kleiderapelle» ve «Ausrüstungsappelle» (Üniforma ve teçhizat teftişi) pazar günlerinin değişmez meşgalesi oldu. Sabahleyin erkenden çocuklar sıraya girip kendilerine verilen giysileri kollarının üstünde teftişe sunmak zorundaydılar. Askerler sıraları gezip pantolonları, ceketleri ellerindeki listelerle denetliyorlar, giysilerin onarım ve temizlik durumuna bakıyorlardı. Bir sonraki pazara sefertaslarını, çatal bıçağı, gaz maskelerini ve postalları gözden geçiriyorlardı. Bu içtimalar hemen her zaman çocukların bütün ikindi vaktini alıyordu.

Bu günlerden birinde tütün tayınlarını arttırmayı becerdiler. Elleri kolları çeşit çeşit giysilerle dolu, dikildiler orda, tütün tayınlarının bir hafta geciktiğinden yakındılar, askerler kendilerine düşeni yerine getirmedikleri takdirde onlardan da disiplin beklenemiyeceğini bildirdiler. Yüzlerinden düşen bin parçaydı. Askerler yüzbaşıyla görüşmek üzere birkaç dakika yanlarından ayrılınca yüksek sesle homurdanmıya başladılar; hattâ birkaçı, parmaklarını ağızlarına götürüp ıslık öttürdü.

Kızıl saçlı Nitribit alı al, moru mor koştu geldi, Olin'e çıkıştı. Bölüğe bir dikkat çekti, sonra, «Sola çark, marş!» diye haykırdı. Ellerinde postalları, tulumları, gaz maskeleri ve miğferleriyle yürüyüşe sürdü onları okulun önündeki sokakta.

Hill şarkı söylemeleri için emir verdi. «Ein Lied,» diye haykırdı, sıraların yanından çoban köpeği gibi koşturup durarak. «Memele, Memele!» Çocuklar oralı olmadılar, sallamadılar emri. Yalnız Olin ilk mısraları söyliyecek oldu, Mirek kapattı onun ağzını da.

«Sus, yoksa gaz maskeni tıkarım gırtlağına!» dedi.

İlk kezdi bu, bölüğün emre itaatsizlik ettiği. Hill öyle afalladı ki, gülünç düşmemek için tekrarlamadı emrini.

Bölük durmadan okulun olduğu adanın çevresini dolanıyordu. Oysa pencerelerden bakanların gördüğüne hiç de doğru dürüst bir yürüyüş denemezdi; esir kampına götürülen bir yığın mahpusa benziyorlardı daha çok. Genişlemesine yola yayılmışlar, adımları dağınık, elleri ceplerinde, iş tulumları dürülüp boyunlarına sarılmış, miğferleri keplerinin önüne düşmüş, postalları bağlarından birbirine bağlanıp bir omuza atılmış, gaz maskeleri kemerlerinden sallandırılmış sallım sullum yürüyorlardı.

Çavuş Rohrbach okulun önünde aşağı yukarı gidip geliyordu. İkide bir, hor görüyle, öfkeyle yere tükürüyor, asabî parmakları tabancasıyla oynuyordu.

«Şimdi gülme sırası bizde!» diye çocuklar bağırdılar ona. Neşeleri yerindeydi; yürüyüş onlara cezadan çok bir eğlence gibi geliyordu. Okulun, bombalanmış kadın hastalıkları kliniğinin ve yıkık evlerin tümünün çevresini dolandıktan sonra Kovanda sıradan çıktı, geldi Olin'e, «Bana bak,» dedi, «git Hill'e söyle, topuğum yine su topladı. Gidip terliklerimi giymem lâzım.»

Bölük emir almadan yürümeyi kesti, merakla o yana baktı. Hill hiddetten ağzı köpürerek Kovanda'nın yanına koştu, yerine dönmesini söyledi.

«Bana bak,» dedi Kovanda, Olin'e, «söyle sakın elini sürmesin bana, anladın mı? Eli boklu pezevengi dokundurtmam ben kendime, efendi adamım ben. Söyle, terlik-

lerimi almaya gidiyorum. Kızdırmasın beni, ağzını burnunu dağıtmıyayım.»

Hill onu terliklerini almaya göndermeye pek hevesli görünmüyordu ama Kovanda diretti. Pencereden bakan yüzbaşı bölüğün niçin durduğunu sordu; Hill hemen esas vaziyetine geçti, Kovanda'nın yine mesele çıkardığını söyledi. Yolun karşısındaki bir evden yaşlıca bir adam çıktı o sırada, pencerede duran yüzbaşıya, «Heil Hitler!» diye bağırdı. Bölüğü gösterip, bu uygunsuz kılık kıyafette niçin adanın çevresini dönüp durduklarını sordu. Bu arada Kovanda hiç bozmadan okulun bahçesine girmişti. «Sor bir tane bile içmedim bu sabah,» diye seslendi Olin'e.

Yüzbaşı kaldırımdaki adamın ne dediğini anlamamıştı. Derdini sordu. Hill pencereye dönüp bağırarak Kovanda'nın söz dinlemediğini bildirdi. Bu sırada yüzbaşı yaşlı adamın yeniden sorduğu soruyu anladı. Yüzbaşı bir hışım kapattı pencereyi. Hill bunu kendine karşı bir hakaret sandı, bölüğe bağırdı: «Also los, los, Marsch. Marsch, ein Lied. Memele memele!» Çocuklar kımıldandılar. Ama kimse ağzını açmadı.

Okulun çevresini onuncu dönüşlerinde kapıda Kovanda ile karşılaştılar.

«Çocuklar,» diye seslendi o, «iyisi mi siz de giyin terliklerinizi. Öyle rahat ki! Akşama kadar yürürüm böyle.»

Sokakta meraklılar çoğalıyordu. Okulun pencerelerine bakıp bir işaretler yapıyorlardı. Çavuş Nitribit göründü zemin kat pencerelerinden birinde, ve «Hauptverbindungsmann, yüzbaşının yanına!» diye seslendi.

«Hauptverbindungsmann... sofort zum Hauptman!» (Derhal yüzbaşının yanına!)

Yüzbaşı, odasında pencerenin önünde durmuş, başını ve sağ omuzunu oynatıyordu. Elleri arkasındaydı. Olin'le Nitribit içeri girince heyecanla ellerini havaya kaldırdı.

«Ne demek bu?» diye parladı. «İsyan bu! Kepazelik! İşitilmiş şey değil! Elebaşıların isimlerini ver bana, bak nasıl cezalandırıyorum onları.»

Dışardan mırıldanmalar, kahkahalar duyuluyordu. Bölük tam pencerenin altından geçiyordu.

«Şunlara bak,» diye haykırdı yüzbaşı, «şunlara bak! Benim bölüğüm, Kassel'in gözbebeği! Ne oluyor orda aşağıda, anlat bakalım?»

«Çocuklar şikâyetçiler...» diye Olin söze başladı.

«Şikâyet etmeye hakları yoktur!» diye parladı Nitribit. Olin uslu uslu başını salladı.

«Çocukların istediği...»

«Ne demek istemek? Hiç bir şey isteyemezler. Olsa olsa rica edebilirler.»

«Cıgara tayınlarının verilmesini rica ediyorlar,» diye kekeledi Olin. Kıpkırmızı olmuştu. «Geçen hafta verilmiş olması gerekirdi. Ayrıca, pazar günleri yürüyüş görevinden affedilmelerini rica ediyorlar.»

«Anlıyorum,» dedi yüzbaşı, buz gibi bir sesle. «Herhalde burda kendi emirleri geçiyor sanıyorlar?» Sesi hiddetten titriyordu. «Eğer uygun görürsek tütün tayınını hepten keseriz, anladın mı?»

«Ben sadece çocukların söylediklerini iletiyorum,» dedi Olin, alttan alarak. «Onların görüşüne katılmadığımı size bildirmeme lüzum yok sanırım, yüzbaşım.»

«Bilmem. Onlara daha çok söz geçirmeye çalışmalısın. Güvenlerini kazan, doğru yola sok onları. Senin görevin bu zaten.» Yüzbaşı gitgide hararetleniyordu.

«Ben yalnızım,» dedi Olin. Öbür ikisi gözlerini ondan ayırmadılar.

«Yoo, değilsin,» dedi yüzbaşı, yumuşak bir sesle. «Biliyorsun biz senin ardındayız. Bazen senin de kendi tutumundan emin olmadığını sanıyorum. Durum kötüye gitti mi yaptığının doğru olup olmadığından şüpheleniyorsun

galiba. Onlar da bunu bizim kadar seziyorlar. Hangi yandan olduğuna karar vermen gerekir.»

«Evet,» dedi Olin. «Doğru söylüyorsunuz, yüzbaşım. Ben de bazen bilemiyorum...»

«Neyi bilemiyorsun?» Nitribit yüzbaşının yanında duruyordu. Kızıl kaşlarını kaldırdı hafifçe.

«Doğru yapıp yapmadığımı bilemiyorum, efendim. Ne de olsa ben de Çek'im.»

«Biliyoruz onu,» diye hırladı yüzbaşı. «Kimse seni Alman yapmaya çalışmıyor zaten. İstesek de yapamayız. Fakat durumu anlaman gerekir. Neye inanacağını, neye inanmıyacağını ayırdetmelisin. Geçici aksamalar bir yana, savaşı kazanacak güçteyiz. Bundan şüphe etmek için insanın aptal olması gerekir.»

Olin hâlâ esas vaziyetinde duruyordu. Bölük yine okula yaklaşmaktaydı; yüzbaşı pencereden dışarı baktı. Karşı kaldırımda seyirciler arasında göğsünden altın gamalı haç sarkan uzun boylu bir adam vardı.

«Sie, Hauptmann,» diye seslendi ordan, adam, «yetmiyor mu bu komedinin bu kadar sürdüğü?»

Yüzbaşı hemen geri çekildi. «Bu Allahın belâsı siviller de...» diye söylendi. «Kendi pis işlerine baksalar ya!» Sonra Nitribit'e döndü: «Bölüğün bu biçimde, kirli paçavralarıyla yürüyüşe çıkmasına müsaade etmen senin hatandır,» dedi. «İyi reklâm oldu bize, değil mi?» Yüzü kızaran kızıl saçlıya sırtını dönerek, Olin'e, «Doğru dürüst yürür şarkı söylerlerse tütün tayınlarını alacaklarını söyle arkadaşlarına,» dedi.

Olin bahçeye koşarak, bahçe kapısına yaklaşmakta olan arkadaşlarına seslendi: «Çocuklar, yüzbaşı cıgaralarınızı verecek. Ama şarkı söylememiz gerekiyor!»

«Kendi içsin o cıgaralarını!» diye haykırdı ordan Kovanda. «Zaten sağlığa muzırdır cıgara. Burda temiz hava alıyoruz, daha iyi.»

Bölük okulun önünde durdu. Çocuklar üniformalarının düğmelerini çözmeye başladılar. «Sağa sola dağılın sıralardan,» diye Kovanda gülerek talimat verdi. «Herkes ıslıkla 'Sevgilim mantar toplamaya gitti' yi çalacak.»

Karşı kaldırımdaki parti ileri geleni yere tükürdü. «Sie, Hauptmann,» diye bağırdı yine, «utanmıyor musunuz bu rezaletten?»

Jozef adamın dediklerini Çekçeye çevirince, Kovanda sırıttı: «Biz utanmadıktan sonra kambur niçin utanacakmış? Anlamadım gitti! Sıkı mı milletin önünde böyle bir şey yapsın o?»

Nitribit koşarak okuldan geldi, Hill'e bölüğü avluya sokmasını emretti. «On beş gün kışla hapsi!» diye haykırdı, avazı çıktığı kadar. «Bugün öğleden sonra cıgara tayınınızı alacaksınız.»

«Gördünüz mü en son kim güldü?» dedi Kovanda, sevinçle böbürlenerek, o akşam ranzasında. «Yüzbaşının yola geleceğini biliyordum ben. Fena adam değil o. Tek derdi, zavallının, biraz kafasız olması.»

«Koca Adolf da öyle ya,» dedi Mirek. «Geldiği yere bak!»

«Öyle. Burnunu iyi sürtüyorlar şimdi yere.»

«Hatırlıyor musunuz, çocuklar,» dedi Jozef, «kurtuluş Doğudan mı yoksa Batıdan mı gelecek diye nasıl tartıştıydık? Ne diyorsunuz şimdi?»

«Doğuda neler olduğunu kimse biliyor mu acaba,» dedi Karel. «Duyduğuma göre Ruslar Çekoslovak hududuna varmışlar bile.»

«Oysa burda?» dedi Jano. «Burda hiç birşey yok. Sadece birkaç hava akını ve İtalya'da hafiften bir kapışma, o kadar.»

Jozef bunu cevapsız bırakamadı: «Hava savaşının hiç bir anlamı yok mu senin gözünde? Şaka sanıyorsun gali-

ba? Her gün İngiltere'nin, Amerika'nın en iyi evlâtları düşüp ölüyor burda, o da mı şaka? O da mı hiç bir şey?»

«Karşıdaki meyhanenin sahibi Naiser'in kızı geçen gün bana birşey anlattı,» dedi Jiri, ordan. «Yakında bir yerde bir çiftlikte akrabaları varmış. Arada sırada kaçak yiyecek almaya gidiyormuş onlara. Anlaşılan, Almanlar sıkıyı görmeye başladılar az buçuk. Dediğim gibi, kız tirenle gidiyor oraya .Burdan altmış kilometre kadar bir yol. Şimdi hatırladım, Wabern diye bir yer. Köyün yakınında da bir...»

«Eğer bize çiftçinin suratını da tarif edip kaç atı olduğunu söyleyeceksen,» diye Kovanda araya girdi, «ben yatıyorum, söyliyeceğine sıra geldiğinde beni uyandırırsın, olmaz mı?»

«Pekâlâ, pekâlâ,» dedi Jiri. «Kızın bindiği tirene altı avcı uçağı saldırmış. Lokomotif durmuş, yolcular vagonların altına girmişler. Bu kız da, Ursula adı, kömür vagonunun altına, bir askerin yanına uzanmış. Askere göğsünden iki kurşun isabet ediyor, ölüyor orda.»

«Ne kötü!» dedi odanın sessizliği içinde Fera. «Olur mu şimdi bu?»

«Kusura bakma ama,» dedi Mirek, gücenik bir sesle, «herhalde askere acıdığını söyliyecek değilsin. Üzerinde üniforma varken ödleklik edip saklanırken çekmiş mortoyu.»

«Askerden söz eden kim? Asıl önemli olan siviller, halk.»

«Öyle ama, canımın içi, bu topyekûn savaş, bu. Ben başlatmadım ya savaşı? Bay Goebbels'in başının altından çıktı. Ne de olsa savaş savaştır.»

Jozef burda söze karıştı.

«Mirek, topyekûn savaşı nasıl savunabilirsin, sorarım sana?» dedi. «Devletler hukukuna, humanizme aykırı birşey. Sadistlik bu, başka ne? Hattâ, yamyamlık yahu!»

Mirek kahkaha ile güldü. «Dinleyin, bakın» dedi. «Bizim Jozef kendi kültür ve asalet ölçüsüne uymadığı için savaştan hoşlanmıyor! Allahımın işleri! Toptan cinayet ve katliam sürüp giderken kim düşünür böyle ıvır zıvırı?»

«Ivır zıvır mı dedin? Yaşlı kadınlarla kundak çocuklarını mitralyözle taramak da mı ıvır zıvır? Sen ne diyorsun, Ursula bana bir çiftçiyi tarlasında nasıl öldürdüklerini anlattı. Pulluğun ardından yürüyormuş adamcağız. Buldukları zaman vücudundan bir düzine kurşun çıkmış. Atları da kalbura dönmüşmüş. Orda havadaki eşek herif çiftçiyi de büyük bir savaş hedefi ya da bir general mi sandı yoksa? Zavallı bir çiftçiyi de mi ayırdedemedi yani? Gübre kokusu göğe ağayazmıştır!»

«Valla hayretler içinde bırakıyorsun beni,» dedi Jano, Jozef'e. «İngiliz pilotlarını konuşuyoruz şimdi burda. İmkânı yok onların gaddarlık etmeyeceğine inanıyorsun, değil mi?»

Jozef hemen cevap vermedi. Az sonra, «Ben ne dediğimi biliyorum,» dedi. «Gaddarlık ve merhametsizlik her bir milletin yüz karasıdır.»

«Pekâlâ,» dedi Jano, kelimelerin üzerine basarak, «on, ya da yüz vakadan sonuç çıkarmıya çalışmıyorum ben. Çiftçiyi mitralyözleyen pilotun aklından ne geçtiğini bilemezsin ki, bilebilir misin? Ne biçim bir adamdı, ya da ona verilen emir neydi, hiçbirini bilemezsin. Belki de emirle yapmadı o işi. Belki Coventery'dendi, ve orda hava akınlarında karısı, çocuğu ölmüştü, o da kıstırdığı her Almanı öldürmeye onların ölüleri üzerine and içmişti, olur a! Hattâ ben daha da ileri gidebilirim, ve derim ki: belki de bu çiftçinin oğlu Coventery'e o bombayı atan pilotun ta kendisiydi.»

«İnsan böyle düşüncelerle sonunda sapıtmazsa iyi,» dedi Kovanda. «Savaş öyle bir hayvanlaştırıyor ki insanları!»

«En büyük hayvanlar savaşı başlatanlar,» dedi Fera.

«Kim başlattı savaşı?» diye Jano sükûnetle sordu.

«Amma da soru, ha! Almanlar tabiî, başka kim?»

«Peki niçin?»

«Aç gözlü oldukları için,» diye atıldı Mirek. «Daha çok Lebensraum, hayat alanı istediler. Herkese hâkim olmak istediler, sömürgeler istediler, Allah bilir daha neler istediler, onun için.»

Kovanda, «Öyliyse vermeliydi onlara sömürgelerini,» diye bağırdı. «Büyük Sahrayı vermelilerdi onlara, alın balkalım, melek yüzlüler, hepsi sizin demelilerdi. Alın, gül ve kavun yetiştirin orda. İsterseniz kumdan kale yapın!»

Mirek, dudak bükercesine, acı acı, «Yani tutar kendi toprağını verir miydin onlara demek istiyorsun,» diye sordu. «Kendi malından bir parça koparmalarına göz yumar mıydın?»

«Yavaş gel,» dedi Jano. «Kovanda, İngilizler Londra'yı, Fransızlar da Paris'i verselerdi demedi ki! Ama çöl de başka bir mesele şimdi. Bir kere çöl onların değil. Kimin malını kime veriyorlar?»

«Hepsi aynı bokun soyu, düzenbaz,» diye Kovanda atıldı aradan. «Al birini vur öbürüne. Herbiri oturmuş para torbacıklarının üstüne, ölümüne savunuyor. Bütün dert burdan çıkıyor.»

Jozef konuşmayı yeniden başlatana kadar hep sustular. «Bazen bana öyle geliyor ki bu savaş da sonuncusu olmayacak,» dedi.

Fera, «Allah göstermesin, o kadarı da fazla olur artık!» diye haykırdı.

«Yok, gerçekten,» diye diretti Jozef, «bazen bana öyle geliyor ki insanlar önce birbirlerinin kökünü kazıyacaklar, ondan sonra herşeye mağara devrinden yeniden başlıyacaklar. Belki o çağda hayata gelenler daha iyi bir dünya

kurarlar. Bütün tehlike noktalarını önceden bilecekler çünkü.»

«Belki de birbirlerini öldürmede bizden usta olurlar. Bu bizi bir yere götürmez... Ne bu yahu, çocuklar? Gelin hadi biraz da kızlardan lâf edelim.»

«Doğru ya! Çek kızlarından!»

«Tabiî. Junkers fabrikasındaki zavallıları konuşalım isterseniz,» dedi Kovanda, üzgün bir yüzle. «Evvelki gün nasıllar bir bakıyım diye oraya gittim. Tanrım, ne sefaletti o! Basık ahşap kulübelerde kalıyorlar. Bir kulübeye yirmi kişi düşüyor. Hepsi dört yüz kişiler orda, maneviyatlarını da yüksek tutuyorlar. En çok o yanlarını sevdim ben de. Gittim efendi efendi oturdum aralarında. Elektrik ocakları da varmış, bana kahve pişirdiler, kurabiye verdiler,» diye devam etti, düşte gibi. «Hattâ geçen hafta yırttığım ceketimin kolunu onarıverdiler oracıkta. Memlekette sevdiklerine, sözlülerine, analarına yazdıkları mektupları gösterdiler. Vay anam vay! Bizi niçin bu cehenneme getirdiklerini pekâlâ anlıyor insan ya, o kızları niçin getirdiler? Bazıları analarının kucağından hiç ayrılmamış kızlar. Böyle bir zamanda yuvadan sökülüp dünyanın ortasına atılmışlar...»

«Kızların maneviyatlarını yüksek tutmaları iyi ya, bazen pek de insanın hoşuna gider tarzda olmuyor bu. Meselâ geçen gün Vlasta ile yürüyüşe çıktık. Tepeleri dolaştık hep, ta Herkül heykeline kadar uzandık. Orda kız bana ne desin? Memleketteki Ruda'sını hatırlatıyormuşum ben ona. Bütün yol boyu, tramvayda gelirken, onu övdü göklere çıkardı, ne çok seviyormuş, onu anlattı...»

«Fazla heyecanlanma,» dedi Fritz. «Melek değiller ya onlar da? Pepina bir uçak-savar subayıyla kırıştırıyor, dünya umurunda değil. Bir elime geçirsem gösteririm ben ona...»

«Belki de iyi bir çocuktur, kimbilir?» dedi Kovanda, ılımlılıkla. «Wehrmacht üniforması giyen herkes de domuzun teki değil ya!»

«Burası doğ'ru, bak,» dedi Gusta, boğazını temizliyerek. «Kızların da bizim kadar yaşamaya hakları var.»

«Haklısın,» dedi Jiri. «Ha ne diyecektim, şimdi aklıma geldi, dün kızkardeşimden bir mektup aldım, orda senin Rosie'nin bir Alman askerine tutulduğunu yazıyor.»

Gusta birden söyliyecek kelime bulamadı. «Ne?» diye haykırdı sonunda. «Asla! İlkin vücudunda sağlam kemik bırakmam!»

«Ya, oğlum! Saarbrücken'deki örgülü saçlı Ursula'nın çocuk doğurduğunu, senin de çocuğun babası olduğunu duymuş!»

Gusta birden fırlayıp doğruldu ranzasında. «Sen yazdın herhalde bunu, pis herif! Allah belânı versin, emi!» diye haykırdı.

Öbür çocuklar kahkahadan kırılıyorlardı. Birden Hill daldı odaya. Işığı yaktı, kanlı gözlerle ranzalara baktı.

«Kesin sesinizi, uyuyun!» diye havladı. «Yoksa talime çıkarırım, haberiniz olsun!»

Olin de o sırada Hill'in koltuğu altından içeri süzüldü. En yeni üniformasını giymişti. Gözlerinden, sarhoş olduğu anlaşılıyordu. Kararsız adımlarla yatağına gitti, soyunmaya başladı. Hill kapı ağzına gidip durdu, Olin'in ranzasına tırmanmasını bekledi, sonra ışığı söndürüp kapıyı ardından usulca kapattı.

«Düşünüyorum da,» dedi Kovanda, sanki hiç bunlar olmamış gibi, «şu Kassel baya bir Çek şehri. Biz iki yüz elli kişiyiz. İkinci bölükte iki yüz elli kişi, Üçüncü de de bir o kadar var. Burda hep birden yedi yüz elli erkek, dört yüz de kız varız. Hepimiz de Çekiz. Hep birden, bin yüz elli kişiyiz. Her birimiz koyun kafalı Nazilerden nefret ediyoruz. Bir tek istediğimiz var dünyada: bu hayvanca sa-

vaş sona ersin, bir an önce tası tarağı toplayıp evlerimize gidelim istiyoruz. Bu çocukların her biri, kızı, erkeği, burda edindiği tecrübeyle dönecek evine, ve belki daha yaşayıp göreceğimiz yeni hayatı eskisinden daha iyi yapmak için elinden geleni esirgemiyecek. Basit, sade hayatlarının üzerine titreyecek herbiri, ve böyle günlerin geri gelmesi tehlikesine karşı hazırlıklı olacak. Bizim bu Almanya tecrübemiz bir uyarma olmalı bize. Hiç unutmamalıyız bunu. Gece gündüz aklımızdan çıkmamalı. Zaten ölen yoldaşlarımız unutturmıyacak bize bu günleri. Burda ne gördüysek, ne işittiysek çocuklarımıza anlatmalıyız.»

«Amin,» dedi Olin, alayla, ve bir hıçkırdı.

Kovanda oralı olmadan sözüne devam etti: «Savunmasız kalacağımız, ya da ister yabancılar arasında olsun, ister kendi aramızdan çıksın, katillerin ve düşmanların merhametine sığınmak zorunda kalacağımız bir durumun ortaya çıkmasına asla göz yummamalıyız. Herkes ne olduğunu koymalı ortaya, bunda diretmeliyiz. Hepimiz aynı ipin ucundan tutup çekmeliyiz, ne olursa olsun bölünmememeliyiz. İyi geceler.»

⁂

Jozef yeni işini seviyordu. Kum eliyor, harç karıyor, tuğla istif ediyor, ve hemen her zaman günlüğünü dizlerinin üstüne alıp oturmaya, birşeyler karalamıya vakit buluyordu:

«Eğer yeniden dünyaya gelecek olsaydım, başka türlü ve daha iyi düzenleyeceğim yeni hayatımda duvarcı olurdum. Duvarcının işinden daha iyi bir iş olamaz. Harç karmada, sönen kirecin sızıltısına kulak vermede, elinde bir tuğlayı tutmada esrarlı birşey var: insana bir güç, bir hüner duygusu aşılıyor. Bir tuğlayı öbürünün üstüne yerleştiriyorsun, çekici vuruyorsun hafifçe, mala tuğlayı sı-

yırırken tuğla ses veriyor. Su gönyesiyle şaşmaz yatayı buluyorsun, şakûl sana yeryüzünün göbeğini gösteriyor. Tuğlaları üstüste koyup dururken bir de bakıyorsun elinin altında bir ev yükselivermiş! İçinde yaşıyacaklara, sevişeceklere, çocuk doğurup öleceklere yeter bol mekânlı bir ev...

«Oysa bu şehri yeni baştan kurmak için kaç ele ihtiyaç var acaba? Essen'i, Berlin'i yeniden yapmak için, ya? Bütün Almanya'da yanan, dağılan, yıkılan ve harabolan onca şeyi yeniden yapmak için kaç el lâzım? Çek köle işçileri başlayacak ve bitirecek olsa bu işi, ne kadar zaman alır acaba?

«Zavallı evsiz barksız Almanya!»

Çalışmaya kısa bir ara verildiğinde Çekler tıpkı ustabaşı gibi keplerini aşağı çekip avuçlarını önlüklerine siliyorlar, bir cıgara yakıyorlar, eller ceplerde, geleceği kuruyorlardı.

«Çocuklar,» dedi bir gün Karel, «biliyor musunuz gerçekte neden korkuyorum ben?»

«Tabiî, hava akınlarından,» dedi, sırıttı Olin.

«Ahmak, sen de! Bu pis kargaşalık sona erip de memlekete gittiğimizde bütün bu numaralara biraz alışmış olacaz sanıyorum. Düşmana kölelik etmemeye savaşmak doğru tabiî, doğru ama memlekette de işleri sabote etmeye devam edebiliriz, işi ağırdan alırız demek istiyorum yani. Ahlâkımızı bozdular vallahi, bozdular.»

«Saçma!» dedi Olin. «Burdan canlı kurtulursam eğer, sırf minnetimden gece gündüz çalışırım. Parmaklarım parçalana dek çalışırım, çalışırım da hiç yakınmam.»

«Yavaş gel, yavaş. Hiç de öyle birşey yapacak değilsin. Bu sözümü unutma bak, kendi çıkarını kollıyacaksın yine. Diyelim kendine bir ev yaptın, bir iki yıl sonra gelip yıkacaklar yine tepene evini. Yine bir mesele çıkacak,

sivri akıllının biri bir şey düşünecek, n'oluyoruz demeye kalmadan bir de bakacaksın yine savaş var.»

«Hadi canım sen de! Yani hiç kimse çıkıp da önlemez mi savaşı diyorsun? Sen istiyor musun yeniden savaş çıksın?»

«Şimdi indiririm bu tuğlayı kafana! Sen ister misin?»

«Gördün mü? Niçin savaş olacakmış? Kimse istemezse savaş da olmaz.»

«Zamanla birisi gelecek, isteyecek savaş olsun.»

«Kim olabilir o?»

«Komandolardan biri,» dedi Jano. «Yoksul halk hiç savaş istemez ki! Zenginler başlatır hep savaşları. Sanayiciler, politikacılar, milyonerler.»

«İyi ama, herşeyin de kökünde para yattığına inanmak güç biraz. Niçin? Parasız da yaşanılır pekâlâ. İnsan her zaman sevgi karşılığı yiyecek bulabilir, bulamaz mı?»

«Evet ama, yalnız sevgi karşılığı sevgi bulabilir mi acaba?» diye sordu Karel, gözünü kırparak. «Geçen hafta beş markın yok diye kerhaneden kapı dışarı etmediler mi seni?»

«Bir daha gitmiyeceğim oraya,» diye yüksekten attı Olin. «İki çocuklu tatlı birini buldum kendime. Görmeye gittiğimde ilk iş çocukları uyutuyoruz. Oğlan altı yaşında, bana amca diyor. Hımmm... Sonra, çocuklar iyice uyuyunca, birlikte yıkanıyoruz onunla.»

«İşte ben de onu demek istiyorum ya! Çalışmaktan hiç hazetmeyen kerhanecinin, nekes herifin birisin sen. Şimdi de buldun karıyı, baktırıyorsun kendine.»

«Tabiî ya! Karnımız doymasın mı? Memlekete veremli gitmeye hiç niyetim yok benim.»

«Peki bol yiyecek olduğu zaman daha mı çok çalışacaksın sanki? İnsanın karnını doyurmaya birkaç kuruş yeter de artar bile. Sen ömrün boyu kerhaneci olacaksın, oğlum. Hiç bir karı seni bu huyundan vazgeçirtemez.»

«Karı mı dedin? Hiç evlenir miyim ben?» dedi Olin. «Ben gezecem, keyfime bakacam. Yetmedi mi çektiklerimiz? Hayatımızın en iyi yıllarını harcadık. Ben o kaybolan yıllarımın acısını çıkaracam, kimse de beni suçlayamaz.»

«Görüyorsun işte,» dedi Karel, «aynı Mirek gibi konuşuyorsun şimdi. Ama beş dakika önce, ellerim parçalana dek çalışırım da yakınmam diyordun... Gerçekten, çocuklar, bu savaştan sonra n'olacak dünyanın hali, ben pek merak ediyorum doğrusu. Bütün dünya karıştı, paramparça oldu. Her bir yanda hastalık, açlık olacak. Bir gecede herşey düzelir mi sanıyorsunuz? Sizinle istediğiniz bahse girerim, bu bozuk dünyayı düzeltmek, bu savaşı kazanmaktan daha güç bir iş olacak. Kim kurtaracak dünyayı? Amerika mı? İngiltere mi? Rusya mı? Bir Birleşmiş Milletler mi? Bundan önce karıştırdılar, iyi bok ettiler ya dünyayı hepsi...»

«Canım, birisi kurtarır,» dedi Jozef. Güneşte oturmuş, daha önce hiç söze karışmamıştı.

«Öyle mi? Kim?»

Bu soruya Jano cevap verdi: Kim olacak, komünizm,» dedi. Olin hızla bir göz attı ona. Gözleri Jano'nun gözleriyle karşılaşınca küreğini eline aldı, ince sarı kumu elemeye koyuldu. «Sonunda baklayı çıkardı ağzından,» diye düşündü. Sonra yükseltti sesini: «Pekâlâ, öyle olsun. Ama nedir gerçekten komünizm?»

«Allah bilir,» dedi Jozef. «Ben hiç siyasete ilgi duymadım. Okulda derslerimle uğraşırdım, hiç aç kalmadık, bizim şehirde komünistler filan yoktu hiç. Ya da, onları ben bilmiyordum.»

«Merak etme, sizin şehirde de olmuştur. Nerde yoksul halk varsa orda onlar da vardır. Komünistler savaşa karşılar, ve herkesin bundan daha iyi bir hayat yaşamasından

yanalar. Açlığın kökünü kazımak, herkese iş sağlamak istiyorlar. Sen bunu işitmiş miydin?»

Jano topukları üstünde sallanarak bir şarkı söylemeye başladı:

Emek ilerlemenin anasıdır.
Bir köleler ordusu,
Sancağı emekten,
Şimdi şeref yolunda ilerliyor...

«Ben bir başkasını biliyorum,» dedi Karel. O da söylemeye başladı:

Kalkın ey açlar, uyanın uykunuzdan,
Uyanın ey yoksunluğun suçluları!

Birden hiç yoktan yanlarında ustabaşı belirdi. İri yarı, geniş omuzlu bir adamdı; üzerinde mavi iş tulumu vardı. Deriden kasketi bir kulağının üstüne yıkılmıştı.

«Komünist misin sen?» diye sordu, yumuşak bir sesle, Karel'e. Karel, elinde yarım bir tuğlayla çömeldiği yerden doğruldu.

«Hay Allah!» diye düşündü, yüksek sesle. Biraz da sararmıştı. «Ne diyecem şimdi? Bu tuğlayı kafasına indirip tüysem mi acaba?»

Ustabaşı onun ne düşündüğünü anlamıştı. Güldü.

«Keine Angst, kameraden,» (Telâş etmeyin, yoldaşlar) dedi, yumuşak bir sesle, «ben de komünistim. Schwabe de öyledir. Benim iki oğlum cephede öldü. Biri Fransa'da, biri Rusya'da. Kahrolası Naziler uğruna, onların iktidarı ve şanı uğruna feda ettiler hayatlarını. Bu savaş bittiği zaman,» diye devam etti, gözleri nefretten yana yana, «bu savaşı kaybettiğimiz zaman, Nazi kanı na buraya çıkacak.» Eliyle göğsünün hizasında bir çizgi çekti.

Olin eleğe bir kürek dolusu kum fırlattı ve duymamazlıktan geldi. Jano ileri çıkıp ustabaşının elini sıktı. Sonra, yeni yapının birinci katında duvar ören Schwabe'ye bakıp gülümsedi.

Duvarcıların yanında çalışan Çekler dört kişiydiler: Olin, Jano, Jozef ve Karel. Ustabaşının adı Artner'di. Schwabe onun yardımcısıydı. Şantiyede onlardan başka dört Alman duvarcı daha, ve iki Fransız vardı. Yapı müteahhidi Beudt haftada iki kere gelip işe bakıyordu. Her geldiğinde Artner'le Schwabe'yi yanına çağırır, birer cıgara uzatır, orda bir tuğla yığınının üstüne serdiği plânlarını altın çerçeveli gözlüklerinin üstünden incelemeye koyulurdu. Kassel belediye meclisinin büroları buraya yerleşeceği için —bir an önce taşınmaları gerekiyordu— bu iki katlı yapının dikilmesi için özel izin çıkarılmıştı. Çekler işin başından beri buradaydılar; temelin atılmasına ve ilk parti bin tuğlanın kamyonlardan boşaltılmasına yardım etmişlerdi. Çalıştıkları yer Frankfurterstrasse'de, Weinberg yakınındaydı. On ikişer saatlik vardiya ile çalışılıyordu ama çocuklar hayatlarından memnundular. Müteahhit öğlen yemeklerini veriyordu, yemek boldu, ve iyiydi.

«Bu işte şişmanlıyacağız,» dedi Jozef, memnun memnun. «Öğlen yemeğinde ne yediğimi söylediğim zaman okulda arkadaşlar inanmıyorlar bana.»

«Bu işte on yıl kalacaksın ki sen birazcık kilo alasın,» dedi Olin, gülerek.

Jano'nun gözü sık sık Jozef'e takılıyordu. Her gün biraz daha zayıflıyor gibiydi. «Ceketinin üstünden kaburgaların sayılıyor valla,» dedi, endişe ile. «Emin misin hasta olmadığına?»

Jozef telâşla başını kaldırdı. «Gayet iyiyim,» dedi. «Her zaman nasılsam şimdi de öyleyim. Öküz gibi yesem birşey değişmez.»

«Ama ben seni bildim bileli öksürüyorsun böyle.»

«Göğsüm oldum olası zayıftır. Hattâ doktor hep böyle olacağını söyledi. Sığınakta geçirdiğimiz o geceler bana pek yaramıyor tabiî.»

Okula döndüklerinde hava kararmış olurdu. «Işıklar sönmeden varmasak bile zararı yok,» diyorlardı.

Olin hiç bir zaman onlarla gelmezdi. İş biter bitmez alır başını bir acele şehrin bir başka kesimine giderdi. «Gece yarısına kalmaz dönerim,» derdi. «Yüzbaşıdan izin aldım.»

«Çocukları uyutup yıkanmaya gidiyor,» derdi Karel, ve tükürürdü yere. «Bari bu kadar böbürlenmese.»

Okula dönerlerken şehrin bomboş merkezinden geçerlerdi. Karel hep önden giderdi. Yıkıntılar arasında dar, dolambaçlı ara yollardan geçen birdolu kestirmeler biliyordu. Gecenin karanlığı acayip biçimli yıkıntıları göze hoş görünen bir basık ışıkla örterdi hep. Yolda kimsecikler olmazdı.

Bir gün yıkıntılar arasında bir polis yollarını kesti.

«Bu yol kapalı,» dedi kısaca, silâhının kabzasını elleyerek. «Geri dönün, sağdan ilk yola sapın.»

İster istemez geldikleri yolu geri döndüler, köşede durdular. «Acaba niçin geçirmedi bizi, merak ettim?» dedi Karel. Düşünceliydi. «Daha bu sabah geçtiydik bu yoldan. Gidip bakalım mı ne var?»

Dar kaldırımdan moloz yığınlarının üstünden ilerlediler. Yarı yıkık duvarlar arasından sıyrılıp geçtiler, ot bürümüş, sahipsiz bir bahçeden tekrar yola çıktılar. Polisin yollarını kestiği yere yaklaşınca dizlerinin üstüne çöküp emekliyerek yolun kenarına ulaştılar. Orda uzandılar, ve merakla aşağıya baktılar.

Yolda bir gurup Rus savaş esiri çalışıyordu. Çocuklar bunların Rus olduklarını yeşil üniformalarından, bir de başlarında süngü takmış bekleyen takviyeli polis birlikle-

rinden anladılar. Yolun öbür yanını genişletiyorlardı. Sımsıkı toprağı kazma kürekle yolup alttaki taş döşeli yolu ortaya çıkarıyorlardı. Gitgide azalan aydınlıkta, tıraşı uzamış lâgar yüzleri ve uzun saçlarıyla ancak belli belirsiz seçilebiliyorlardı. Ayaklarında büyük, tahta pabuçlar vardı; hareketleri hantaldı. Öyle de sıskaları çıkmıştı ki, üniformaları üzerlerinden dökülüyordu. Hiç konuşmadan çalışıyorlardı; yolun dayanıklı, katı toprağını çökertmek için halsiz vücutlarının son gücünü harcadıkları belliydi.

«İki yüz kişi kadar olmalılar,» diye fısıldadı Jano, toprak yolun üstüne çıkmaya çalışan Jozef'i ceketinden tutup geri çekerek.

«En azdan elli polis var.»

Yaklaşan bir arabanın motor sesini duydular; tam o sırada tiz bir polis düdüğü öttü, motorun sesini bastırdı. Ses kesildi, ama az sonra motor yeniden çalışmaya başladı, ve ışıkları kısılmış bir kamyon çocukların görüş alanı içine girdi.

«Askerî araç,» diye fısıldadı Karel. «Ondan bırakıyorlar geçsin.»

Kamyon savaş esirlerinin hizasına gelince uzun uzun korna çaldı. Patates yüklüydü. Yol üstünde bir yığın tuğlanın kıyısından dolandı, hızlandı; ardından yere patatesler saçıldı. Gide gide kamyon gözden kayboldu.

«Bak, bak!» dedi Jano, Jozef'in omuzunu sıkarak.

Mahpuslar başlarını kaldırdılar, yola döndüler; kazmaları kürekleri attılar ellerinden. Muhafızların bağırmalarına aldırış etmeden, oraya buraya saçılan patateslerin üzerine saldırıp çömeldiler, ve orda, ellerinden bir hazinenin alınacağından korkan adamlar gibi telâşlı, o pis, pörsümüş şeyleri kapıp ısırmaya başladılar. Mahpuslardan kimi patateslerin en çok döküldüğü yerden birşey kapamamışlardı. Yoldan aşağı daha ileri koştular onlar, orada polis dipçikleri yollarını kesti. Aç adamları iki yandan kıs-

tıran polisler rastgele dipçik savurmaya, bağırıp çağırarak zavallıları bir araya toplamaya başladılar.

Çok uzun boylu bir mahpus başına ağır bir darbe yiyerek yere yıkıldı. Muhafızlar adamın üzerine basıp koştular, öbür mahpusları iş başına kovaladılar. Dört kişi yaralının başına geldi.

Yaralının dört bir yanı kan içindeydi. Ayağa kalkmaya çabaladı, sarhoş gibi sallandı olduğu yerde, yeniden düştü. Sonunda sırtüstü dönüp haykıra haykıra inlemeye başladı. Arada Almanlara lânet okuyordu.

«Smert faschistam!» diye haykırıyordu. «Faşistlere ölüm!»

Polisler çabucak bir bakıştılar. Dört dipçik darbesiyle mahpusun kafasını parçaladılar.

Jozef'in ağzından bir inilti çıktı. Dehşetten kararan yüzünü üzerinde uzandığı tümseğe gömdü.

«Sakin ol,» dedi Jano, yavaşça, «iyi bak da şimdi, ilerde dünyaya anlatırsın gördüklerini. Şimdi herkes burda olmalı ki görmeli bir adam hiç yoktan, soğukkanlılıkla nasıl öldürülürmüş. İyi bak, iyi bak ki unutmıyasın!»

Mahpuslar, üzerlerine çevrilen süngülerin ortasında birbirlerine sokulmuşlardı. Dördü ölüyü yerden kaldırdı. Keskin bir düdük sesi duyuldu. Mahpuslar dörtlü sıraya girdiler, kazmalarını küreklerini omuzlarına vurdular; bir düdük daha, ekip yürümeye başladı. Tahta pabuçların kaldırımdan çıkardığı ses boş yolun bir ucundan öbür ucuna yankılandı. Polisler süngülerini doğrultup ekibin yanısıra yürüdüler.

Hava iyiden iyiye kararmıştı. Yoldan her iki yönde epey otomobil geçti. Tahta pabuçların takırtısı gitgide uzaklaştı, silindi.

Çocuklar toprak yolda uzanmış hiç konuşmuyorlar, görmeyen gözlerle karanlığı süzüyorlardı. Başlarının üstünde, ağır ağır, solgun bir hilâl yükseliyordu. Gecenin

göğü önünde yıkık evler kapkaraydı. Moloz yığınlarından rutubet yükseldi.

⁂

Olin okula döndüğünde vakit geceyarısını bir çeyrek saat geçiyordu.

O günkü nöbetçi Çavuş Rohrbach, «Derhal yüzbaşıyı göreceksin,» dedi ona.

Yüzbaşının odasında Hill, Nitribit ve tercüman Kummer masaya oturmuşlardı. Ceketlerini çıkarmışlar, gömleklerinin yakasını açmışlar, kollarını da sıvamışlardı. Masanın üstünde ağzına kadar dolu şarap bardakları vardı.

«Unteroffizier Kummer'in doğum gününü kutluyoruz,» diye yüzbaşı, Olin'i selâmladı. «Prag'dan şarap göndermişler kendisine. Oturmaz mısın? Bizimle daha sık beraber olman, bizi daha yakından tanıman gerekir. Prosit!»

Birkaç bardaktan sonra Olin'in ilk sıkılganlığı geçti, Bent'e yaklaştı, bardak tokuşturdu onunla. Askerler rastgele kadınlardan, cephe yaşantılarından ve siyasetten konuşuyorlardı. Nasıl olduysa oldu, bir ara Olin'e Almanlar, ve savaş haberleri hakkında ne düşündüğü soruldu.

Olin, hiç çekinmeden, Almanların bütün dünyaya hemen hemen tek başlarına meydan okumakla gösterdikleri cesarete hayran olduğunu söyledi. Ardından, Almanlara özgü önderlik yeteneğini, kendilerini ve başkalarını örgütleyip yönetmede gösterdikleri dehayı ne çok takdir ettiğini belirtti. Sadece bu nitelikleri bile, Almanları yeryüzünün en güçlü ve yetenekli milletlerinin başına geçirmeye yeterdi. Eninde sonunda o yeri elde edeceklerinden hiç şüphesi yoktu. Başarılı olmalarını yürekten diliyordu. Masanın başında ayakta durarak, bir kolu Çavuş Bent'in omuzunda, Almanya'nın başarısına kaldırdı bardağını.

Olin konuşurken askerler terbiyeli terbiyeli gülümsüyor, aralarında bakışıyorlardı. Bent habire dolduruyordu Olin'in bardağını.

Az sonra Nitribit, «Niçin bütün Çekler senin bu görüşlerini paylaşmıyorlar?» diye sordu. «Merak ediyorum, niçin bizden bu kadar nefret ediyorlar? Çeklerin tarihinden ya da yetişmelerinden gelen bir şey olabilir mi acaba? Ama bugünlerde bunun ne anlamı olabilir ki? Bugün bizim milletimiz yüzyıllardır yapmadığı gibi tarih yaratıyor. Bazen bana öyle geliyor ki,» diye devam etti, «Çeklerin hepsi de komünist. İnsanda o izlenimi bırakıyorlar. Onlar gibi bir milletin içine nasıl olup da böyle bir zehirin girdiğini doğrusu anlıyamıyorum. Yani demek istediğim, Çekler, doğru dürüst bir eğitim gördükten sonra, biz Almanların katına varmak için gerekli her niteliğe sahipler. Zekiler, hayatta başarılı oluyorlar, herşeyi çabuk öğreniyorlar. Söylesene bana, böyle bir millet nasıl olur da komünist olur?»

Olin içtiği onca şaraptan sonra kendini pek iyi hissetmiyordu. İskemlesinde mayıştı, başının dönmesini geçirmeye çabaladı. Midesi bulanıyordu. Yüzü sararmıştı, ve alnında tane tane ter belirmişti. Yine de Bent'in, Nitribit'in ya da yüzbaşının sağlığına içmemeyi göze alamadı. Az sonra geçti bu hali; tıpkı yüzbaşı ve Bent gibi çakırkeyif oldu o da.

«Evet ama, Almanlar arasında da komünistler var,» dedi, kurnazca, Nitribit'e. «Şimdi bile. Siz onların kökünü kazıdınız sanıyorsunuz ama var. Hâlâ ayaktalar, Almanya'yı boğmak, hükümeti devirmek istiyorlar.»

«Nasıl böyle birşey söylemeye cüret ediyorsun?» diye yüzbaşı birden sertlendi. «Komünist partisi dağıtılmış, en azılı suçlular toplama kamplarına yollanmıştır. Artık hiç kızıl kalmadı ortada.»

Olin sarhoş sarhoş güldü. «Öyle bir var ki!» dedi,

yumruğunu masaya vurarak. «Siz hiç birşey bilmiyorsunuz ama biz biliyoruz. Çünkü bizden korkmuyorlar, güveniyorlar bize. Hattâ daha geçen gün onlardan ikisiyle tanıştım.»

O sırada kapıya vuruldu.

«Herein,» (Gir) dedi yüzbaşı. Eli hemen gömleğinin yakasına gitti.

Lipinski girdi içeri. Esas vaziyetinde durdu, sağ elini kasketine götürdü.

Görünüşü, üzerindeki üniformayla bir acayip çelişiyordu; düşük omuzlu, işten bitkin, az kambur gövdesi üzerinde hiç de yeri yok gibiydi o üniformanın. Yüzbaşı gözlerini kıstı, Lipinski'yi pejmürde sivil giysileri ve başında eski püskü, yağlı bir şapkayla gözünün önüne getirmeye çalıştı. Kendi ortamında Lipinski'nin, üniforma içindeki zavallılığından çok daha değişik bir kişi olup çıkacağını gördü. Belli bir gururu, ağırlığı olacaktı o zaman. Oysa şimdi, üzerine dar gelen koşumdan bunalan bir at gibi, üniformalı kılığından sıkılan, boynu bükük, mutsuz bir köylüydü her hâliyle. Yüzbaşı biraz da acıdı adamcağıza. Önünde duran dolu bardağı aldı, Lipinski'ye uzattı.

«Bir içki iç, Kamerad,» dedi, hoşça. «Unteroffizier Kummer'in sağlığına. Doğum günü bugün. Kutlamış mıydın daha önce kendisini?»

«Bilmiyordum, yüzbaşım,» dedi Lipinski, usulca, bardağı alarak. «Sağlığınıza, Herr Unteroffizier!» Bardağı kaldırdı, başına dikti.

Lipinski'nin bardağını yeniden doldururken, «Ne istediydin?» diye sordu yüzbaşı. «Ne var elinde?»

«Telgraf, yüzbaşım,» dedi Lipinski, «Çavuş Bent'e. Şimdi geldi.»

Bent, şaşkın bir sesle, «Bana mı?» diye bağırdı. Telgrafı aldı, sabırsız ellerle yırttı açtı. Kâğıdı masanın üs-

tüne koyup düzliyerek okumaya başladı. Öbürleri onu seyre koyulup sustular.

Bent telgrafı sonuna kadar okudu, sonra yeniden okumaya başladı. Sanki öbür yüzünden birşeyler daha öğrenebilirmiş gibi arkasını çevirdi. Sonra bir üçüncü kez okudu telgrafı. Ağzı bir karış açık kaldı, gözleri faltaşı gibi açıldı, masada kâğıdı düzleyen elleri titremeye başladı.

«Kötü haber mi?» diye sordu yüzbaşı, iyiliksever bir sesle, ve masanın üstünden Bent'e doğru eğildi. «Kötü değildir umarım?»

Bent'in yüzü kızarmış, alnında ter taneleri belirmişti. Telgrafı büktü büktü ufacık bir kare yaptı, elinde sıktı; iki elini birden dua eder gibi göğsüne kaldırdı. Gözleri, açık açık, masanın ortasına dikilmişti. Az sonra toparladı kendini, telgrafı cebine koydu, ayağa kalktı. Ceketini iskemlenin arkasından aldı ve yavaş yavaş giydi. Hiç sesi çıkmıyordu. İyice kafayı bulan tercüman bile sessizliği bozmaya cesaret edemedi.

«Bağışlayın, yüzbaşım,» dedi Bent, çatlak bir sesle, «memlekete gitmek için izin istememe müsaadenizi rica edeceğim, efendim.»

«Was ist denn eigentlicht los?» diye sordu yüzbaşı, sabırsızlıkla. «N'oluyor yahu, ne var?»

Bent elini dazlak kafasının üzerinden geçirdi, sonra ceketine sildi. «Evim,» dedi, ağlamaklı bir sesle, «bombalanmış, yanmış. Dükkân da gitmiş. Yalnız Erika kurtulmuş.»

«Çok üzüldüm,» dedi yüzbaşı. «Lipinski, gidebilirsin. Çavuş Bent, sana bir hafta izin. Yeter mi?»

«Sağ olun, yüzbaşım,» dedi Bent. Yaprak gibi titriyordu. «Hemen hareket edebilir miyim?»

Yüzbaşı evet dercesine başını salladı. «Gute Nacht und gute Reise,» dedi. (İyi geceler ve iyi yolculuklar.)

Bent odadan çıktıktan sonra geride kalanlara bir kasvet çöktü, ama çok sürmedi.

Hill, «Yazık,» dedi, «ama elden ne gelir? Yarın da bizden birine gelebilir böyle bir haber. N'apalım, bir evle de dünya yıkılmaz ya!»

«Stimmt,» (Haydi) dedi yüzbaşı ve Nitribit'e bakıp başını salladı. Nitribit derhal Olin'e döndü.

«Mein Lieber,» dedi dikkatle, «az önce çok ciddî bir lâf ettin. Bildiğin bir komünist varsa, kim olduğunu söylemek görevindir. Yoksa sen de ceza görürsün.»

Olin sarhoşça bir baktı ona. Bir bulut içinden görü-

Nitribit yüzbaşıya bir göz attı; yüzbaşı kızmış, dudağını ısırıyordu.

«Bütün bölük benden şüphe ediyor,» diye Olin kelimeleri ağzının içinde geveliyerek konuştu. «Benden nefret ediyorlar, sinsi diyorlar bana, dalkavuk diyorlar. Biliyorum, kıskanıyorlar beni de ondan, çünkü ben her zaman başkalarından önde giderim, çünkü işten kaçmam, dürüstyordu şimdi Nitribit'i. Öbürleri desen, onlar bütün bütün ortadan kaybolmuşlardı.

«Pekâlâ,» dedi, sızlamalı bir ssele. «Kimseye söylemezdim ama size güvenim var.»

lüğü severim.

«Belki biliyorsunuz, ben bir bakkalın yanında çalışıyordum. Orda tezgâhın ardında ne alçaklar vardır, bilemezsiniz. Arkadaşım Milan Faltinek'i ele vermişim ben sözde, öyle dediler. Niçin? Hırsızlık yaptı demişim. Eee, yapıyordu! Koca koca şeker ve sabun kutularını aşırıp 'muhtaç' kimselere verdiğini kendi de itiraf etti. Çekoslovakya'da Wehrmacht idareyi ele aldığı zaman kodese tıkılanların ailelerine demek istiyordu yani. Sorarım size! Ah ne kurnazdır bizim millet, bilemezsiniz. Hepsi ceplerini doldurmaya bakarlar. Beni ambar memuru yaptıkları zaman hepsi kıskandı, aç gözlü dediler bana.»

«Hımmm,» diye Nitribit araya girdi, dikkatle. «Aradaki ilişkiyi pek göremedim. Diyordun ki...»

«Geliyorum oraya,» diye bağırdı Olin. Masaya elini öyle bir vurdu ki, Kummer'in bardağı devrildi; şarap tercümanın kucağına döküldü, adam kahkahayı bastı. «Çok sevdim seni, tam bana göre bir adamsın,» dedi Olin'e, Çekçe. «Savaştan sonra sen vurulmak yok. Prag'da Vodičkova sokakta benim meyhanede var çok şarap sana.»

«Var ilişkisi, tabiî» diye diretti Olin. «Şimdi de bütün bölük kıskanıyor beni. Niçin? Mutemedim, sizinle dostum, iyi geçiniyorum diye. Sanki isteseler onlar da aynını yapamazlarmış! Azıcık iyi niyet yeter de artar bile. Siz de insan değil misiniz? Sizinle Almanca konuşmamda ne kötülük var? Öyleleri var ki, hiç Almanca bilmiyormuş gibi davranıyorlar, sanki ayıp bir şeymiş gibi! Ahmaklar! Almanya'nın savaşı kaybetmesini bekliyorlar.»

«Kimler Almanca bilmez görünüyor?» diye sordu yüzbaşı, usulca.

Olin eliyle aşağılayıcı bir hareket yaptı. «Çok var öyleleri. Eddy Koneçni, meselâ. Sonra, sizin şoför, yüzbaşım. Ve daha birçoğu, Aptallar Rusya'nın Avrupa'yı kurtaracağını sanıyorlar. Sanki komünizm Alman tanklarını durdurabilirmiş gibi! Bugünün adamları değil hiç biri. Sizin içinizde pusuya yatıp fırsat kollıyan serseriler neyse, bunlar da o işte.»

«Kimi demek istiyorsun?» diye Nitribit ve yüzbaşı bardaklarını Olin'e doğru iterek aynı anda sordular. Serin, altın gibi şarap Olin'in çenesinden aşağı aktı.

«Kim olacak, şantiyede ustabaşıyla duvarcı ustası! Schwabe ile Artner,» diye Olin baklayı ağzından çıkardı. Başı, ağır ağır, lekeli masa örtüsüne düştü.

Nitribit masanın üstünden uzanarak boş bardağı Olin'in elinden aldı.

«Der ist besoffen wie eine Sau,» (Domuz gibi sarhoş

oldu) dedi, horgörüyle. «Kahrolasıca daha işe yarıyacak sanırım.»

Olin güç belâ başını kaldırdı, mayışmış gözlerle Nitribit'e baktı. «Beni ele vermeyin,» dedi, hıçkırarak. «Kimseye birşey söylemek yok.»

Ordan tercüman, «Mezar sessizliği!» diye kikirdedi.

Yüzbaşı, «Bu meseleyi yarın ele almamız gerekiyor,» dedi, ve Nitribit'e baktı. «Bu işi sana bırakıyorum.»

«Başüstüne efendim!» Yerinde dimdik doğruldu Nitribit.

Olin olduğu yerde sızdı kaldı. Kummer sürükleyip divana götürdü onu. Yüzbaşı boş bardağını elinde döndüre döndüre düşünüyordu. Öbür elini çenesine dayamıştı.

«Evet,» dedi, «bu delikanlının başından geçenleri anlıyorum. Talihimiz varmış.» Çarpık çarpık gülümsedi. «Bölük ondan ne kadar nefret ederse o bize o kadar yanaşacaktır. O zaman daha da çok güvenebiliriz ona.» Nitribit'e döndü. «İzne çıktı mı hiç?»

«Yawohl,» (Evet) diye başını salladı, kızıl saçlı. «On beş günlüğüne gitti. Öbürleri bir hafta izin aldılar.»

«Gut,» dedi yüzbaşı. «On beş gün daha alsın öyliyse. Özel izin. Emri bölüğe okuyacağız. Olağanüstü hizmetlerinden ötürü olduğunu da belirteceğiz.» Kıh kıh güldü.

Kummer bardakları ustaca doldurdu, boş şişeyi masanın altına attı. «Sonuncu,» dedi, Çekçe, hemen ardından elini ağzına kapattı, «yani, die letzte demek istedim.»

Olin divandan kalkmaya uğraşırken hıçkırığı tuttu.

«Hill,» dedi yüzbaşı, yüzünü buruşturarak, «odasına götür şunu!» Şarabını içip bitirdi, bardağını masaya vurdu. «Yoksa domuz divanımı, halımı pisletecek!»

⁂

Jano'nun ekibinin çalıştığı şantiye Weinberg'den, (geniş mekânlı hava-akını sığınaklarıyla dolu bir tepeydi bu-

rası) iki yüz metre kadar ötedeydi. Bunlar gibi güvenilir, bunlar gibi iyi düşünülmüş sığınaklara bölük Almanya'nın henüz hiç bir yerinde rastgelmemişti. Otuz metreyi bulan kayanın altında gizli bir koridorlar, salonlar, odalar ve holler dehlizi betonarme mahfazayla çevrilmişti. Koridorlar hep merkeze çıkıyor, orda geniş bir salonda birleşiyordu. Burda sıcak-soğuk hava tertibatı, oksijen tüpleri, hasta yatakları ve sıralar vardı.

Her bir koridor gaz ve su geçirmez bir kapıyla güven altına alınmıştı. Sığınak birkaç bin insanı birden barındırabilecek büyüklükteydi.

Daha canavar düdükleri ötmeden Frankfurter sokağı sığınağa koşan insanlarla doldu taştı. Her evde özel alıcı cihazlar, belirli zamanlarda, Almanya üzerindeki düşman uçaklarının yerini bildiriyordu. Ahali evlerinden dışarı uğradı, ellerinde çantalar, bavullar ve çocuklarla kayanın içindeki giriş kapılarına koştular.

Şantiyenin hemen önünde, Hollandalı sürücülerle biletçilerin boş arabalarda dinlendikleri tramvay terminali vardı.

Jano tramvayın penceresine vurarak uykusundan uyandırdığı genç Hollandalıya gülümsedi. «Fliegeralarm,» dedi. «Nichts Bunker Weinberg?» (Sığınağa gitmiyor musun?)

Hollandalı temiz göğe bir göz attı, adam sende der gibi bir işaret yaptı. «Besser schlaffen,» (Uyumak daha iyi) dedi, ve ellerini kucağında kavuşturdu. «Nichts bomben heute, weiterfliegen.» (Bugün bombasız uçuyorlar.)

Sabah saat on buçuktu. Yapı işçileri araçlarını bırakıp Weinberg'e yollandılar. «Geh'n Sie nicht?» (Geliyor musunuz?) dedi ustabaşı. «Gelin hadi, hayatınızı tehlikeye atmayın.»

Fakat Çekler oldukları yerde kalmayı yeğ gördüler. Ceketlerini, gömleklerini çıkardılar, elenmiş bir sarı kum

yığınının üstüne uzandılar. «Oraya gideceğimize bir güzel güneş banyosu yaparız,» dedi Olin. «Weinberg serin oluyor. Sonu da boş çıkacağa benziyor bu alarmın.»

Birden meltem, hırıltılı bir ses getirdi kulaklarına, ve uçak-savar şebekesi mavi göğe koyu koyu duman yumakları püskürtmeye başladı. Bir koşu Weinberg'den çıkan polisler sığınağın soğuğuna inmektense dışarda yolun öbür yanında durmayı daha uygun gören birkaç kişiye seslendiler. Hollandalılar bile kullanılmayan tramvay arabalarından çıkıp sığınağa doğru ilerlemişlerdi. Onlar bunu yaptıktan sonra...

«Kımıldasak iyi olur, çocuklar,» dedi Karel, gömleğini giyerek. «Ben bunun sesini beğenmedim. İnelim hadi çukura.»

Ama gidemediler sığınağa. Ansızın, hiç beklenmedik bir anda —gerçi bu aşağı yukarı böyle oluyordu ya her zaman— uçaklar tepelerinde belirdi. Hemen karşı kaldırıma geçip en yakındaki evin mahzenine inen dik merdivenlere daldılar. Burası hiç de hava akınına karşı yapılmış bir sığınağa benzemiyordu. Tuğladan, alçak tavanlı, dar bir mahzendi. Pencereleri sadmeye karşı hazırlıksızdı ve hemen hemen doğruca kaldırıma bakıyordu.

Topların, patlayan bombaların gümbürtüsü, çelik parçalarının havada çıkardığı ıslıklar, çarpan kapılar ve havanın sarsılışı yine hep bir araya geldi, çılgınca bir uğultuya döndü. Öyle iyi biliyorlardı ki artık bunu! Ama her seferinde de sinirlerine dokunuyordu.

Yirmi dakika sonra akın bitti; merdiveni tırmanıp sokağa çıktılar. Mavi gökte kalın ve kara bir duman çizgisi öğle güneşine doğru uzanıyordu. Bettenhausen'de Junkers fabrikası tam isabet almıştı. Bu arada fabrikanın yanı başındaki Leipzigerstrasse de yerle bir olmuştu. Şehrin başka bir yerinde hasar yoktu.

«Anlaşılan, fabrikayı şavulluyorlardı,» dedi Karel.

«Bu da gösteriyor ki, canları istediği zaman tak, kondurmasını biliyorlar. İşin kötüsü, çok kere canları istemiyor.»

«Sana kalsa herşey kesin, belli,» diye Jozef ona karşı çıktı. «Sen herşeyi akla kara gibi görüyorsun. Ne kolay, değil mi?»

«Evet, efendim, öyle görüyorum!» dedi Karel. «Bundan önce şehrin nerdiyse bütününü harap edip de Bettenhausen fabrikasında tek bir pencere bile kırmamış olmalarını başka nasıl açıklarsın?»

Jano, dalgın, birşey düşünüyordu. Az sonra sordu: «Junkers'deki Çek kızlarından ne haber? Unuttunuz onları.»

Karel birden irkildi: «Hay Allah, haklısın yahu! Hadi gidip bakalım, başlarına birşey gelmiş olmasın?»

«Ustabaşı geldiği zaman söylerim, giderim oraya,» dedi Jano.

İlk kat pencerelerinden birinden, duvarcıların Weinberg'den geldiğini gördüler. Ustabaşı aralarında yoktu.

«Bettenhausen'e telefon etmeye gitti,» dedi Schwabe. «Yıkılan Leipzigerstrasse'de kulübesi vardı.»

Evin önünde iki sivil duruyordu. Birinin elinde bir evrak çantası vardı; öbürü ellerini ceplerine sokmuş, cıgara içiyordu. Karel şantiyeden dışarı birkaç boş el-arabası çıkarırken az kaldı cıgara içene çarpıyordu.

«Entschuldigen Sie,» (Afedersiniz) dedi adam, hafifçe gülümsiyerek. Kalasın üzerinden koşup yapıya girdi. Öbürü de arkasından gitti. Karel birazdan onu birinci kat pencerelerinden birinde gördü.

«Burda işi olmayan birileri dolaşıp duruyor,» diye Jozef yukardan seslendi. «Nerde kaldı bu ustabaşı?»

Ustabaşı Artner, Weinberg'den geliyordu. Başı önüne eğik, elleri ceplerinde, hızlı hızlı yürüyordu. Karel'i görmedi, yapının çevresini dolandı ve arka kapıdan içeri girdi. Tam o sırada bisiklet üstünde bir üçüncü adam geldi,

bisikleti kaldırıma dayadı, sonra birşey arar gibi yukarı kat pencerelerine baktı.

Ustabaşı yapıya girer girmez elinde evrak çantası olan adam onun yolunu kesti. Birkaç kelime söyleyip cüzdanını çıkardı, ve cüzdanın içine ilişik yuvarlak ve parlak bir teneke parçasını Artner'e gösterdi.

Ustabaşı hiç bir şey demeden kala kaldı. Gövdesi biraz daha öne eğildi, ceplerinden çıkardığı elleri iki yanına düştü. Adama bir soru sordu, boğazını temizledi, yine sustu. Gözlerini yere dikti. Sağ elini başına götürüp kasketini hafifçe arkaya itti. Düşünceli düşünceli başını kaşıdı. Evrak çantalı adam ağırlığını bir bacağından öbürüne geçirirken birden sert deri kasket iki gözünün ortasına iniverdi. Artner kapıdan fırlayıp koridora çıktı, bir pencere aralığından öbür odaya atladı, kapıdan çıktı, sahanlığa vardı, ordan salona daldı. Orda ikinci adam, elinde tabancayla yolunu kesti. Ustabaşı bir duvarın arkasına sığındı, ama o sırada tam arkasında, kaldırımın yanından gelen üçüncü adam belirdi. Ustabaşı soluk soluğa tabancaya baktı.

«Evimi yıktılar,» dedi hafif bir sesle, «belki karımı da öldürdüler. Gitmeden önce...»

Karel merdivenlerden yıldırım gibi inip birinci kata vardı. Pencereden bakınca ustabaşıyla Schwabe'nin ardından sakin sakin giden adamları gördü. Evrak çantalı adam gözünün üstünde beyaz bir mendil tutuyordu. En son gelen, bisikletini bıraktığı yerden aldı, kaldırımda itelemeye başladı.

«Hey, çocuklar!» diye bağırdı Karel, Jozef'le Jano'ya elini kolunu sallıyarak. «Çabuk gelin bakın ne oldu!»

Onlar pencereden sarkmış bakarlarken Artner omuzunun üstünden dönüp arkasına baktı, «Auf Wiedersehen, Kameraden!» diye seslendi onlara. Ellerini ceplerine dal-

dırıp başını öne eğdi, ve bir daha arkasına dönmeden yürüdü gitti.

Çocuklar, ardında muhafızlarıyla köşeyi dönene kadar gözlediler onu. Hiç konuşmadılar. Schwabe ustabaşının yanısıra yaşlı, sarsak adımlarla koşturuyordu.

Çocuklar pencereden ayrılmadan merakla dönüp Olin'e baktılar. Olin ters dönmüş bir kireç teknesine oturmuştu. Bir başka tekne içinde harç karıyordu. Biraz fazla dalmıştı işine. Penceredeki üç çocuk hâlâ birşey söylemeyince gözlerini kaldırdı, ondan ona bakındı. Malayı tutan yumruğu kasıldı.

«Ne bakıyorsunuz öyle?» dedi sonunda, yapı yerini sel gibi dolduran sessizliği duyarak. «Kafamda boynuz mu bitti, n'oldu?»

Öbür üçü birbirine yakın durmuş, dik dik bakıyorlardı ona. Olin'in tutarsız davranışının farkındaydı üçü de; belli bir nedenle garip bir oyun oynadığını sezmişlerdi. Gözlerinde, ve birşeye tutunmadan yapamayan tedirgin parmaklarında korku vardı.

«Neye baktığımızı öğrenmek mi istiyorsun? Söyliyeyim istiyorsan,» dedi Karel, ağır ağır. «Böyle bir zamanda oturup orda harç karmaktan başka yapacak birşey bulamadın mı?»

«Ne şimdi, ne de başka bir zaman senden emir alacak değilim,» diye karşılık verdi Olin. «Burda ustabaşı emir verir.»

Ne dediğini çok geç farketti, ve saçlarının dibine kadar kızardı. Öbürleri hâlâ onu seyrediyorlardı.

«Ustabaşı gitti,» dedi Jano, «bilmiyor muydun? Yoksa bilmezlikten mi geliyorsun?»

«Tutuklandı,» dedi Karel. «Herhalde tahmin etmişsindir, değil mi?»

Olin elindeki malayı yere vurdu. «N'apalım tutuklandıysa,» diye parladı. «Tutup da şimdi bir Almanın ardın-

dan ağlamam mı gerekiyor? Pek dostum değildi benim.»

«Komünist olduğu için mi demek istiyorsun, yoksa genellikle mi?» diye sordu Jozef.

Olin'in sıkıldığı, solan yüzünden belliydi. Umursamaz görünmeye çabaladı. «Bırakın Alla'aşkına!» dedi, yere tükürdü. «Yoksa ben mi haber verdim sanıyorsunuz?»

Öbürleri şaşkın şaşkın bakıştılar.

«Bak o ihtimal hiç aklıma gelmediydi,» dedi Karel. «Yemin ederim hiç düşünmemiştim. Şu ana kadar.»

«Ben de,» dedi Jozef, dudağını yalıyarak. «O kadar alçalmazsın, değil mi?»

Jano konuşmuyordu. Yalnız düşünceli gözlerle Olin'i süzüyordu.

«Hiç olmayacak şey değil,» dedi Olin. «Öyle birşey yapmadığım doğru, ama yapabilirdim de. Siz ne zamandır bu kadar sever oldunuz Almanları?»

«Onları daha iyi tanıdığımızdan beri. Elinden birşey gelmediği için onların yolundan gitmek zorunda kalan sıradan bir Almanla Naziler arasındaki farkı anladığımızdan beri. Sen öyle düşünmüyor musun?»

«Hayır,» dedi Olin. «Benim dediğim, bırakın Almanlar kendi başlarının çaresine baksınlar. Ustabaşıya niçin acımam gerekiyormuş, hâlâ anlamadım.»

«Namuslu bir adamdı o,» dedi Jano. «Öyle olduğunu sen de bizim kadar biliyorsun. Hiç yürek yok mu sende? Bir Almanı ihbar etmekte sakınca görmediğini söyledin, peki ya bir Çek olursa?»

«Şimdi bana bak...»

«Kesin cevap istiyorum. Komünist olduğunu bilsen bir Çek'i ihbar edebilir misin? Eğer Almanların gözüne gireceğini bilsen, ha? Bir çıkarın olsa? Yapar mısın?»

Olin kıpkırmızı oldu. Sesi titriyordu. «Siz alın bilmem nerenize sokun bu boktan sorularınızı, ahmaklar!» diye haykırdı. «Siz kendi kirli burnunuza bakın! Ben neyi doğru

buluyorsam onu yaparım. Sorumluluğu da yüklenirim. Canım isterse sizi de ihbar ederim. Hadi bakalım, n'apacaksınız?»

Karel duvardan ayrıldı, yumruklarını sıkıp yavaş yavaş Olin'in üzerine yürüdü. Tam önünde durdu, gömleğinin yakasından kavradı. Yakanın altında iki yerden yırtıldı kumaş. Jano ile Jozef Karel'in yanına geldiler.

«Şimdi beni dinle,» dedi Karel, dişlerinin arasından. Hâlâ Olin'in yakasını bırakmamıştı. «Çok önemli birşey söyledin şimdi. Kızgınlıkla ağzından kaçtı, doğruyu söylediğinin farkında değilsin. Bana kalırsa ustabaşıyı gammazlıyacak tıynettesin sen pekâlâ. Belki de sen gammazladın. Ama anlamadığım şey şu ki, muhakkak işini bitirecekler adamın, onun için de, eğer sen haber verdiysen, katilin birisin sen! Sanki bilmiyormuşsun gibi Almanların bolşevikleri bir iki ay içeri tıkmadıklarını! Toplama kamplarına yolluyorlar, ordan da doğruca öbür dünyaya. Hepimiz, bütün bölük biliyoruz senin ne sinsi, ne boktan bir herif olduğunu. Eğer daha önce duymadıysan işte şimdi söylüyorum. Aramızda tek hain sensin. Hepimiz için tehlikesin. Senin önünde serbestçe konuşamıyoruz. Çekip gitsen, gözümüz hiç görmese seni ne iyi olacak! Sen yanımızdayken temiz hissetmiyoruz kendimizi. Hiç birimiz. İşin doğrusu, nefret ediyoruz senden, anladın mı? Eğer bu dediklerime aldırmıyorsan, senin bileceğin iş, ama bak söylüyorum sana: içimizden birine herhangi bir şekilde bir kötülük etmeye kalk, sağ çıkmazsın burdan. Hepimiz sana karşıyız, bunu unutma. Elimizden hiç yolu yok kurtulamazsın. Nereye saklansan gelir seni buluruz. Yine de, sil baştan edebilirsin, daha vakit var. Bizden biri olabilirsin yine de. Ne yandan olduğuna karar ver, yalnız. Fazla ileri gitmemişsen üzerine varmıyacaz ama bir de sen ihbar ettiysen eğer ustabaşıyı, ihtiyar Schwabe'yi, bir öğrenirsek bu işi senin yaptığını, o zaman... o zaman...»

Olin Karel'in kurtkapanında acı acı soluyordu ama silkinip kurtulmayı göze alamıyordu. Güç belâ soluk alırken gözleri kocaman kocaman olmuştu.

Karel birden bıraktı yakasını, Olin tekneye takıldı, yere düştü. Yerde oturup boynunu oğuşturdu, yırtılan gömleğini gözden geçirdi.

«Ben hiç bir şey yapmadım,» dedi, ödlekçe. «Beni hiç bir şeyle suçlıyamazsınız! Benden niçin nefret ettiğinizi de anlamıyorum. Yemin ederim hakketmedim bunu!»

Öbür üçü kararsız gözlerle onu süzüyorlardı. Az sonra hiç konuşmadan odadan çıktılar, onu yerde oturur bıraktılar.

Jano yukarı, duvarcıların olduğu yere koştu. Sahanlıkta bir arada buldu onları. Ustabaşının adresini sorduğu zaman, cevap vermeden önce birbirlerine korkulu bakışlar fırlattılar; adresi de alçak bir sesle, isteksizce söylediler, bir suç işlediklerini bilen insanlar gibi. Birbirlerinden şüphe ederek ikide bir omuz üstünden arkalarına bakıyorlardı.

«Ben oraya gidiyorum,» dedi Jano, Karel'e. «Yolda kızlara da uğrarım.»

Leipzigerstrasse nerdiyse yerle bir olmuştu. İşçi kulübelerinin yıkıntılarından dumanlar yükseliyordu. Otomobiller moloz yığınlarının yamacından dolanıp geçiyor, ateş alan Junkers fabrikasından ölülerle yaralıları çıkarıyorlardı.

Jano arka bahçelerin yıkıntılarına bata çıka ilerledi; karşılaştığı kimselere ustabaşının evinin yolunu sordu. Mutsuz bakıyordu bu insanların gözleri adama, ve elleri, bir işe yaradıkları ortamdan koparılınca, tıpkı evlerinin yıkıntıları altında ya da Junkers fabrikasının atelyeleri altında ölenler gibi artık cansız kalan mallarını seçip ayırmaya dalmıştı.

Jano, «Alena, Alena, nereye koşuyorsun?» diye seslendi.

Kız durdu. Güneş yanığı yanakları kir pas içindeydi; göz yaşları tozlu yüzünde temiz izler bırakmıştı.

«Ah, Jano!»

Yüzünü Jano'nun göğsüne gömdü, o da kolunu onun omuzuna doladı.

«Ah, Jano, bizim kızlardan yirmi üç kişi öldü,» diye hıçkırdı Alena.

«Kimler?»

Genç kız ölenlerin isimlerini verdi. Kimi Jano'nun gözünün önüne bir taze yüz, kimi bir kelime, kimi bir hareket getirdi. Başkalarını hiç hatırlamıyordu ama, herbiri umut dolu, gencecik bir Çek kızının ve yarının bir anasının hayatıydı yiten.

«Aşağı yukarı beş yüz kişi öldü,» dedi Alena. «Dörtte üçü yabancı.»

«Ben gidebilir miyim oraya?»

«Kimseyi içeri bırakmıyorlar.»

El sıkıştılar, ve iki kardeş gibi kucaklaştılar çabucak. «Alasmaladık, yolun açık olsun!»

Jano yoluna devam etti. Az sonra çatısı harabolmuş bir kulübeye vardı. Kulübenin duvarları kaykılmış, uzun uzun çatlamıştı. Kapı ve pencereleri yoktu. Girişin üstünde sokak numarası tek bir çividen asılı kalmıştı.

Kulübenin yanında bir tuğla yığınının üstünde başörtülü bir kadın oturuyordu. Ayağının dibinde kocaman bir deri bavul vardı. Bir elini çenesinin altına dayamıştı, öbür eliyle dalgın dalgın, kucağında duran sıva parçalarıyla oynuyordu.

Jano, «Siz Frau Artner misiniz?» diye sordu.

Kadın başını kaldırdı. Gözlerini Jano'nun yüzüne dikti, uzun bir süre baktı. Sıva parçalarını eteğinden süpürdü, biraz zorlukla ayağa kalktı.

«Evet,» dedi. «Kocam mı yolladı sizi?»

İnsana acı ve kederden başka birşey getirmeyecek bir haberi iletmek ne güçtür!

Kadın sessizce dinledi. Yüzünde lif oynamadı. Jano sözlerini bitirince kayıtsızca oturdu yeniden, yerden bir avuç sıva daha aldı.

«Bekliyordum bunu,» dedi, usulca. «Bir gün olacağını hep biliyordu. Ama herşey böyle üstüste gelince...»

Jano kadının önünde kendini düşük ve büyümemiş hissetti.

«Yapabileceğim birşey var mı?» diye sordu.

Kadın onun gözlerinin içine baktı, ve yavaşça başını salladı. «Yapabileceğiniz hiç bir şey yok,» dedi, çevresine bakınıp. Bavulu gösterdi. «Bundan başka birşeyim yok. Komşum beni köye götürecek. Orda akrabalarımla tek çocuğum var. Biliyor musunuz, üç çocuğum vardı benim...»

Jano sessizce başını salladı.

«Teşekkür ederim,» dedi kadın, ve kucağındaki sıvalarla oynamaya devam etti. Sanki bir başka insanın acısından bir parça gibi yanaklarından aşağı gözyaşları akıyordu. Ağzı kıpırdamıyordu; yalnız gözlerini kısmıştı, ışıktan kamaşıyorlarmış gibi. Başörtüsünün kenarını alnına doğru çekti.

Jano döndü, yürüdü. Yanından insanlar geçiyor, otomobiller, kurtarma ekipleri ölüleri, yaralıları alıp götürüyorlardı. Ahali ayaklarını sürüyerekten aylak aylak dolaşıyordu ortalarda, her gittikleri yere şaşkınlık ve umutsuzluk yayarak.

Jano'nun yüreği öyle sıkılıyordu, bir tramvaya atlayıp şehrin içinden, Wilhelmshöheallee'den Herkül anıtına gitmeye karar verdi. Son durakta tramvaydan indi, ağır ağır tırmandı yokuşu. Yüce bronz heykelin altına varınca orda çimlere uzandı.

Yakın korular mırıltılar içindeydi. Başının üstündeki

tunçtan, çıplak dev aşağıya, şatoya bakıyordu. Şatonun altından başlıyan Wilhelmshöheallee, geniş cadde, şehri tam ortasından kesip uzuyordu. Tramvaylar burdan kibrit kutusu boyunda görünüyordu. Onar dakika arayla izliyorlardı birbirlerini. Jano bir yöne giden sekiz, öbür yöne giden yine sekiz tramvay saydı. Ta uzakta şehrin puslar içinde belirsizleştiği yerde, yanan fabrikalardan göğe duman ağıyordu.

⁂

İkinci Bölük Königstor'dan iki sokak aşağıda bir yerde konaklamıştı; Üçüncü Bölük şehrin öte yanında, Herkül heykelinin altında. Haftada bir gün çocuklar Üçüncü Bölükten arkadaşlarını görmeye giderlerdi. Her seferinde ziyaretleri Wilhelmshöhe'ye tırmanmakla sona ererdi. Orda Kassel'in ufkuna hâkim tunçtan heykelin ufak resimlerini satın alırlardı. Bu resimlerin arkasında, heykelin 33 kadem boyunda olduğu yazılıydı. İki omuzunun arası 10 kadem, piramit biçiminde olan tabanı 1333 kademdi. Heykelin ağırlığı yedi tonu aşkındı, ve şatodan heykele 842 basamak tutan bir merdivenle varılıyordu. Hessen Kontu Karl zamanında, 1717'de, Antoni ve Küper tarafından hazırlanıp buraya dikilmişti. Kont ayrıca, basamakların yanısıra bayır aşağı inen bir yapay şelâle yaptırmıştı. Resimlerde, gerçeğe aykırı olarak, tepeyi dolduran makineli yuvalarıyla uçak-savar mevzileri, şelâlelerin üzerini kapatan tel örgüler görülmüyordu.

Beşinci Bölükten çocuklar, İkinci Bölükten dostlarıyla Königstor yakınındaki «Zum Onkel» birahanesinde buluşurlardı. Birahanenin, duvarları geyik boynuzları ve yağlı boya taklidi tablolarla dolu iki odası vardı. Tezgâhta cilâlı pompalardan oldukça iyi bira çekilirdi. Radyo sık sık Prag Radyosu yayınlarını alırdı. Zamanla «Zum Onkel»

bir Çek ini oldu çıktı; Alman askerleri, kalabalık masalarda oturacak yer bulamadıkları için oraya gitmez oldular. Akşamları çocuklar yanlarında gitar ve akordeon getirirler, radyo zorla kapatılır, meyhanenin içi şarkı söyleyen Çek sesleriyle çınlardı.

Çocuklar birahanenin devamlı müşterilerinden bir kısmıyla dost oldular. Jano bazen Singer'lerin masasında otururdu. Bay Singer kır saçlı, yaşlıca bir adamdı; Kassel operasında çalgı çalıyordu. Smetana'yı beğendiğini öğrenince Jano pek sevdi onu. Kimi zaman yüzünden eksik etmediği gülümsemesiyle masada sessiz sedasız oturur iskambil oynayanları seyreder, kimi zaman musiki üzerine konuşurdu. Siyaset konuşmaktan özellikle kaçınıyordu. «Ben musikiyi tercih ediyorum,» diyordu. «Daha temiz, daha dürüst.» Karısı bir kontesti; tatlı yüzlü, ak saçlı bir hanımcağız. Habire torunlarına kazak örüyordu.

Birahanenin müdavimlerinden biri de, Hitler Gençliği üniforması giymiş, on sekiz yaşlarında bir delikanlıydı. Yakasına Liyakat Nişanı şeridi takmıştı. Her gece gelir, Karel'in masasında oturanların ellerini sıkardı. Geldiği gibi giderken de elini uzatır, azametle, «Bleib nur sitzen,» (Kalkmayın) derdi ama, kimsenin zaten ayağa kalkmaya niyeti yoktu. Delikanlının bu huyu çocukların sinirine dokunuyordu. Kovanda komediye bir son vermeyi aklına koydu. Ne zaman helâya gitmek için ayağa kalksa, bir de döndüğünde, hemen çocuğa koşuyor, dostça gülümsüyor, elini uzatıp, «Bleib nur sitzen,» diyordu. Tam bir saatini almıştı bu üç kelimeyi ezberlemesi. Birkaç gün sonra delikanlı birahaneye gelmez oldu.

Jano pek sık gitmiyordu oraya. Birçokları gibi oturup bütün bir akşamı kâğıt oynayarak geçirmeyi zaman kaybı sayıyor, daha çok okulun kantinine gidiyordu. Orda eski bir duvar piyanosu vardı. Işıklar sönene kadar gözleri ka-

palı piyano çalardı, ya da beste yapardı orda. Başka geceler odaları gezer, çocuklara Rusça öğretirdi.

«Yahu, Jano,» dedi Eddy Koneçni bir gün ona, «ne biçim komünistsin sen?»

Jano'nun zayıf yüzü pancar gibi kızardı. Heyecanla kollarını havaya kaldırdı. «Yakında hepiniz komünist olacaksınız!» diye bağırdı, parıl parıl yanan gözlerle. «Hepiniz. Görürsünüz. Ya, sen de, sen de!»

«Ben mi? Delisin. Asla!»

«O halde sensin deli olan. Ya da Nazisin, ya da faşist!»

«Dur bakalım orda. Kimin haddine bana... Vurdum mu..!»

«Bağırma,» dedi Jano. Öbürleri merakla başına toplandılar. «Çocuklar, siz kendinizi hiç tanımıyorsunuz,» dedi Jano. «Daha vakit varken aklınızı başınıza toplayın. Nazilerden nefret ediyorsunuz, savaşın bitmesini bekliyorsunuz, analarınızı, sevgililerinizi yeniden görmeyi kuruyorsunuz ama aslında ne beklediğinizi bilmiyorsunuz. Memlekette ve bütün dünyada neler olacağından hiç mi hiç haberiniz yok.»

«Yok mu sanıyorsun?» dedi Eddy. «Ben herşeyi düşündüm, söyliyeyim sana. İlkin işçi bulma kurumuna gidecem, bizi böyle buralara gönderdi diye müdürün kafasını gözünü yaracam. Ondan sonra bizim eski fabrikaya gidecem, Almanlarla iş yaptığı, Gestapoya ziyafetler çektiği için patronu tepeleyecem. Ne de vatansevermiş ama o da, ha, doğrusu bu ya... Eh, bütün bunları yaptıktan sonra işimin başına dönecem ve... ve... ve... yani, işte! Biliyorsun.»

«Hayır, bilmiyorum. Ne yapacaksın?»

«Ne mi yapacam? Eee... Doğrusu bilmiyorum. Mermileri, cephaneyle ilgili başka ufak şeyleri tornadan geçirirdim ben. Çoğu fabrikalarda yapılan iş gibi bir şeydi.

Ama savaştan sonra değişecek herşey. Barış için üretime geçecez savaştan sonra.»

«Kim geçecek?»

«Biz geçecez tabiî, ve de... ve de fabrika sahipleri.»

«Saçmalama. Ağzını kapatıp oturacaksın oturduğun yerde, sana verilen işi yapacaksın. Yoksa patronun karşısına geçip bebelere çıngırak yapmasını mı emredeceksin?»

«Bir kere patron orda olmayacak, çünkü Naziydi o. Onu orda tutmayacaz, anladın mı?»

«Kim onu orda tutmayacak?»

«Ya sabır! Biz tutmayacaz tabiî!»

«Sen mi? Merak ediyorum nasıl yapacaksın o işi? Kendi malı değil mi adamın? Alnının teriyle kazandığı paraylan yaptı o fabrikayı...»

«O mu? Güldürme beni! Hayatımda bir işe elini sürdüğünü görmedim. Hızlı arabalar, hızlı karılar, iyi yemekten başka birşey düşünmezdi. Fena yaşamazdı, koca göbek moruk! Ama hesabına yazacaz bunu da. Fabrikasını alacaz elinden.»

«Kim alacak?»

«Yeter be! Allah belânı versin! Biz, işçiler, tabiî!»

«Kanuna sığmaz ki ama o. Hırsız mısınız siz? Düpedüz soygunculuk derler ona. Bunun için içeri tıkarlar adamı.»

«Enayi, sen de!» dedi Eddy, göz kırparak. «Hepimizi birden mi içeri tıkacaklar? Hepimizi alacak kodes nerde bu dünyada?»

«Kimse kendi rızasıyla malından vazgeçmez.»

«O zaman biz de zorla alırız.»

«Zorla da yapamazsın o işi.»

«Niçin yapamaz mışız?»

«Bu işleri kanunlar ayarlar da ondan. Herkes kanuna boyun eğmek zorundadır.»

«Öyle mi? O halde biz de patronlara karşı kendi kanunlarımızı yaparız.»

«Kim yapar?»

«Tanrım! Bazen öyle ahmak oluyorsun ki! Biz, diyorum sana. Sonra birşey daha var. Baktık ki iş yürümüyor, ihtilâl yaparız.»

«Bırak şakayı şimdi. İhtilâl mi dedin?»

«Evet dostum, ihtilâl!»

«Ne biçim ihtilâl o öyle?»

«Baya ihtilâl işte.»

«Eddy yahu, sen komünistsin be!» diye haykırdı Jano, ve Eddy'nin dirseğinden kavradı.

«Ben mi? Delisin sen! Tanrıdan korkar, dini bütün bir Katoliğim ben.»

Jano ortada yere çömeldi, yılmadan anlattı. Gözleri al aldı; kemikli yüzü ışıldıyordu tartışırken. Elini kolunu sallıyordu.

Mayıs ortasında bir gün Kassel'deki üç bölüğün başları acele Mainz'da tabur karargâhına çağırıldı. Toplantıda bölüklerin geleceği görüşülüp bir karara bağlanacaktı. Tabur kumandanına, eldeki bütün güçlerin yıkılan, hasara uğrayan sanayi fabrikalarının onarımında kullanılmasına ihtiyaç görüldüğünden, sivil hasarın onarılması işine son verilmesi gerektiği bildirilmişti. Üç bölüğün de Saksonya'ya aktarılmasına karar verildi.

Ertesi gün yine ortalık birbirine girdi. Dört bir yana bavullar, paketler saçıldı. Nereye baksan yığın yığın eşya görüyordun: yedi yüz elli delikanlı köklerini Kassel toprağından koparmaya uğraşıyordu. Curcunanın ortasında canavar düdükleri öttü, tepelerinde uçaklar belirdi. Karanlık bastıktan sonra, vedalaşmaya gelen Bettenhausen'-

den Çek kızları hıçkıra hıçkıra tirenin çevresini sardılar. Eller ellerin üzerine bastırdı, kollar sallandı.

Tiren hareket etti, ve şehri ardında bıraktı: tunçtan dev Herkül heykeli, nefis parkları ve sarayıyla Wilhelmshöhe; güzelim minik Löwenburg şatosunun asma köprüleri, masalsı istihkâmları; Königstor'daki okul, akasyalarla gölgelenmiş geniş avlusu; kibrit-boyu tramvaylarıyla uzun, dümdüz Wilhelmshöheallee; Frankfurterstrasse'nin üstündeki ayılı, göllü park; iki yanı sıralı, güzel Karlsrue; karmakarışık, yıkılmış sokaklarıyla iç şehir; Bettenhausen'de Junkers, Henschel ve Viesler fabrikaları; 924 doğumlu Çek kızlarının kaldığı kamplar, Philosophenweg ve tepenin üstünde Schlagenweg, ordaki yıkık eczane, kunduracı Ludva'nın mezarı, Junkers fabrikasından yirmi üç Çek kızının ortak mezarı...

Vagonlar tekdüze takır takır gidiyor, gece ufku kırların üzerinde bir çember gibi çeviriliyor, çocuklar sıraların üstünde ya da yerde, kaputlarını katlayıp başlarının altına yastık yaparak, birer birer uykuya daldıkça cıgaraların ışıltılı uçları da bir bir sönüyordu.

Jozef köşede gaz lâmbasının altında oturmuştu. Günlüğü yanında açık duruyordu. Arada sırada mendilini ağzına tutup öksürüğünü bastırıyordu.

«Uyusan çok daha iyi olacak,» diye mırıldandı Jano, basık ışığa sırtını dönerek. «Gözlerini bozacaksın.»

Jozef cevap vermedi. Gözlüklerinin üstünden uzun uzun, dalgın, Jano'ya baktı. Sonra ufak, titiz elyazısıyla yazmaya başladı:

«Bir adamı uzaya yolla, alıştığı ortamdan uzak, dostlarından yoksun kalsın, bildiği eşyayı göremesin, onlara dokunamasın, kökünden toprağını kazıyıp gün ışığının, yağmurun, rüzgârın erişemediği karanlık bir yere diktiğin ağaç gibi, ölür hemencecik. Oysa bir çöle yolla onu, kendine çölde bir kovuk kazar, çıplak elleriyle bir kuyu açar.

Kumu toprağa çevirir, çölü kendisine gölge ve besin verecek, hayata güvenini yenileyecek bir bahçe yapar. Bataklıklara yolla onu, bataklığı kurutur ve daha önce verimli kıldığı çölünü arar. Başları göğe varan dağlara çıkart onu, en yüksek doruğa tırmanır da orda bataklığı özler. Dünyanın merkezine yolla onu, orda kayadan ateş çıkarsın sana, ve ardında bıraktığı doruklara yansın.

«Kökümüzden öyle bir söküldük, ordan oraya öyle bir atıldık ki, bu sabah çıktığımız yatağa bir daha girip girmeyeceğimizden artık emin değiliz. Ortam, mal mülk, büyük ölçüde anlamını yitirdi, onların yerini insanlar aldı. İnsan, durmadan değişen durumlara göre davranmak zorunda kalan bir takımın ayrılmaz bir parçası oluyor. Ortam artık önemli değil, insanlar herşey. Çünkü hepimiz ortak kaderimizle birbirimize bağlıyız. Sefaleti, zevki ve nefreti paylaşıyoruz; ortak özgürlük dileğimizle ve ortak nefretlerimizle kaynaşıp birliğe varıyoruz.

«Yavaş yavaş kimliğimizi yitirip, takımın ruhunu anlamaya başlıyoruz. Şimdi artık ayrılmaz, bölünmez bir bütünüz. Evde olmak demek, çocuklarla birlikte olmak demek: ister odamızda, ister sığınakta, ister başka bir yerde. Bu 'evde oluş' u, bu rahatlığı hepimiz duyuyoruz içimizde ama, ne olduğunu hiçbirimiz pek anlamıyoruz...»

İkinci mevki vagonun bir kompartımanında Çavuş Bent döşemeli koltuğa uzanmıştı.

«Çek şu çizmelerimi!» diye Hill'e buyurdu. İri yarı onbaşı yardımcısı diz çöktü, ve kendisine söylenileni yaptı. Sonra birlikte birer cıgara yaktılar, yerlerine yerleşip uyumadan önce karanlıkta tüttürdüler. Açık pencereden içeri tatlı gece havası giriyordu.

«Benim şehre vardığımda,» diye anlattı çavuş, «istasyondan eve giderken karşıma çıkanlar hep elimi sıktılar, ne kadar üzüldüklerini söylediler. Benim ev oranın en eski yapılarından biriydi. Çatının altında 1789 yazılıydı. Fran-

sız ihtilâlinin olduğu yıl o, biliyor musun? Sen biliyor musun bunu, ha?»

Hill uyudu uyuyacak. Homurdana homurdana, hiç öyle bir olay işitmediğini bildirdi.

Bent, Hill'in ne dediğine bakmadan devam etti: «Sanki hiç bir şey beni ilgilendirmiyordu. Bir yabancı gibi geçtim şehrin içinden. Belediye yıkılmıştı. Otel ve Unionbank ve istasyon da yıkılmıştı. Evimin önünde durdum, yıkıntıları seyrettim. Sanki tek amacım, evin eski halini hatırlıyabilmekti. Orda bir yerde, dedim kendi kendime, dükkândan birinci kata çıkan sarmal merdiven vardı. Sağlam meşe tahtasından yapılmaydı, ve yüzyılların aşınması sadece basamakların ortasında, bir de yuvarlanan kenarlardan belli oluyordu. Merdiven iyi yanmış olmalı diye düşündüm, ve hiç de acı duymadım. Bütün hesaplar, aile defteri, benim pul koleksiyonu yanmış gitmişti. Anlıyor musun ne demek istediğimi? Bir zamanlar benim için değeri bütün o evden, hattâ, hattâ kendi hayatımdan büyük olan pulların gitmesine hiç yanmadım. Gittiler işte n'apalım, isabet, dedim içimden.»

Karşı koltukta Hill horlamaya başladı.

Bent bir an dinledi onu, sonra kendi düşünceleriyle başbaşa kalmaktan korkar gibi konuşmasına devam etti:

«Bir ara, bütün paramın da Unionbank'la birlikte mahvolmuş olabileceği aklıma geldi, ama hemen toparladım kendimi. Kasalar bodrum bölmelerinde sapasağlam kalmıştı. Zaten paramın pek az bir kısmını bankaya koymuştum. Bazı hisse senetlerimle emlâkim başka şehirlerdedir. Hava akını oralara değmemiş. Erika'ya ne olduğunu sordum sadece.

«Stanzer'lerle kalıyormuş. İhtiyar Stanzer bir tüccardır. Senet karşılığı para verdiydim bir kere ona, bir yılı geçiyor vadesi geldiydi ama bile bile üstelemediydim. Şehrin kıyısında bir evi var. Erika orda iki odada kalıyor.

Beni görünce ağlamaya başladı. Kucakladım onu, ve evimi filân hiç düşünmedim. Sadece onun benden on beş yaş küçük olduğunu düşünüyordum. Daha bâkire, diyordum içimden, ama yine de yatacam onunla.

«Dinliyor musun? Hayatımda hiç bir kadınla yatmadıydım, çünkü yalnız dükkânım ve pullarım için yaşardım. Şimdi bütün bunlar yoktu artık. Tam on beş yıl bir kızla bir çatı altında yaşamıştım, ve o kız bâkireydi, ve nesi var nesi yok iki paralık bir bavulun içine komuş da çıkmış gelmişti benim evime. Hemen o gece yattım onunla, ve sonra tam iki hafta her gece yattım. Yüzbaşıya bir kasa şarapla puro gönderdim, iznimi bir hafta uzattı. O on beş gün içinde nefret eder oldum Erika'dan. Aslında onu hiç sevmemiş olduğumu biliyordum. O ilk gece alacağımı almıştım ondan. Neler yapmadı! Ağladı, sızladı, kendini pencereden atmaya kalktı. Çırılçıplak bahçeye koştu. Ben yatakta oturdum bekledim, ihtiyar Stanzer onu bulup getirene kadar. Döneceğinden emindim çünkü. Gidecek yeri yoktu ki! Stanzerler vadesi geçmiş senet yüzünden evlerine almışlardı onu.

«Ama sonunda alıştı o da. İçindeki kadın uyandı herhalde. Hattâ kendi istemeye başladı. Dinliyor musun? Tanrım! Ne güldüm! Üç gün yataktan çıkmadık. İhtiyar Stanzer yemeklerimizi yatağa getiriyordu. Eh, iznimin son günü attım onu yanımdan, öbür odada uyudu. Artık onu görmeye dayanamıyordum, öyle bıkmıştım. Öbür odada oturdu, ağladı durdu. Gece uykum kaçtı o yüzden, gideyim avutayım biraz dedim. Hayatını mahvettiğimi söyledi bana. Ben de tuttum bir tokat aşkettim, dövdüm onu. Oysa hayatımda kimseye el kaldırmamışımdır ben! Ama onu döverken hiç acı duymadım. Yoksa evimde eşyalarımla birlikte yüreğim de mi yandı kül oldu? Dinliyor musun? Onu özlemekle geçirdiğim yılları düşününce deliler gibi güldüm kendi aptallığıma. Bütün o özlemim bir hiç, bir hayal için-

miş meğersem! Azıcık bir heyecan özlemi, o kadar. Onunla yatar yatmaz artık istemez oldum onu. Evet,» diye devam etti, «inşallah gebe kalmamıştır.» Yüksek sesle güldü. «Dinliyor musun? Çocuğu olursa ne gülerim ama! Ne der acaba çocuk bana, merak ediyorum? Amca mı, baba mı? Onkel oder Vater, was?»

Koltukta uzanıp güldü, güldü; yanaklarından aşağı gözyaşları akıp dökülene kadar güldü. Sonra kesti gülmeyi, uyumaya çalıştı. Artık ne evini, ne Erika'yı düşünüyordu. Ruhu hiç bir şeyle ilgilenmiyordu. Dudaklarında belirsiz, sert bir gülümseme vardı. Ama Hill'in horlaması yüzünden bir türlü uyuyamadı. Bir süre öfkesi gitgide kabararak dinledi onu, sonra doğruldu, ileri uzandı, Hill'i bacağından tuttuğu gibi koltuktan aşağı çekti.

«Kes horlamayı, hayvan!» diye bağırdı. «Uyutmuyorsun adamı.»

BÖLÜM BEŞ

Tiren Leipzig'e yaklaşırken gün ağarıyordu. Gözlerinin önünden hızla imalâthaneler, biriket ve kömür ocakları, dökümhaneler, kasvetli ovalarda birbirini izleyen fabrikalar geçti. Tiren taka-ta-tak gitti gitti, sonra sarsılarak durdu. Tamponlar gacırdadı, nehrin kenarında büyük ve akca bir istasyon yapısı göründü. Sahanlıkta kocaman bir levhada ZEITS BEI LEIPZIG yazıyordu.

Görünürde hiç yıkıntı yoktu. Caddeleri akasyalarla süslü şehir tertemizdi. İki katlı okul kırmızı tuğladan yapılmıştı. Ana cadde dik bir yokuştu, okul onun altında ufak bir alandaydı.

Çocuklar okula doğru yokuş aşağı yürüdüler. Kabaralı postalları yolun parke taşları üzerinde takırdadı. Şarkı söylüyorlardı:

Hradec şehri dolaylarında
Bir bahçe var,
Gülü üç çeşit.
Biri kırmızı, biri beyaz,
Üçüncüsü mavidir...

Okulun kapılarından içeri doldular, avluyu geçtiler, okula girdiler. Orda yine o her zamanki düzenli curcuna

patlak verdi. Ranzalar, masalar, dolaplar ve sıralar koridorlarda ordan oraya taşındı; itile kakıla odalara sokulan ranzalar sonra çıkarıldı, başka odalara sokuldu. Askerler bağıra çağıra emirler verdiler. Yüzbaşı elinde bir listeyle ordan oraya koşturdu durdu. Kafası, omuzları seğire seğire emirlerini sıraladı: şurası yazıhane olacak; terziyle kunduracının atelyeleri buraya kurulacak; askerler bu odayı ambar, şurasını kantin yapacağız. Çocuklar söve saya, lânet okuya sandıkları, ranzaları sırtlanıp taşıdılar. Avluda şiltelerin içine doldurulan talaş yığınlarından bulut gibi toz yükseldi. Az sonra yağmur yağmaya başladı. İkinci Bölük parkelerin üzerinde kabaralarını takırdata takırdata avluya girdi. Onlar da şarkı söylüyorlardı:

Hradec şehri dolaylarında
Bir bahçe var,
Gülü üç çeşit...

İki bölüğün adamları birbirine karıştı, kimse nereye ait olduğunu bilemez oldu. Birinci kat penceresinden yüzbaşı Kieser, ikinci kattan İkinci Bölük kumandanı Oberleutnant von Koch bağırıyordu. Askerler haykırıp küfrediyor, beş yüz delikanlıyı içinde sığıştıramıyacağa benzeyen okulda bir düzen kurmaya uğraşıyorlardı. Tam o sırada Üçüncü Bölük yokuş aşağı yürüyerek küt küt geldi. Onlar da şarkı söylüyorlardı:

Hradec şehri dolaylarında
Bir bahçe var...

Şimdi okulda nerdeyse sekiz yüz kişiydiler. Kargaşalık ve gürültü o hale geldi ki, askerler çaresiz kalıp işi oluruna bıraktılar. Bellerindeki tabancalar da bir işe yaramıyordu artık. Bu arada birisi Rohrbach'ın yeni kasketini

başına geçirdi; Kummer merdivenden düştü, sonra birisi tarafından itildiğini iddia etti; Hill avluda görünür görünmez üst kat pencerelerinden sesler duyuldu, «Weiss, Weiss!» diye. Hill keçileri kaçırdı, yoluna çıkan ranzaları tekmeleyip parçaladı, sonunda yüzbaşı yazıhaneye kilitlenmesi için emir verdi.

«İşte şimdi tamam,» dedi Kovanda, sevinç içinde. «Biraz canlanalım yahu! Yaşamak iyi şey valla! Birisi çıkıp da şimdi 'Haydin!' dese aklımı kaçırırım. Ne de iyi olur! Koyun kafalıları biz savaştan sonra kovalarken ortalık böyle olacak işte, görün şimdiden.»

Hava karardığında ranzalar yerli yerine konulmuş, bölük kumandanları herbirine düşen buyruk alanlarını, ya da Lebensraum'larını belirlemişlerdi. Çocuklar adam gibi giyinip şehre dağıldılar.

Dışarı çıkma izinleri yoktu ama, hiç oralı olmadılar. Her üç bölüğün nöbetçileri kapıları tutmuştu; tutmuştu ya, yüzü aşkın delikanlı alçak demir parmaklığın üzerine tırmanıp sokağa dökülürken yüz kişi de kapılara saldırırsa nöbetçilerin elinden ne gelirdi? Daha sonraya kalanlar ellerini kollarını sallıya sallıya çıktılar kapıdan. Kim durdurabilirdi onları?

Bölük kumandanları okulun konferans salonunda toplandılar. Baktılar koca salonda sayıları pek az, yardımcılarını da çağırdılar.

«Hiç şüphe yok ki,» diyordu yüzbaşı, «taburun, her üç bölüğünün birden aynı yerde konaklama kararı acele verilmiş, yanlış bir karardır. Bir hâdise anında düzeni sürdürmede güçlük çekeceğimizi işte kendi gözlerimizle görüyoruz. Çekler kafa tutmaya başladılar. Açık konuşalım, ana neden, savaş haberlerinin iyi gitmemesidir. Onun için, ben şunu teklif ediyorum. Bölükleri birbirinden ayırmak için okulda belli yerlere duvar çekilsin.»

İkinci Bölük kumandanı von Koch, her odaya bir as-

ker koyup denetimi sıkılaştırmayı teklif etti. Ama Üçüncü Bölükten teğmen Steinitz buna kesinlikle karşı çıkınca yüzbaşı Kieser'in teklifi kabul edildi.

«Şu hususu hiç akıldan çıkarmıyalım,» dedi Steinitz, kelimelerin üstüne basa basa. «Şu ana kadar, Tabur karargâhı tarafından yetkimize verilen sert tedbirlerden hiçbirini kullanmış değiliz. En ufak bir başkaldırma halinde ben silâh kullanılmasından yanayım.»

Çavuş Nitribit bu teklifi hararetle destekledi. Yüzbaşı karşı durdu, çünkü ilkin kendisi düşünmemişti bunu, ve bir de, Nitribit öyle istiyordu, ondan. «Daha ona vakit var,» diye itidale çağırdı öbürlerini. «Bölük kumandanları kendi başlarına disiplini yürütemez hale gelmeden bu tür tedbirlere başvurmanın pek yerinde olmayacağı kanısındayım.» Steinitz'e dönüp terbiyeli terbiyeli sordu. «Sizin bölükte hiç böyle birşey oldu mu?» Teğmen, bağırarak, kendi bölüğünün disiplin bakımından von Koch'un bölüğünden çok üstün olduğunu bildirdi. Von Koch, Kieser'in bölüğüyle temasa gelmeden önce kendi bölüğünün tam bir disiplin modeli olduğunu söyledi. Yüzbaşı Kieser bozuldu. Her kumandanın önce kendi Schweinstall, yani domuz ağılını bir düzene sokması, ve başkalarını suçlamaktan kaçınması gerektiğini öne sürdü. Burda, kumandan yardımcıları toplantıdan ayrılmayı uygun gördüler. Onlar gittikten sonra teğmen Steinitz salona bir kasa şarap getirtti. «Bu platformda,» dedi, bardağını kaldırarak, «her türlü anlaşmazlığı giderebiliriz. Prosit!»

Ertesi gün duvarcılar bölükleri birbirinden ayırmak için her katta koridorlara duvar ördüler.

Kovanda, «Böyle olduğu iyi oldu,» dedi. «Bir düşünün, bölüklerden birinde tahtakurusu çıksa nice olurdu halimiz? Böylelikle böcekcikler de okulda yerlerini bilecek. Eğer bir tahtakurusu öbür bölüklerden birine mutlaka gitmek istiyorsa, merdivenden inip avluya geçmek zorunda-

dır. Böyle bir ihtimale karşı da oraya nöbetçiler dikildiği için, tahtakurusunun başarılı olmasına imkân ve ihtimal yoktur!»

Pazar günü yüzbaşı yeni cilâlanan Fiat'ın gelip kendisini almasını emretti. Araba gelince arka koltuğa kuruldu, sürücü Cimbal'e, «Holen Sie den Kowarik,» (Kowarik'i çağır bakalım) dedi. «Fabrikayı teftişe gidiyoruz.»

Olin bir acele şehir giysilerini giyindi ve merdivenden aşağı koştu.

«Sizden bir ricam var, mutemet efendi,» diye peşinden seslendi Kovanda, «acaba bana bir iş bulabilir miydiniz? Yüzbaşı, herhalde siyasî nedenlerle olacak, arabacılık, işime son verdiler. Ya da birisi, atlara baka baka kabiliyetimin körlendiğine, kendimi harcadığıma ikna etmiş olsa gerek onu.»

Cimbal gaza bastı, arabayı kapıdan çıkarıp yüksek vitesle yokuş yukarı sürdü.

«Şehrin içinden geçeceğiz,» dedi yüzbaşı, mutlu mutlu, purosunu tüttürerek. «Biraz etrafı görelim bakalım.»

Okulun önünde küçük bir alanda, fundalarla çevrili bir ayak üstünde, yedi kadem boyu bir bomba modeli duruyordu. Bombanın üstünde şu yazı vardı:

TOD UND NOT
DIR UND DEUTSCHLAND DROTH!

«Seni ve Almanya'yı ölüm ve sefalet tehdit ediyor!» diye çevirdi Cimbal. «Acaba neden reklâmını yapıyorlar bu gerçeğin, sorsana şu kambura?» dedi. Dikkatle vites değiştirdi.

Geniş SA caddesinden Windischberg'e doğru yavaş yavaş sürdü arabayı. Orda yüzbaşı durmasını söyledi. Yolun kenarından dik yokuşa çıkan garip bir tertibat vardı orda, onu görecekti. Olin'e dönerek, «Tadellos so was,

wie?» (Kusursuz, değil mi?) diye sordu, takdirle. «Hiç böyle birşey görmüş müydün sen?»

Zeits belediyesi, şehrin dibinde bir çukura kurulan istasyondan yukarı insan, at ve eşya taşımak için bir teleferik kurmuştu. Tepenin eteğinden ta yukarıya kadar ray döşenmişti. Rayların üstünden bir vagon yukarı çıkarken bir başkası aşağı iniyor, ikisi bir hizaya geldiklerinde birlikte iki yana açılıp ayrılıyorlar, sonra yine yollarına devam ediyorlardı. Vagonlar rayların arasından geçen çelikten bir kayışla birbirine tutturulmuştu. Vagonlara yayalar bindiği gibi, az yukarda bir rampadan yol araçları da bindirilebiliyordu. Kayış, otomobilleri istasyondan yukarda ana caddeye çıkarıyor, ya da aşağı indiriyordu. Bilet parası on fenikti.

Cimbal, Olin'e, «Söyle şuna,» dedi, «de ki biz bu teleferiklerin dikâlâsını biliriz. Prag'da Petrin tepesindekini görse şaşkınlığından küçük dilini yutar be bu!»

Windischberg'de yol genişledi. Otomobil «Zeitzer Tagblatt» gazetesinin önünden geçti, sonra alanı geçip lüks Preussischer Hof otelini geride bıraktı. Alanda göz alıcı bir belediye sarayı, iki sinema ve yarım düzine kadar birahane vardı.

«Pek birşey değilmiş buraları,» dedi Cimbal. «Sor bakalım nereye gitmek istiyor?»

«Nach Tröglitz,» (Tröglitz'den öteye) diye yüzbaşı Olin'e talimat verdi.

«Çekçesi ne bunun?» diye payladı Cimbal onu. «Biliyorsun benim Almanca anlamadığımı.»

Olin Cimbal'in dediklerini kelimesi kelimesine çevirdi; bu arada Cimbal dikiz aynasından, Olin'in yüzbaşıya göz kırptığını gördü. O sırada Schützenplatz'dan yokuş aşağı iniyorlardı. Cimbal gaz pedalını kökledi; lâstikler asfaltta gıcırdadılar. Karşılarına çıkan ilk dönemeci döndükten

sonra yüzbaşı tabancasını çıkardı, namlusunu Cimbal'ın iki kürek kemiğinin ortasına dayadı.

«Durdur arabayı,» dedi, yumuşak bir sesle, «vururum yoksa! Üçe kadar sayıyorum. Eins, zwei...»

Cimbal gözlerini kısıp gaza daha çok bastı.

«Sor kambura,» dedi, dudaklarını yalıyarak, «daha hızlı gideyim istiyor mu? Şu anda saatte doksan kilometre gidiyoruz. Eğer daha uzaksa gideceği yer, daha da hızlı sürebilirim.»

Kürek kemikleri arasından namlunun çekildiğini duyunca direksiyonun gerisinde rahatça yerine yerleşti, kasketini geriye itti.

«Bir şoförün,» dedi Olin'e, omuz ardından, «kafası salim, gözü keskin, âsabı yerinde olmalı. Ya kolayca korksaydım da bu gittiğimiz hızla virajı alamasaydım, n'olurdu o zaman halimiz, hiç düşünebiliyor musun? Yuvarlanabilirdik...» derken, arabayı yolun bir kenarından ötekine yalpalandırmaya başladı.

«Um Gottes Willen!» diye haykırdı yüzbaşı. Ön koltuğun arkasına yapıştı. «Ne yaptığını sanıyorsun, Allahın belâsı, budala!»

«Ne diyor öyle?» diye sordu Cimbal, tatlı tatlı. «Biliyorsun, Almanca konuşmam ben.»

Araba şehirle fabrika arasındaki sekiz kilometre yolu beş dakikada aldı. Cimbal geniş alanda bir benzin pompasının yanından kıvrıldı, o hızla sürdü arabayı, ve kapıdan elini kolunu sallıyarak onlara doğru koşan Werkschutz'un tam önünde durdurdu.

«Firenlerim iyi tutmasaydı bu korkuluğun karısı dul kaldıydı şimdi,» dedi. «Arabada bekliyeyim mi?»

Fabrika Tröglitz köyünün yanıbaşında bir boşlukta kurulmuştu. Adı Brabag'dı. Linyitten petrol çıkarıyordu. Giriş kapısının üstünde büyük harflerle BRAUNKOHLEN BENZIN A. G. yazılıydı. Fabrika ve köy son hava akının-

da harabolmuştu. Fabrika yapıları dört kilometre karelik bir alana yayılmıştı; havadan, yerden ve yer altından geçen borularla birbirine bağlanmış yapılar ve atelyelerden kurulu koca bir şehirdi. Borular her yerde zigzag yapıyor, kendi üstüne kıvrılıyor, yılankavi sarılıyor, yükseliyor, düşüyor, bir yerde kesilip, bir başka yerde yeniden başlıyordu. Fabrika basit kutu biçimi yapılardan ibaretti. Kimi büyük, kimi küçük. Şurda bir baraka, orda iki katlı bir yapı. Yapılar arasından iki yanı çimlik geniş bir yol geçiyordu. Yalnız işin doğrusu, fabrikanın manzarası hava akınından önce böyleydi; şimdi epey değişmişti. Herşey alt üst olmuştu, bir kere. Yolda derin derin çukurlar açılmış, çimenliğin üstü sarı toprakla kaplanmış, borular saralı bir adamın parmakları gibi birbirine geçmişti. Kimi yapı yerle bir olmuş, kiminin çatısı uçmuştu. Nereye baksan herşey birkaç santim kalınlığında ince, sarı bir tozla kaplıydı.

«Tanrım!» dedi Cimbal, arabayı ağır ağır müdüriyetin önüne yanaştırırken. «Bu kıyameti temizlemek bize kaldıysa eğer, yandık! Torunlarımın saçı ağarır burda be!»

Yüzbaşı, Olin'i yanına alıp müdürü görmeye gitti. Üç Çek bölüğünün hasarı onarmaya gönderildiğini bildirdi müdüre. Olin o akşam odada, o günkü manzarayı anlatırken, kendisinin de müdürle konuştuğunu söylemeyi unutmadı. Müdür Çekoslovakya'da olup bitenlerden haberdar görünüyordu. Almanların Braunkohlen Benzin A. G.'nin bir kardeşini kurmakta oldukları Sudetland'a da birkaç kere gidip gelmişti.

«Kursunlar, kursunlar,» dedi Kovanda. «Savaştan sonra işe yarar.»

Ertesi Pazartesi günü bölük sabah saat üçte uyandı. İş iki vardiyada yürütülecekti. Beşinci Bölük saat beşten öğleden sonra ikiye kadar, İkinci ve Üçüncü Bölükler, öğleden akşam sekize kadar çalışacaklardı. Yüzbaşı başa geçti, bölük yokuş yukarı yürüyüp ST. Michael kilisesinin

önüne vardı. Ordan üç büyük otobüs aldı onları on beş dakikada fabrikaya ulaştırdı.

Kapıdan geçerlerken Mirek, «Galiba Werkschutz için adamları gözlerinin rengine bakıp seçiyorlar,» dedi. «Cam yeşili olmalı ki işe yaramalı. Şurdakine de bakın hele! Booo, booo!»

Fabrika mutbağının önünde bölüğü Herr Meier karşıladı. Üzerinde beyaz önlük, başında geniş kenarlı yeşil şapka vardı. Gelenleri mesleklerine göre guruplara ayırdı, her birini bir işe verdi. Çocuklar yoldan çıkıp yürüdüler, ve az sonra karmakarışık yapılar arasında gözden kayboldular.

Kovanda, Mirek, Jozef ve Jano'ya saç levhaları boyama işi verildi. Fabrika arazisinin ortasında, dar demiryolu setinin yanıbaşında iki buçuk metre boyunda bir yığın oluklu sac duruyordu. Alman ustabaşı bir araba içinde boya kutuları getirdi, çocuklardan herbirinin eline bir fırça tutuşturdu, sonra emrine verilen işçileri saydı.

«Vier Mann,» (Dört kişi) dedi, «ya da bir vardiyada elli sac. Öğleden sonra gelir bakarım ne yapmışsınız.»

Kovanda Jano'ya dönerek, yüksekten, «Söyler misin bu beye,» dedi, «ben maalesef usta bir boyacı değilim. Hayatımda elime tıraş fırçasından başka fırça almadım. Bunu göz önünde tutarsa memnun olurum.»

Adam keyifli keyifli gülümsedi. «Mensch,» (Adam sen de) dedi, «on dakikada wie ein ausgebildeter Anstreicher (Talimli bir badanacı) kadar usta olursunuz. Guck mal,» (İşte) diye ekledi sonra, fırçasını boyaya daldırdı, sacı şevkle boyamaya başladı. Koyu akca boya yol yol aktı yere; sacın prüzsüz oluklarında parça parça boyanmış lekeler belirdi.

«Sor şuna,» dedi Kovanda, «niçin böyle boşuna boya sarfediyor? Sonra, bir kutu boyayla kaç levha boyayacaz?»

Adam fırçayı yere bıraktı, ellerini önlüğüne sildi. «Das ist egal,» (Hepsi bir) dedi, kalenderce. «Önemi yok. Bol boyamız var nasıl olsa.» Ve yürüdü gitti.

«Levhalar bu kadar büyük olmasaydı, biz usta boyacılar olaydık, bu iş Almanlara yaramasaydı, zararı yoktu,» dedi Kovanda. «Sonra, bir de canımız çalışmak isteseydi... Vardiya başına yirmi levha yeter. Hadi başlıyalım, çocuklar!» Çimin üstüne uzandı, ve öğlen yemeği için getirdiği sandöviçleri açtı.

Fabrikada fıkır fıkır hayat kaynıyordu. Kamyonlar yolları tozutarak gelip geçiyor, işçiler tuğla, çimento, kereste ve kiriş boşaltıyorlardı; fabrika arazisinin ta bir ucunda yeni bir atelye yapılıyordu; yakında bir yerde ekskavatörler bir sığınağa temel kazıyorlardı; birkaç düzine tesviyeci, sıraya girmiş, ard arda dizili şişkin gazometrelerin düzgün kenarlarına tırmanıp iniyorlardı; Fransız savaş esirlerinden kurulu bir ekip demiryolu setini onarıyor, yola ray döşüyorlardı; laboratuvarlar beyaz önlüklü kadın ve erkek işçilerle dolup taşıyordu; dışarda ekskavatörler yeni döşenmiş borularla yeraltı kablolarının üstüne tonlarla toprak döküyorlardı; elektrikçiler yüksek gerilim hattını taşıyan direklere tırmanmışlardı; kiremitçiler damlardaki boşlukları oluklu sacla yamıyorlar, yol işçileri çukurları doldurup yola parke döşüyorlardı. Dört bir yanda yüzlerce ve yüzlerce adam, koca fabrikanın işlemesi sanki onların acelesine, ve sadece ona bağlıymış gibi, koşturup duruyordu.

«Yeter bu kadar,» dedi Mirek. Suratını astı, fırçasını yere fırlattı. «Gözüme kadar boya oldum be!»

Jano beline kadar soyunmuştu. Bir süredir güneşte yan gelmiş yatıyor, ellerini gözüne siper ederek kendi kendine ıslık çalıyordu.

«Merhaba,» dedi tatlı bir ses. Hepbirden ayağa fırladılar. İyi giyinmiş, kırk yaşlarında bir adam, yüzünde suç-

lu bir gülümsemeyle, önlerinde duruyordu. «Sizi rahatsız etmek istemezdim,» dedi, özür dilercesine. «Geçerken ıslığınız kulağıma çalındı. Çaykovski'ydi, değil mi? Beşinci senfoni?»

«Hayır,» diye sırıttı Jano. «Değildi, Altıncı senfoniydi. Beşinciyi çalıyım size, bakın.» Senfoninin coşkun zafer namesini ıslıkla çalmaya başladı.

Adam başını önüne eğerek dinledi. «Richtig, richtig,» (Tamam, tamam) dedi. «Altı böyledir.» Dudaklarını büzüp sağ eliyle tempo tutarak çaldı melodiyi. «Ah, bağışlayın,» dedi, sonuna gelince, «benim adım Herzog. Dyckerhof ve Widmann fabrikasında teknisyenim. Sizler Çeksiniz, değil mi?»

Bay Herzog'la böyle tanıştılar. Oluklu sac levha yığınları arasında çimin üstünde tam bir saat oturdu, ıslıkla Wagner'den, Chopin'den, ve Mozart'dan parçalar çaldı onlara. Jano da Smetana, Dvorjak ve Çaykovski'den parçalarla ona karşılık verdi.

«Mesleğiniz boyacılık mı sizin?»

«Yok canım!» diye güldü Jano. «Ben öğrenciyim.»

Teknisyen birden düşünceli bir hal aldı. «Yazıhanede yardıma ihtiyacımız var,» dedi. Almanca yazı yazabilirsiniz sanırım. Tabiî, tabiî yazarsınız. Gelin benimle.»

Jano razı olmadı. Dostlarından ayrılmak istemiyordu. Lâkin Kovanda gitmeye zorladı onu. «Siz kendinize yeni bir boyacı bulun,» diye seslendi onlara Herzog, giderken. «Ya da siz uğraşmayın, ben hallederim o işi.»

Bir süre demiryolu boyunca düşe kalka ilerlediler, sonra moloz yığınlarının üzerinden aşıp gittiler. Sonunda alçak damlı ahşap bir yapıya geldiler. Mühendis yolda hiç konuşmadı. Vardıkları yerde kapıyı açtı, Jano'yu içeri itti, «Bu işte, yeni kâtip,» dedi, ve çekti gitti.

Ufak yazıhanede bir masanın başında iki kişi oturuyordu. Biri, kısa boylu, paytak bacaklı, şaşı gözlü bir

adamdı. Bay Lehmann'dı adı, teknik kâtipti. Ağzı dolu dolu, Jano'yu selâmladı. Öbürü, usul usul hareket eden, yumuşak sözlü biriydi. Adı: Bay Triebe. Jano ilk başta, adamın sağ kolunun olmadığına dikkat etmedi.

Jano'yu hemen işe koydular. Ustabaşıların defterlerine bakıp işçilerin saat cetvellerini çıkarıyor, diğer bilgileri dosyalara geçiriyordu. Fabrikada altı yüz kadar işçi çalıştığından, bütün gününü alıyordu gördüğü iş. Birkaç gün içinde yazıhanede çalışanların hepsini tanıdı. En iyi Bay Triebe ile dost oldular. Triebe Rusya'da kolunu kaybedene kadar bir alayda başçavuşluk yapmıştı.

Bir gün Jano'ya, «Orda burnumu da kaybedebilirdim, doğrusu,» dedi. «Başkasının işine burnunu sokanların başına gelir bu, eninde sonunda.» Yazılarını sol eliyle yazıyordu; kâğıdı bastırmak için demir ağırlıklar kullanırdı. Bazen beceriksizliğine kızar, köpürür, kalemini vurduğu gibi masaya sol elini cebine sokar, komşu yapının damına gözlerini dikip dalar, öyle hiç kımıldamadan otururdu.

«Hastalar ve sakatlar dünyaya başka bir gözle bakarlar,» dedi, usulca. «Sağlam insanlardan daha çok şey görür onlar. Başıma gelen kaza benim de gözlerimi açtı. Bol vaktim oldu düşünmeye. Kiev'den Polonya'ya, ordan da Brno yoluyla Viyana'ya götürdüler beni, orda kolumu kestiler. Bütün o uzun yol boyunca kendimi düşündüm. Öldürmek istiyordum kendimi, çünkü tek kolla yaşamasını beceremiyeceğimden korkuyordum. Karım ve iki çocuğum var. Ama, biliyor musun, şimdi hayatı eskisinden daha çok seviyorum, daha çok takdir ediyorum. Şimdi yalnız, savaşı kaybetmemizi bekliyorum.»

Jano birşey demeyince, gülümsedi. «Tabiî bana güvenmiyorsun,» dedi. «Zaten niçin güveneceksin? Yalnız, zannetme ki Almanların hepsi kötü insanlardır. Epey bir kısmının, çevrelerinde olup bitenden haberi bile yok. Hattâ çoğu öyle dürüsttür ki, biz Almanların neler yapabileceği-

mizi söylesen de inandıramazsın onları. Lehmann'ı al, meselâ. Yalnız işi için yaşar o. Onun için siyaset, radyoyla gazetelerden öğrendiğinden ibarettir. Gözü kapalı inanır hepsine, tanrı kelâmı gibi. Bu ülkede bazıları, gerçeğin toplama kamplarında işkence altında boğazlandığının farkında değiller henüz. Hoş görmeliyiz onları. Aslında, milletin büyük çoğunluğunu hoş görmemiz gerek. Suçluyuz ama, sonu gelmemecesine acı çekmeye mahkûm edilecek kadar suçlu değiliz.»

Jano iki gün içinde bütün ustabaşıları tanımıştı: Bay Bahr, tombalak bir ihtiyar, ekskavatörler ve harç makinalarının şâhıydı; Hill'den, hattâ Goebbels'den daha yaman bir küfürbazdı. Bay Begenau, yapı işçilerinin ustabaşısı, altın çerçeveli gözlük takıyordu, tatlı bir gülümsemesi vardı; Fransız savaş esirleri onun emrine verilmişti. Bu işte yardımcısı, yaşlı bir sarhoş, Herr Morawitz'di. Sonra Herren (Baylar) Krüger, Fritsch, Lengsberg ve Klotz.

Dyckerhof ve Widmann'ın Berlin ve Dresden'de merkez büroları, Almanya'nın dört bir yanında şubeleri vardı. Şirket, Batı savunma hatlarını, Polonya'da, Sıvastopol'da ve kimbilir daha başka nerelerde müstahkem mevkiler kurmuştu. Brabag fabrikasında sığınaklar, ağır makinalar için beton tabanlar, künkler, beton ve demirden her bir şey yapıyordu; fabrika altı yıl önce kurulduğundan beri de yapmaktaydı. İlk sığınak, «Rechteckbunker», ana kapının yanında tamamlanmak üzereydi. Beş yüz kişi alacaktı içine. Betonarme duvarlarının kalınlığı nerdeyse iki buçuk metreyi buluyordu. Yapımına 28.000 torba çimento, 128 ton maden gitmişti.

Jano'yu fabrika içinde çeşitli işlere koşuyorlardı. Projeleri alıp teksir atelyesine götürür, müdüriyete saat cetvellerini teslim eder, çimenlerin ortasında üstüne basılıp geçilmiş şapkaları andıran gazometrelerin birinden ayrılır öbürüne giderdi. Yağ birikintilerinin, türbinlerin, bacala-

rın, tâli merkezlerin, vinçlerin ve yapıların kenarından dolanır geçerdi; ve her zaman vakit bulur, fabrikanın her köşesinde ufak ekiplerde çalışan arkadaşlarının yanına uğrardı.

«Biliyor musun, bugün topu topu on beş levha boyadık,» diye övündü bir gün Kovanda. İş tulumu kat kat boyadan kaskatı kesilmiş, parlıyordu. «Ama ihtiyar memnun kaldı ya, sen ona bak! Yarın on levhaya iniyoruz. Bir diyeceği varsa gitsin Führer'in karargâhına şikâyet etsin.»

Şehirde ve fabrikada iki aşamalı bir hava akını alarm sistemi uygulanıyordu. Birincisi, «Voralarm» diyorlardı buna, yaklaşan uçakları haber verirdi; canavar düdükleri seslerini üç kere yükseltip alçaltarak öterdi. Asıl alarmda ise hep aynı çılgınca ağıt olanca hızıyla sürer gider, yaklaşan ölümden haber getirirdi.

Fabrikada çalışanlar Voralarm ötünce fabrika arazisinden çıkıp en az bir kilometre uzağa koşmak zorundaydılar. Fabrikadaki sığınaklar, onarım işinde çalışan binlerce kişilik işçi kalabalığının çok az bir kısmına bile dar geliyordu.

Canavar düdükleri ötmeye başlar başlamaz, koşmaya koyulan binlerce adamın ayak sesiyle fabrikanın içini bir uğultudur kaplardı. Fransız savaş esirleri başlarında muhafızlar olmadan koştururken, Ukraynalılar tahta pabuçlarıyla sendeleye tökezlene giderler. adi mahkûmlar Werkschutz'un gözeti altında yola koyulurlardı. Fabrika işçileri bisikletlerine atlar giderlerdi. Ve bütün otomobiller, otobüsler, arabalar, traktörler, hattâ elektrikle işleyen küçük yük arabaları bile hemen motorlarını işletir, herbiri hızla uçup giderken ahali üzerlerine dolar, düşenler olur, düşenler yeniden ellerinden, bacaklarından, kafalarından tutulup içeri çekilirdi. Yollar, avcı uçakları tepelerinde görünmeden bir an önce kum ocaklarına, açık tarlalara ya

da öte yandaki çalılıklara ulaşmaya savaşan adamlarla dolardı.

Fabrikanın ardında, Buchenwald toplama kampına sığmayıp buraya aktarılan Yahudi mahpusları barındırmak için yapımına hızla devam edilen bir çadırlı kamp, onun da ardında bir büyük kum ocağı vardı. Ocakta durmadan yeni yeni kuyular açılıyordu. Ana ocak altmış kadem derinliğe varıyordu; iki kat dik tahta merdivenle inilirdi dibine. Kumda üç kuyu açılmıştı. İçerde tavanı yedi kadem yüksek galeriler vardı; tavanlarına kalaslar ve payanda kirişleriyle destek vurulmuştu. Galeri duvarlarının dibinde sıralar, tavanlara lâmbalar ve içeriye temiz hava salan kalın borular yerleştirilmişti. Kuyuların her birinin boyu 350 kademdi. Hem onlar, hem de onları birleştiren iki geçit, her alarmda ağzına kadar insanla dolardı. Kımıl kımıl kaynayan kalabalığın içinde askerler, köy çocukları, yaşlı kadınlar ve erkekler vardı; göğüslerinde mavi bant üzerine OST yazılı Ukraynalılar, P yazılı Polonyalılar, kara saçlı, heyecanlı Fransızlar ve İtalyanlar, adi mahkûmlar, esirler ve Çekler vardı. Galerilerin diplerine doğru temiz hava yarım saat içinde tükenirdi. Ahali soluk almakta güçlük çeker, balık istifi bir araya doluşmuş gövdelerden ter boşanır, hamam gibi sıcakta her bir hareket insanı yeniden terletir, bitirirdi. Onun için, işçilerin çoğu sığınağa inmektense dışarda bir yere sığınmayı yeğ görürdü. Göz alabildiğine uzanan ovada tarlalara kaçarlardı.

Fabrika civarında ve tarlalarda, hattâ daha alarm verilmeden, duman makinaları kalın, beyaz, pis kokulu bir duman perdesi yayarlardı. Kuru ve rüzgârsız havalarda yapışkan duman yerde sürüne sürüne ilerler, soluk almayı güçleştirirdi. İki türlü makina vardı bu işi gören: daha basit olanı, direkler arasına gerilmiş tel kafeslerden ibaretti. Kafeslere iliştirilen bir dizi kesekâğıdının içinde esrarengiz bir madde vardı; bunlara aşağıdan bir alev gös-

terildiğinde hemen için için yanmaya, ve yoğun bir duman salmaya başlıyorlardı. Daha karışık olanında, borular, ufak çinko şemsiyeler, içi basınçlı hava dolu silindirler, ve pis kokulu bir sıvıyla dolu fıçılardan kurulu bir sistem kullanılıyordu. Bu makinaları işleten askerler bisiklet ve motosikletlerle ordan oraya gidip silindirlerden sıkıştırılmış havayı koyveriyor, hava uçucu sıvıyı fıçılardan borulara itiyor, sıvı ordan çinko şemsiyelerin üstüne fışkırıyor, ve orda bir anda yoğun bir duman olup havalanıyordu.

Fabrikayı çevreleyen çitin yakınında bir yerde, Slovakya, Romanya ve Macaristan'dan gelme yedi bin Yahudiyi barındırmak için bir toplama kampı hazırlanıyordu. Kamp, branda bezinden büyük çadırlar, ve mahpusların yıkanmaları için çadırlar arasına yerleştirilmiş çinko teknelerden ibaretti. Dört yanı dikenli telle çevriliydi. Dikenli tel üzerinde belli aralıklarda ahşap gözetleme kuleleri kurulmuştu. Her bir kulenin tepesinde güçlü bir ışıldak ve bir makinalı tüfek vardı.

Bir sabah vakti erkenden Yahudiler, yoğun bir kalabalık, sıkışık sıralarla Rehmsdorf'tan yürüyerek geldiler. Yürüyüş kolunun ardı kesilmek bilmedi. Binlerce çift postalın yoldan kaldırdığı toz, ovanın üstünü yağmur bulutu gibi kapadı kaldı. Hemen ertesi günü mahpuslar işe koşuldular. Hepsinin kılığı aynıydı: toplama kompı üniforması. Yatay çizgili pamuktan ceket ve pantolon, tahta pabuçlar, ve üç numara kazılı kafalarında çizgili takke. Mahpusları her fırsat ve bahanede tekme, dipçik amansızca hırpalayan SS'ler arasında Slovakya'dan gelme, Slovakça konuşan Almanlar da vardı. SS'lerden başka, her bir ekibin başına bir Yahudi «Vorarbeiter» atanmıştı; ama o da, kendi Yahudi ırkdaşlarına zulmetmede, SS'lerden aşağı kalmıyordu. «Kapolar», Yahudi olmayan mahpuslardı. Hollandalılar, Fransızlar, ya da Almanlar. Bunlar bütün gün aylak aylak dolaşıp SS muhafızlarıyla yarenlik ederler, hiç

bir işe el sürmezlerdi.

Ağır işler Yahudilere gördürülüyordu. Çimento torbaları, travers, kiriş ve taş boşaltıp taşıyan onlardı. SS'lerin darbeleri altında sendeleye sendeleye yüklerini taşırken zavallıları görmeye insanın yüreği dayanmazdı. O ağır yüklerin altında sıska gövdeleriyle ancak insan-üstü bir gayretle ayakta kalabiliyorlardı. Ordan oraya koşturan ekiplere yaklaşmak, ya da mahpuslara yiyecek kaçırmak söz konusu bile değildi; oysa bir parça kuru ekmek bile bu bitkin, sefil insanlar için bulunmaz nimetti. Jano onlarla ilişki kurmak için çalınmadık kapı bırakmadı ama bütün teşebbüsleri boşa çıktı. Bu Yahudiler, savaş başında Jano'nun babasının gönderildiği Buchenvald kampından gelmişlerdi; Jano babası hakkında birşeyler öğrenebilmek umuduyla çırpınıp duruyordu.

«Senin umduğun bir mucizeden başka birşey değil,» dedi Mirek ona. «Burası koca bir şehir. Binlerce adam yaşıyor. Benim köyden birisi bir gün sınırı geçmeye çalışırken yakalandıydı. Tuttular Buchenvald'a gönderdiler adamı. Bir yıl sonra nasıl bir şanssa artık, koyverdiler geldi. Neydi hatırlamıyorum şimdi, bir yıldönümü müymüş neymiş, onun hatırına birkaç kişiyi koyvermişler. Herif başından geçenleri pek anlatmazdı. Bir kâğıt imzalatmışlardı zavallıya, konuşursa geri gönderirler diye ödü kopuyordu. Ama söylediği kadarı da insanın midesini bulandırmaya yeterdi yani! Orda adamları numarayla çağırıyorlarmış, ve her gün birkaç yüzünün üzerine bir çarpı işareti çekiliyormuş. Ayrık otu ayıklar gibi birşey, senin anlıyacağın.»

Kovanda ellerini pantolonuna sildi.

«Bunu olsa olsa bir sapık icad etmiştir,» dedi. Sonra hemen düzeltti kendini. «Ne sapığı, soysuz bir hayvan! İnsanlara böyle işkence edildiği nerde görülmüştür, sorarım size?» Jozef'e döndü, «Sen söyle bakalım, içimizde akıllı sensin,» dedi.

Jozef yere oturmuş, sırtını bir sac yığınına dayamıştı. Konuşmaya çalıştı ama fena öksürüğü tuttu.

«Birinizde cıgara var mı?» diye sordu. Yüzü kıpkırmızı olmuştu. «Cıgara iyi geliyor.»

«Senin istediğin yalancı cıgara. Emeceksin,» dedi Kovanda. «Cıgara iyi geliyormuş! daha neler?»

«Yarın gidip doktoru görmen lâzım,» dedi Mirek de. «Durmadan böyle havlaman yok mu, adamı deli ediyor. Bir çaresine bakmalısın, zamanıdır.»

Jozef bir cıgara yaktıktan sonra öksürüğü biraz yatıştı. «Zararı yok,» dedi. «Ölene kadar öksürecem, anlaşılan. Kalıbımı basarım doktor birşeyim yok diyecek. Neydi o bana sorduğun şey?»

«Boş ver,» dedi Kovanda. «Kalsın şimdilik. Saygıdeğer mutemedimizin bu yana geldiklerini görüyorum.»

Olin yüzbaşı tarafından bütün görevlerinden muaf tutulmuş, ve şahsi yaver yapılmıştı. Her gün yüzbaşının yanında fabrikayı teftişe çıkıyordu. Birlikte bir ekipten öbürüne gidiyorlar, her birinde durup işin nasıl yürüdüğünü soruyorlar, burdakilerin yüzüne gülüp orda kaşlarını çatıyorlar, daha sonra yazıhaneye uğruyorlardı. Yüzbaşı, Jano'nun Dyckerhof ve Widmann şirketinin yazıhanesinde çalışmasından hoşlanmadı. Yeniden boya işine vermeye çalıştı onu ama, Lehmann ve Triebe'nin muhalefetiyle karşılaşınca istemiye istemiye kalmasına razı oldu.

Olin fabrikanın içinde şehir üniformasıyla dolaşıyordu. Çocuklar çoğu onu görmezlikten gelir, onun yanındayken çalışır görünmeye bile dikkat etmezlerdi. Şimdi de ağır adımlarla boya ekibinin olduğu yere yaklaşırken, çocuklar hiç oralı olmadılar, yerde oturmaya devam ettiler. O gelip de merhaba deyince, merakla baktılar yüzüne. Sırtı güneşe dönük duruyordu; öbürleri onun başının üstünden doğruca güneşi görüyorlardı. Onun için hepsi yüzlerini buruşturup gözlerini kıstılar. Sonra da başlarını çevirdiler.

«Merhaba, çocuklar!» dedi Olin. «Nasılsınız?»

Kovanda yere tükürdü. «Sorduğun için minnettarız,» dedi. «Daha da iyi olabiliriz hani. Nerden bu ilgi, böyle?»

Mirek, sırtüstü uzanıp gerinerek, «Çalışmalar hakkında ne düşündüğümüzü ve moralimizi anlamak için göndermişlerdir,» dedi. «Bugünlerde bir çeşit Kızılhaç hastabakıcısına, ya da mavi meleğe benziyor.»

«Hımmm,» dedi Kovanda. «Lütfen söyleyin onlara, hanfendi, çok iyiyiz, çok teşekkür ederiz. Durumlar az daha iyileşse doğrusu biraz fazla olurdu. Lütfen yüzbaşıya hatırlatın bizi. Hepimiz kendisini çok sevmekteyiz.»

Olin bir cıgara yaktı, kibriti hışımla yere fırlattı.

«Eğlenin siz daha, ahmaklar!» dedi. «Vız gelir bana! Yalnız, biraz iş görseniz fena olmaz. Herkes bizim işçilerden şikâyetçi. Kaytarıyorlar, işi baltalıyorlar diyorlar. Yüzbaşı ücretlerinizi kesmeyi düşünüyor.»

«O da yüzbaşının bizim çıkarlarımızı nasıl kolladığını gösterir. Günde aldığımız bir mark, elli fenik doğrusu bizi fazla lükse alıştırdı. Onu aile ödeneği diye memlekete gönderseler daha iyi ederler. Benim karı mektubunda, şu sıralar ayda kırk beş mark aldığını yazıyor. Oysa eskiden yüz elli alırdı.»

«Yaptığınız iş için yeter de artar bile,» dedi Olin, soğuk soğuk. «Yoksa daha fazlasını mı hakkettiğinizi sanıyorsunuz?»

«Beni asıl ilgilendiren, senin ne kadar aldığın,» dedi, burun kıvırdı Mirek. «Pek şikâyetçi değilsin bu ara, galiba?»

Kovanda ayağa kalkarak, «Çift ücret alıyor,» dedi. «Ağır işte çalıştığı için ve de yüzbaşıya uşaklık ettiği için. Bu ülkede o biçim işe iyi para veriyorlar.»

Olin bir kamyondan çimento boşaltan Yahudi ekibine bakıyordu. «Siz istediğinizi söyleyin,» dedi. «Yine de, Almanların övülmeye lâyık bir yanları var. Yahudileri bir araya sürüp üniforma içine sokmalarını demek istiyorum.

Hitler yeryüzünden bunların kökünü kazımayı becersin de görün siz, nasıl bütün dünyanın minnetini kazanacak!»

Kimse birşey demedi. Yalnız Jozef yavaş yavaş doğruldu, yerden boya fırçasını aldı, boyaya daldırdı; kutunun dibine çöken boyayı iyice bir karıştırdıktan sonra fırçayı havaya kaldırdı, ve hızla Olin'in üzerine salladı.

Dilini ağır ağır dudaklarının üzerinde gezdirerek, usulca, «Sen de ordaki zavallılara işkence eden sıçanlardan birisin, bundan sonra unutma bunu!» dedi. «Kassel'de yapı yerinde sana söylediklerimizi hatırlıyorsun herhalde, değil mi?»

«Hadi şimdi defol, gözüm görmesin!» dedi Mirek de. tembelce, oturduğu yerden yavaş yavaş doğrularak. «Kafanı şu levhalara vurup kırmadan...»

Olin bir an kımıldamadı. Soluğunu düzenlemeye çalıştı. Yüzünden, üniformasından akca boya akıyordu. Yüzünü sildi, eli hep boya oldu. Birden hınçla Jozef'in üzerine yürüdü, ama Mirek yerinden fırlayıp önüne geçti. «İşittin ya ne dediğimi!» dedi, öfkeyle. Olin'in çenesine bir yumruk indirdi. «Başın daha çok belâya girmeden çekip gidiyor musun, gitmiyor musun?»

Olin darbenin altında sarsıldı. Saclara tutundu.

«Pişman olacaksın bu yaptığına,» dedi. Yüzü sapsarıydı. Elleri titriyordu. «Sana ödeteceğim bunu! Kendin kaşından, unutma!»

«Hadi git istediğini yap,» dedi Jano. «Günün birinde yaptıklarının hesabını vereceksin.»

«Sana mı verecekmişim?» dedi Olin, aşağılayıcı bir edayla.

Jano gözlerini kıstı.

«Hepimize,» dedi.

Yüzbaşı demiryolunun üzerinden onlara doğru geliyordu. Onu görünce çocuklar sessizce fırçalarını ellerine aldılar; Jano sac levhaların arasında gözden kayboldu.

Yüzbaşı alnını mendiline sildi.

«Nerelerdesin, Kowarik?» diye sordu. «Dört döndüm seni bulacağım diye!»

Karel yüzbaşının arkasında durup Olin'in gözlerinin içine baktı.

Yüzbaşı Olin'in üstünün başının hep boya olduğunu gördü.

«Yardım mı ettin onlara?» diye güldü. «Sie armer Teufel (Zavallı), bu ne halin böyle?»

Olin zorla gülümsedi. Gözlerini Karel'den ayırmadan, «Yardım etmeye çalıştım ama, yazık ki hiç bir zaman boyacı olamıyacağım ben,» dedi.

Yüzbaşı kolunu onun omuzuna atıp demiryolunun üzerinden yola doğru götürdü.

«Eh,» dedi Kovanda, az sonra, «şimdi herşey apaçık çıktı ortaya. Artık numaraya lüzum yok. Yollarımız iyice ayrıldı. Bakalım şimdi bizden intikamını nasıl alacak?»

«Elinden geleni ardına komayacak, orası belli,» dedi Jano. Yüzbaşı gittikten sonra, gizlendiği yerden çıkıp gelmişti. «Bundan sonra artık, kendi istese bile, bizden biri olamıyacağını anladı.»

«Allahımın işleri!» dedi Jozef, yakınmalı bir sesle. «Hâlâ anlamıyorum, insan nasıl olur da kendini satar böyle?»

«Her ülkeden hainler çıkar,» dedi Jano. «Kendi çıkarları için Almanlara uşaklık etmeye hazır olanlar yok mu, var!»

Jozef bir karşılık vermek istiyordu ama yeniden öksürüğü tuttu. Çocuklar, endişeli yüzlerle, öksürüğün geçmesini beklediler. Jozef ayağa kalktı, mendilini çıkardı, ter içinde kalan alnını sildi. Sonra tükürdü, elinin tersiyle ağzını sildi.

Çimlere baktı o sırada, ve birden ürküntüyle gözleri

büyüdü. Diz üstü çöküp avuçlarını yere dayadı, bakmaya devam etti; bir noktadan gözlerini hiç ayırmıyordu.

Bir an, çocuklar birşey anlamadan onu seyrettiler. Sonra yanına gittiler.

Salyasına kıpkırmızı kan karışmıştı.

⁂

1944 yılının 5 Haziran gecesi, Fransa'nın batı sahili istilâ edildi. Dyckerhof ve Widmann'ın ahşap yazıhanesindeki radyo haberi verirken Jano odaya giriyordu. İnce ince kıyılmış sandöviçlerini yiyip sert kahvesini içen Lehmann'ın lokması boğazında kaldı, adamcağız öksürmekten ve ne yapacağını bilememekten kıpkırmızı oldu. Yine de, hemen radyonun başına döndü, haberi dinlemeye koyuldu. Bir yandan hâlâ, elindeki kopya kalemiyle dazlak kafasını kaşıyordu.

Spiker konuşmasını bitirince, «So, so,» dedi Lehmann, «demek sonunda göze aldılar bu işi.»

Triebe Jano'ya bir göz kırptı.

«Aber das macht nichts,» (Fakat bunun sonu gelmez) diye sözünü sürdürdü Lehmann. «Fransa'nın bir kısmını işgal etseler de önemi yok. Avrupa'da bizi kimse yenemez. Herkesten kuvvetliyiz. Köteği yiyecekler, savaş da sona erecek.»

Onun için artık mesele kapanmıştı. Ondan daha akıllı Almanları dehşete düşüren bu durum ve onunla ilgili diğer hususlar nasıl olsa daha Müttefik çıkarması yer almadan, gazetelerde uzun boylu söz konusu edilmişti. Yemeğinden arta kalan ne varsa çekmecesine süpürdü, küçük paytak bacaklarıyla yürüdü ustabaşıyı bulmaya gitti.

Triebe düşünceli düşünceli kaleminin ardını ağzında çiğniyor, pencereden komşu dama bakıyordu. «Ne dersin?»

diye sordu Jano'ya. «Lehmann'ın düşüncesine katılıyor musun?»

«Bu konuda düşüncelerimiz biraz değişik,» diye sırıttı Jano. Parmaklarını saçlarının arasından geçirdi. «Şimdi olaylar biraz hızlanır artık. Almanya iki cephede birden kendini savunacak güçte değil çünkü. Hiç bir ordu böyle bir yükün altından kalkamaz.»

«Yakında savaşın sonunu görecek miyiz dersin?» diye şüpheli bir sesle sordu Triebe. «Hitler tek tümeni kalana kadar teslim olmaz.»

«O çılgın, hayatta kaldıkça teslim olmıyacaktır. Eminim buna. Sonra, kaldı ki, Fransa'dan Berlin'e epey yol var. Ama durum gelişmeye başladı sayılır. Artık herşey Rusya'ya bağlı değil. Sonun daha çabuk yaklaşacağını umabiliriz.»

«Bizim için,» dedi Triebe, düşünceli düşünceli. «Bizim sonumuz. Ya peki ondan sonra?»

Jano kepini giydi. «Bana yarım saat müsaade edebilir misiniz?» dedi. «Bu haberi çocuklara iletmek istiyorum.»

Triebe mahzun bir gülümsemeyle başını salladı. «Dikkat et, düşman propagandası yayarken görmesinler seni,» dedi. «Şimdi seni daha çok kollıyacaklardır.»

Jano arkadaşlarının çalıştığı yere gitti. Daha öteden bağırdı onlara: «Çocuklar, karaya çıktılar. İkinci cepheyi açtılar!»

Jozef doktordan yeni dönmüştü. «Ben söyledim bile,» dedi. «Otobüste duydum haberi. Almanlar şaşkın. Fena afalladılar. Gazeteleri olmadan hiç bir şey söyliyemiyorlar, resmî yorumu görmeden de kendi başlarına düşünmeyi göze alamıyorlar. Yine de ama, ağır bir darbe oldu bu onlara.»

Kovanda, «Ben hemen bu akşam topluyorum eşyalarımı,» dedi. «Eve gitmeye hazır olmalıyım. Bana kalırsa

Müttefikler hallaç pamuğu gibi atacaklar Almanları.»

Jano fırlayıp giderken omuz ardından Jozef'e seslendi:

«Doktor ne dedi?»

Jozef omuzlarını silkti. «Size dediğim gibi. Hiç bir şey bulamadı.»

«E peki o kan neymiş öyle?»

«Boğazımdan gelmiş olabilir dedi. Ciğerlerim iyiymiş, sen ona bak.»

«Eh neyse, rahatladın,» diye seslendi Jano, ve demiryolunun yanındaki patikadan hızla ileri koştu.

Jozef kutunun içinde boyayı karıştırarak Jano'nun ardından baktı. «Valla bilmem,» dedi kendi kendine. «Nedense, doktora inanmıyorum pek. İyi olmadığımı biliyorum ben.»

Fabrikada yeni bir makina atelyesi yapılıyordu. Orda Eddy Koneçni yerden epey yüksekte, kirişlerin üstünde dolaşıyordu. Jano'yu görünce parmaklarının arasından tiz bir ıslık salladı.

«Nereye koşuyorsun öyle?» diye bağırdı. «Yangın mı var ne?»

«Valla var!» diye geri bağırdı Jano. «İyi tutun yoksa neye uğradığını şaşırır düşersin. Yangın batıda. Fransa'da. Dün gece çıkarma yaptılar.»

Eddy ilkin anlamadı. «Kim? Almanlar mı?»

«Bırak Allahını seversen!» diye bağırdı Jano. «Bazen öyle aptal oluyorsun ki! Müttefikler Fransa'yı istilâ ettiler.»

«N'apalım ettilerse?»

Jano'nun sabrı tükenmek üzereydi. «Hiç birşey,» dedi, alayla. «O kadar yüksekte olmasaydın tuğlayı çarpardım kafana, anlardın.»

«İyi, iyi,» dedi Eddy, soğukça. «İyi haber, değil mi? Bir yıl önce yapsalardı bunu, şimdi Kassel'e varmışlardı.»

Jano omuzlarını silkip koştu. Eddy bağıra bağıra şarkı söylemeye başladı.

Temmuzun altısında
Almanın biri bir sinek tuttu.
Yanına bir Çek çağırdı,
Dedi ona: bir sinek
Tuttum kocaman, hem de
Şişman, hem de yaman...

Çalışma ekiplerinin en büyüğü, yeni yapılan makina atelyesinde türbinlerin beton tabanlarının yerleştirilmesine yardım ediyordu. Harıl harıl işleyen harç makinalarının çevresinde dört dönüyorlardı çocuklar. Makina dairesinin önünde çelik çubukları eğiyorlar, ilerde yapılacak bodrumların döşemelerini çakıyorlardı. Haberi getiren Jano'nun başına üşüştüler, Fritz sevincinden hemen orda ufak bir Kazak dansı yaptı.

«Bize İngilizce öğretmeliydin,» dedi Gusta. «Buraya geldiklerinde onlarla konuşamıyacaz bile.»

«Onlar buraya gelene kadar sen burda kalacak mısın bakalım?» dedi Bohuslav. «Ondan çok önce memlekete dönmeliyiz. Orda bize ihtiyaç var.»

«Bizi bırakırlar mı gidelim diyorsun?»

«Edepli uslu rica edersek, tabiî! Ahmak, git de Adolf'a nazik bir mektup yaz istersen! Müsaade mi isteyecez yani? Zamanı gelince çeker gideriz, anladın mı?»

«Yayan gitmek için epey uzak ama?»

«Utan be, kendinden utan! Ben emekliyerek gitmek zorunda kalsam, bir haftada memlekette olurum. Dağların üzerinden aştın mı o kadar uzak değil.»

«Ben daha bu sabah birşeyler döndüğünü anlamıştım,» dedi Jiri. «Ustabaşı mahpuslardan biriyle kulübesine kapandı, hâlâ çıkmadılar. N'oluyor orda dersiniz?»

Ustabaşının kulübesi büyük labaratuvar yapısının duvarına bitişikti. Yan yana çakılmış kaba kalaslardan yapılma bir yerdi. Damı gibi her bir yanı da ziftli kâğıtla kaplıydı. Jano kulübeye sokuldu, kulağını arka duvara dayadı.

İçinde bir masa, iki iskemle, kitap ve kâğıt koymak için bir ufak raftan başka eşya olmayan kulübeden ayak sesleri geliyordu sadece. Ustabaşı Begenau heyecanlı heyecanlı iskemlenin çevresinde dolaşıyordu. Joseph Courtin, ufak tefek bir tıp öğrencisi, iskemleye oturmuş, ellerini arkasında kenetlemiş, başını göğsüne eğmişti. Courtin Fransızdı.

Jano ustabaşının, «Ağır işe alışığım ben,» dediğini duydu. «Elimden her iş gelir. Seni temin ederim, başına yük olmıyacağım. Sizlere, Fransız esirlerine ben hep iyi davranmadım mı, sen söyle?»

Joseph boğazını temizledi. «C'est vrai,» dedi, «richtig wahr.» (Orası öyle.)

Ustabaşı telâşlı bir sesle konuşmasını sürdürdü: «Dünyada kimsem yok. Gitmişim, kalmışım, kimsenin umurunda değil. Almanya da pek birşey demiyor bana. Bu ülkede hiç bir zaman barış olmaz. Partiye bile kayıtlı değilim, çünkü görüşlerine katılmıyorum onların. Ellerim temiz benim. O takımla hiç dost olmadım ben, anlıyor musun?»

Joseph cevap vermedi. Fakat elindeki kalemle masayı takırdattığı duyuluyordu.

Jano omuz ardına çabucak bir göz attı.

«Tamam,» dedi Gusta, «ben bakıyorum.» Bir göz kırptı.

«Beni burda bırakma,» diye ustabaşı söze başladı yine. Sesi titriyordu. Koca adam nerdiyse ağlıyacaktı. «Beni de götürmelisin Fransa'ya. Senin mahpusun olarak gide-

rim, ömrüm boyunca sana minnettar kalırım. Alacak mısın beni de?»

Joseph uzun bir süre cevap vermedi. Begenau kulübenin içinde dolaşmasını kesti. Gergin bir sessizlik oldu.

«Arkadaşlarla konuşmam lâzım,» dedi Joseph. «Ben görüşür öbürleriyle. Sen iyi adam. C'est sur, mais sen Alman, anladın? Guter Deutsch, aber deutsch. Ich... Francais, ha? (Sen iyi bir Almansın ama Almansın. Ben Fransızım.) Ama ben sever seni. Gut. Ne yapabilirim, yardım ederim.»

Jano kulübenin ordan ayrıldı, öbürlerinin yanına gitti.

«Dikkatli olun,» dedi, «bir başkası bu gibi konuşmaları işitirse, asılırlar. İkisi de.»

«Buraya bakın, Hill geliyor,» dedi Jiri, ve yerden bir çakıltaşı almak için eğildi. Taş, kulübenin penceresine çarptı; hemen kapı açıldı, Begenau miyop gözlerini kısmış, başparmağıyla gözlüklerini temizliyerekten dışarı çıktı.

«Heil Hitler,» dedi Hill, selâm durup.

Begenau, «'ten Morgen,» (Günaydın) diye karşılık verdi. Kasketini başına geçirdi. «Herşey tamam mı?»

Hill kaba kaba güldü. «Ben de sana onu sormaya geldim,» dedi.

Begenau yapı yerine bir göz attı. «Herşey yolunda,» dedi. «Güvenilir kişiler bunlar. İyi de çalışıyorlar.» Orda çalışanlara bakıp gülümseyerek elini salladı.

Yahudiler de haberi işitmişlerdi. Belki, orda burda küme olmuş, her zamandan daha gevşek davranan SS'lerden işitmişlerdi; belki de mahkûmlar ve ölüme terkedilenler arasında iman ve umudun yayılmasını sağlıyan bir anlaşılmaz yoldan kulaklarına ulaşmıştı. Her ne halse, biliyorlardı haberi, ve her bir hareketleri, ve yüzlerindeki ifade, olaydan yeni bir umuda kapıldıklarını belli ediyordu. İçinde bulundukları kötü durumda, çektikleri acının ve sefaletin daha çabuk son bulması, içlerinden birçoğunun da

hayatta kalması doğrudan doğruya ona bağlıydı çünkü.

Bölüğü okula götüren otobüslerde alkıştan, kahkahadan geçilmiyordu. Çocuklar dayanamadılar, şarkı söylemeye başladılar. Onların neşesi arttıkça askerlerin suratı asıldı. Bent kendi otobüsünde şarkıyı yasak etti; fakat önde, şoförün hemen arkasında oturduğu için, hınca hınç dolu otobüsün içinden arkaya geçip orda emrini hiçe sayan otuz adama söz dinletmenin yolunu bir türlü bulamıyordu.

Sonunda güç belâ kalabalığın arasından sıyrılıp kendini arkaya attı, ama tam oraya varmıştı, bu sefer ön tarafta şarkı söylemeye başladılar. Bent boşuna öfkeyle dudaklarını ısırdı. Avazları çıktığı kadar bağırıp çağıran, şarkı söyleyen çocukların ortasında eli kolu bağlı kalmış, kımıldıyamıyordu. Hemen arkadan onları izleyen öbür iki otobüsten de şarkı sesleri geliyordu. Bent hem o seslere, hem kendi otobüsünden yükselenlere kaşlarını çatıp kulak verdi, ve kendini orda pek ufak, pek gülünç buldu.

Okulda, Beşinci Bölüğe ayrılan on iki odanın her birinin kapısının üstüne kantindeki radyoya bağlı bir hoparlör konulmuştu. Radyo da, hoparlörler de bölüğe Protektora hükümetinin hediyesiydi. Daha Kassel'deyken Kovanda, Bakan Moravec'e, memleket haberlerinden uzak kaldıklarından yakınan, ve Almanya'nın savaş çabasına yaptıkları yardım karşılığında Çek haberlerini dinlemeye ve Çek hükümeti ileri gelenlerinin seslerini işitmeye kendilerini hak kazanmış saydıklarını bildiren bir mektup göndermeyi düşünmüştü.

«Masrafı ne ki, olsa olsa bir posta pulu?» demişti. «Ama siz gayret edin, mektup derli toplu, iyi bir şey olsun. Aynısını Bay Hacha'ya da yollarız. Anlasınlar durumumuzu da bize adam gibi bir radyo yollasınlar.»

Bakan Moravec de öyle yapmıştı işte.

«Kim demiş bizimle meşgul olmuyorlar?» dedi Kovanda, hayatından memnun bir edayla.

«Herr K. H. Frank kendisi bizzat imzalamış mektubu. Bizi kırmaya gönlü razı olmamış. Zaten öteden beri Çeklere zaafı vardır. İpi boynuna geçirdikleri zaman biz de bunu belirtmekten geri durmıyacaz tabiî.»

Her akşam yemekten sonra nöbetteki asker radyoyu açar, ışıklar sönmeden yarım saat önce kapatırdı.

O akşam nöbetçi Hill'di. O kantinden ayrıldıktan hemen sonra, on iki odanın her birinde hoparlörlerden bir müzik sesi duyuldu, parazit oldu, sonra bir kadın spiker, açık seçik bir sesle, «Burası Moskova radyosu,» dedi.

Çocuklar masalarda oturmuş mektup yazıyorlar, ya da ranzalarında oyun oynuyorlardı. Temiz, dengeli sesi duyar duymaz hepsi hoparlörlerin başına üşüştüler. Birbirlerine keyifle dirsek atıp durdular, yüksek sesle gülmemek için ellerini ağızlarına kapattılar.

Ses konuşmaya devam etti. Almanya'nın niçin savaşı kaybetmekte olduğunu anlatıyordu. Alman hatlarını yarıp geçen Rus ordularından, batıda başlayan büyük taarruzdan söz ediyordu.

Yalnız Olin yerinden kımıldamadı. Hoparlörün altında küme olan çocuklara somurtarak baktı bir süre, sonra usulca ranzadan kayıp indi, çocukların yanından dolanarak kapıya yöneldi.

Tam o sırada Mirek omuzundan yakaladı onu.

«Nereye gidiyorsun?»

«Çek elini üzerimden!» diye sertlendi Olin.

Hemen çevresini sarıp zorla kapıdan uzaklaştırdılar.

«Otur oturduğun yerde!» dedi Karel. «Otur da dinle, bizimle beraber. Aklın başına gelir belki.»

O sırada Kovanda içeri girdi, ve ardından kapıyı çabucak kapattı.

«Ne oluyor?» diye sordu, aval aval. «Birşey dönüyor ya, ne var? Odalarda millet hoparlörün altına toplanmış,

koyun gibi bakıyor. Herkesin ağzı kulaklarına varmış. Ne var, ne oluyor? Savaş mı bitti yoksa?»

«Şıış!» diye susmasını işaret ettiler. «Kapat çeneni de, dinle!» dediler.

Kovanda bir cıgara yaktı. Masada Olin'in yanına oturdu.

«Ne bu, yahu?» diye sordu. «Prag radyosu mu böyle konuşan? Nasıl olur? Yine yalan söylüyorlar demeyin bana!»

«Şıışşşşt!» diye seslendiler, ellerini havaya kaldırarak.

Kovanda memnun memnun cıgarasını tüttürdü. «Yazık ki askerlerimiz Çekçe anlamıyorlar,» diye mırıldandı. «Nerde kendi radyolarından gerçeği böyle apaçık işitsinler? Bunu takdir edecek birisi varsa tercüman ya o da izinde, nasılsa. Peki ya sen,» diye Olin'e döndü, «sen ne düşünüyorsun?»

«Birisi bunu pahalı ödeyecek,» diye terslendi Olin.

«Ya, tabiî,» dedi Kovanda. «Şimdi işte birilerine uzatıyorlar hesabı!»

Ses sustu. Okulun içine Enternasyonal'in nameleri doldu.

Bildik name askerleri aydırdı, koridorda koşan ayak sesleri duyuldu. Yüzbaşı bağırıyordu. Birden kapı açıldı. Öfkeden çarpılmış ağzı, kor gibi yanan gözleriyle Nitribit göründü.

«Achtung!» (Dikkat!) diye Karel kumanda verdi, hepbirden esas vaziyetine geçtiler. «Zimmer Nummer zwölf, belegt mit...»

Nitribit çarptı kapıyı kapattı. Koridordan kantine koştu. Enternasyonal'in nameleri, kabına sığamıyan çocuklarla gitgide canlanan koridorlara taşıyordu.

Kantine herkesten önce Hill yetişti. Bent, Beckerle ve yüzbaşı peşinden geldiler.

Hill kapının tokmağına elini uzattı, uzatmasıyla kaskatı kesilmesi bir oldu. Faltaşı gibi açılan gözlerle kapının üstündeki yazıyı okudu:

GRUSS AUS STALINGRAD, WEISS, FRANKREICH ve de KANAL yazıyordu kapıda.

Hill okumayı bitirdikten sonra tokmağı kurcaladı. Kapı kilitliydi; oysa o günedek kimse anahtarını görmemişti. O hışımla kapının tokmağına asıldı, tokmak koptu, elinde kaldı. Yukardan Enternasyonal'in son nameleri duyuluyordu.

«Kır kapıyı, Hill!» diye haykırdı yüzbaşı.

Hill geriledi geriledi, ve tıpkı bir ayı gibi çullandı kapının üzerine. Kapı çatırdadı, kilit yerinden kırılıp açıldı. Hill kantine daldı. Radyonun durduğu rafa koştu. Düğmeyi öyle bir çevirdi ki, düğme elinde kaldı. Vurdu yere çaldı onu da.

Yüzbaşı, «Derhal bölüğü içtimaya çıkarın!» diye bağırdı. «Lassen Sie rote Saubande antreten,» diye de ayağını yere vurarak tekrarladı emrini.

Askerler düdüklerini çala çala koridorlarda koşuştular.

Çocuklar işi ağırdan alıyorlardı. Yüzbaşı, Beckerle, Schwarz ve Lipinski'yi öbür bölüklere göndermek zorunda kaldı. Bölük mevcudunun yarısı çünkü kayıplara karışmıştı. Yirmi dakikada ancak hepsini bir araya getirebildiler. Çocuklardan on beşi girişi yalnız avludan olan helâlarda bulundu. Ve hepsi ordan zorla çıkarıldılar. Kovanda da onlarla beraberdi. Koridorda göründüğünde, kemerini boynuna asmış, gömleğinin eteklerini pantolonunun üstünden aşağı sarkıtmış, «Ich Durchfall,» diye haykırıyordu. «Abort, schnell oder kaput.» (Ben sıçırgan, helâ çabuk, yoksa düştü.)

Nitribit istediği kadar dişlerini gıcırdatıp yüzbaşıya

Kovanda'yı hapsetmesini salık versin, onu helâya geri göndermekten başka çare yoktu.

Öbür bölüklerden çocuklar birer ikişer geldiler koridorlarda toplandılar. İçtimaya çıkan Beşinci Bölüğü yüreklendirici lâflar edip bağırıyorlardı: «Teslim olmayın, çocuklar! Boş vaktiniz sizindir, hakkınızdan vazgeçmeyin! Vurun kafalarına! Bırakmayın yanlarına bunu!»

Yüzbaşı öbür bölükler efradını koridordan çıkarttı. Beckerle kapının önüne nöbetçi dikildi. Bölüğe talim emri verildi.

Sıraya girdiler, yürüyüş yaptılar, gazmaskeleri yüzlerinde koşturuldular, manga manga ayrıldılar, her iki kat koridorunda bekletildiler. Dört bir yandan emir yağıyordu üzerlerine. Yüzbaşı bir mangayı bırakıp öbürüne gidiyor, hiddetten kıpkırmızı olmuş yüzüyle çocukları azarlıyor, üniformalarının düğmelerini koparıyordu.

«Burda böyle bir suç işlenmesine bir daha göz yumulmıyacaktır,» diye Olin yüzbaşının söylediklerini Çekçeye çevirdi. «Bir daha böyle birşey olursa en sert terbirler alınacaktır. Eğer size de mahpuslar yada Yahudiler gibi davranılsın istiyorsanız, yüzbaşı gereğini yerine getirmeye hazırdır. Bunu yapmaya yetkisi ve gücü olduğundan şüphe edilmemelidir.»

Bu bittikten sonra yüzbaşı, Olin'den, çocuklarla kendinin konuşmasını istedi.

Bölük esas vaziyetinde bekliyordu. Olin yüzbaşının yanında boğazını temizledi.

«Dostlar ve yoldaşlar,» diye söze başladı. «Hepiniz beni tanırsınız, ve...»

«Evet, sefil!» diye sağdan bir ses duyuldu. Soldan da Mirek, parmaklarını ağzına sokup tiz bir ıslık çaldı.

Olin kızardı, yüzbaşıdan yana geriye bir adım attı. Yüzbaşı askerlere, bölüğün göz altında tutulması için

yüzlerini ön sıraya dönüp durmalarını emretti. «Und fangen Sie an,» (Başka) dedi sonra Olin'e.

Olin kâğıt gibi bembeyaz olmuştu.

«İstiyordum ki,» diye başladı, «istiyordum ki size mâkul yolu göstereyim. Ama görüyorum, bir işe yaramıyacak. Hepiniz bir serdengeçti çetesisiniz, başka hiç bir şey değilsiniz, ve ne istediğinizi kendiniz de bilmiyorsunuz. Durmadan mesele çıkarmada üstünüze yok ama! Durumunuzu tehlikeye sokmamanızı istiyorum sizden, size gösterdiğim yol...»

Boş koridordan gürültülü ayak sesleri duyuldu. Kovanda sallum sullum merdivenlerden indi geldi, kollarını iki yanına yapıştırıp Olin'in önüne çıktı.

Topuklarını birbirine vurarak, «Helâdan sağ salim döndüğümü mutemet efendiye rapor vermeye geldim, efendim,» dedi.

Olin saçlarının dibine kadar kızardı. «Yüzbaşıya rapor ver, bana değil,» dedi.

Kovanda saygıyla elini başına götürüp selâm verdi. «Aa!» dedi. «Kumandayı sizin devraldığınızı sandıydım.»

Sıralardan kahkahalar yükseldi. Olin kızgın kızgın çevresine bakındı, ve birden Kovanda'nın yüzüne bir tokat attı. «Alayın sırası olmadığını öğrenirsin bundan sonra, baş belâsı moruk!»

Kovanda'nın yüzünde lif oynamadı. Boğazını temizleyip Olin'in yüzüne tükürdü o da. «Sen de hakkında ne düşündüğümüzü anlarsın bundan sonra!» dedi, yüksek sesle. Sert adımlarla yürüyüp sağda bir sırada yerini aldı.

Çocuklar oda numaralarına göre guruplara ayrıldılar ve bahar temizliğine koşuldular. On iki numaralı oda Çavuş Bent'in kumandasına düşmüştü.

«Siz ekâbir takımına özel bir iş buldum,» diye sırıttı Bent. «Aborte sauber machen!» (Hadi kenefleri temizlemeye!)

«Bu hakaretlerden vazgeçse iyi eder,» dedi Kovanda, kaşlarını çattı. «Kenef temizlemekten kaçmam hiç bir zaman ama, ekâbir takımından sayılmaya gelemem doğrusu. Ömrümde kibar olmadım, ve bu ülkede kaldığım sürece de olmıyacağım!»

Bent Karel'in arkasına geçip tertemiz cilâlanmış postalının ucuyla sırtını dürttü.

«Seninle Saarbrücken'de ilginç bir konuşmamız olmuştu,» dedi, uğursuz uğursuz bakıp, «hatırlıyor musun, savaş sonu dünyanın sence ne olacağını anlatmıştın bana? O zamandan beri düşüncelerin değişti mi acaba, merak ediyorum?»

Karel'in sırtı Bent'e dönüktü; yere çömelmiş çalışıyordu. Topukları üstünde oturup başını kaldırdı. «En ufak bir değişme yok,» dedi, gülümseyerek.

«O zaman demiştin ki,» dedi Bent, ağır ağır, «biz yenildikten sonra Almanya'nın ve Alman milletinin başına neler geleceğini gayet iyi biliyorum demiştin. Fakat bir şeyi unuttun. Kendi başına geleceği hiç düşünmüş müydün acaba? Onu da biliyor musun?»

Karel yer fırçasını elinden bırakıp çavuşa dik dik baktı. «Biliyorum,» dedi. «Savaştan canlı çıkarsak memlekete dönüp işleri öyle ayarlıyacaz ki halkımız bir daha bugünkü durumuna hiç gelmesin.»

Bent yüzünü buruşturdu. «Canlı çıkarsak demekle iyi ettin, aferin,» dedi. «Canlı çıkacağınızı sanıyor musun, sahiden?»

«İçimizde kimsenin kesinlikle bilemiyeceği tek şey odur,» dedi Karel.

«Hiç de öyle değil! Bak sana söz veriyorum, biriniz bile canınızı kurtaramıyacaksınız. Hepinizi ben kendi elimle vurmak zorunda kalsam, yine de kurtulamıyacaksınız.»

Karel hâlâ Bent'in gözlerinin içine bakıyordu. «Değiştiniz, sayın çavuş,» dedi, yumuşak bir sesle. «O gece Saar-

brücken'de dengeli, mâkul bir adam gibi görünmüştünüz bana. Aklı başında karar verebilen, sağduyu sahibi biri sanmıştım sizi.»

Bent kötü kötü başını salladı. «Haklısın, değiştim,» dedi. «O zamandan beri çok düşündüm. Uğrunda yaşadığım hiç bir şey kalmadı. O zaman haklıydın sen. Bizim için çıkar yol kalmadı, mahva gidiyoruz, dediğin gibi. Ama sizi de birlikte götürecez, hep birlikte gidecez mahva.

«Seni haklı çıkarıp gönlünü hoş edeceğimi sanıyorsan aldanıyorsun. Yok, mein Lieber, savaşı biz kaybedeceksek eğer, size de kazanmıyacaksınız. Biz hayatımızı kaybedersek, siz kurtaramıyacaksınız. Biz lâyığımızı bulacaksak, siz bizden önce bulacaksınız. O gün Saarbrücken'de senin söylediklerini ben hiç unutmadım bak, sen de bunu aklında tutarsan iyi edersin.»

Karel cevap vermedi. Fırçayı aldı, helâ çukurunu ovalamıya başladı.

«Yok, hayır,» dedi Bent, Karel'in başında durup tabanca kılıfını oynatarak, «fırçayla değil, elinle, elinle!»

«Madem öyle istiyorsun, peki,» dedi Karel, usulca. «Böyle sudan bir nedenle kendimi vurduracak değilim sana. Ellerimle istiyorsun, ellerimle öyliyse!»

Bent pis pis kikirdedi. «Savaşı kazandığımız zaman,» dedi, «eğer hâlâ yaşıyorsan, ömrün boyunca bu güzel, temiz işten başka bir iş görmemeni ben bizzat sağlama bağlıyacam. Hepiniz öbür dünyayı boylıyana kadar başka bir iş yapmıyacaksınız, inan bana.»

«Senin sözüne eğer hiç inanmadıysam, şimdi inanıyorum,» dedi Karel.

Bent bir cıgara yaktı. Geniş helâyı çepeçevre gözden geçirerek, «Yeter, yeter!» dedi. Duvarların dibinde otuz tane pis, eski, sararmış helâ çukuru vardı; çocuklar ellerinde fırça ve temizleme tozuyla ovalayıp yıkıyorlardı onları. Bent, «Ellerinizi kullanın, hepiniz!» diye haykırdı,

şakağında damarlarını kabarta kabarta. «Öbür odada İkinci Bölüğün otuz kenefi daha var, Üçüncünün de var. Bütün iş bundan ibaret sanmayın. Hayatından memnun olmıyan varsa elini kaldırsın. «Tabancasını çekti çıkardı kılıfından.

On iki numaralı odada çocuklar ranzalarına tırmandıkları zaman saat sabahın biriydi. Jozef, içine kadar ıslanmış postallarını ayağından çıkaramıyacak kadar bitkindi. Kovanda ona yardım etti, yatağına yatırdı.

«Zararı yok, Jozefcik,» dedi ona. «İntikamımızı alacaz onlardan daha, bekle sen. Her bir kaba kelimenin, aşağılamanın acısı çıkacak. Neyin ne olduğunu daha iyi görüyoruz böylece. Aslında, başımız pek bir derde girmedi bizim henüz. Bir iki çocuk öldü ya, doğrusu açık konuşalım şimdi, Lada Pluhar'la Ludva'yı kim öyle çok düşünüyor şimdi? Hiç bir şey konuşuyor muyuz onlar hakkında? Bakın söylüyorum size, çocuklar, asıl kötüsü bundan sonra geliyor. Daha henüz beraberiz, ama yarın öbürgün ayırabilirler bizi. Her birimiz bir başımıza kalırız, kimse kimseyi hatırlamaz, o zaman herkes kendi başının çaresine bakmak zorunda kalacaktır. O zaman işte içine doğduğumuz bu dünyanın nasıl bir yer olduğunu anlamaya başlarız birazcık...»

Lipinski usulca odaya girdi. Ranzalara baktı, sessizce dolaştı hepsini.

Karel'in yanına gelince durdu.

«Gute Nacht,» dedi. «İyi uykular.» Kasketini başından alıp acemice oynamaya koyuldu. «Kızma bana,» dedi, kasketi küt diye eline vurup. «N'apayım, ben de aynı üniformayı giyiyorum.»

Kamburu çıkmış, mutsuz, odadan ayrılırken, çocuklar hiç ses etmeden onu seyrettiler. Kapıda kasketini giydi, dışarı çıktı, ve ardından kapıyı usulca kapadı.

Olin yüzbaşının odasından döndüğünde ışıkları sön-

dürmeye vakit bulamamışlardı. Tam odanın ortasına geldiği sırada çocuklar sessiz sedasız indiler ranzalarından, çevresinde halka oldular.

Hiç kımıldamadan durdu o. İrkilmiş ve ürkmüştü. Elleri titriyordu. Alnında ter kabardı.

«Merak etme,» dedi Karel, «sopa atmıyacaz sana. Bilemezsin kemiklerini kırmak ne hoşumuza gidecek ama, yapmıyacaz onu sana. Topla pılını pırtını, çek arabanı, o kadar! Seni aramızda istemiyoruz artık.»

Olin şaşkın gözlerle ondan ona baktı. Ne demek istediklerini anlaması için aradan bir dakika geçmesi gerekti. «İstersem giderim, istersem kalırım,» dedi, kızgın. «Sizden emir alacak değilim.»

«Sana emir vermek bize düşmez,» dedi Jano. «Kendi rızanla gitmeni bekliyoruz. Görüyorsun ki seni istemiyoruz burda. Nefret ediyoruz senden!»

Olin kımıldamadı. Bunun üzerine Gusta'yla Jiri ranzasına gittiler, bavulunu çekip kapağını açtılar. Fritz battaniyeleriyle giysilerini bavula attı. Fera raftan çatal bıçağıyla bardaklarını getirdi, ve bavulu kapatıp kapıya götürdü; orda yere bıraktı.

«Gidecek misin şimdi? Yoksa boynunu koparalım mı?» diye sordu Mirek.

Çıplak ayaklarıyla, don gömlek, Olin'in çevresini sardılar. Kendisinden nefret ettiklerini, tiksindiklerini anlaması için Olin'e birşey söylemeleri gereksizdi artık. Onların arasında bundan sonra hiç bir zaman rahat edemiyeceğini, hep canından korkacağını anladı Olin.

Elini kaşlarının üstünden geçirip somurttu. «Pekâlâ,» dedi, «gidiyorum. Bir gün pişman olacaksınız bundan. Gelip yalvaracaksınız bana döneyim diye.»

Kapıya varmadan önce Kovanda yolunu kesti.

«Bir dakika,» dedi, «seninle daha ödeşmedik.»

Kovanda'nın teni tunç rengiydi. Fıçı gibi göğsü kalın

kıllarla kaplıydı. Güçlü kolları mengene gibi kıskıvrak kavradı Olin'i. Tokat suratına inince top patlar gibi bir ses çıktı. Olin'in dizlerinin bağı çözüldü, ama Kovanda bırakmadı düşsün; tuttu, öbür yanağına da bir tane aşketti. Sonra hiç konuşmadan kapıyı açtı.

Koridorda Olin perişan bir halde duvara yaslandı. Ayak sesleri duyunca döndü hemen.

«Wohin, wohin, Kowarik?» (Nereye?) diye sordu yüzbaşı, kaşlarını havaya kaldırarak. «Kaçmaya mı çalışıyorsun yoksa?»

Olin acı bir gülümsemeyle karşılık verdi. «Gerçekten, kaçtım,» dedi. «Ordan,» diye odasının kapısını gösterdi.

Yüzbaşı dikkatle bakıyordu ona. Yanaklarının kırmızı kırmızı olduğunu gördü, ve ne olmuş olabileceğini anladı. «Peki nereye gitmek istiyorsun?» diye sordu.

Olin kollarını iki yanına bıraktı. «Nereye olursa,» dedi. «Yandaki oda da olur, başka bir yer de.»

Yüzbaşı sıkı bir düşündü, ve çabucak kararını verdi. «Gel öyliyse,» dedi.

Olin bavulunu yerden alarak yüzbaşının peşinden yürüdü.

Yüzbaşı kendi odasının kapısı önünde durdu, açtı kapıyı.

Olin'e içeri girmesini işaret etti.

Olin şaşırarak gözlerini kırpıştırdı. «Buraya mı?» dedi.

«Bir itirazın mı var?» diye gülümsedi yüzbaşı.

«Tam tersi, yüzbaşım,» dedi Olin, mutlu mutlu. «Çok teşekkür ederim.»

⁂

Fabrikanın küçük demiryolunda Yahudi mahpuslar fabrika depolarından sığınak yapılan yere çimento torba-

ları taşırlardı. Tepeleme çimento dolu her bir vagonu iki kişi iteler, her iki mahpusun arkasında eli silâhlı bir muhafız yürürdü. Demiryolu, depodan hafif yokuş yukarı çıkan çakıl dökülü bir setin yanından geçip oluklu sacların yığıldığı yere varıyor, ordan bayır aşağı iniyordu. Boyacıların çalıştığı yerde vagonlar çok ağır gidiyordu. Yahudiler tahta pabuçlarıyla yüksek traverslere basa basa var güçlerini harcayarak abanırlardı arabalara. Sıcak güneşin altında bellerine kadar soyunuk gövdeleri terden parıl parıl olur, deri altında kaslar korkunç gayretten şişer kabarırdı.

Kovanda, ağır ağır yaklaşan bir vagona bir sac yığını üzerinden bakarak, «Şuraya bakın!» dedi. «Namussuz muhafız rahat rahat yürüyor orda, zavallılara birazcık olsun yardım etmeyi hiç düşünmüyor da, üstelik bir de silâhıyla dürtüklüyor, şuna da bakın hele!»

Vagonun arkasından genç bir onbaşı yardımcısı yürüyordu. Silâhını kayışından omuzuna asmış, namlusunu öne doğrultmuştu. Elleri arkasında kenetli yürüyor, arada sırada dipçiğe vurup namluyu mahpuslardan birinin çıplak sırtına değdiriyordu. Yahudi vagonu itelemek için son gücünü harcıyordu. Yüzünde kır sakalı uzamış yaşlı bir adamdı; pörsümüş derisi sıskası çıkmış gövdesinden kat kat düşer gibiydi. Dudaklarını sımsıkı yummuştu; yanaklarından akan gözyaşları kaba sakalına dökülüyordu. Sırtından kan akıyordu. Asker hiç oralı olmadan cıgarasını tüttürüyordu. Yolda rastgele çakıllara tekme atıyor, silâhının namlusuyla mahpusun sırtını çiziktirip kanatarak vakit geçiriyordu.

Kovanda fırçasını elinden bıraktı ve boyalı ellerini gözlerine kapattı.

«Çocuklar, dayanamıyacam,» diye inledi. «O herifin kafasını dağıtmam gerek, dayanamıyorum.»

Vagon gitgide yaklaştı. SS muhafız hâlâ öyle eğleni-

yordu kendi kendine. Mahpusun sırtından yol yol kan akıyor, pantolonundan içeri giriyordu.

Ansızın Yahudi döndü, muhafızın üzerine atıldı, iki yumruğunu birden yüzüne daldırdı. Yakasından kavrayıp çekti, yırttı.

Asker sendeledi, şaşkınlıkla dört adım kadar geri sıçradı; silâhını tek bir hareketle omuzundan indirip nişan aldı.

İlk kurşun Yahudinin karnına girdi. İkincisi boynuna, üçüncüsü göğsüne, dördücüsü de, iki adım yakından, şakağına saplandı.

Bütün bunlar beş saniye içerisinde olup bitmişti. SS, soğukkanlılıkla durmuş orda, tetiği çekip ateş ediyordu.

İkinci Yahudi dizlerinin üstüne çökmüş, yüzünü çimento torbalarına yapıştırmış, o da öldürülmeyi bekliyordu. Yaprak gibi titriyordu.

Sac yığınlarının arkasında duran çocukların yüzleri dehşetten külerdi. Suçsuz bir insanın gözlerinin önünde hiç yoktan, hayvanca vurulup öldürüldüğünü görmüşlerdi. Setin üstünde seğiren kolu bacağıyla serilip kalan cesedin yaralarından kan akıyordu.

Asker sakin sakin silâhını omuzuna astı, cıgarasının sonunu ağzından tükürdü, parmaklarını ağzına sokup bir ıslık öttürdü. Deponun ordan hemen bir gurup Yahudi koştu geldi. Birkaçı peşlerinden boş çimento torbaları sürüklüyordu. Torbaları cesedin üstüne örttüler, içlerinden biri uslu uslu ölenin yerini doldurdu. Vagon rayların üstünde, sanki hiç bir şey olmamış gibi ağır ağır ilerledi. Depodan gelen mahpuslar sinsi sinsi koşarak geri döndüler, asker yeni bir cıgara yaktı. Elleri arkasında, cilâlı süvari çizmelerinin ucuyla çakılları tekmeleye tekmeleye demiryolunun yanından giden patikada yürüdü. Adımlarını uzun uzun atıyordu. Yırtılan yakasını koparıp sac levhaların arasına fırlatmıştı.

O sırada Kovanda yerden bir tuğla almış, yığınların arasındaki dar yollarda koşuyordu. Öbürleri kendilerini toparlıyana kadar o sac yığınları arasında gözden kayboldu. Ardından bağırılan uyarmalara aldırmadı. Çocuklar yere çömeldiler, vagonun arkasından bakıp soluklarını tutarak, ne olacak diye merakla beklediler.

Yavaş yavaş ilerleyen vagon, boya ekibinin olduğu yerden kırk metre kadar ötede bir sac yığınının hizasına gelmek üzereydi. SS muhafızı başı önde, elleri arkasında, sağına soluna bakmadan tembel tembel yürüyordu. Kovanda iki yığın arasında kalan bir açıklıktan ayaklarının ucunda koşarak geldi, doğruldu, tuğlayı tutan elini kaldırdı, ve arkadan askerin kafasına indirdi tuğlayı.

SS muhafızı kollarını iki yana savurarak dizlerinin üstüne çöktü. Yüzü yere vurdu, silâhı başının üstünden uçtu, gitti orda raylara çarptı, çınladı. Yahudi mahpuslar başlarını çevirene kadar Kovanda sac yığınlarının arasında gözden kaybolmuştu. Yahudiler önce yere serilen onbaşı yardımcısına bir göz attılar, sonra aralarında bakıştılar sessizce, ne yapmaları gerektiğini tartışır gibi. Kaçsalar mıydı? Yırtık pırtık, çizgili giysileriyle kaçmak ne demekti? Sonra nereye? Nereye?

Demiryolunun yanısıra depoya doğru, ellerini kollarını sallayıp bağırarak koştular.

Kovanda bir koşu çalıştığı yere geldi. Titreyen parmaklarıyla bir fırça kaptı, sehpada duran saclardan birini boyamaya başladı. Bir gurup Yahudi ile elleri silâhlı birkaç asker koşarak depodan bu yana geldiler. Askerler baygın yoldaşlarını kaldırıp, o arada Yahudilerin bir acele içinden torbaları boşalttıkları vagona yatırdılar. Beş mahpus bayır aşağı itti vagonu, sonra peşinden koşup ilerde bir dönemeçte gözden kayboldular. Geri kalanları da askerler bir araya topladılar, ufak bir gurup yaptılar. İçle-

rinden birini Yahudilerin başına muhafız diktiler, silâhlarını doğrultup sac yığınlarının arasına daldılar.

«Tutamadım kendimi,» diye soluk soluğa hırıldadı Kovanda, «Kızmayın bana, n'olur! Öldürdüysem de üzülmem.»

«Emin misin öldürmediğine?»

Kovanda başını salladı. «Evet,» dedi, kesinlikle. «Eminim öldürmedim. Aklım başımdan gitmişti, doğru dürüst şavullıyamadım bile. Kulağın üstüne vurdum sadece.»

SS'ler koşa koşa geldiler. İçlerinden biri dişlerini gıcırdatarak, Slovakça, kaçak bir Yahudi görüp görmediklerini sordu.

«Gördüm ya,» dedi Kovanda, ciddi ciddi. «Gördüm birini. Orda çimento torbalarının altında yatıyor. Hadi gidin analarınız çok sevecek sizi!»

Mahpuslar yeniden işe koşulduktan sonra çocuklar fırçalarını ellerinden atıp, çimenlerin üstüne oturdular.

«Yapmıyacaktın bunu,» dedi Jozef, Kovanda'ya. «Kimbilir şimdi bunun acısını nasıl çıkaracaklar Yahudilerden. Birisi hayatıyla ödeyebilir bunu. Akıllı bir iş değildi yaptığın.»

Kovanda pişman olmuştu. «Kendimi tutamadım,» dedi, mutsuz mutsuz. «Burda birşey yapmadan oturmayı kendime yediremedim. Bağışlayın.»

«Bağışlanacak birşey yok,» dedi Mirek. «Ben olsam aynını yapardım ama o kadar kurnazca yapamazdım. Sahiden kızdım mı, ben hiç bir şey düşünemez oluyorum. Sen koşup gitmeseydin ben gidecektim. Askere açıkça meydan okur öldürürdüm herifi. Ya da o beni öldürürdü.»

Oturdular orda, çimlerin üstünde. Güneş en yüksek noktasına varmak üzereydi. Bulutsuz, masmavi göğün altında herşey durgundu. Yığınlanmış levhalar arasında uzun otları kımıldatacak bir meltem bile yoktu. Setin üstünde, boş çimento torbalarının altında, vurulan Yahudi

iki kolu iki yana savrulmuş, tek başına bırakılmış, yatıyordu.

Bohuslav sac yığınlarından birinin tepesine tırmanıp ufku kolaçan etti. «Duman perdesini çekmeye hazırlanıyorlar,» diye bildirdi. «Kımıldasak fena olmaz.»

Derken canavar düdükleri ötmeye başladı. Çocuklar yığınların arasından koştular, gazometrelerin yanıbaşında açıklığa vurup kapıdan geçtiler, Rehmsdorf yoluna çıktılar. Yolda bir dolu işçi kum ocaklarına gidiyordu. Çocuklar, yolun kenarındaki patikadan koşarak gelen Jano'yu, sonra Ruda'yı, Gusta'yı, Fritz ve Fera'yı beklediler.

«Ocağa gitmeyelim,» dedi Mirek. «Hava çok güzel. Büyük bir akın da değil bu. Gidelim bir çitin altına oturalım.»

Dokuzu birden ana yoldan açık tarlalara giden bir yola saptılar. Yol bozuk, ve araba tekerlerinden oyuk oyuk olduğu için tek sırada gidiyorlardı. Her iki yanlarında başağa varan ekin tarlaları vardı.

Kovanda eğildi, bir çavdar başağı kopardı. Bir avucunun içine yatırdı başağı, öbür eliyle üstüne bastırıp oğuşturdu. Sonra ağzına iki tane attı, başağı cebine koydu.

«Hasat zamanı yaklaşıyor,» dedi, usulca, daha çok kendi kendine konuşur gibi. «Kışın ekmeği oluyor. Acaba köyde durum ne halde? Hasat iyi olacak mı?»

«O balık istifi ocaklara gitmek akıl işi değil valla,» diyordu Mirek, Jozef'e. «Ne zaman oraya insem tavan tepeme çökecekmiş gibi geliyor. Uzan yat bir tarlada daha iyi. En emini de bu üstelik.»

«Sap kımıldamıyor yahu!» dedi Fera, alnını silerek. «Ne sıcak ama! Birazdan duman perdesi başlar.»

Bir çeyrek saat kadar tarla yollarında yürüdüler. Fabrika kalın ve beyaz bir duman bulutu altında gözden kayboldu. Masa üstü gibi dümdüz uzanan ovada ekin boya

varmıştı, sapsarıydı. Ufka doğru bir çam korusu puslar içinde titreşiyordu.

«Eh, yeter bu kadar geldiğimiz,» dedi Kovanda, yolun kenarında kurumuş bir ağacın altında otlara önlüğünü atarak. «Bundan âlâ sığınak mı olur?» Sırtüstü uzandı, sevinçle soludu.

Öbürleri de gelip yanına uzandılar, yalnız Mirek'le Ruda karar veremeden ayakta kaldılar.

«Bari gidip orda uzansaydınız,» dedi Mirek, bir yığın at bokunu işaret edip. «Yolun ortasında uzanmayı da nerden çıkardınız şimdi?»

«Beni ilgilendiren, yukarıdan korunmak,» diye mırıldandı Kovanda. Hayatından memnundu o. Ağacın boğum boğum çarpılmış kütüğünü okşadı. «Burasını beğenmedinizse daha iyi bir mahal bulmakta serbestsiniz, delikanlılarım,» dedi.

«Ben de zaten onu yapacam,» diye cevap verdi Mirek. Tarlaya daldı. «Ruda, geliyor musun?»

Ruda birşey demeden ona katıldı, ikisi birlikte yürüyüp gittiler.

«Hadi gidin bakalım, ahmaklar!» diye seslendi Kovanda arkalarından «Takımı bozdunuz ama. Şunlara bak ekini nasıl çiğniyorlar. Her bir adım bir dilim ekmeğe bedel.»

Mirek'le Ruda aylak aylak dolaşıp sonunda bir tarlaya geldiler, orda yoldan yüz metre kadar uzakta uzandılar yere.

Güneşin ışınları, ötede toprağın üstünü kalın bir toz şekeri tabakası gibi kapatan kımıl kımıl dumanı güçlükle delip geçiyordu.

Tepelerindeki sisler içinde uçak motorlarının sesi yaklaştı, sonra yine uzaklaştı. Tam bir saat, tek başına uçaklar dumanla kaplı kırların üstünde bir o yönden, bir bu yönden geçip durdular. Leipzig taraflarından geliyorlar,

bilinmeyen bir yere gidiyorlardı. Fabrikanın yanındaki ve komşu köylerdeki uçak-savarlar barajın ardını hemen hiç kesmediler. Avcı uçakları gökyüzünde arkalarından beyaz buğularını salarak uçuyor, tek başına gelenlerin gürültüsü gide gide korkunç bir kükreyişe dönüyordu.

Önlüğünün üstüne uzanan Kovanda curcunanın ortasında uyuyakaldı.

«Bana öyle geliyor ki bizi arıyorlar,» dedi Fera, asabî asabî, uçak-savarların gümbürtüsü artınca. «Duman perdesi iyi güzel ama, fabrikayı koruyor o. Bir de yanlış hedef aldılar mıydı duman filan korumaz bizi. Ben buraya bir daha gelmiyorum. Kuyular daha iyi.»

Kovanda uyandı, ceplerinde cıgara arandı.

«Telâşlanma,» dedi. «Kader bu, belli olmaz. Bir de bakarsın kum ocaklarına bomba düşer.»

Başlarının üstünde mermiler patladı, çelik parçaları saçıldı tarlalara. Altı delikanlı, bir de Kovanda, seyrek tepesi ve çarpık kütüğü belki korur onları diye hep birden ağaca yapıştılar. Uğultu artmış, daha da alçaktan geliyor gibiydi. Başlarının üstünden bir filo geçti: on iki uçak. Geniş kanatlarıyla azgın bir bulut gibi fışırdıyarak geçip gittiler. Onların ardından tek bir uçak göründü; bir ağaç yüksekliğinde uçuyordu. Bir saniye geçmedi, kulakları sağır eden bir gümbürtüyle toprak sarsıldı.

Çocuklar korkunç bir panik içinde biçare ağaca daha da sokulmak için birbirlerinin üstüne çıktılar. Ağacın gövdesine arı oğulu gibi sarılmış, sarkıyorlardı. Bohuslav ve Jano balıklama tarlaya daldılar, Fera yola çömeldi, elleriyle kulaklarını kapattı.

Yüz metre kadar ilerde, Mirek'le Ruda'nın sığındıkları tarlaya birkaç bomba düştü. Tarla, göğe yoğun bir toprak, toz, ve duman bulutu fışkırtan patlamalarla sarsıldı; patlama tarlanın her bir yanında ekini eğdi yatırdı. Duman bulutu yükseldi, yükseldi, doruğa vardı, ordan tarla-

lara bir ipincecik tozlu toprakla karışık katı toprak yağmuru serperek döküldü.

«Tanrım!» dedi Kovanda. «Bizim çocuklara muhakkak birşey olmuştur orda!»

Önlüklerini kapıp tarlaya daldılar, ağır ağır yerleşen kara duman bulutuna doğru seğirttiler.

Tarlada sekiz tane esner-ağız çukur açılmıştı; herbirinin çevresinde toprak halka gibi tümsek olmuştu. Tümseklerden birinin altında gövdesinin yarısı yere gömülü Mirek'i gördüler.

Yumuşak, miskokulu toprağı elleriyle çılgınca kazmaya başladılar. Sımsıkı dudaklarından hiç ses çıkmıyordu, isteseler de; inatla, çılgınca toprağı kazıyorlardı. Mirek'in gövdesinde hiç bir kıpırdanma yoktu.

Kalçasında korkunç bir yara vardı. Yüzü ihtilaçtan çarpılmış, dudakları, burnu kireç gibi bembeyaz olmuştu. Gözleri cam gibi bakıyordu. Ağır toprağı göğsünden kaldırdıkları vakit takır tukur bir inilti saldı. Altında bir kan birikintisi belirmişti; toprak sünger gibi çekiyordu kanı.

Ruda'yı tarlanın ta bir bucağında buldular. Bir yerine bir şey olmamışa benziyordu ama kendinde değildi.

Kovanda fabrikaya doğru koştu.

«Bir araba alıp gelecem,» diye bağırdı, toprağa bulanmış elleriyle gözlerini silerek.

Mirek'in nabzı hızla düşüyordu. Jano tuttu bileğini sıktı, parmaklarının basıncıyla Mirek'in kaçan canını durdurabilirmiş gibi. Çocuklar birşey yapmak, yardımcı olmak istiyorlardı ama şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemiyorlardı. İki önlüğü üstüste koydular, Mirek'i üstüne yatırdılar, ağırlığı altında sendeleye sendeleye fabrikaya doğru götürdüler onu. Gusta Ruda'yı kollarına almış, çocuk gibi taşıyordu.

Arada sırada Mirek'i otlara yatırıp bir soluk alıyorlardı. Ürkmüş gözlerini ıpıslak kan olan iki önlükten ayı-

ramıyorlardı. Ruda arada bir inliyor, elleri sarsılıyordu. Kendine gelmedi.

Arkadaşlarının hareketsiz vücutlarını daha demincek altına sığındıkları çarpık ağacın yanından güçlükle geçirdiler, ilerde yavaş yavaş sisten kurtulan fabrikaya doğru yola koyuldular. Çaresizliklerini bir yerleri acırmış gibi duyuyorlar, sessiz yürüyorlardı.

Konuşamıyorlardı, heyecandan. Ölümün bir kere daha aralarına düştüğünü düşünüyorlar, fakat arkadaşları için artık umut kalmadığına inanmamakta inat ediyorlardı. Hepsi de yaşadıklarını, hayatta olduklarını büyük bir keskinlikle duyuyorlardı şimdi. Kederden boğazları tıkanıyordu, hıçkırıklarını tutmak için dişlerini sıkmışlardı, onun da farkındaydılar. Ama en çok değer verdikleri gerçek, hiç değilse şimdilik hayatta olduklarıydı. Lada Pluhar'dan bu kadar zaman daha çok yaşamışlardı, kunduracı Ludva'nın öldüğünü biliyorlardı. Öbür çocuklar da, son olanlardan henüz habersiz olanlar da, daha hayattaydılar. Hayatta oldukları için, yarını da yaşıyabilirlerdi, öbür günü de, ve belki, şimdiki yaşantılarının ana hatlarını belirlemelerine elvermediği gelecek günleri de. «Önemli olan yaşamak ve dayanmaktır,» diye düşünüyorlardı, ekmek ve hayat kokan tarlalarda yoldaşlarını yüklenmiş götürürlerken. «Önemli olan dayanmaktır. Ve hiç değilse bu an için, hep değil, yaşadığımızı ve bir dakika, ya da bir saat sonra Mirek ve Ruda gibi ölebileceğimizi unutmaktır. Savaşı canlı atlatırsak hatırlamaya, düşünmeye, burdaki hayatımızın bize öğrettiği ve kulaklarımıza küpe ettiği gerçeği bulup çıkarmaya çok zamanımız olacak.»

Sonunda doktoru getiren arabayı gördüler. Arabanın arkasından gelen bir kamyona üç bölükten de çocuklar dolmuştu. İlk yere atlıyan Kovanda oldu. Yüzü kir pas içinde, yanaklarında yaş izleri, gözleri ürkek, onlara doğru

koştu. Onlar da tam o sırada biraz durmuş, arkadaşlarını çayıra yatırmışlardı.

«Evet?»

Jozef Mirek'in yanına çömeldi, hüngür hüngür ağlamıya başladı.

Doktor boşuna Mirek'in nabzını bulmaya çalıştı. Onu kamyona koydurttu, Ruda'yı Opel'in arka koltuğuna yatırdılar.

Kovanda onun yanına oturdu. Araba hemen fabrikaya doğru hareket etti. Kamyon da harekete geçti, tarla yolundan ana yola doğru tangur tungur ilerleyip, ordan Zeitz yönünde hızlandı.

Çocuklar tarlalarda bir başlarına kaldılar. Tepelerinde parlak güneş yavaş yavaş sisten sıyrıldı, fabrikanın uzun bacaları göze görünür oldu. Canavar düdükleri tehlikenin geçtiğini bildirdiler.

⁂

Sonra dayanılmaz bir sıcak dalgası geldi. Güneş, erimiş kurşun gibi gökte alev alev yanan bir meşaleyi andırıyordu; toprak azgın yazın ateşiyle yanıyordu. Fabrikanın civarında toz baş belâsıydı. Toprak kavruluyordu. Gökte bütün gün ve bütün gece tek bir bulut göremezdin; sadece, batıdan doğuya, ve kuzeyden güneye ölüm taşıyan kocaman kuşlar.

Fransa'nın kaderini belirleyecek savaş ağır ağır, ama inatla sürüp gidiyordu. Amerikalılar döğüşe döğüşe Laval ve Le Mans'a vardılar, ordan Brest ve St. Nazaire üzerine yürüdüler. Alman demiryolu şebekesi kaldıramıyacağı bir yükün altına girdi. Dört yandan «materiel» ve takviye istekleri yağıyordu. Fransız hududundan gelen, sadece, yaralıları taşıyan hastane tirenleriyle, düşürülen uçakların enkazını, bir de son yağmada ele geçen sandıklanmış Fran-

sız şaraplarını getiren yük trenleriydi. Bombardıman ve avcı uçakları gece demiyor, gündüz demiyor, katarların peşini bırakmıyordu. Demiryolu boyunca yüzlerce vagon yan düşmüş kalmıştı; koca koca katarlar yanmış kül olmuş, tekerlerini, kurşundan kalbura dönmüş karınlarını göğe dikmişlerdi. Onarım işine ayırmaya hiç vakit yoktu. Vinçler tıkanan yolları temizliyor, hendeklere devrilen yanık vagonları tekerleri üstüne oturtuyor, Fransa'da savaş alanlarına akan Alman can-gücüne yol açıyordu. «Rader müssen rollen für den Sieg,» yazıyordu beyaz harflerle bütün vagonların üstünde. Ve tekerler, gerçekten, her cephenin mutlak galibi ölümün çılgınca hızıyla dönüp duruyordu.

Almanya'nın şehirlerinde alelacele yeni mahalleler kuruldu. Buralara, daha henüz yapımı bitmeden, «Heim ins Reich» bozguna uğramış Alman ordularının önünden kaçan doğulu Almanlar yerleştiler. Oysa geldikleri «vatan» hiç bir zaman «vatan» olmamıştı onlar için; orda kendilerini herkese yabancı, ve bir garip buldular. Oraya vardıktan sonra, Almanya'da asla rahat edemiyeceklerini anladılar; onları doğup büyüdükleri yerde hayatlarından hoşnutsuz olduklarına inandıran Führer'in yalan vaadlerine kanarak bırakıp geldikleri doğu toprağına sımsıkı kök salmışlardı çünkü. İki yandan kıskaca alınan Almanya mengeneye sıkışmış ceviz gibi çatırdıyordu. Ve her gün beraberinde yeni bir yığın yalan getiriyordu: stratejik geri çekilmeler, kısalan ikmal hatları, Alman ruhunun yenilmezliği, kader, kesin zafer, Führer'in yanılmazlığı.

Ansızın bütün Almanya Führer'e karşı girişilen bir suikast haberiyle çalkalandı. Bomba patlamıştı patlamasına ya, Kader girmiş araya, Führer'i kurtarmıştı! Adam bir kolu askıda fotoğrafını çektirdi. En gözü görmez bağnazların bile inancı sarsıldı; o günedek sürüp gelen yalçın iyimserliklerinde, bombalanmış bir evin duvarlarındaki

çatlaklar gibi şüpheler belirdi. Almanlar neye uğradıklarını bilemediler. Olay üzerine yazılanları okumayı bile pek göze alamadılar. Olayın sorumluları sonradan ayaklarının dibine fırlatılınca da, akbabalar gibi üzerlerine atıldılar, ve general üniformalarına bakmadan paramparça ettiler onları.

Şaşkınlıklarını arttıran şey, bu canilerin Alman genel kurmayının adamları, yani bütün Almanya'nın kaderini kararlaştıran savaş makinasının beyinleri olmasıydı.

Dyckerhof ve Widmann'ın küçük yazıhanesinde her zamanki ince sandöviçlerini çiğneye duran paytak bacak Bay Lehmann haberi gazetede okuyunca lokması boğazında kaldı, ersatzkaffee (sentetik kahvesini) projelerinin üzerine püskürttü. Führer ölmüş olsaydı bu kadar üzülmezdi Bay Lehmann. «Allah kahretsin!» dedi, projeleri mendiliyle silip temizleyerek. Sonra Triebe'ye döndü, artık genel kurmay hainlerden temizlendiğine göre, şimdi cephede durumun herhalde daha iyiye gideceği umudunu dile getirdi.

Triebe kendi halinde oturmuş, komşu yapının damına bakıyordu. Jano'ya düşünceli bir bakış fırlattı. Jano dinlemez göründü.

Duvarcıların ustabaşısı Herr Begenau Fransız savaş esiriyle kulübesine kapandı, orda onunla bir saat fısıl fısıl konuştu. Çocuklar penceresine bir çakıl atınca dışarı çıktı, epey bir süre altın çerçeveli gözlüklerini temizledi. İhanet olayı üzerine Çavuş Bent'in kendisine sorduğu soruyu cevapsız bıraktı.

Yahudi mahpuslar çimento yüklerinin altında ordan oraya koştururken gözle görülürcesine ferahlamıştılar. Muhafızları pek üzerlerine varmadılar ilk başta ama, az sonra zulmü iki kat arttırdılar.

Suikast teşebbüsü haberi Kovanda'yı pek heyecanlandırmıştı.

«Gel de kızma şimdi,» dedi, kafasını yumruklıyarak. «Böyle gökten gelen fırsatı kaçırmak olur mu yani? General değil, budala bunlar yahu, budala valla! Hepsi de ölen herifin yerine geçmeyi kurmuyordularsa ben n'olayım! Hepsi birbirinin aynı bir oportunist takımı bunlar, başka bir şey değil. Birisi de cebine bir el bombası koyup uslu uslu Führer'in yanına gidemez miydi yani, gidip orda o şey patlayıp da ikisini birden cennete uçurana kadar bekleyemez miydi? Ama hayır, illâ gidecekler o boktan makinalarla iş görecekler. Bir gün öyle, bir gün böyle işlediğini herkes biliyor onların be! Tedbirsizlik bunlar, tedbirsizlik! Adamlar boktan hayatlarının korkusundalar hep. Bak meselâ, ben onların yerinde olsaydım, her bir yanımı dinamitle öyle doldururdum ki kapıdan güç geçerdim. Benim karıya da bir mektup yazardım, 'Canım,' derdim, 'ben kendimi öldürtmeye karar verdim. Çocuklara iyi bak, ve bazen herkesin iyiliği için fedakârlığı gerektiren bir günün gelebileceğini öğret onlara,' derdim.»

Suikast teşebbüsünden sonra parti altın kartallarının kanatlarında biriken tozları silkelemeye koyuldu. Ordunun kumandası miyop sadist Himmler'in eline geçti. Askerlere, yeryüzünde bütün ordularda kullanılan geleneksel selâm yerine, sağ kollarını havaya kaldırıp selâm vermeleri emredildi. Bu karar bölüğe de bildirilince hiç beklenmedik bir direnmeyle karşılaşıldı. Bölüğe bağlı Alman askerlerine sadece neşeli bir Guten-Morgen demek yetiyordu; yüzbaşı ve Nitribit'den başkalarını selâmlarken elleri cepten çıkarmak, cigarayı ağızdan almak gereksizdi. Yeni emirden sonra öbür birliklere bağlı askerlere artık hiç selâm verilmez oldu. Bu da bir dolu şikâyetlere yol açtı, yüzbaşının başı büsbütün karıştı. Tehditler savurdu, emirler verdi, birçoklarını cezalandırdı ama, yaptıklarının doğru olduğuna inanan Çekleri keçi inatlarından vazgeçirmek kolay olmuyordu. Çocuklar sokakta yüksek rütbeli subayla-

ra selâm vermemek için bütün kurnazlıklarını kullanıyorlardı. Çok dikkati çeken bir camekân, çözülen bir postal bağı, ya da bir kemer, subay geçip gidene kadar bütün dikkatleri üzerinde toplayan bahanelerdi. Bu temel hilelere arada başka incelikler de katılıyordu; sendeleme, yolun öte yanına geçme, geri dönüp yürüme, ya da, gözü kapalı, kadın donu ve sütyen satan bir dükkâna girip masum bir yüzle tıraş fırçası sorma gibi.

Az buçuk siyasî ve millî bilince varmış Saksonlar üzerinde suikast teşebbüsünün yarattığı büyük etki hemen göze çarptı. Çocuklar bunların düpedüz bağnaz kişiler olduklarını gitgide anlıyorlardı. Bölük efradıyla şehirliler arasında fabrikada, sokakta ve birahanelerde şakırtılı tokat sesleriyle taçlanan bazı olaylar yer aldı. Çocuklarla yöre kızları arasında kurulan serbest ilişkileri önlemek için Hitler Gençliği örgütü amansız bir takibe girişti. Gençlik devriyeleri geceleri parklarda, tarlalarda kol gezmeye başladı. Bu arada üzerlerine varılmaya karşı çıkan genç kızlar da oldu ama, Hitler Gençliğinden bir görevlinin teftişten bisikletsiz ya da kırık bisikletiyle ve gözü morarmış dönmesi daha çok rastlanan bir olaydı.

Çocukların çalışmaya karşı tutumları da genel durumu izliyordu. Genellikle bozguncu, baltalayıcı gözüyle bakılıyordu Çeklere. Yüzbaşının önünde şikâyetler yığıldıkça yığıldı, adamcağız hangisine bakacağını bilemez oldu. Kusurluları cezalandırmanın da yolu yoktu, çünkü çok kere cezalandırmaya gitmek bölüğün iş gücünü yarıya indirmek olacaktı. Ceza olarak tayınlarda kesinti yapılıyor, izin verilmiyor, suçlular talim üstüne talime çıkarılıyordu.

Yine de, bütün bu kargaşaya rağmen, bin kişilik esir ordusunun bütün çalışma isteksizliğine rağmen, fabrikada iş yürüyordu. Ekskavatörler binlerce ton toprak kazıyıp attılar. Elektrikçiler parçalanan yeraltı kabloları şe-

bekesini onardılar. Yıkılan duvarlar yeniden yapıldı, hasara uğrayan evlere yeni çatılar, pencereler takıldı. Yollar da yeniden döşendi, ve kırılan makinaların yerine sağlamları konuldu. Yahudi mahpuslar rayları düzlediler, traversleri yerlerine yerleştirdiler. Fabrikayla şehir arasında bir tramvay hattı kuruldu. Makinalar denendi, çalışmaya başladı. Dinamolar, fırınlar, pompalar, türbinler ve laboratuvarlar deneme faaliyetine geçti. Çok geçmeden sentetik petrol üretimi yeniden başlayacaktı. Yaşlı adamlar orda burda «Rauchzonen» ilânları diktiler; buralarda cıgara içmek kesinlikle yasaktı. Bu arada toza batmış, kavruk kırlar üzerinden dalga dalga uçaklar geldi geçti. Gün be gün. Dört bir yana ölüm ve hasar saçarak.

Dyckerhof ve Widmann yeni top tabanları yapmaya başladı; uçak-savar şebekesi takviye edildi, fabrika bacaları tütmeye başlamadığı için henüz ihtiyaç olmadığı halde çevredeki Wildenborn, Nissma, Nonnewitz, Grana köylerinde, ve daha birçok köylerde, yeni uçak-savar bataryaları kuruldu. Oysa pilotlar fabrikanın henüz üretime geçmediğinin pekâlâ farkındaydılar; yüksekten uçan keşif uçakları her gün gelip durumu denetliyorlardı. Bombardıman uçakları çelikten yumurtalarını şimdilik başka yerlere döküyorlardı.

Resimli dergilerde harika silâh V Bir'lerin fotoğrafları yayınlandı. Bu bombalar birkaç haftadan beri Britanya sahiline düşmekteydi ama, batı cephesinde durumu pek değiştirememişlerdi. Bulanık fotoğraflarda göründüğü kadarı, bu yeni silâh ardından muazzam bir alev fışkırtan kocaman, kanatlı bir bombaya benziyordu. Almanlar fotoğrafları hûşû içinde birbirlerine gösteriyorlar, ve yakında bütün Britanya'yı yerle bir edecek daha başka yeni silâhlardan söz ediyorlardı.

Çocuklar da akşam yemeklerinden sonra odalarına çekilince aralarında tartıştılar bu silâhları.

«Eh,» dedi Kovanda, «savaş başlayalıberi bir harika silâh var benim aklımda. Budalalar bu kadar tembel olmasaydılar şimdiyedek çoktan bulmuşlardı. Bir bomba icad edeceklerdi, uçaktan attın mı herkes, askerler, Hitler'in yüksek kumandanları, generaller, generallerin orospuları, ve biz de, yirmi dört saat uykuya dalacaktık. Bu yirmi dört saat, Müttefiklerin Almanya'yı işgal edip koyun kafalıların uykuda silâhlarını ellerinden almalarına yeter de artardı bile. Uyandığımız zaman gözlerimizi oğuşturur, elebaşıların hakkından gelir, galipleri karşılamıya koşardık.»

«Zdravstvutya golubçitsi,» derdik,» dedi ranzasından Jozef. Çocuklar hepsi şaşırıp gözlerini kaldırdılar. Jozef'in ağzından bu sözleri işiteceklerini hiç ummuyorlardı. Jano gülerek aldı sözü, devam etti: «Ve 'Soyez les bienvenus' derdik. Sonra bir de, 'We welcome you,' derdik,» dedi.

«Tastamam!» diye haykırdı Kovanda. «Fena mı olurdu yani? Üstelik, çok önceden de hazırlanabilirdik buna, değil mi, haksız mıyım?»

Derken günün birinde Brabag fabrikası büyük bacalarını ilk ve son kez tüttürdü.

Mirek ve ondan üç gün sonra, iç kanamadan, Ruda hayatlarını kaybedince, çocuklar her bir alarmda kum ocağındaki kuyulara iner olmuşlardı. Ama çok sürmedi bu. Başlarına gelenden pek bir ders almamışlardı. Çok geçmeden yine hiç bir şeyi umursamaz oldular, ve o gün öğrendiklerini de unuttular. Kum ocağının yanıbaşındaki çayıra gidiyorlardı. Durum pek kötüye varırsa, ordan hemencecik kuyulara dalıveririz diyorlardı.

Fabrikada üretim başladığı gün gökyüzü tıpkı bir karatahtanın üstü gibi çizik çizik oldu. Yukardan peşpeşine hiç durmadan uçak filoları geçti, sonsuz göğün unutmabeni mavisinden değil de, sanki yerin göbeğinden çıkıp gelmişler gibi kesintisiz, uğursuz bir gümbürtüyle doldurdu-

lar her bir yanı. Duman perdesi salan makinalar bir acele işlemeye koyuldu, görüş uzaklığı yoğun dumandan kırk metrenin altına düştü. Uçaklar tam bir saat döne durdular havada, ve uçak-savar şebekesi göğe çılgınca mermi savurdu. Hâlâ ama, uçakların fabrikayı aradıklarını gösterir bir belirti yoktu. Fabrika desen, sisten battaniyesine sarınmış, kuytuya yatmıştı.

Çayırda uzanan çocuklar otların acı saplarını ağızlarında çiğneye çiğneye, tekdüze gümbürtünün ortasında uykuya dalayazdılar. Durduğu yerde için için kaynayan sis tabakasının üstünde kalan güneş yine de ılıktı.

Ansızın bir rüzgâr çıktı. Kuzeyden güneye esip geldi, süpürdü toprağın üzerini. İçin için kaynar dumanı paraladı, paçavraya dönmüş bir perde gibi orda burda yırttı, duman dolu büyücü-mutfağının tam ortasında fabrika açığa çıktı. Aynı anda Rehmsdorf yönünden büyücek bir filo sökün etti. Göz açıp kapayana kadar, bombalar havada ıslıklarını salmaya başladılar.

Patlamadan önceki o sonsuz birkaç saniyenin asap bozucu ıslık sesini duyan çocuklar ayağa kalktılar, ama derhal, ilk patlamanın gürültüsüyle yeniden yere attılar kendilerini. Paniğe uğramış bir diz ve ot lekeli parmak yığını halinde tepetaklak oldular; istedikleri tek şey kurtulmak, kayıplara karışmak, sığınmak, toprağa gömülmekti. Kovanda tepesine avuç avuç toprak ve ot yığdı; Karel ağzının içi toprak dolana kadar yüzünü yere gömdü. Birkaç saniye geçtikten sonra ancak, kuyulara varıp selâmete kavuşabilecekleri akıllarına geldi. Ocağın dibine inen dik basamaklara balıklama daldılar. Yedisi birden tepetaklak, soluk soluğa, ağzına kadar adamla dolup taşan galeriye ulaştılar. Arkalarından onları izleyen bir hava dalgası soluklarını kesti. Önlerine çıkanları ite kaka, bağırarak, galerinin dibine doğru ilerlediler; tünelin ağzından beş metre kadar içerde hava basıncına ve çelik kıymıkla-

rına karşı korunma için dikilen ilk tuğla duvarın dibine sığınana kadar durmadılar. Orda duvara yaslandılar. Doğru dürüst ayakta duramıyacak kadar bitkindiler. Terden bir hal olmuşlardı, ve zorlukla soluk alıyorlardı. Sığınaktakiler dışarda olup bitenlerden hiç mi hiç habersizdiler.

Akın on beş dakikadan fazla sürmedi.

Tünelden çıktılar, dik merdivenleri tırmandılar, ve orda tam bir harabeyle karşılaştılar.

Brabag tütüyordu; tütüyordu ama, eskiden tüttüğü gibi değil. Fabrikanın olduğu yerden kapkara, koyu, ağır bir duman yükseliyor, yüzlerce kadem yüksekliğe varıyordu. Gazometreler tutuşmuştu; insanın içini bulandıran kızıl alevleri dumanı yalıyor, fabrikayı yakıp yutan ateşten hava bile çıtırdıyordu. Duman, devasa bir ağaç gibi göğe ağıyor, yukarda kollara ayrılıp daha da yayılıyor, bulanıyor, belirsizleşiyor, kirli bir dere gibi, öyle apağır, şehre doğru savruluyordu.

Linyit işletmesinin başka fabrikalarının olduğu yerlerde, ufukta, hep aynı manzara: kızıl ateşlerle donanmış kara kara dumanlar.

Fabrikanın dört bir yanında gazometreler peşpeşine patladıkça yer sarsılıyor, hava alev alev çıtırdıyor, alevlerin parlayışına göre duman renk değiştiriyordu.

Kovanda tarlalarda ufak ateşleri göstererek, «Bakın bakın,» dedi, «orda düşen uçaklar var!»

Tarlaya dalıp koştular. Kum ocağından yüz metre kadar ötede bir dizi derin çukurla karşılaştılar. «O gün bombaların düştüğü yer burası,» dedi Jano, soluk soluğa. «Bundan böyle ben hep iniyorum kuyulara, hiç dinlemem.»

Ateşlere doğru dört yönden, hava akınını dışarda geçiren adamlar koşuyordu. Rehmsdorf yolundan içi polis dolu bir otomobil geliyordu. Ateşlerin ilki sönmek üzereydi. Orda çarpık çurpuk bir uçak gövdesi, kavruk benzin tankları, kırık dökük çeşitli aliminyum parçaları buldular.

Ağır motorlar ta nereye kadar yere gömülmüştü. Mermi şeritleri birbiri ardı sıra parlıyor, sonra hiç duman salmadan dümdüz yanıyorlardı.

Daha çocuklar uçaklardan ilkinin düştüğü yere varmadan, seyirciler arasından bir gurup adam ayrıldı, ağır adımlarla köye giden yola yöneldi. Kısa alayın başında, içi kürklü yeşil tulumlar giymiş beş Amerikalı havacı yürüyordu. Boylu bosluydular hep de; uzun adımlar ata ata, başları yukarda yürüyorlardı. Herbirinin kolunun altında katlanmış, bohça edilmiş bir paraşüt vardı. Beşi de jiklet çiğniyordu. Arkalarından bir SS muhafızı, başı miğferli bir polis, karmakarışık bir gurup sivil Alman gidiyordu. Yolda yanlarına sessiz Fransız esirleriyle Çekler katıldı.

Miğferli polis SS muhafızının arkasından gidiyor, bir yandan da habire havacılara sövüyordu. Uzakta tüten fabrikalar ve yangınlar, ve bu manzaranın dehşeti olmasa, kötü sahneye konmuş bir acemi oyunu gibi göze komik gelecekti orda yürüyenlerin hali. Polis sarışın bir çığırtkanı, kendi kafa dengi bir köylü kalabalığını peşine takmış götüren birini akla getiriyordu. Kollarının altında paraşütleriyle orda sakin sakin, korkusuz adımlarla yürüyen adamlara yakası açılmadık küfürler savuruyor, onları kadınları, çocukları, savunmasız insanları öldürmekle suçluyordu. Onun yağdırdığı hakaretler guruptaki diğer erkek ve kadınların ağzından bir daha tekrarlanıyordu; kimi de donuk bir yüzle cigarasını tüttüren SS muhafızının gerisinden gelip öne geçerek havacıların yüzlerine tükürüyor, oralarını buralarını yumrukluyordu. Rehmsdorf yönünden gelen, yüzü kömürcü çırağına dönmüş bir bisikletli göründü bir ara. Amerikalılarla bir hizaya gelince yere atlayıp bisikletini var gücüyle havacıların üstüne fırlattı. Bisikletin direksiyonu havacılardan birinin yüzüne çarptı; adam bir sarsıldı, yuvarlanır gibi oldu, ve elinin tersiyle yüzünün kanını sildi. Üzerine saldıranın yüzüne bile bakmadan, jik-

letini çiğneye çiğneye, burnunun dikine yürüdü.

İlk başını çeviren Kovanda oldu. «Hadi çekip gidelim burdan,» dedi. Dudaklarından kan çekilmişti. «Yoksa yine elimden bir akılsız iş çıkacak, kafama yiyecem kurşunu.»

Tarlalar arasından geçen patikadan fabrikaya yollandılar.

Kovanda, «Evden gelen son pakette, on beş gün önce, Çekçe bir gazete vardı,» diye asık bir suratla söze başladı. «Kimdi unuttum, eşşeğin birinin bir konuşmasını yazıyordu. Herif ihtar ediyor, diyor ki, Almanya üzerinde düşürülen Müttefik havacılarını yurtdaşlarının galeyana gelip öldürmelerinin önüne geçecek gücü kendinde bulamıyabilirmiş! Herifin ne demek istediğini şu ana kadar doğru dürüst anlamadıydım. Niyetleri sivil halkı kışkırtmak. Halkın kızgınlığı öylesine körüklenecek ki, elinden başka birşey gelmediği için halk hıncını bu pilotlardan alacak. Gördün mü bak? Savaşın sonu yakın olmalı. Naziler hapı nerdeyse yuttular.»

Fabrikanın önündeki yolda Yahudiler işe koşulmuşlardı bile. Bombaların açtığı çukurları dolduruyorlardı. Onlar yorgun argın sendeledikçe askerler sopayla, dipçikle dövüyorlardı onları. Her zamandan daha azgındılar. Yahudi mahpuslar bombardımanı fabrikaya yakın çadırların altında geçirmişler, kampa tek bir bomba düşmemişti. Muhafızların gözünden kaçmadı bu olay. İçlerinden biri, «Ta yukardan kokusunu alıyorlar bu Yahudilerin,» dedi. «Domuzları korumak için yapmıyacakları şey yok. İnsan bunların arasında sığınaktan daha iyi korunur.»

Fabrika yerle bir olmuştu. Yollar darmadağındı. Raylar kopuk pabuç bağları gibi sökülüp atılmış, demiryolunun bazı bölümleri, olduğu gibi, traverslerle birlikte, yana fırlamıştı. Gazometreler kocaman Olimpiyat meşaleleri gibi yanıyorlardı. Bacalar arasındaki büyük vinç beli kırıl-

mış, öyle asılı kalmıştı. Dört bir yana uzanıp kıvrılan boru hattı kırılıp çarpılmış, çapı üç metreye yakın boru parçaları, patlamış sucuklar gibi yerlere saçılmıştı. Dyckerhof ve Widmann'ın yazıhanesi gitmiş, yerinde bir yığın yanık tahta kalmıştı; hesap cetvelleri, faturalar, dosya fişleri rüzgârda salınıyordu. Ana kapının orda günde binlerce öğün yemek çıkaran fabrika mutbağı bundan böyle çalışmıyacaktı. Garajın yıkıntıları altında bir dolu otomobil yatıyordu. Yeni yapılan, daha henüz bitmemiş iki sığınak paramparça olmuştu. Dev türbinleri barındıran üç yapı çökmüş, laboratuvarlar tertemiz alevlerle yanmış kül olmuştu. Depolar, borular, kulübeler, barakalar, raylar, arabalar, beller, vinçler, demir çubuklar, çitler, kâğıtlar, kazmalar, çatılar, pencereler, kirişler... hepsi, düştükleri, döküldükleri yerde yığılmış kalmış, üzerlerini beş santim kalınlığında sarı bir toz tabakası kaplamıştı.

Merkez bürosu yine mucize kabilinden vartayı ucuz atlatmıştı. Yapının üstüne düşen yarım ton ağırlığında bir bomba beş katı birden delip geçtiği halde patlamamış, zemin katta bir yerde sıkışıp kalmıştı. Yerinden çıkarılıp dışarda kaldırımın üstüne bırakıldığında tıpkı, hayal kırıklığına uğramış cinsiyeti belirsiz bir buldog köpeğini andırıyordu.

Yakalanan havacılar Rehmsdorf'a götürüldüler, orda bir askerî kamyon aldı onları. Amerikalılar kamyona bindirilirken Eddy ile Jiri oradaydılar. Eddy'nin kepine savaş-öncesi Çekoslovak ordusunun Çek Aslanlı bantı ilişikti. Havacılardan biri bantı görünce gözlerini dikti, yumuşak bir sesle, Çekçe, «Memlekettekilere benden selâm söyleyin,» dedi.

Gusta ile Bohuslav ta tarlalara kaçmışlar, orda hava akınının sona ermesini beklemişlerdi. Saklandıkları yerin yakınına paraşütle bir Amerikalı havacı indi. Çocukların ikisinin de üzerinde, tabur kumandanlığınca geçende bö-

lüklere dağıtılan İngiliz savaş giysileri vardı. Hemen havacının yanına koştular, paraşütü üzerinden çıkarıp atması için yardım ettiler. O sırada koşa koşa bir Alman askeri geldi, silâhını doğrulttu, eller yukarı dedi onlara. Bohuslav durumu anlatmaya çalıştı ama asker habire «Maul halten,» (Kes sesini) deyip duruyordu. İkide bir de mânalı mânalı tüfeğinin tetiğini tıkırdatıyordu. Üçünü birden aldı köye götürdü, orda mahpuslarından ikisinin Çek olduğunu ona anlatana kadar yöre polisi akla karayı seçti.

Fabrika işçileri derhal yıkıntıları temizleme işine koşuldular. Her üç bölük de kazma kürek işe girişti. Tepeden tırnağa toz içinde, elden ele tuğla aktardılar, toprak kürediler, kirişler, kalaslar taşıdılar ama, çoğu da hiç bir şey yapmadan öyle durup yaramaz gözlerle, ve sevinçle, çevrelerini kuşatan harabeyi seyrettiler. Hep işitilen bir söz şuydu:

«Herhalde artık akıllarını başlarına toplarlar da bırakırlar bu işin ardını. Bıraksınlar ot bürüsün bu süprüntünün üstünü daha iyi.»

Ama yanılıyorlardı. Özel heyet geldi, her bir şeyi inceleyip kararını bildirdi: fabrika onarılacak, ve yeniden kurulacaktı. Beş bin işçi daha işe koşuldu, ve harabolan Leuna fabrikasından buraya makinalar aktarıldı.

Üretime iki ay içinde yeniden başlanması plânlandı.

BÖLÜM ALTI

Jozef anjin oldu. Sağlık eri Beckerle yüzbaşıya haberi iletti, yüzbaşı da lütfetti Jozef'in birkaç gün işe çıkmamasına izin verdi. Akşamleyin Karel Jozef'i revire götürdü. Orda Otto Vorac'tan başka hasta yoktu.

Can sıkıntısından kurtulacağına sevinen Otto, «Anjin mi?» dedi. «Anjin lüks hastalıktır yahu! Bu benim çıbanlarım yok mu ama, bunlar bambaşka bir şey, bunlar. Buraya gelene kadar başıma böylesi gelmediydi. Anam mektubunda, kötü yemek yemekten olur bunlar diye yazıyor. Memlekette gitmiş doktora sormuş. Hep bu margarin, Ersatz dalgasından. Valla bilmezsin, birader, insanın nerelerinde çıkıyorlar! Şu anda yürüyemiyorum bile.»

Jozef konuşacak halde değildi. Otuz dokuz derece ateşi vardı. Hans Beckerle çeşitli haplar, ilâçlarla onu iyileştirmeye çalışıyordu. Her gün nerdeyse bir kova gargara yapıyordu ama ateş, bir inatçı, bütün bir hafta düşmedi. Düştükten sonra da Jozef'in boğazını beğenmedi Hans.

«Hastaneye gideceksin,» dedi ona. «Kuşpalazına benziyor bu. Orda onlar bilirler sana nasıl bakacaklarını. Lütfen yüzüme soluma, olmaz mı? Kuşpalazı pek musibet birşeydir, hemen adama yapışıverir. Seninki sende kalsın, daha iyi.»

O hafta içinde, olduğundan daha zayıf düşen, güçten kesilen Jozef güçbelâ odasına gitti, üç beş parça öteberisini asker çantasına doldurdu, çantayı levazım deposuna bıraktı, «Umarım pek uzun bir zaman kalmaz burda,» dedi,

giderken. Kimsenin elini sıkmadı. «Vedalaşmayı sevmiyorum ben» diye özür diledi arkadaşlarından. «Vedalaştın, hadi bitti gibi geliyor insana. Oysa ben hemen dönmek niyetindeyim.»

Kovanda son dakikada bir öğüt verdi ona: «Kendine bak, şişmanla biraz,» dedi. «Kemik torbasına dönmüşsün, nedir bu halin? Sonra baytarlara söyle, gitmişken senin şu öksürüğüne de bir baksınlar, emi? Ben öyle söyledim de sen.»

O gün pazar olduğundan, Karel de Jozef'le birlikte hastaneye kadar gitti. Hasta kabul bürosunun penceresinden, henüz on altısını doldurmamış bir genç kız Jozef'e neden şikâyeti olduğunu, ve daha başka birşeyler sordu. Kuşpalazı sözünü işitir işitmez iskemlesini pencereden çekti, sorularını uzaktan sormaya başladı. Can sıkıcı bir konuşmaydı, kızcağız Çek isimlerini birbirine karıştırıyordu çünkü. Sonunda çaresiz kapattı defteri. Jozef, sorduğu her soruya sadece, «Hatırlamıyorum, bilmiyorum, aklımda kalmadı,» gibi cevaplar verip geçiştiriyordu.

Uzaktan hastane göze iyi görünüyordu ama, yakına varınca, yaşlanan bir kadın gibi, pek bir alımı kalmadı. Ufak, kirli bir avlusu, bakımsız bahçesi vardı. Çeşitli koğuşlar avluya bakan barakalara yerleşmişti. Bu barakalar belli ki hastaneye sonradan eklenmişti.

Karel tecrit koğuşunun kapısında Jozef'e alasmaladık dedi.

«Hoşça kal, hadi,» dedi, elini sıkarak. «Fazla oyalanma buralarda, özliyecez hepimiz seni.»

Jozef mahzun mahzun gülümsedi: «Herhalde karavana bölüktekinden iyidir. Yine de, saçımı burda ağartmak niyetinde değilim tabiî.»

Onu koydukları koğuşta kuşpalazından dört çocuk yatıyordu. En küçüğü, Gerhard, iki yaşında bile yoktu. Peter üç, Fritz ve Karl altı yaşındaydılar. Koğuşa sivil has-

tabakıcılar bakıyordu. Bunlardan yarım düzinesi, küçük Gerhard oturak istiyor mu acaba, karartma perdesi yerinde mi, musluk açık kalmış olmasın gibi çeşitli bahanelerle gelip Jozef'e bir baktılar.

Uzun boylu, genç bir kadın doktor geldi, Jozef'in boğazından örnek aldı. Sonra birşey demeden kalçasına bir iğne yapıp gitti.

Ateş yeniden yükselmedi, ve Jozef iki gün sonra biraz kendine geldi. Sancısı kalmamıştı. Koridoru geçip helâya cıgara içmeye gitti. Küçük Gerhard'ı oturağa oturttu, utanmadan üstüste iki öğün öğle yemeği yedi. Hastane kütüphanesinden ünlü Almanların hayat hikâyelerini ve Alman sömürgeleri üzerine yazılmış kitaplar aldı. Boğazından alınan örneğin ne sonuç verdiğini öğrenmek için bir hafta beklemesi gerekeceğini söyledikleri zaman kızdı. Dostlarını, özellikle Karel, Jano ve Kovanda'yı özledi.

Üçüncü gün kötü kötü öksürmeye başladı, ve kan tükürdü. Yatağından fırladığı gibi lavaboya koştu, meraklı gözlerle ona bakan çocuklara sırtını döndü. Ciğerlerini paralayan öksürükten boğulacak sandı. Öyle korkmuştu, nerdeyse bayılacaktı. Kan kaybından ölürüm korkusuyla kendini zorladı, öksürüğünü bastırdı. Soluğunu tutuyordu hep; çünkü ne zaman soluk alsa boğazında tatlı tatlı bir kıpırdanma oluyor, öksürmeden edemiyordu.

Hastanede daha uzun bir zaman kalmaktan çocukça korktuğu için öksürüğünden hastabakıcılara söz etmedi. Ansızın, kırmızı tuğladan okulda arkadaşlarının yanına dönmeyi özlemişti, hem de nasıl! Can çekişen bir arıya arı kovanı nasıl görünürse, onun için de okul öyleydi. Hayın mı hayın bir korku yüreğini kemiriyordu. Hiç bilmediği, ve hava akınlarından alışık olduğu korkuyla hiç kıyaslanamıyacak ölçüde kötü bir korkuydu bu: ölüm korkusu. Ağzından boşanan kıpkırmızı kanın yakına getirdiği ölümün ürküntüsü. Başına gelen felâketin nedeni üzerinde düşün-

memeye çalıştı. O gün bütün gün, geldiği gibi yine öyle ansızın kesileceğini umarak, öksürüğünü hastabakıcılara açmadı, kendisini uzun bir süre yatağa bağlıyacak bir hastalığın belirtisi olduğunu kabullenmemeye savaştı.

Ölüm korkusu içinde çırpınır durur da insan, kendini ölümüne korkutan şeyin ismini anmamak için nelere katlanır!

Bütün gece uyumadı, bronşlarından ve göğsünün alt kısımlarından gelen garip hırıltıya kulak verdi. Tam dokuz kere yataktan kalkıp karanlıkta sendeleye sendeleye lavabonun başına gitti, orda o tatlımsı kanı kustu. Gece sessizdi, zifiri karanlıktı. Koğuş çocukların sakin uykusu ve kendi korkusuyla doluydu. Üç kere bir hastabakıcı girdi odaya, elini fenerinin üstüne kapatıp uyuyan çocukların yataklarını dolaştı. Jozef uyur gibi yaptı her seferinde. Hastabakıcı odadan çıkar çıkmaz yeniden öksürüğü tutuyor, ve Jozef, sanki bir suç işliyormuş gibi, hastabakıcının geri döneceğinden korka korka, battaniyesinin altına sığınıp öksürüğünü kimselere duyurmamaya çalışıyordu.

Ertesi sabah erkenden Johanna hemşire geldi, bir başka koğuşa gideceğini söyledi ona. O gün de kimseye birşey söylememesi için bir bahane oldu bu. Giysilerini, günlüğünü ve battaniyelerini aldı, küçük Gerhard'a, Fritz, Karl ve Peter'e alasmaladık dedi, avluyu geçip hastanenin mutfağının ardında alçak tavanlı bir barakaya gitti. Orda karanlık bir koridordan geçip yeni koğuşuna girdi. Burda dört yatak, bir masa, dört iskemle ve kapının yanında bir çini soba vardı. Soba yanmıyordu.

Jozef'in iki yanında iki Fransız yatıyordu: Marius ve Pierre Saboureux. Marius savaş esiriyken, esir kampının kötü hayat şartlarına dayanamamış, silâh sanayiinde çalışmaya gönüllü olmuştu; ve onun üzerine derhal kamptan salıverilmişti. Şimdi Fransız sivillerine ayrılan bir kampta kalıyordu. Ordaki oda arkadaşı Pierre'di. Pierre, savaş sa-

nayiinde çalışmaya gönüllü oldu diye Marius'a fena bozuluyordu. Jozef onlarla Fransızca konuşmaya başlayınca ikisi de pek sevindiler. Dışarda hava soğuk ve yağışlı olduğu halde ısıtılmıyan koğuşta battaniyelerini çenelerine kadar çektiler, öteden beriden konuştular.

Hanım doktor ertesi gün viziteye geldiğinde Jozef öksürüğünü açtı ona, ve hemen rontgene gönderildi. Margaret hemşirenin yardımıyla ayağına geçirdiği kocaman terliklerle sendeleye sendeleye avluyu geçip büyük, karanlık bir odaya girdi. Gitti rontgen makinasının önünde durdu. Doktorlar, üç kişi, orda soğuk kulaklarını göğsüne dayadılar, sonu gelmez bir süre sırtı makinaya dayalı beklettiler onu. Öne eğil dediler, doğrul dediler, kollarını silkelediler, döndürdüler, sonra yeniden makinaya dayadılar sırtını. Muayene bittikten sonra, kırmızı ampulun saldığı loş ışıkta üçünün birden koyduğu teşhisi bildirdiler: Verem.

⁂

Nazi Almanyasının hızla yıkıma gittiği o güz günlerinde yer alan olayların herbiri, ülkedeki yedi bin Çek genci üzerinde derin izlenimler bıraktı. Bu izlenimler çocukların çalışmalarında olduğu kadar, düşüncelerinde ve davranışlarında da kendini gösteriyordu. Nedense, 1944 yılı başlarında hayatlarını daha bir canlı yaşadılar. Tekdüze hayatlarının umutsuz görünüşünden ileri gelen o eski alttan alma ve duygusuzca boyun eğme huylarından vazgeçtiler, uzanıp tutunabilecekleri birşey belirdi ansızın önlerinde. Bugüne kadar karmakarışık bulutlu kavramlar içinde sarılı duran umut, şimdi daha bir açık seçiklik ve belirlilik kazanmıştı; ve «özgürlük», «kurtuluş», «savaşın sonu» ve «barış» gibi sözler yakında varılabilir hedefler olmaya başlamıştı. O günlerde «vatan» sözü, bir barut fıçısının tepesinde yakılan bir meşale gibiydi; ve o fıçının içinde

hoşnutsuzluk, nefret, intikam hırsı, memlekette kurtuluşun ya da ölümün kapılarını çaldığı yakınları ve yurtdaşları için duyulan endişe, hepsi, kıvılcımın parlamasını bekliyordu.

İki yılı aşan bir süredir ezilenlerin üniforması içinde dolaşan genç delikanlılar, şimdi, boyunlarını büküp kuzu kuzu o giysilerle dolaşmanın, birden bire ulaşılabilecek bir yakınlığa varan yepyeni dünyaya karşı işlenen bir suç olduğunu anladılar. İtaate ve disipline karşı çıkmada daha kararlıydılar şimdi; duygularını ve eğilimlerini belirtmekten de kaçınmıyorlardı. Numaradan, hileden vazgeçtiler. Sanki bir anda, olduklarından başka görünebilme yeteneğini yitirmişlerdi. Bu davranış değiştirdi onları, bambaşka yaptı; güçlendiler, kendilerine güvenleri arttı, sert ve kararlı oldular. Artık yüzlerine bağırılıp susturulacak, karakuşca cezalandırılacak, ya da kabadayıca sindirilecek adamlar olmaktan çıkmışlardı. İçlerinden birinin uğradığı haksızlık her üç bölüğün birden ortak dâvası oluyordu: ceza gören bir yoldaş hepsinin gözünde kanunsuzluğun bir sembolü olup çıkıyor, okulda yaşıyanların her biri kendini, duvarlarla ya da üç bölüğün kumandanları arasındaki rekabetle bölünemiyecek bir bütünün ayrılmaz bir parçası sayıyordu.

O büyük topluluğun ruhu, önünde nöbetçiler bekleyen kapalı kapılar ardında alınan kararlara anında ve birlikte tepki göstermeyi de olabilir kılmıştı. Askerler, kararlaştırdıkları işleri çocuklardan gizli tutmayı bir türlü beceremiyorlardı. Bütün teşebbüsleri, nasıl oluyorsa oluyor, çocuklarca önceden biliniyor, ve baştakilerin disiplin, saygı ve korkuyu yeni baştan geçerli kılma gayretleri hep boşa çıkıyordu. Baştakiler durumun eskisi gibi düzenli ve değişmez bir biçimde, tıpkı bir önceki yıl gibi, ve ondan önceki yıl gibi, sürüp gittiğini çocuklara kabul ettirebilecekleri inancıyla hareket etmekteydiler, ve de yanılmaktaydı-

lar. Oysa durum değişmişti. Sözde galiplerin önünde çetin bir yol vardı şimdi; sözde mağlûpların yolu ise gitgide rahatlıyordu. Resmî Alman bildirileri bile, yine öyle askerce sert ve bükülmez bir sesle okunsalar bile, bunu kabullenmekteydi.

Cephelerde olup bitenler savaşın kesin sonunun birer işaretiydi. Karşı karşıya gelen kuvvetlerin gücü kıyaslanınca, bu sonun nasıl yaklaşmakta olduğu kesinlikle belirlenebiliyordu. Her bir yenilgi haberiyle, ayağı sürçen Almanya'nın kalkanına ölümcül bir darbe daha iniyor, ve artık sonundan umut kesilen Führer'in zırhlarına sarınmış içinde uzandığı tabutun kapağına bir çivi daha çakılıyordu.

Paris Müttefiklerin eline geçmişti. Fransa'nın nabzı, müstevlilerin zoruyla koşulduğu ritimden değişik bir ritimle atıyordu şimdi. Üç gün ardından, cephe Arras ve Sedan'a kaydı; Amerikalıların güneyden yanaştıkları Lyons Müttefiklerin eline geçti. Doğuda, pederi majesteleriyle Çekoslovakya'da bıldırcın avına gitmeyi öteden beri âdet edinen küçük oğlan, Romanya kıralı Michael, hain Antonescu'yu azletti, ülkesinin sınırlarını Ruslara açtı. Slovak milleti düşmana karşı ayaklandı; dağ doruklarından düze inen partizanlar kendi iki yüzlü papazları ve onların Alman dostlarıyla hesaplarını görmeye koyuldular. Finlandiya, Bulgaristan, Fransa ve Slovakya'da hava umutsuzluk ve ihanet bulutlarından temizlendi, halklar yüreklerini özgürlük rüzgârına açtılar. İtalya, Macaristan ve Polonya'da da Prusya egemenliğinin kilit taşları bir bir sökülüyordu. Ne kalmıştı bütün o muazzam şiddet ve cinayet, yalan dolan ve baskı imparatorluğundan ayakta kalan? Hiç bir şey! Sadece Almanya'nın kendisi. Günahına karşı ödediği kefaretle beli kırılmış, milyonla köle işçiyle hak ettikleri cezayı dehşet içinde bekleyen milyonla alda-

tılmış ve suçlu insanın üstüste yığılıp birbirini ezdiği Almanya...

Ham madde, yiyecek ve inanç yokluğundan, düzen çoktan regolasından çıkmıştı. Mükemmel plânlanmış örgütüyle birlikte dev canavar sarsılmış, yıkılıyor; devasa volan, sentetik yağla yağlanmış, çalma çırpma malzemeden yatağında hâlâ dönüp duruyordu ama, birçok yerlerde çarklar durmuştu. Yokuş aşağı birkaç yıldır sürüp gitmekte olan inişten aldığı hızla daha ne kadar devam edebilirdi dönmesine? Yedek parçası bulunmayan yataklar ne güne kadar dayanacaktı? Yağ haznelerindeki yağ ne zaman parlayacak, pistonlar ne zaman tıkanacaktı?

Almanya'nın göklerinin tek hâkimi uçaklar, «Çok sürmez,» diye homurdana homurdana geçip gidiyorlardı. Doğuda Kızıl Ordunun kızmış top namluları, «Çok sürmez,» diye gürlüyordu. Dachau, Auschwitz, Buchenwald ve Mauthausen'de gaz odalarına sürülenler içlerinden, «Çok sürmez,» diye dua ediyorlardı. Sarı kumlarda oyun oynayamıyan küçük çocuklar, «Çok sürmez,» diye fısıldaşıyorlardı. Çocuklarını barış ve sükûnet içinde doğurmak isteyen analar, tepelerinden aşağı inen bomba yağmuruna karşı, «Çok sürmez!» diye haykırıyorlardı. Ölümden, öldürmekten bıkmış usanmış dünya da, «Çok sürmez,» diyordu. Herşeylerini kaybedip şimdi sadece canlarının korkusuna düşenler de, «Çok sürmez,» diyorlardı. «Çok sürmez...»

«Daha var,» diyordu ama, cezalarını bekleyenler. «Daha var,» diye yakarıyordu, suçlu olanlar ve suçlarının nereye dek vardığını şimdi şimdi anlamıya başlıyanlar. «Daha var,» diye diretiyordu, kıyak işe yatırdıkları paradan kazandıkları kârın daha sadece yüz misline varmış olduğunu hesaplıyanlar. «Daha var,» diye sesleniyordu, savaşın sonunu kesin zafer saymayanlar. Hill de, uykusuz gecelerinin gitgide sıklaşan ziyaretçisi ihtiyar Weingart'ı düşündükçe, «Daha var,» diyordu içinden. Güngide gözle gö-

rülürcesine kocayan, herkese ve herşeye karşı duyduğu acı nefretten içi kavrulan ve sandık sandık ısmarladığı şaraptan başka hiç bir şeyle avunamayan Çavuş Bent de öyle düşünüyordu. Yenilgiye uğrayan Almanya'nın dünyaya hükmetme şansını elinden kaçıracağına yanan Nitribit, «Daha var,» diyordu. Yüzbaşı, Beckerle, Kummer, Schwarz, Rohrbach ve daha birçokları, sözü edilmeye değmez küçük askerler, yeşil Wehrmacht üniformasını üzerlerinden sıyırıp attıktan sonra o güne dek kondukları rahattan olacakları, sivil hayattaki mesleklerini unutmuş, çalışma huyunu yitirmiş kişiler olarak yeniden sefil bir hayata atılacakları kafalarına dank edenler de, «Daha var,» diye aralarında fısıldaşıyorlardı. Yalnız er Lipinski, halim selim, kendi halinde ufak köylü, bütün bu olanları Hazreti Eyüp sabrıyla ve o hep yarım kalan dalgın gülümseyişiyle karşılıyordu.

Bölük, cephelerdeki gelişmeleri yalnız gazetelerden ve Prag radyosundan öğrenebiliyordu. Aralarında bir Jano, o da bazen, hiç bir yerde basılmayan türden haberler getiriyordu onlara. Rasberg'de bir kulübede oturan Bat Triebe'yi görmeye giderdi arada sırada. Orda birlikte, Triebe'nin sekiz yaşında oğlunun kulağının erişmeyeceği bir tavan arasına kapanır, yabancı radyoları dinlerlerdi.

Triebe sık sık gülüyordu kendine.

«Ne biçim Almanım ben de,» diyordu, «Hans, seni evime sokup kendi milletim hakkında gerçeği aramana göz yumuyorum? Sen kendini benim yerimde düşünebiliyor musun? Seni ihbar etsem, hiç değilse Alman milletini bir düşmandan temizledim diye kendimi avutabilirim.»

«Ama yanılırsınız,» diye gülümsedi Jano. «Ben ne sizin milletinize, ne de size karşıyım. Biz ikimiz dostsak eğer, benim milletim de sizin düşmanınız olamaz. Bu yüzden siz kendinizi kötü bir Alman mı sanıyorsunuz yani?»

Triebe afalladı. «Valla,» dedi, «nasıl oldu da bu kadar değiştim, ben de bilmiyorum. Ne de olsa bir Oberfeldwebel'im (Başçavuş) ben de, Rusya'da bulundum. Orda olan herşey gönlümce değildi, doğru, ama...»

«Peki, olanların aleyhinde konuşmadınız mı?»

Triebe üzgün üzgün gülümsedi. «Mein Lieber,» dedi, «aleyhde konuşacak adamı görmek isterdim ben orda! Kimse kimseye güvenmiyor, herkes birbirinden korkuyordu. Her tümende benim gibi binlerce adam olsaydı bile kendimizi kurşuna dizdirtmek aptallık olurdu.»

«İşte, görüyor musunuz?» diye Jano onun sözünü kesti. «Ölmekten korkuyordunuz! Götürüp Führer'e ve generallere tepsi içinde sunduğunuz hayatlarınızı kaybetmekten korkuyordunuz. Şu sıra bir ayaklanma için uygun bir zaman olmayabilir. İlk savaş yıllarında, Almanya bir zaferden öbürüne koşarken de belki şartlar uygun değildi ama, dokuz yüz otuz yılları başlarında, faşizm doğarken tam zamanıydı. O zaman da bir ayaklanma birçok kimsenin hayatına mal olurdu ama, yalnız sizlerden, yani Almanlardan ölen olurdu. Oysa şimdi bütün dünyanın en mübarek evlâtları sizin işlediğiniz günahların karşılığını hayatlarıyla ödüyorlar.»

«Otuz yıllarında,» dedi Triebe, «bu ülkede açlık ve sıkıntı vardı. Hitler'in iktidara gelişi işsizliği önledi...»

«... geçici olarak! İşsizlik sorunu yeniden çıkacak ortaya. Çıkmaması için siz kendi düzeninizi aranızda ona göre kurmalısınız. Krupp'lardan, Thyssen'lerden, Klöckner'lerden hakları olandan fazlasını alıp, halka kendi hakkı olanı vermezseniz işsizlik yine başgösterir. Kaldı ki, bütün savaşların kökünde yatan sorun budur. İşsizlere üniforma giydirip hazineden beslemesi, sonra da onları öne sürüp bir de «vatanperverlik», «adalet», «intikam», «hak» gibi yavelerin ardına gizlenip, büyük kârlar peşinde koşması kolay çünkü.»

Triebe düşünceli düşünceli piposunu tüttürüyordu. «Bak burda haklı olabilirsin,» dedi, «ama basit halk gerçeği ne zaman görecek?»

«Görmek istedikleri anda görürler,» dedi Jano, sertçe. «Siz meselâ, pek hevesli değilsiniz görmeye. Bir kolunuz var diye, oturduğunuz yerde oturup başkalarının iki kolla toparladıklarını seyredebilirsiniz sanıyorsunuz. Bütün olup bitenleri pekâlâ biliyorsunuz ama, şu başınızın üstündeki çatı kalsın yerli yerinde, yeter size. Hattâ, hiç değilse size bir kolunuzu bağışladılar diye onlara minnet bile duyabilirsiniz hani. Birkaç yıla kalmadan yeni bir Hitler'i ortaya çıkaracak olanlar, çıkarsa eğer, sizin gibilerdir. Sevmeyecekler onu ama, karşı da durmazlar. Yeter, başımızın üstünde çatımız var derler. Herşey o çatı onlara: güven, rahatlık, meslek. Dışarda olup bitenler evlerinin içini ilgilendirmiyor çünkü. Kıyamet kopsun isterse dışarda! Biri de gelip evlerini başlarına yıkacak olsa, hayatları bağışlandı diye şükrederler. Doğru mu dediğim?»

Triebe'nin piposu sönmüştü. «O kadar basit değil,» dedi, mahçup bir yüzle. «Belki dediklerin doğru ama, milleti kendilerini düşünmekten nasıl alakoyacaksın?»

«Peki, diyelim ki sizin dediğiniz doğru. İnsanlar önce kendilerini düşünürler. O halde niçin kolunuzu kopartmalarına göz yumdunuz? Niçin pusuda durup, sizi mezbahaya gönderen adamdan intikamınızı almadınız?»

«Mugalata yapıyorsun,» diye söylendi Triebe.

«Yapmıyorum, hayır. Ama siz hepiniz, kendi sorumluluğunuzu başınızdan atmak için kelimelerin ardına sığınıyorsunuz, ben onu görüyorum.»

«Ben tek başıma olsam, neyse,» dedi Triebe, canı sıkkın. «Ama karım var, çocuklarım var.»

«E n'apalım, herkesin var.»

«Benim yoktu,» dedi Triebe, üzgün. «Kolumu kaybedene kadar yoktu. Ailelerini geride bırakıp savaşa katı-

lanların da yoktu. Siz Çekler de iyi bilirsiniz, savaşta aileler dağılır, ölür. Bir kızın var mı senin?» diye dönüp Jano'ya sordu. «Burda bir sevgili bulmadın mı kendine?»

Jano uzun uzun, dikkatle baktı ona. «Buldum,» dedi, yavaşça. «Ama sizin düşündüğünüz gibi değil. Benimkisi hep sürecek.»

Triebe anlamadı. Yüzünü asıp, «Kadınlarımızda hiç gurur kalmadı,» dedi. «Savaş maneviyatlarını bozdu. Fransız, Çek, Alman demiyorlar, hepsi bir onlara. Günden güne yaşıyorlar.»

«Ve herşeyin üstünde olan ırk kanununa riayet etmiyorlar!» diye alay etti Jano. «Aklınızda o vardı şimdi, değil mi?»

Triebe kızardı; sıkılarak piposunun ağızlığını ısırdı.

«Görüyorsunuz işte,» dedi Jano, ayağa kalkarak, «hepiniz nasıl farkına varmadan Nazi inancını benimsemişsiniz. Onunla yaşıyorsunuz, onunla düşünüp hareket ediyorsunuz. Zehiri içinizden söküp atmak için yepyeni bir kuşağın gelmesi gerek. O da, söküp atmak istiyorsanız, tabiî.»

Zeitz'daki haddinden fazla kalabalık okulda durum o hale geldi ki, yüzbaşı Kieser çalışmayan, disipline baş kaldıran ve emir dinlemeyen kişilere karşı takınılacak tutumu yeniden görüşmek üzere bölük kumandanlarını bir toplantıya çağırmayı gerekli gördü.

Toplantıda teğmen von Koch sorunun kişilerle bitmediğine, disipline baş kaldırmanın âdeta bir gösteri niteliğine büründüğüne işaret etti. Bu sözler yüzbaşıyı gocundurdu, Beşinci Bölükte bu kabil olaylara pek ender rastlandığını belirtti, ısrarla. Tabur karargâhında Oberst'in her üç bölüğü birden tek çatı altında toplamakla yanlış bir karar almış olduğu yolundaki daha önceki görüşünü de arkadaşlarının dikkatine sundu. Toplantıya biraz da iç-

kili gelen teğmen Steinitz soruna kesin bir çözüm yolu bulunmasını istedi. Onun görüşünce bu yol, hiç değilse her bölükte bir kere, silâhların kullanılmasıydı. Böyle «hiç bir yere varmayan boktan toplantılar» yapmaktansa öyle hareket etmek daha bir işe yarardı.

Toplantıyı yöneten yüzbaşı Kieser kızardı ve, tehdit yollu Steinitz'in fazla içki içtiğini üstlerine rapor etmekten söz açtı. Steinitz hiç umursamadı. Mainz'da Oberst'in gerçeği pekâlâ bildiğini, çünkü kendisinin, yani Steinitz'in, Oberst'in yanında kaç kere Ren şampanyası içmiş olduğunu söyledi.

Yüzbaşı Kieser oradan çıkıp kapıyı ardından çarptı. Ertesi hafta Mainz'dan, Steinitz'in bölüğünün Hamburg'a, von Koch'un bölüğünün de Merseburg'a aktarılması için emir geldi. Beşinci Bölük şimdilik Zeitz'da kalıyordu.

Emir büyük bir gürültü patırtı içinde yerine getirildi. Çocuklar, birbirlerinden geçici olarak ayrıldıkları inancıyla vedalaştılar. «Ayırıyorlar bizi,» dediler, «pekâlâ, ayırsınlar. Ellerinden geleni ardlarına komasınlar. Yakında dünyayı kafalarına göçertecez nasıl olsa...»

Bölükler hareket etmeden bir gece önce birileri her üç koridordaki tuğla bölmeleri yıktı, okulun önündeki alanda duran yedi kadem boyunda bomba modelini tabanından çekip devirdi.

«Höchste Zeit, das sie wegkommen,» dedi yüzbaşı Kieser ekşi bir yüzle, kendisine vedaya gelen öbür bölük kumandanlarına. «Bölükleriniz tam zamanında çekip gidiyor. Durum böyle sürseydi burda hayatımız bile tehlikeye girecekti. Sizinkiler hepsi cani, hepsi isyancı. Size iyi yolculuklar dilerim.»

Birbirlerinden kötü ayrıldılar. von Koch ve Steinitz böyle birden aktarılmalarında Kieser'in parmağı olduğundan şüphelenmişlerdi. Üstelik, Tabur karargâhını da kendinden yana kazanmış olmasından korkuyorlardı.

Böyle kış gelmeden yola çıkmaktan ikisi de hiç hazetmemişti; Kieser hakkında ne düşündüklerini yüzüne karşı açıkça söylediler. Yüzbaşı sadece gülümsedi. Keyfi yerindeydi o gün. Öbür kumandanların duyduğu kıskançlıktan özellikle Tabur karargâhında sözü geçtiğini sanmalarından kendine gurur payı çıkarıyordu.

«Oberst'le senin kadar şarap içmiş olsaydım, Steinitz,» dedi. öbürünün damarına basarcasına, «Oberst sana yaptığını bana hiç yapmazdı. Hem zaten Hamburg güzel şehirdir, ve de hareketlidir, Steinitz, hareketli. Bölüklerinizde disiplini sıkılamayı unutayım demeyin sakın. Eminim,» dedi, sinsi sinsi, «bunda güçlük de çekmeyeceksiniz. Örnek bölükleriniz benimkinin kötü etkisinden uzaklaştığına göre...»

İki bölüğün yola çıktığı gece yüzbaşı görevli askerleri toplantıya çağırdı.

Küçük hançeriyle oynayarak, «Eh, sonunda kendi başımıza kaldık,» dedi onlara. «Durum neyi gerektiriyorsa ona göre davranacağız bundan böyle. Karar verecek olan biziz. Çeklerle nasıl uğraşacağımıza dair Tabur karargâhından talimat aldık. İcabında sert tedbirlere başvurmakta serbestiz. Bölük şimdi kendi başına kaldığına göre, daha iyi çalışılmadığı takdirde silâh kullanmayı düşüneceğiz. Tabiî sadece çok ciddi vakalarda, ki böyle bir şeyi Tabur karargâhı nezdinde haklı gösterebilelim.»

O susunca, pencereden, yola çıkan bölüklerin marş sesleri duyuldu.

«Marş söyliyecek havada olmaları fena değil,» diye yüksek koltuğunda yer değiştirerek, yarı dalgın konuştu yüzbaşı. «Herhalde mâneviyatlarının kırılmadığını bize göstermek istiyorlar. Bizim de endişeye kapılmamız, kuşkulanmamız için bir neden yok. N'apalım Müttefikler Ren'e dayanmış, köprübaşı kurmaya çalışıyorlarsa? Gelsinler bakalım! Savaş daha bitmedi, kaybettiklerimizi geri alabili-

riz. Vaktimizi kollıyalım ve hiç bir zaman Wehrmacht askerleri olduğumuzu aklımızdan çıkarmıyalım. Bütün dünyada, Wehrmacht askeri demek birşey demektir. Bugüne kadar öyleydi, şimdi de öyle. «Gözlerini masanın üstünde gezdirdi ve hayatından memnun bir bakışla gülümsedi. «Evet, yanlışlarımız oldu,» dedi, Nitribit'e bir göz atıp, «görevlerimizi yerine getirmekte her zaman tutarlı olmadık. Eğer askerce tutumumuzda biraz gevşeklik gösterdiysek, üzerimize aldığımız işte demir disipline daha henüz bir gerek duyulmadığından olmuş olabilir bu. Yine de ama, çok kere ipin ucunu kaçırmadık değil. Belki de o yüzden şimdi, ortaya çıkmasına hiç göz yumulmamış olması gereken bir takım güçlüklerle karşılaşıyoruz. Ama pekâlâ işleri yoluna koyabiliriz. Durum bir yıl öncesine kıyasla çok güçtür, bunu görmemezlikten gelemeyiz. Onun için, sertlik gereken yerde sert olabileceğimizi gösterelim.»

Jano okulun karanlık avlusunda çitin başında durdu, dalgın gözlerle sokağa baktı. Okuldan ayrılan iki bölük postanenin köşesini dönüyorlardı; alayın en sonunda oynaya oynaya giden kırmızı ışıklar gitgide karanlığa karışıyordu. Güz gecesi serindi. Gökyüzü temiz ve yüksek.

Düşüncelerine dalan Jano yanında birisinin çite yaslanmış olduğunu göremedi. Tutuklandığı günden beri her akşam olduğu gibi yine Kathe'yi düşünüyordu. Yine, her zamanki gibi, yüreği kabarmıştı.

Yanındaki konuşunca birden irkildi, ve suçlu suçlu gülümsedi. Eddy'di orda duran. Jano'ya bir cıgara sundu. «Seninle konuşmam lâzım,» dedi ona, usulca. «Ciddi bir konu. Çocuklar sana söylemem için beni yolladılar.»

«Hangi çocuklar?» diye sordu Jano, dikkatle.

«Benim odada kalan yirmi bir kişi. 'Git Jano'yla bir görüş bakalım, öğren ne düşündüğünü, razı olacak mı olmayacak mı?' dediler.»

«Yirmi iki kişi birden bir şeye karar verdinizse benim fikrimi niçin soruyorsunuz, anlamadım?»

Eddy ellerini ceplerine daldırdı, düşünceli başını önüne eğdi. «Çocukların sana güveni var, anlıyor musun?» dedi. «Sen ne desen yaparlar. Onun için bu işte senin öğüdünü almak istiyorlar.»

«Ne işinde?»

Eddy yutkundu. «Valla, biz artık burdan kirişi kırmanın zamanı geldi diyoruz. Memlekete gitmek istiyoruz. Orda bize ihtiyaç var. Burda kıçımızın üstünde oturup durduğumuz yetti. Hep birden yok olacaz. Yirmi ikimiz birden.»

Jano bir ıslık öttürdü. «Deme!» dedi.

«Öyle,» dedi Eddy, ellerini ceplerinden çıkarıp. «Yazıhaneden izin kâğıtları kaybolduydu hani, hatırlıyor musun? Ben çaldım onları. Hepsinde damga var. Bütün yapacağımız, isimlerimizi yazıp gitmek. Yol parası bedava, belgeler tamam, ta memlekete kadar...»

Jano cevap vermedi. Çite yaslanıp durdu, sessiz sessiz sokağa baktı.

«Biz herşeyi düşündük,» dedi Eddy, sözünün peşini bırakmadan. «Memlekette ortaya çıkamayız tabiî, onun için hep amcalarımıza, yeğenlerimize, dostlarımıza yazdık, şimdi herkesin gideceği bir yer var. Köylerde tabiî, şehirler tehlikeli. Çocuklar bize katılır mısın diye sana sormaya yolladılar beni. Bir de, düşündük, acaba biz gidersek geride kalanlara bir zararı dokunur mu diye. Eğer bunun acısı bütün bölükten çıkarsa, gitmiyoruz. Onun için çocuklar senin ne düşündüğünü öğrenmek istiyorlar.»

Uzun bir zaman Jano konuşmadı. Sessizce sokağı seyretti, boğazında düğümlenen hıçkırığı bastırdı.

«Ben de,» dedi, sonunda, «korkuyordum, çocuklara şunu yapın, bunu yapmayın demek gerekecek diye... Onları hep gözlemek, dürtmek, yüreklendirmek gerekecek sanıyordum. Meğer bu arada siz işi kendi elinize almışsınız

bile! Tabiî gitmelisiniz, Eddy. Hiç değilse, başkalarına yolu göstermeniz için gitmeniz gerek. Bir bakıma, bölüğe ağır bir darbe olacak bu ama, biraz da darbe yemenin zamanı geldi artık. Bizi hiç merak etmeyin, biz başımızın çaresine bakarız. Hay Allah,» diye kıs kıs gülmeye başladı, «düşün bir, nasıl şaşıracak millet! Yüzbaşının ne hale geleceğini düşünebiliyor musun? Sonra Nitribit? Hill? Bent?»

Eddy ağırlığını bir bacağından öbürüne geçirdi. Kararsızdı. «Sen gelmiyor musun, peki?» dedi. «Sen de gelmek istemez misin bizimle?»

«Hayır,» dedi Jano. «Kesinlikle hayır. Ben şimdilik yerimden kıpırdamıyorum, Eddy.»

⁂

«Verem!

Hiç başıma gelmediydi. Bütün bildiğim, korkunç birşey olduğu. Ciğerlerini yiyip için için bitiriyor adamı. Doğru dürüst bir tedavisi de yok. O odada, ampulün kavsetli kızıl ışığı altında, üç doktorun ağzından bu kelimeyi duyduğum andan itibaren bütün dünya değişti benim için. Düşüncelerim de o korkulu illetin etkisi altına girdi sanki. Darbenin altından kalkabileceğimi hiç sanmıyordum. O tek kelime bütün gücümü, savunmamı çökertti, içime kapandım, büzüldüm kaldım. Son darbeyi bekledim. Yılan görmüş tavuk gibi çakıldım kaldım olduğum yerde. Ne yapıp edip bu kötü büyüyü bozacak irade gücünü bulamıyordum içimde.

Ölüm sahiden geldi, kemikli parmaklarıyla bana dokunuyor sandım. Bütün bir on beş gün ateşim otuz dokuzun altına düşmedi. Korkunç terliyordum; yattığım yerde sırtım ıpıslaktı. Çarşaf şilteye yapıştı, şilte de ıpıslak oldu. Başucumdaki masanın üstünde duran tükürük hokka-

sında kan vardı. Hiç kıpırdamadan yatıyordum. Bütün dikkatim hastalıklı vücuduma çevrikti, kendimi dinliyordum. Ama hiç sancım yoktu. O sinsi, berbat hastalık yerine en keskin acılara katlanmayı göze alırdım, eğer bir yolu olsaydı. Hiç olmazsa cesareti bilenir insanın. Ama benimkisi sancı veren bir hastalık değil ki! Buz gibi ateşiyle adamın içini yiyip bitiriyor, o kadar.

Hanım doktor üç gün üç gece yanıma uğramadı. Öyle istiyordum ki gelmesini! Ateşe karşı bir ilâç versin istiyordum. Aptallık işte, bir enjeksiyon, bir hap ya da bir sıcak lâpa iyi gelir herhalde diyordum. Çatlamış kupkuru dudaklarımla yardım istiyorum, kimse ses vermiyor; sadece, gecenin ortasında, Margaret hemşire hayalet gibi ayaklarının ucuna basarak yanıma geliyor. Yatağımın kenarına oturuyor, sıcacık elimi tutuyor, ben acı acı yakınıp yanağımı onun kolalı, tertemiz kokulu önlüğüne yapıştırınca, ıslak saçlarımı okşuyor.

Gözyaşları kabardı içimde, ve umutsuzluğumu ve korkumu azgın bir sel gibi yıkadı götürdü. Bir yanı fena acımış bir bebek gibi ağladım orda.

'Ağla, ağla' dedi Margaret hemşire. Sanki onun genç ve taze vücudunun sağlığı kendi damarlarıma akıverecekmiş gibi eline yapıştım.

Geceler hiç bir yere gitmeyen, üzerine gün ışımıyan yollar gibi sonsuz. Yandaki koğuşta adamın biri belli aralıklarda, ciğerlerinin içi dışına çıkarmışcasına acı içinde öksürüyor. Marius, pencerenin yanındaki yatağında sakin ve düzenli soluyor. Pierre ama, uyumadığı halde uyur taklidi yapıyor. Karanlıkta kulağının bende olduğunu seziyorum. Arada sırada kalkıp yanıma geliyor, birşey isteyip istemediğimi soruyor.

Sen ne yapabilirsin benim için, aziz dostum? Ben ki artık her bir yardımdan umudu kesmişim. Hattâ böyle ansızın saldırıya uğrayıp yenik düşen bu hayata son verme-

yi bile düşünmüyor değilim. Bu yaralar nasıl kapanır? Benim bu vücuduma ne iyi gelir?

Kısacık zavallı hayatım gözlerimin önünden geçiyor. Yanaklarımdan aşağı yaşlar akıyor; göğsüm, şakaklarım ter içinde. Bir daha uyanmıyacağım korkusuyla uykumu yenmeye çabalıyorum. Düşüncelerim ordan oraya gidiyor durmadan. Karmakarışık, çılgınca.

Seni de düşünüyorum, sevgilim, ve senin varolmayışına, seni kendim için kendim yarattığıma öyle memnunum ki! Yine de, senin varlığını, bana vereceğin sevgiyi özlüyorum.

Vücudum günden güne eriyor. Çorbadan başka birşey yemiyorum. Gitgide güçten kesiliyorum. Yakında yatakta doğru dürüst oturmaya gücüm kalmıyacak, en ufak bir gayretten dizlerim, ellerim titriyor. Ama yavaş yavaş, bütün bu uykusuz gecelerden sonra artık, sükûnetle ve alçak gönüllülükle ölümü kabullenmeye başlıyorum. Bazen burdan gidip unutulacağıma, dostlarımca bile unutulacağıma, Lada Pluhar, Ludva, Ruda ve Mirek gibi hiç dönmemecesine çekip gideceğime sevindiğim bile oluyor.

Uzun geceler boyunca, son zamanlarda annemi babamı ne kadar az düşündüğümü üzülerek farkettim. Hastalığımdan söz etmedim onlara, belki de hiç söylemiyeceğim, çünkü bitirir bu onları.

Gelecek benim için, şu çatının altında her gün ölenlerin hayatından daha fazla bir şey ifade etmemeye başlayalı beri ne kadar akıllandım, uzak ve yakın geçmişi ne kadar daha iyi anlıyorum şimdi, yaşadığım dakikalar ne kadar değer kazandı!

Bu sonu gelmez geceler, neler düşündüm ben?
Tanrıyı düşündüm, bir kere.
Herşeye kâdir ve adil olup olmadığını.
Yanılmaz olup olmadığını.

Niçin biz insanlara hep güçlük çıkardığını, ve niçin bize yardım elini uzatmadan, düşüp yuvarlanmamıza göz yumduğunu.

Bu düşünceler çaresizlikten çırpınan aklıma dindarlık tohumları ekmeye değil, başkaldırma ve küfür tohumları ekmeye geldiler.

'Niçin,' diye sordum her yerde var olana, ve onun için de başımın üstündeki sonsuz geceyi doldurmuş olması gerekene, 'niçin sen böylesin? Senin kendini feda etmende epeyce bir miktar gösteriş ve kendini beğenme yok mu yani? Kendini feda etmende biraz da başkalarının gözünde büyüme dileği yok muydu acaba? İnsanlığı, İblisin bile icat edemiyeceği acılara garkedip denemek için mi kurtardın yoksa? Öyle mi? Yoksa ilk insanların işledikleri günah senin gözünde öylesine büyük müydü ki, milyonlarca torunların torunları, Paskalya kuzuları kadar masum çocuklar, hâlâ onun kefaretini ödemekteler? Sen bu nefretinle, vaftiz edilmiş, ve ilk günahtan arınmış kadınları, çocukları, ve bütün milletleri çarmıha germek için göğüslerinde gamalı haç taşıyanlara benziyorsun. Ve sarsılmaz nefretinle sen, Lidice'yi yerle bir edenlere benziyorsun. Sen de çünkü tıpkı onlar gibi davranmıyor musun? Yoksa çılgınlığın, adaletsizliğin dünyaya egemen olmasına karışmak mı istemiyorsun? Yüce mekânından sükûnetle, umursamazlıkla bakıp burda zayıfların yok edilmesini, insanoğlunun üstüste milyon kere çarmıha gerilmesini seyretmen başka neden? 'Oğullarım, kızlarım' diye sözünü ettiğin bütün bu insanların babası olduğunu söylemeye senin ne hakkın var? Hangi baba evlâtlarına senin 'evlâtlarına' yaptığını yapmıştır? Sen ki onlara olan sevgini ispat için oğlunu göndermiştin onlara. Nerde hani senin o sevgin? Nerde senin adaletin?'

'Niçin,' diye sordum Ona, 'sana sığınanlara yardımcı olmuyorsun? Niçin yalvarıp yakarmalarını işitmiyorsun?

Niçin onlara kendin öğrettiğin dualarına kulaklarını tıkıyorsun? Madem yardım edemiyorsun, niçin herşeye kâdir ilân ettin kendini? Eğer yardım edebilirsen, niçin etmezsin? Niçin kenarda durup, suçluları cezalandırmadan, bu katliamı seyredersin? Sen ki sözünü dinlemediler diye ilk insanları cezalandırmıştın pekâlâ?

Sen insanlara, 'Öldürmiyeceksiniz!' demedin mi?

'Çalmayacaksınız!' demedin mi?

'Tamah etmeyeceksiniz!' demedin mi?

Ama onlar serbestçe öldürüyorlar, çalıyorlar, ırza da geçiyorlar, ve sen, emirlerini taşıyan levhaların parçalanmasına, bizlerin bile, kendilerine senin oğulların demeyenlerin bile kutsal bildiği herşeyin ayaklar altına alınmasına seyirci kalıyorsun.

Niçin, soyut ve gerçek dışı olan sen, et ve kemikten yapılma bizlere, canilerin kanlı elleriyle sayısız kurbanın yollandığı öbür dünyada gerçek dışı ödüller vaad ediyorsun?'

'Sanma ki,' dedim Ona, 'seni, ben kendim de hakarete uğradığım ve acı çektiğim ve çaresiz kaldığım için suçluyorum. Ben seni suçlamak, seni yargılamak hakkını görmüyorum kendimde ama, durdum araştırdım, ve bitmek tükenmek bilmeyen ve bana uyku ve hayat vermeyen gecelerde gözüm açıldı. Seninle başbaşa kaldım ve senden korkmadım, yalvarmadım da sana, çünkü senden kurtulmak ve seni tanımak için gerekli gücü kendi yüreğimde aradım. Düşüncelerimde vardığım yeri anlatmaya kelimeler yetmez, çünkü anladım ki sen yoksun. Eğer biz insanlar insansak, sen var olamazsın. Sen sadece, insanların hayatlarının en güç anlarında boş yere başvurdukları bir kavram, bir düş, bir serapsın.

Şimdi artık sana inanmaktan vazgeçtiğime göre kime başvuracağım ben?'

Başka neler düşündüm?

Ta en eski çocukluğumu.

Oldukça hâdisesiz, ve hızlı geçen bir zamandı, aklın ve bedenin yetişkinliğe hazırlandığı o geçici devreyi bir an önce yaşayıp atlatmak için sabırsızlanırmışım gibi geldi geçti.

En eski anım ne?

Dört yaşındaydım. Dedemin bakımsız çiftliğinde benden büyük akraba çocuklarıyla ambar avlusunda oyun oynardım. Çepeçevre alçak tavanlı yapılarla çevrilmiş, sonunda geniş ambarla o uzun avlu bizim dünyamızdı. Onun içinde her gün yeni dünyalar keşfederdik. Avlunun içi kullanılmayan makina, döven, pulluk, araba parçalarıyla, vaktiyle ne işe yaradığı bilinmez koskocaman demirden çarklarla doluydu. Dört bir yanda tavuklar, kazlar, ördekler dolaşırdı.

Avluda en sevdiğim yaratık kocaman, şık bir horozdu. Muazzam gövdesi ve sert baldırları kalaydan dökülmüş gibiydi.

Dedemin ambar avlusunda piyasaya çıkan bu kahramanı kovalamaya bayılırdım; en çok da, bu görünüşte hiç bir şeyden yılmaz yaratığın kaçıp uçmasını seyretmeyi severdim. Belki bütün zayıf çocuklarda, kendilerinden daha zayıf, daha biçare yaratıkların da var olduğunu kendi kendilerine ispat etme hırsı vardır.

İlk çocukluğumun parıl parıl ışıyan ilk anısı baştan aşağı güneş ışığına boğulmuştu. Avlu saman kokuyordu, ve öğlen gölgeleri günlük duvarlarda kısalmıştı. Tavuklar avlunun sığ çukurlarına uzanmışlardı, ben duvarla bahçenin tahta çiti arasında kalan dar yerde küçük ayaklarını iki yana açmış duran şık horozla yüzyüzeydim. Çok da mutluydum. Solumda, büyük başlı çivilerle tutturulmuş demir şeritli kocaman bir silindir duvara dayalı duruyordu. Çitle duvar arasında kalan daracık yerde kollarımı heyecanla iki yana açtım dikildim horozun tepesine. Horoz

korkunç bir telâş içinde benden kaçmaya savaştı; bir o yana bir bu yana gitti geldi. Hışıt hışıt diye sesler çıkarıp tepindim, ellerimi çırptım ve üzerine yürüdüm mahpusumun. Sonunda horoz duvara dayandı kaldı, ben ondan bir adım beride, o zarif, kıvrak tüylerden birini koparmak için küçücük elimi uzattım.

Horoz güçlü kuvvetli ayaklarıyla yeri tepti, kanatlarını açıp doğruldu, ve kocaman gövdesi, şaha kalkan bir at gibi havalandı. Güneş kararır gibi oldu, bir saniye sonra kafama korkunç bir ağırlık bindi; başım öne çekildi. Kopacaktı nerdeyse. Hırçın savaşçının altında olduğum yerde sallandım. Korkudan aklım gitmişti, bağırmaya bile gücüm yoktu. Derken bacaklarım büküldü, ordaki büyük, çatlak silindirin üstüne düştüm; başım demir çembere çarptı, büyük çivilerden biri sağ gözümün üstünde deriyi paraladı. Kaşımın hemen üstündeki yara izini şimdi bile elleyebiliyorum.

Gözüme dolan kan dilimi çözdü. Silindirin dibine uzandım, haykırıp imdat çağırdım. Sonunda annem koştu geldi, beni öyle görünce bir gözüm kör oldu korkusuyla az kalsın bayılıyordu.

Sonra doktorun başımı sarışını hatırlıyorum. Daha sonra, mutfak kapısında oturuyordum. Tavuklarının arasında mağrur mağrur çalım satan horozu tek gözümle seyrederken yüreğimde ne nefret vardı, ne kızgınlık. Bütün dikkatimle, annemin bana verdiği yumuşak, rengârenk plasterinlere dalmıştım. Küçük acemi parmaklarım onlarla bir horoz modeli yapmaya uğraşıyordu. Ondan sonra hep uzak durdum o horozdan. Sonunda komşunun köpeği paraladığında gittim başında ağladım, hayatta en iyi dostumu kaybetmişim gibi. Ölüyken bile öyle güzeldi ki!

Merak ediyorum, bu uzak, çoktan unutulmuş anım acaba niçin tam şu sıra aklıma geldi?..

Belki de bir hayatın sonunu başlangıcına bağlıyan o garip hüzündendir.

Başka ne hatırlıyorum?

Büyüyüşüm.

Apansız ve beklenmedik bir biçimde geldi. Kimseyle paylaşılamaz, ya da tartışılamaz, mutlu ama aynı zamanda iç sıkıcı bir duyguydu. Gözlerim birdenbire, yeni yeni dünyalar keşfetme, ve uzun zamandır âşina olduğum görüntülerin giysilerini üzerlerinden sıyırıp atma yeteneğini kazandı. Kâh utanca boğuluyordum, kâh anlaşılmaz bir merakla, ve cüretle yanıp tutuşuyordum. Düşüncelerimden korkuyordum ama, yine de koyveriyordum kendimi onlara; örümcek ağına yakalanan sinek gibi, düşüncelerimin kapanına tutulmuştum ben de. Hem ölmek istiyordum, hem de, hayallerimde gerçeği, hiç bilinmeyen ya da kimse tarafından algılanmamış biçimler ve renklerde gördüğümden, yaşamak istiyordum.

O zamanlardan bir anım da dedemin çiftliğinde yaşıyan budala Jacob'la ilgilidir. Bu Jacob'un koskocaman bir kafası ve ağzı vardı. Konuşamazdı. Bir de ahıra bakan genç Louise vardı çiftlikte; kanlı canlı, balık etinde, dinç, temmuz ikindisi gibi birşey.

Bir akşam, gün sönmeye yüz tutmuştu, bana hep o mağrur horozu hatırlatan eski silindirin üstünde Jacob'la oturuyordum: Jacob kocaman nasırlı ellerini dizlerinin üstünde kenetlemiş, karşıdaki alçak tavanlı yapıda Louise'in kaldığı odanın penceresine bakıyordu. Gözlerini dikmiş oraya, hiç ayırmıyordu.

Garip bir merak beni Jacob'a çekiyordu. Onun o su kabağı gibi kocaman kafasını, şişkin ıslak dudaklarını, huzursuz ellerini uzun uzun seyretmek, derdini anlatmak için ağzında geveledeği karmakarışık gürültüyü dinlemek nedense başka türlü bir zevk verirdi bana.

Jacob ansızın ayağa kalktı, kemikli parmaklarıyla sımsıkı bileğimden kavradı. Avluyu geçirip Louise'in gitgide karanlığa gömülen açık penceresine götürdü beni. Pencerenin önünde durduk, eşiğin üstünden içeriye bakmak için başlarımızı uzattık. Jacob heyecandan tir tir titriyordu; ben hiç bir şey anlamıyordum, ve bileğimin onun eli içinde mengeneye kıstırılmış gibi kavranmasından hoşlanmamıştım.

Bazı resimler ergenlik çağında bir oğlanın kafasında, tuval üstünde yağlıboyayla çizilmekten daha iyi kalır. Ergenliğimin bu ilk yakıcı görüntüsü, bozuk bir ayna önünde beline kadar çıplak, elleri ensesinde kenetli bir kadın gövdesidir. Karanlık gölgelerle çizili bir koltuk altı ve büyük, dolgun bir memeyle, yine büyük ve sivri bir meme ucu kafamdaki görüntüyü tamamlıyor.

Zamanla bu resmi hiç sevmez oldum, çünkü çocukluğumun gecelerinde peşimi hiç bırakmadı. Vaktinden önce karşılaştığımı biliyordum onunla, ve ister istemez, tanıdığım bütün kızları o çerçeveye sokuyordum. Oysa bu bildiğimi hiç bilmemiş olmayı isterdim; onu bilmekle elimden başka birşeyi kaçırmış olduğumu seziyordum çünkü, belli belirsiz. Sonradan Louise'in Jacob'dan bir çocuk doğurmuş olması —zavallı bir küçük budalaydı o da— ve çok geçmeden o genç kızca çekiciliğini yitirmesi bile o resmin kafamdan silinmesine, ya da o tekinsiz büyüsünden, üzerimdeki derin etkisinden kurtulmama yetmedi, çünkü bir anda o resmin karşısında dünyanın erkek ve kadın diye ikiye ayrıldığını anlamıştım; ve ruhuma, davetsiz gelen bir konuk gibi, bir sevecenlik ve beğenme duygusu girmişti.

Her sabah içine tükürmem için bir kâse getiriyorlar bana. O pisliğin içinde basil arıyorlar. Rontgenin daha ilk baştan açık açık gösterdiğini birkaç yoldan daha ispat için nasıl da uğraşıyorlar!

Hayatla çoktan barıştım bile ben. Hiç basil bulamamış olmaları, ateşin on beş gün sonra düşmüş olması bile beni pek avutmuyor. Artık gelecek üzerine düşüncelerim, hesaplarım yok. Geleceğin beni pek az ilgilendireceği ortada artık; ve ben razıyım buna.

Marius, uzun boylu, sessiz Fransız, bizi bıraktı gitti. Saatlerce sırtüstü yatar, gözlerini tavana diker kalırdı. Hafif hafif ufak Fransız nâmeleri çalardı ıslıkla, ve bir parmağıyla duvara vurup tempo tutardı.

«Vicdanı rahat bırakmıyor,» derdi Pierre. O da tedirgin mizacından bir dakika kıpırdamadan yerinde duramıyordu. «Almanlara sattı kendini. Memlekete vardığında ne diyeceksin, ha? Nasıl bakacaksın orda insanların yüzüne?»

«Hepinizin canı cehenneme diyecem,» derdi Marius, ıslığı keserek. «Yalnız savaş öncesi söz edenlerin şimdi söz etmeye hakkı var. Niçin savaşı kazandırmadılar bize? O zaman bunca yılı karımdan, çocuklarımdan ayrı, esir kamplarında geçirmezdim. Nerdeyse hayatımın beş yılı yitti, kim geri verecek onları bana?»

Pierre'le koğuşta bir başımıza kaldık. Pierre yirmi iki yaşında, zeki, alaycı, ve biraz da, bütün Fransızlar gibi, aceleci, delibozuk. Burda ikimiz dupduru bir hayat yaşıyoruz. Artık kan kusmuyorum, onun için istediğimiz gibi konuşuyoruz da. Siyaset konuşuyoruz, ve ben onun Fransız burjuva ahlâkını yerin dibine batırmaktan, Fransız safa pezevenkliğini ve o haince Münih siyasetini yermekten hoşlanıyorum. Pierre yatağında ordan oraya sıçrıyor, kızıyor, köpürüyor, ama sonunda dediklerimi kabul etmek zorunda kalıyor. Fransız burjuvasının savaştan hazetmediğini, orta Avrupa'nın önemsiz, ufak bir ülkesinin yardımına koşmaktan kaçındığını, çünkü bunun belki de onun her gün pembe şarabını içip, kara tütünden cıgaralarını tüttürmesine, pek de fena olmayan gelirine, sapıkça

becerikli ve kanı-sıcak metresine mal olacağını söylüyorum, hepsini kabul ediyor. Jano'nun iddialarını öne sürdüm, direttim; Pierre de bana Jano'nun iddialarıyla cevap verdi ve ben eskiden gözlerimin gerçeği görmemiş olmasından, eskisinden daha da çok utandım.

Üç hafta geçtikten sonra ilk kez yataktan kalktım ve yarı yolda masaya tutunup dinlenerek, pencereden çini sobaya kadar yürüdüm. Ellerim titriyor, dizlerim bükülüveriyordu. Bütün vücudumu ter bastı.

«Mon Dieu,» dedi Pierre, halime acıyarak, «buraya geldiğinde zaten pek bir şey değildin, şimdi yok denecek hale geldin.»

«Acaba bir on beş gün daha dayanabilir miyim dersin?» diye zorla soluyarak sordum.

Şimdi yeniden üç kişi olduk.

Yaşlı birini getirdiler koğuşa. Seksen iki yaşında. Winter adı. Yılancık olmuş. İlk gece gözümüzü kırpmadık. İhtiyarın yüzü kâğıt sargılar altında kapkara melhemle sıvalı. Tam ağzının üstünde bir delikten soluyor, ateşli ateşli sayıklıyor, kâh gülüyor, kâh azarlıyor; eliyle yüzüne dokunmaya çabaladıkça karanlıkta kâğıtların hışırtısını duyuyoruz. Eliyle ördeği araştırdı, sonra düşürdü elinden, ve çıplak ayaklarıyla şapşal yürüdü, gitti hiç tınmadan yere işedi.

Ertesi gün Pierre de vedalaştı benimle. El sıkıştık, her pazar gelip beni göreceğini söyledi, vaktaki...

«Yani?» dedim, gözlerinin içine bakarak.

«Sen iyileşene kadar, ulan eşek!» dedi. «Eğer istersen iyileşeceksin de.»

İhtiyar bütün ikindi vakti sessiz sedasız uzandı, hiç konuşmadı. Yalnız, gürültülü, zahmetli soluk alışı duyuluyordu. Onu görmeye gelen karısını bile farketmedi. Yüzü bumburuşuk, elleri çocuk eli gibi ufak, kendi de bücür bir ihtiyar kadındı. Kocasının yanına oturdu konuştu onunla:

«Bizim Oskar'dan dün mektup aldım. Haftaya izinli gelecem diyor belki. Seni beni soruyor. Kımıldamadan yat ki şimdi, çabuk iyileşesin, Willi. Ben doktora sordum, önemli birşey değil diyor.»

Yaşlı adam cevap vermedi. Karısı mendilini burnuna tutup sessiz sessiz ağladı. Gitmek zamanı gelince kapının yanında uzun bir süre durdu öyle, Willi onu geri çağırsın diye beklermiş gibi.

O akşam ihtiyar birdenbire soluk almaz oldu. Odayı dolduran apansız sessizlik kasvetli düşüncelerimi bozdu. Kalktım yatağımdan. Sanki bir saat durmuş gibiydi.

Zor belâ ihtiyarın yatağına vardım, nabzını duymaya çalıştım. Yatağın kenarından sarkan eli ağırdı, ve cansızdı.

Hemşireler pörsümüş yaşlı cesedi soydular, çinko bir sedyenin üstüne yatırdılar. Margaret hemşire şiltesini pencerenin önündeki çite havalanmaya serdi ve herşey bitti. Oskar babasının cenazesine yetişemeyecek, ve ben şimdi dünyada yapayalnız kaldım.»

⁂

Cumartesi gecesi vakit gece yarısından az önceydi. Gece karanlık ve fırtınalıydı; güçlü bir rüzgâr ağır bulutları gökte önüne katmış götürüyor, arada sırada ta uzaklarda şimşekler çakıyordu. Fakat gökten yeryüzüne abanan rüzgâr uğultulu karanlık, gökgürültülerini bastırıyordu.

Okul sakindi. Koridorlarda kara kâğıt kaplı ampullerden yeni ovulmuş döşeme taşlarına bulanık gülrengi ışık çemberleri düşmüştü.

Jano ile Karel ayaklarında çorapları, duvarın dibinden hızla yürüdüler. Sekiz numaralı odanın kapısı önünde durdular, odaya daldılar. Kapı hafifçe gıcırdadı.

Odanın içi kapkaranlık ve sessizdi.

«Biziz, Jano ve Karel,» diye fısıldadı Jano, ve o anda yarım düzine el feneri birden parladı, ve yirmi iki çocuk ranzalarından aşağı atladılar.

Bohuslav, sana kapıyı yağla dememiş miydim?» diye söylendi Eddy, sesini alçaltarak. «Herhalde yediremedin kendine!»

«Yağladım, yahu!» diye Bahuslav kızgın kızgın fısıldadı. «Akşam gıcırdamıyordu. Ne bileyim ben kim...»

«Mutfak kapısının kilidini açtık,» dedi Jano, Eddy'e. «Hadi, vakittir. Dışarda rüzgâr var. Lipinski nöbetçi.»

Çocuklar şehir üniformalarını giymişlerdi. Herbirinin bavulu hazırlanmış, ranzasının altında duruyordu. Bundan başka eşya alınmıyacak demişti Eddy, kimse sesini çıkarmamıştı.

Eddy, Jano'ya, «Biz gittikten sonra mutfak kapısını kilitleyin ve anahtarı birinci kat helâsında kuburun yanına koyun,» dedi. «Frantina ile öyle anlaştım. Zavallı, gel beraber cinayet işleyelim demişim gibi korktu. Kulağını çektim de öyle verdi anahtarı, yoksa vermiyordu. Fena adam değil ama, tavşan gibi korkak, mübarek...»

Çocuklar, bir ellerinde bavul, bir ellerinde pabuçları, kapının önünde tek sırada dizildiler. Karel bir koşu koridora çıkıp baktı kimse var mı diye; sonra döndü kapıyı ardına kadar açtı. İlk çıkan Eddy oldu, onu Bohuslav, Trojak, Willi Remeş, Joska, Petr ve daha başkaları izledi. Karel'le Jano en arkadan yürüdüler. Ayaklarının ucuna basarak, bavullarını basamaklara değmesin diye yukarda tutarak koştular. Zemin kata varınca Eddy mutfak kapısını açtı, Jano ve Karel içeri girene kadar bekledi kapının başında. İçerde, soluklarını tutarak bir an durup dışarısını dinlediler.

«Tamam,» diye fısıldadı Eddy, «giyin pabuçlarınızı şimdi.»

El fenerini yere tuttu, çocuklar eğilip yeni cilâlanmış sivil pabuçlarını giydiler Hepsi hazır olunca Eddy pencereye gitti, karartma perdesini ta tavana sıçratan ipi çekti. «Bundan sonra ışık yakmak yok,» dedi sert bir sesle. «Fenerlerinizi sokun ceplerinize.»

Sessiz sedasız söyleneni yaptılar, pencerenin önünde sıraya girdiler. Ne yapacakları önceden iyice kararlaştırılmıştı. Bütün bir ay her gece, kaçışlarının her anını bir bir plânlamışlardı. Pencereden ilk kim çıkacak, öbürleri çıkana kadar nerde saklanacak, hep ayarlanmıştı. Bavulları pencereden aşağı sallandırmak için ucu çengelli bir ip hazırlanmıştı. Ceketlerinin astar arasında isim yerleri doldurulmuş izin kâğıtları saklıydı; ve her birinde, birbirlerinden ayrı düşmeleri halinde işe yarar diye, bir tiren tarifesi vardı.

Eddy pencereyi açtı. Mutfağın içine soğuk rüzgâr doldu. Eddy pencerenin dışına sarkarak dikkatle yanı yönü dinledi. Mutfakta çocuklar soluklarını tuttular.

Sonra Eddy doğruldu, «Willi!» diye fısıldadı.

Willi bavulunu dikkatle yere koydu, pencerenin içine çekti kendini, dizini dayayıp çıktı, oturdu, bacaklarını uzattı, sonra karın üstü döndü, eşiği sımsıkı kavrayıp aşağı atladı. Kaldırım pencereden üç metre kadar aşağıdaydı. Usulca ayaklarının üstüne düştü. Eddy hemen çengeli bavula iliştirip Willi'nin ardından ipi sallandırdı.

«Tamam,» diye fısıldadı, ipin ucu gevşeyince, ve asılıp çekti. «Petr, sıra sende!»

Tam Petr pencerenin eşiğinde diz çökmüştü, koridorun kapısı açıldı, ve basık ışıkta ufak tefek bir karaltı görüldü; çabucak mutfağa girdi, kapıyı usulca kapattı. Karel, Jano ve Joska hemen üzerine çullandılar. Joska bir çelme takıp devirdi, Karel boğazına yapıştı. Adamın tepesinde hep birden yere yuvarlandıkları sırada boğazından

gelen hırıltılar arasında Çekçe bazı sözler duydular. Pençelerini gevşettiler, bıraktılar adam azıcık soluk alsın.

«Ulu Tanrım!» diye sızlandı Frantina. «Ahmak herifler, siz de! Öldürüyordunuz beni.»

«Ya sen niçin geldin buraya, kancıkdölü?» diye fısıldadı Joska, deli gibi. «Az kalsın öldürüyorduk seni. Oh olaydı öldüreydik!»

Eddy, pencerenin yanından, kapıyı kilitlemedi diye Karel'e sövdü.

«Anahtarı almaya geldim,» diye acı acı söylendi aşçı, boğazını elleyerek. «Kilitlemeyi unutursunuz da mutfaktan geçtiğinizi anlarlar diye ödüm koptu... Ulan, dudaklarımı patlattınız be,» diye yakındı, «hayvanlar!»

Joska karanlıkta kikirdedi.

Eddy pencerenin yanından, «Bohuslav!» diye buyurdu. «Trojak!»

Çocukların yarısı pencereden atlamış, okulun önünde ve ufak alanın üç yanında dikili fundalığın içine dalmıştı. Onlar orda beklerken Willi ile Petr yedi kadem boyunda bomba modelini tabanıyla birlikte devirip üzerindeki tabelâyı çalıların arasına attılar.

TOD UND NOT
DIR UND DEUTSCLAND DROHT!

yazıyordu tabelâda.

Eddy bavulları birbiri ardı sıra aşağı sallandırıp çocukların kaçışını yönetirken Karel, Jano ve Frantina hiç konuşmadan baktılar. Rüzgâr sertlendi. Az sonra pencereden içeri tek tük yağmur taneleri savrulmaya başladı.

«Hay Allah, yağmur yağacak,» dedi Eddy. «Epey yolumuz var yürüyecek. Burda Zeitz'den binmiyecez tirene, bir sonraki istasyona yürüyecez. Yağmur yağarsa ilikleriimize kadar ıslanır çamura batarız, iyi olmaz.»

Kaçanlardan mutfakta yalnız Eddy kalmıştı. Birden Frantina ileri atıldı.

«Beni de alın,» dedi, soluk soluğa. «Eddy, n'olur beni de alın beraber!»

Eddy birden afalladığından cevap veremedi. Sonra, «Sen aklını kaçırmışsın,» dedi ona. «Böyle sipsivri gelemezsin. Doğru dürüst giysilerin yok üstünde, hiç bir şeyin yok. Bırak saçmalamayı şimdi!»

«Bal gibi giyiniğim,» dedi Frantina, acıklı bir sesle. «Bavula ne hacet, istemem. Yiyecek de istemez, birkaç vesika aşırdım, param da var üstelik. N'olur bırakmayın beni burda! Bir daha imkânı yok göze alamam ben kaçmayı. N'olur şimdi geliyim ben de!»

Ağlamaklı olmuştu. Pencereden giren loş ışıkta Jano ile Karel, ellerini yalvarırcasına Eddy'e uzattığını, reddedilecek korkusuyla yaprak gibi titrediğini gördüler.

Eddy çabucak düşündü. «Fazladan biletlerimiz var,» dedi, «belki yolda senin de adını yazmaya vakit buluruz. Pekâlâ, pekâlâ, hadi atla bakalım, koca kerata seni! Yıllardır bize yedirdiğin bulaşık suyunun mükâfatını gör!»

«Joska da aynını pişiriyordu,» diye fısıldadı Frantina, kendini zorlukla pencerenin eşiğine çekerek, «benim kabahatim mi? Ah, çok, çok sağ olasın Eddy, bunu hiç unutmıyacağım.»

İçlerinde en kısa boylusuydu Frantina. Bir süre kara uçurumun üstünde pencereden asılı kaldı, sonra yumdu gözlerini, bıraktı kendini. Ağır postalları kaldırımı çınlattı, kendisi yola yığıldı.

Eddy yüzünü buruşturdu. «Allahın belâsı aşçı!» diye küfretti. «Bütün şehri ayağa kaldıracak.»

Zemin kattaki mutfak kaçışın hareket noktası olarak seçilmişti, çünkü askerlerin odası avluya bakıyordu, kapıcı kulübesiyle nöbetçi kulübesi atnalı biçiminde yapının sağ kanadında köşenin ardındaydı.

Eddy, Jano ve Karel'in ellerini sertçe sıktı.

«Hoşça kalın, çocuklar,» dedi. «Çok sağ olun! Hududu sağ salim geçer geçmez size haber iletiriz. Belki siz de o zamana kadar gitmiş olursunuz zaten. Hattâ belki memlekette buluşuruz.»

Hiç gürültü çıkarmadan pencereden atladı. Karel arkasından bavulunu indirdi, sonra ucu çengelli ipi aşağı fırlattı.

Karel ve Jano uzunca bir zaman baktılar pencereden. İkisi de konuşmadılar. Yağmur dinmişti; rüzgâr bulutları parçalıyor, aralıklardan ufacık sönük yıldızlar görünüyordu.

«Biz niçin gitmedik, yahu?» diye fısıldadı Karel. «Her şeyi mükemmel plânlamıştılar. Hiç bir tehlike yok gibi.»

Jano ilkin cevap vermedi. Sonra, «Sen niçin gitmedin?» diye sordu. «Ben baştan söyledim gitmeyeceğimi ama sen gidebilirdin pekâlâ. Benim durumum başka, memlekette bekleyen kimsem yok benim. Babam eğer hayattaysa herhalde buralarda bir yerdedir. Kathe de burda olmalı, eğer öldürmedilerse. Hem zaten ben çocuklardan ayrılmak istemiyorum. Yakında belki hepimiz gideriz. O zaman başlarında birinin olması gerekecek, o da tam senin işin işte, Karel.»

«Ben mi? Şaka ediyorsun.»

«Çok ciddiyim,» dedi Jano. «Yoksa seni de yollardım onlarla.»

Karel, «Peki senden ne haber?» diye sordu. «Sen bir kelime söyle, hepsi peşinden gelir. Gözleri birşey görmez. İlkin Kovanda, sonra Jozef, ve herkes. Niçin ben önderlik edeyim onlara?»

«Ya bana birşey olursa? Olin'in her an beni ispiyonlamasını bekliyorum.»

«Kolay kolay yapamaz o işi.»

«Öyle mi sanıyorsun? Ben hiç şaşmam... Çizgiyi geç-

tiğini gayet iyi biliyor. Bir adım daha ileri gitmiş gitmemiş, ne farkeder? Hepsi bir artık onun için.»

«O kadar namussuz olacağını sanmıyorum.»

«Görürüz,» dedi Jano, dalgın. «Keşke yanılsam!»

Pencereyi yavaşça kapattılar, karartma perdesini yerine taktılar, herşeyin yerli yerinde olup olmadığına bakmak için el fenerlerini yakıp kapıya doğru yürüdüler.

«Eh artık Hübner yarın sabah kendine yeni bir aşçı bulsun,» dedi Karel.

«Yüzbaşı da yeni bir şoför... Hay Allah, yirmi üç kişi birden kırdı kirişi yahu, dile kolay! Bu koyacak onlara.»

Hiç gürültü etmeden kapıyı açtılar, koridora çıktılar. Mutfak kapısının karşısındaki pencerede, zayıf ampulün saçtığı donuk ışıkta Lipinski'yi gördüler. Kasketi kulaklarına kadar inmişti; omuzuna asılı kayışlardan parlak mermiler sarkıyordu.

Çocuklar kaskatı kesildiler.

Lipinski ağızlığının ucunda yarım cıgarasını tüttürüyordu. Koridorun karşısında ona bakan iki kişiyi görmemiş gibiydi. Cıgaranın dumanını ağır ağır ağzının köşesinden üfürüp inatla yere baktı.

Az sonra cıgarayı ağızlıktan üfürdü attı, ağızlığı cebine koydu. Cebinin düğmesini ilikledi, ve Jano'nun ayaklarının ucuna bakarak, «Sekiz numaralı odada kimse kalmamış, hep gitmişler, biliyor musun?»

Jano çabucak bir bakıştı Karel'le.

«Bizim haberimiz yok,» dedi Karel, Lipinski ona anlamlı bir bakış fırlattı, ve hafifçe güldü.

«Demek birşey bilmiyorsunuz?» dedi, başını sallıyarak. «Ama ben biliyorum. İşin garibi, hiç birinin de bu akşam için izni yok. Eh, n'apalım, belki de şöyle bir şehre kadar gittiler, niyetleri gece yarısından önce dönmekti ama, ne olduysa, gelemediler daha. Saat şimdi bire on var.»

Sustu. Sağ elini gözlerine kaldırdı, dalgın dalgın parmaklarını silkeledi. «Ama hiç dönmeyecekler,» diye yine söze başladı, «içimden biliyorum ben bunu. Baktım, bavulları da gitmişti. Ondan da haberiniz yok tabiî, var mı?»

«Valla yok,» dedi Karel, usulca. «Hiç bir şeyden haberimiz yok bizim. Şaştık kaldık doğrusu.»

«Hımmm!» dedi Lipinski. Ellerini arkasında burdu. Sırtını döndü onlara, koridordan avluya açılan kapıya doğru ağır ağır yürüdü. On adım gittikten sonra durdu ve arkasına baktı.

«Mutfağın kapısını kitlemeyi unutmayın,» dedi. «Anahtarı ben alırım.»

Öbürleri bir telâş, ceplerinde anahtarı arandılar, sonra kapıyı kitlediler, ve Lipinski'nin ileri uzanan avucuna bıraktılar anahtarı. Anahtarla oynadı durdu o. Dalgındı.

«Sizin odadan biri sabah erkenden aşağı inip kahveyi pişirecek,» dedi. «İki kişi daha aşçıbaşıya yardım edecek. Yani, aşçıların ikisi de sabah erkenden Leipzig'e gitmek için benden izin istediler, ben bir sakınca görmedim, izin kâğıtlarını verdim ellerine. Öyle mi? Onun için de tuttum sizin odadan, Hübner'e öğle yemeğini hazır etmeye yardımcı olacak iki kişi buldum. Yemeğe kadar kimse aşçıların yokluğunu bilmeyecek, tamam mı?»

«Tastamam,» dedi Jano. «On iki numaralı oda sabah ilk iş mutfak görevine iki kişi verecek. Çok teşekkür ederiz.»

Lipinski gülümseyerek ellerini salladı, onları savarcasına. «İyi geceler,» dedi. «Dışarda hava berbat. Ama hiç değilse yağmur yok. Sabaha kadar yağmaz, o zaman da önemi yok, değil mi?»

Çocuklar düşünceli yüzlerle ilk kat merdivenini tırmandılar.

«Herşeyi biliyordu,» dedi Jano. «Engel olabilirdi onlara.»

Karel, «Ne de olsa Polonyalı,» diye karşılık verdi. «Alman üniforması giymiş bir Polonyalı, düşünebiliyor musun? Az daha boynuna sarılıp öpecektim adamı!»

Sabahleyin Lipinski düdüğünü öttürüp uyuyanları kaldırdı. Saat yedide Beckerle'yi uyandırdı. Bir saat önce Fera ile Gusta kahve kazanının altında ateşi yakmışlardı. Beckerle yatağından kalktı, gitti yazıhanenin telefonu yanında oturdu. Öbür askerler saat dokuza kadar uyurlardı. Lipinski Beckerle'ye, iki aşçıya öğlene kadar izin verdiğini bildirdi.

Hübner öğle yemeğini pişirmeye başladı. Bir yandan, aşçıların ikisini birden salıverdiği için Lipinski'ye sövüp duruyordu.

Yemekten sonra Hübner baktı otuzdan fazla artık yemek var, o akşam dönecek on beş izinliyi saymadığını hatırladı. Verilen yemek kuponlarını karıştırınca, sekiz numaralı odadan kimsenin yemek yemediğini gördü. Hemen sekiz numaralı odaya koşacak oldu, sonra vazgeçti. Bu işi araştırmak görevli askere düşerdi. Yazıhaneye gidip Beckerle'yi buldu, ne de olsa bir er olduğu için, payladı onu. Beckerle bozuldu, ona karşılık verdi; görev başında asker olarak kırmızı kayışlar takmıştı o da. Sonunda birlikte sekiz numaralı odaya gittiler, ve kimseleri bulamadılar. Komşu odalardan sordular, çocuklar ellerini ağızlarına götürüp kıs kıs güldüler sadece. Onlar da şüphelendiler, ve durumu bildirmek için yüzbaşıya çıktılar.

Yüzbaşı derhal odaya koştu. Nitribit, Bent, Schwarz ve Lipinski ardından gittiler. Onlar da odayı bomboş buldular. Bavullar yoktu, ranzalarda yataklar yapılmamıştı. Lipinski sabah çocukları uyandırdığını, o zaman hepsinin ranzalarında olduğunu söyledi. Lipinski'den görevi devralan Beckerle de, odaya baktığını, çocukların uyanmış olduklarını söyledi; üstüne bir de yemin etti.

Yüzbaşı görevlileri saat on dörtte toplantıya çağırdı. Tarifeye bakılırsa kaçaklar saat 12.30'da hududu geçmiş, Protektora'ya varmış olacaklardı. Karel ve Jano rahat bir soluk aldılar, ve Lipinski huzur içinde yarım bir cıgara daha tüttürdü.

Yüzbaşı durumu telefonla Tabur karargâhına bildirdi. Mainz verildiğinde saat üç buçuk olmuştu. Oberst ahizeye ağız dolusu sövdü, yüzbaşıya kaçma olayını polise bildirip bildirmediğini sordu; yüzbaşı bir yalan savurdu, saat on ikide bildirdiğini söyledi. Oberst kaçakların ikamet yerlerinde polise durumun bildirilmesini emrederek çarptı kapattı telefonu.

Polis kaçma olayından saat dörtte haber aldı. Bir saat sonra da Protektora polisine telgraflar gönderildi. Yüzbaşı bütün izinleri ve günlük çıkışları kaldırdı, gece nöbetini takviye etti. Kapıya bir adam, okulun içine bir adam koydu. Sonra Olin'le odasına kapandı.

«Bundan hiç haberin olmadığını söyleme bana,» diye çıkıştı Olin'e. «Yirmi üç kişinin birden kaçması az şey değildir. Bunu kimin hazırladığını bulup çıkarmalısın. Bu olayla ilgili herşeyi öğrenmen gerekir, anlıyor musun? Allahtan, von Koch'la Steinitz burda yoklar. Bunu duysalardı ne hale gelecektik, düşünebiliyor musun? Suçluyu her ne bahasına olursa olsun bulup çıkarmalısın!»

İzne giden on beş kişiden o akşam yalnız dört kişi döndü. Geri kalan on bir kişiden onu hiç gelmedi. Çarşamba günü yeniden telgraflar yollandı. Bir hafta içinde hemen hepsine çeşitli polis merkezlerinden cevap gelmişti. «Anlaşıldığına göre izindeki bütün efrat, bundan on gün önce, göreve dönmek üzere yola çıkmışlardır. Bundan başka hiç bir şey bilinmemektedir,» diyordu hepsinde.

Yalnız bir kişi döndü; bir hafta geç döndü ama, döndü, ve o da Kovanda'ydı. Eddy'nin, odasındaki bütün çocuklarla birlikte kaçtığını, on kişinin de memleket iznin-

den hiç dönmediklerini öğrenince aklı başından gitti. Kafasını yumruklaya yumruklaya dövündü durdu. Kendini hiç bir zaman bağışlamıyacaktı. «Hay Allah beni kahretsin!» diye kükredi. «Aptal gibi kalktım geldim. Oysa çıkar samanlığa saklanır, yan gelir yatardım, ta ki savaş sona erene kadar. Niçin hiç kimse bana artık kaçmaya başladığımızı söylemedi yahu?»

Sentetik kömür fabrikasında çalışmalar tamamlanmak üzereydi. Savaş makinası Sakson linyitinden çıkarılabilecek en son damla yakıta bile muhtaçtı, o yüzden makinaların, yapıların, gazometrelerin, kabloların ve yolların onarımını geciktirebilecek bütün engeller ortadan kaldırıldı. Fabrika arazisi devasa bir karınca yuvasına döndü. Binlerce işçi büyülü imbiklerde kömürü benzine çeviren karmakarışık tesisatı kurup birbirine ekliyordu. Noelden az önce bir başka hava akını fabrikanın ta uzağında karla kaplı tarlaları, görünüşe göre durup dururken, havaya uçurana kadar, fabrikada çalışan yüzlerce köle işçi fabrikanın Saksonya'daki muazzam kimya sanayiinin sadece ufak bir parçası olduğunu bilmiyordu. Donmuş tarlalara düşen bombalar Brabag'ı bir başka fabrikaya bağlıyan bir boru hattının uzun uzun kesimlerini havaya uçurdu. Bu fabrikanın bacalarından çıkan duman çok uzaktan görülebiliyordu. Yerin ta dibinde, toprağın altında saklı bir boru şebekesi, bir fabrikadan öbürüne yakıt, yağ ve genellikle nitelikleri bilinmeyen çeşit çeşit başka karışımlar pompalanmaktaydı. Fabrikada dönen söylentiye göre, Brabag roket silâhları, yani «uçan telgraf direkleri» için yakıt çıkarmaktaydı. Almanlar ikinci bir harika silâha, V İki'ye bu adı takmışlardı.

1944 yılı sonunda, sanki daha yıllarca ve yıllarca ihtiyaç olacakmışcasına, fabrikada muazzam hava akını sığınakları yapımına çetin bir inatla devam ediliyordu. Fabrika yönetimi gelecek günlerin ve haftaların ne getireceği

üzerinde hiç düşünmez görünüyordu; ya da belki, hâlâ savaşın kazanılacağını, Alman topraklarına ayak basabilecek bir ordunun daha var olmadığını söyleyip duran Führer'in yüksek kumandanlığının sözlerine inanıyorlardı. Seçme SS birlikleriyle yaman Hitler Garde tümenlerinin altından kalkamadığı iş şimdi emeklilerden, kadınlardan ve Hitler Gençliği örgütünden bekleniyordu. Volksstrum'da örgütlenen gençlik, alelacele bir eğitimden geçtikten sonra ellerine panzerfausts'lar tutuşturulup sürüyle kurbanlık kuzu gibi İngiliz, Amerikan ve Sovyet tankları üzerine yollanıyordu. Almanya baştan aşağı ayaklanacak, silâhlanacak, sayıları milyonları bulan yeni askerler Wehrmacht'ın seyrelen mevcudunu takviye edecekti. Her şehrin her sokağının her evi bir kale olacaktı. Führer, milletini öyle büyük bir sevgiyle seviyordu ki, hepsi gelsinler, çevresinde aşılmaz bir yalçın duvar olsunlar, yer altında gizlendiği ininden sökülüp çıkarılmasını önlesinler istiyordu.

Dört yanından sarılan, tehlikeyle yüzyüze kalan millet tam bir isteri nöbeti geçiriyordu. İnsanlar neyi yitirmekte olduklarını, ve başlarına geleceği çok geç anladılar. Yine de tek bir ses olsun çıkıp da, kendini savunma babında dahi olsa, «Hayır!» demiyordu. Bu güçlü, gözüpek millet gerçekleri görmekten korkuyor, gözü kapalı felâkete sürüklenmeye ses çıkarmıyordu. O parlak matematikçiler, mühendisler, ansızın hesap yeteneklerini mi yitirmişlerdi? Jena'nın eşi bulunmaz optikçilerini miyop mu çarpmıştı? Goethe'nin ve Schiller'in, Kant ve Heine'in torunları düşünemez mi olmuşlardı? Ren vadisinin üzüm yetiştiricileri, Ruhr madencileri, I. G. Farben'in işçileri, çelik işçileri, eczacılar, satıcılar, çiftçiler, aydın kişiler, hepsi de artık hayatı, yaşamayı sevmez mi olmuşlardı? Şimdi bütün inandıkları «Kader» di. Ve de o Führer'leri. Ve Sovyet tankları doğu Prusya'ya dalmışken, Müttefik orduları Ren nehrini geçmişken, ve Berlin ve Münih, Frankfurt,

Essen ve Kolonya harabeler içinde uzanırken, Führer'in çatlak sesi hâlâ, ve hâlâ, zaferden söz ediyordu.

Eleştirici gözle gerçeğini araştırmaktansa boyun büküp inancın sesini dinlemek daha kolay değil miydi? Yalnız çalışmakta, sadece körükörüne inat ve çaresizlik ışığında mantığa sığabilen bir amansızca çalışmakta, biraz olsun avuntu ve unutkanlık bulmak mümkündü. Onun için Lehmann 1945 baharında başlanacak yeni sığınakların projelerini çiziyordu; onun için yüzbaşı Kieser okulun kapısına tuğladan bir nöbetçi kulübesi diktirdi ve yeni terzi ve kunduracı atelyeleri açtırdı; onun için okulun önündeki bomba yeniden tabanına oturtuldu ve üzerindeki «Tod und Not dir und Deutsehland droht» yazılı tabelâ yeniden yerli yerine çakıldı; onun için uçsuz bucaksız fabrika arazisini çeviren çiti boyadılar, şehirle fabrika arasına yeni bir tramvay hattı çektiler, şehre yeni ve çok daha güçlü canavar düdükleri verildi. Onun için, yani halk uyanıp da bütün bu çalışıp didinmenin yararsız ve boşuna olduğunu anlamasın diye, böyle durmadan çalışıp didinmek gerekiyordu. Fabrikada sığınağa hiç ihtiyaç yoktu, çünkü artık kimse günlük akınlarda sığınaklara güvenmiyordu; kapının önüne dikilen yeni nöbetçi kulübesinden içeri hiç bir nöbetçi girmedi, çünkü nöbetçiler okulun önündeki sokakta devriye geziyorlardı; terzi de, kunduracı da, Eddy Koneçni ile birlikte kaçıp gitmişti, ve yerlerine konacak başka kimse yoktu; alandaki bomba, tabanıyla birlikte yeniden devrilmiş, ve tabelâsı ortadan kaybolmuştu; fabrikayı çeviren yeni çit bir haftaya kalmadan parçalanmıştı, çünkü canavar düdükleri öttüğünde işçiler kapıdan geçmeye vakit bulamıyorlardı, ve canavar düdüklerinin de artık bir anlamı kalmamıştı, çünkü düşman uçakları Almanya göklerinden artık çıkmaz olmuşlardı, alarm, ardı arkası kesilmeden, 1944 sonundan savaş sonuna dek sürüp gidecekti artık.

Noel gecesi bir polis, Ferda Koçman'ı okula getirip teslim etti. Ferda'yı yüzbaşının yanına çıkardı, vakayla ilgili belgeleri verdi ve gitti. Ferda kapının yanında kaldı. Arada bir Kieser'le, yüzbaşının divanı üstünde oturan Olin'e kaçamak bakışlar fırlattı.

Olin elini uzatarak, «Merhaba, Ferda,» dedi. Ferda çabucak el sıkıştı onunla, sonra hemen ellerini arkasına sakladı. Yanaklarından aşağı yaşlar akıyordu; sıtma nöbeti geçirir gibi tir tir titriyordu.

«Eh, Kotzmann,» dedi yüzbaşı, ılımlı bir sesle, «soygunculuk etmemesini öğrettiler mi sana? Dur bakıyım, ne kadar kaldın orda?» Kafasından bir hesap yaptı. «Ocak 1943'ten beri, nicht wahr? (Değil mi?) İki yıl, wie? Ama ne de değişmişsin!»

Ferda hiç işitmemiş gibiydi. Gözleri ordan oraya oynuyor, kaçmak için yol arayan ürkmüş bir hayvan gibi bakıyordu. Yüzü akca ve zapzayıftı; seyrek kara sakalı az uzamıştı. Üniforması, üzerine birkaç numara büyük görünüyor, saçları alnına düşüyordu. Zaman zaman kemikli, titrek elleriyle gözyaşlarını siliyor, sonra hemen ellerini arkasına gizliyordu.

Yüzbaşı Ferda'nın gelişini bir eğlence konusu yapmak istemişti, Saarbrücken'de o gün olanları hatırlatacaktı ona; ama bu işkence içinde bostan korkuluğunu karşısında görünce, hemen Olin'e, Ferda'ya odalardan birinde bir ranza bulmasını söyledi.

«On iki numaralı oda nasıl olur acaba?» diye sordu Olin, belirsiz bir gülümsemeyle. Yüzbaşı hemen anladı.

«Sehr gut,» dedi. «Also Stube zwölf. Führen Sie ihn rauf.»

Olin yanındakiyle odaya girince çocuklar tanıdık gözlerle süzdüler Ferda'yı.

«Hay ulu Tanrım!» dedi Kovanda, masadan ayağa

kalkarak. «Ferda Koçman değilse bu ben n'olayım! Ne yaptılar sana böyle?»

Olin ağdalı ağdalı gülümsedi. «Sizin yanınızda kalacak,» dedi. «Onu yanınıza almaktan memnun olacağınıza eminim.»

«Soruyor musun?» dedi Kovanda. «Vah zavallı vah! Beyimizden sonra kim gelse başımızın üstünde yeri var. Hadi bas şimdi!» diye ekledi. «İşini gördün. İhtiyar sensiz duramıyor.»

Ferda'ya boş bir ranza gösterdiler.

«Burası Mirek'indi. Öldü, biliyor musun?» diye açıkladı Karel. «Onun yanındaki de Jozef'in. O da hastanede, ve pek de yakında geleceği yok. Seç istediğini sen.»

Ferda kararsız gözlerle yanına yönüne bakındı, sonra Mirek'in ranzasına çöktü. Postallarını çıkardı.

«Hadi birşeyler söylesene bize kendin hakkında,» dedi Kovanda, yüreklendirici bir edayla. «Cehennem azabı çekmişsin, belli. Eski halini bilmem mi ben senin? Koca bir öküzü kaldırır da hık demezdin sen. Şimdi solmuş, gölge gibi olmuşsun.»

Ferda, Kovanda'ya dalgın dalgın baktı. «Birşey söylemiyorum.» dedi, ve bunu öyle kısık ve kuru bir sesle söyledi ki, kendi de şaştı. Sustu, alnını eline dayadı, ürkek gözlerini yere dikti. Sonra başını kaldırdı, ve soluk soluğa fısıldadı: «Yiyecek birşeyiniz var mı?»

Ne varsa verdiler: bir parça ekmek, biraz margarin, bir kaşık reçel, bir dilim pandispanya, bir dilim domuz pastırması, ve bir bardak kahve. Aç kurt gibi yuttu hepsini. Öyle sert çiğniyordu ki lokmalarını, boynunda kaslar sicim gibi kabardı. İlkin kuru ekmeği bitirdi; iki eliyle birden tutup yedi. Margarini reçelle birlikte ağzına attı, kahveyi de birazını çenesine, boynuna saçarak hırsla içti. Hepsi bittikten sonra parıl parıl gözlerle baktı çocuklara, «Daha? Daha yok mu?» dedi.

Fritz birkaç soğuk patates buldu getirdi, Gusta da küçük bir parça kuru sucuk verdi. Ferda hepsini yedi bitirdi, sonra kendini ranzaya atıp orda hıçkırmaya başladı. Gözyaşları kuruduktan sonra kolları iki yana açık sırtüstü uzandı, uykuya daldı.

Masanın çevresinde oturan çocuklar pek fena olmuşlardı, hiç konuşmadılar. Ayağa kalktıklarında odada ayaklarının ucuna basarak yürüyorlar, Mirek'in ranzasına endişeli bakışlar fırlatıyorlardı.

«Kimbilir ne yaptılar ona?» dedi Jano. «Nasıl da değişmiş! Gözünü dikmiyor mu bir yere, yabani hayvan gibi öyle...»

O ilk geceden sonra Ferda'dan hiç birşey öğrenemediler. Nerede kaldığını, kaldığı yerde ne yaptığını öğrenmek istediler ama o konuşmuyordu. Uyumadığı zamanlar ranzasında oturuyor, ellerini kucağında kavuşturup gözünü döşemelere dikiyordu.

«Hepten aklını kaçırmış zavallı,» dedi Kovanda, acı acı. «Çıldırtmışlar oğlanı.»

Ferda Alman üniformalarından fena ürküyordu. Hill odada göründü mü ya dışarı kaçıyor, ya da ellerini yüzüne kapatıp, Hill'in gittiği söylenene kadar öyle kalıyordu. Çocuklar onunla konuşunca dinliyor, evet ya da hayır der gibilerden başını sallıyor, ama hiç konuşmuyordu. Gözleri ordan oraya gidiyor, elleri titriyordu.

O yıl Noel yemeğinde şarap yoktu. Çocuklar orda burda oturdular, evlerini düşündüler, savaş üzerine konuştular, söylendiler, homurdandılar. Jano on beş, Karel sekiz Noel tebrik kartı aldı. Kartları Eddy, Willi, Frantina, Petr, Joska ve Bohuslav imzalamışlardı. «Hepimiz çok iyiyiz. Yol açık, ne zaman geliyorsunuz? Ben bu adreste kalmıyorum,» yazıyordu herbirinde.

Çocukları düşünceli bir hal aldı. «Biz de tüysek mi acaba?» dedi Gusta. «Ne bekliyoruz?»

Jano masada nota yazıyordu. Kalemi elinden bıraktı, iskemlesinde arkaya yaslandı.

«Bırak Allahını seversen!» dedi Jiri. «Bu kış kıyamette mi? Ben bahara kadar kalıyorum burda. Ondan sonra dünya bir araya gelse beni burda tutamaz. Don çözüldükten sonra geceleri insan korularda, tarlalarda filan geçirebilir ama şimdi? Hem zaten bana kalırsa bahara kadar herşey bitecek. Kış vakti büyük saldırılara girişilmez.»

«İyi ama Eddy kıştan çekinmediydi,» dedi Fera, aşağılayıcı bir bakışla. «Onun olduğu yerde hava burdan sıcak değil ya? Siz hepiniz bir sürü yaşlı karısınız be! Ömrü billâh oturup kalacak mısınız burda?»

«Seni kim tutuyor? Yarın sabah gidebilirsin, madem o kadar istiyorsun.»

Fera birden göz görürcesine ılımlandı. «Evet, biliyorum,» dedi. «Ama nasıl? Ve nereye?»

Cimbal ordan, «Nerde herkeste o talih,» dedi, «öyle bedava tiren biletiyle, damgalı mühürlü izinle çeksin gitsin? İzin kâğıdı olmadan tirene binmek tehlikeli iş. Yayan gitmeye gelince, o da bir başka belâ.»

Fritz cigarasını, kimbilir ne zaman Ruda'nın kıltestereyle yaptığı küllüğe bastırıp masaya yaslandı.

«Bana sorarsanız hepiniz saçmalıyorsunuz,» dedi. «Bütün bu kaçma işi saçmalık, ben aleyhindeyim. Olduğumuz yerde daha iyiyiz. Memlekette yapacağımız bir iş yok, üstelik gestapo peşimize düşecek. Sonra, eğer içinizde savaşmaktan kaçabileceğini sanan varsa aldanıyor. Memlekette de savaş olacak. Belki burdan daha kötüsü.»

Bu konuşmaya şiddetle karşı çıkıldı. Çocuklar nefretle kollarını havaya kaldırdılar, Fritz'i korkaklıkla suçladılar. Savaşın daha on yıl sürmesini mi istiyordu yoksa? Fritz heyecanlandı, masaya bir yumruk indirdi. «Ben burda karnımız daha iyi doyar, başımız dertten kurtulur diye kalalım demedim, enayiler! Benim dediğim, memlekette

bir köşeye çekilip susmayı beceremem ben diyorum. Birtakım işlere bulaşırım, çok geçmez tutuklanırım. Oysa burda canının istediğini söyle, zaten kimse anlamıyor ki! Hiç olmazsa o bakımdan burda daha güvendeyiz, anladınız mı şimdi?»

Ama çocuklar anlamamışlardı. Hattâ iş daha da kızıştı, bağırıp çağırmaya, masayı yumruklamaya kadar vardı. Birbirlerini korkaklıkla suçladılar, çeşit çeşit kaçış yolları önerdiler, bir bir mi, yoksa hep birlikte mi kaçmaları gerektiğini tartıştılar. Epey zaman aldı durulmaları; özellikle çünkü, her bir yeni öneri, altından kalkılamıyacak güçlükleri birlikte getiriyordu. Baş edemedikleri sorunlar arasında ülkeyi ve dili bilmemeleri, tirenlerde, yollarda karşılaşacakları devriyeler, hududu geçtikten sonra nereye gidecekleri, nasıl yiyecek bulacakları sorunu, ve ailelerinin, akrabalarının güvenliğini tehlikeye sokma ihtimali vardı.

Sonunda sustular. Sustular ve şaşkın şaşkın birbirlerinin yüzüne bakarken aralarından bazılarının hiç konuşmamış olduğunu farkettiler. Hattâ bu konuşmayanlar orda oturmuş gülüyorlardı. Konuşmayanlar Kovanda, Karel ve Jano'ydu; yanyana oturmuş, cigaralarını tüttürüyorlardı. Şimdi kestiler gülümsemeyi, bir bir süzdüler çocukları. Ciddiydi bakışları. Ama daha kimse konuşmadan, Ferda Koçman ranzasından kalktı, önündekileri ite kaka masaya geldi. İki elini birden masanın ovalanmış yüzüne bastırarak gözlerini Karel'e dikti. Gözleri her zamandan çok parlıyordu; ağzı oynuyor, şakağında bir damar atıyordu. Derin derin soluyordu. Heyecandan konuşamıyordu. Sonunda o kısık, hemen de hiç insanca olmayan sesiyle tek bir kelime söyledi: «Memleket,» dedi, parmaklarını Jano'nun omuzlarına geçirerek. «Memleket,» diye tekrarladı sonra, ve her an yakalanmaktan korkan bir kaçak gibi ihtiyatla omuz ardına baktı.

«Memleket!»

Başka odalardan gelmiş çocuklar da vardı orda, onlar da kaskatı kesildiler, ve sıkılgan bir sessizlik içinde Ferda'ya baktılar. Bu olay heyecanlarını yatıştırmış, akıllarını başlarına getirmişti. Gözlerini masada oturan üç kişiye çevirdiler, merakla baktılar.

Jano usulca Ferda'nın elini omuzundan alıp masanın üstüne koydu.

«Tabiî. Hepimiz gidiyoruz, sen de geleceksin bizimle. Merak etme, seni bırakmıyacağız. Zamanı gelir gelmez yola çıkıyoruz.»

Ferda'nın gözleri Jano'nun yüzünden ayrılmamıştı. Birşey düşünmeye çalıştığı, kavramakta güçlük çektiği birşeyi düşünmeye çalıştığı yüzünden belli oluyordu. Sonra döndü, ranzasına gitti. Çocuklar yol açtılar ona. Oturdu, ellerini dizlerinin arasında kavuşturdu, ağır ağır iki yana sallanarak, patlak gözlerle döşemelere baktı. «Memleket,» dedi, yine. Gözleri mutluluktan parıl parıldı.

Yılbaşından sonra fabrika yeniden üretime geçti. Türbinler dönmeye başladı, fırınlar ateşlendi, az sonra bütün fabrika ve fabrika arazisi kimyasal bileşimlerin acı kokusuna büründü. Hava akınlarında yayılan duman perdesinin üstüne çıktıkları için, idare en uzun iki bacanın boyunu yarıya indirmişti. Fabrika demiryolu Zeitz'deki istasyonla günde yirmi dört saat çalışan fabrika arasında durmadan işliyordu. Sarnıç vagonları ve esrarengiz yükler taşıyan üstü kapalı büyük araçların ardı kesilmek bilmedi. Sivil giyinmiş Werkschtuz'lar yasak bölgede kimsenin cıgara içmemesini sağlamak için durmadan devriye geziyorlardı.

Fabrikada ordan oraya iş götüren Jano ikide bir hep aynı işçiyle karşılaşırdı; adam gözlerini yüzüne diker, havadan, işten konuşurdu onunla, kısaca. Jano adamın kendisiyle bambaşka bir konuyu görüşmek istediğinden şüp-

heleniyordu. Bir ara Karel'le de konuştuğunu ve kendisi hakkında birşeyler sorduğunu öğrendi. Bir hafta sonra gazometre şebekesinin altındaki ana yolda karşılaştı onunla. Adam Jano'ya el sallayıp yanına geldi.

«Sana bir haberim var,» dedi, Jano'yu tepeden tırnağa süzerek. «Kathe...sevgilerini yolladı.»

Jano'nun az daha dizlerinin bağı çözülüyordu. «Sen ne biliyorsun onun hakkında?» diye sordu adama, mahçup bir sesle, dudaklarını yalıyarak. «Nerde o şimdi?»

Adam gözlerini Jano'dan ayırmadı.

«Bana hayatta olduğunu sana bildirmemi söylediler, o kadar. On beş yıla mahkûm oldu, Berlin'de mapusanede. Asacaklardı ama, babasının partideki mevkii...»

«Babası mı?»

«Evet, bilmiyor muydun?»

«Hayır,» dedi Jano, düşünceye dalarak. «Ailesi hakkında hiç bir şey bilmiyorum. Hayatta olduğuna öyle sevindim ki!» diye bitirdi sözünü. Gözleri yaşarmıştı. «Aptallık,» dedi, mendiline sümkürdü, «aptallık, değil mi, bir adamın böyle ağlaması?»

Adam öyle düşünmüyordu.

«Dinle,» dedi, «ben Nonnewitz'de otururum. Adım Kurt Zeiler. Mezarlığın yanındaki son ev. Yüksek çam ağaçlarıyla büyük bahçesi var. Yoldan ya da arkada tarlalardan girebilirsin. Gel gör beni. Unutma emi, adım Zeiler. El sıkışmıyalım şimdi, ama bir ateş ver bana.»

⁂

Çocuklar hiç kaçırmadan gelip görüyorlar beni, hiç unutmuyorlar. Bazen akşamları düşüyorlar, ve pazar günleri odamdakilerin hepsi birden tepeme üşüşüyor. Bir keresinde on sekiz kişi birden geldi. Yataklara uzandılar, masanın üstüne çıktılar, güldüler, bağırdılar. Alasmaladık

derken de kapıda durup kıstılar gözlerini, ağızları kulaklarında, titrek sesleriyle konuştular:

'Ne talih ama sendeki de! Hiç çalışma, otur tembel tembel, göbek bağla, ha?'

. Çok da hakları var. Burda yediğim yemek hoşuma gidiyor. Margaret hemşire öğlen ve akşam yemeklerinde bana fazladan birer kap yemek getiriyor, ve ben tıkınırken o bana bakıp gülümsüyor.

'Ye, ye!' diyor bana. 'Yiyebildiğin kadar ye! Bu yemek hayatını kurtaracak senin.'

Ama kurtaracak mı acaba?

Bu tek katlı kulübede altı oda var. Sahanlığın her iki yanına üçer oda düşüyor. İki helâ, bir hemşire odası, bir banyo ve mahzen var. Buraya önceleri kuşpalazı, kızıl ve verem hastalarını yatırırlarmış; şimdi yalnız verem vakalarına ayrılmış.

Hayatımda ilk kez veremlilerle bir aradayım, ama daha hâlâ kendimi onlarla bir tutamıyorum. Garip bir çeşit züppelik buna engel oluyor, sanki ben hâlâ sağlıklı kişilerden biri olabilirmişim gibi. Ayan beyan hasta olanların arasına karışmaya duyduğum bu isteksizlik bir şeyi farketmeme yaradı: şimdi, hastalığımın başlangıcından daha çok hayata bağlıyım. Artık yaşamışım ya da ölmüşüm, hepsi bir değil benim için. O kaderime boyun eğdiğim sonu gelmez, umutsuz gecelerden sonra şimdi yaşama dileği yeniden yüreğimde alevlendi. İyileşmek istiyorum. Vücudum, ve ondan çok aklım —ki aklım vücudumdan daha hastaydı— yavaş yavaş eski gücünü buldu. Ayağım yere bastı. İyimserim şimdi, ve ne Tanrıyı, ne de insanoğlunun kaderini düşünüyorum.

O şüphelerin, çaresizliklerin, korkuların hiç biri kalmadı. Yemek yemeyi ve bu hayatı yaşamayı seviyorum. Kanın tatlıca lezzetinden, ateşin hızından, bitkinliğin, güçsüzlüğün verdiği baş dönmesinden uzak bir hayat bu.

Komşu odada dört hasta var. İki Alman, bir İtalyan ve bir Fransız. İki Alman hastalıklarını ayakta geçiriyorlar; bütün gün avluda Siyamlı ikizler gibi bir aşağı bir yukarı gezinip duruyorlar. Elleri arkalarında, ayakları terlikli, boyunlarında atkılar ve başlarında kasketler, açık havada hep ağır ağır yürüyorlar.

Birinin adı Nissen. Archen'den göçücü, kırkını aşkın, kurada bir adam; ellerinin mavi damarları kabarmış, yanakları çökük. Arada sırada korkunç bir öksürük nöbetine tutuluyor. O zaman hemen durup cebinden küçük kahverengi bir şişe çıkarıyor, kapağını açıyor, tükürüyor içine. Şişe yarıya kadar suyla dolu. Bay Nissen bazen gelir açık penceremin önünde durur, içeri bakıp nasıl olduğumu sorar bana. Ben kilo aldığımı, ateşimin artık yükselmediğini söyleyince gözlerini indirir bakar yere, bir kelime daha söylemeden, sanki gücüne gidecek birşey demişim gibi, çeker gider. Bazen bana öyle geliyor ki, Archen'de hava akınlarında ailesini ve bütün varını yoğunu kaybeden bu vaktinden önce yaşlanmış adam, hiç olmazsa bir kerecik ateşimin kırkın üstünde olduğunu işitse daha mutlu olacak. Adamcağızın karakterini eleştirmek istemiyorum ama, böyle bir haberin onun sağlığı üzerinde baya iyi bir etkisi olacağını da düşünmüyor değilim. Hiç şaşmam. Bunun gibi hiç bir hastalık insanı böylesine alıngan ve bencil yapmaz —oysa pek bir sancısı da yoktur hani—. Başka hiç bir hasta dünyayı bu kadar kendine karşı görmez ve bütün sağlıklı kişilere karşı bu kadar haset duymaz. Yoksa yanılıyor muyum? Bütün hastalar böyle mi davranır acaba?

İtalyan güçlü kuvvetli, geniş omuzlu biri. Hiç de hastaya benzemiyor. Ama bir sabah birdenbire koridorda karşılaştım onunla; bitkinlikten sendeleyip duvara tutunmuştu, beni görür görmez kendini toparladı, nerdeyse gösteriş yapar gibi, dudaklarında bir gülümsemeyle geçti git-

ti yanımdan. Çıplak bir kayanın üstünde biten, rüzgâra açık, yalnız bir ağacı hatırlatıyor bana. Avluda bir başına dolaşır hep, öbür hastalardan ayrı durur. Tek bir kelime bile Almanca bilmemesi, ve daha da çok, içine kapanıklılığı ve gururu ayırıyor onu başkalarından. İtalya'nın güneşine hasret kalmış gibi bir hali var; ve belki bu hasreti bütün o basillerden daha zarar ona. Bana öyle geliyor ki gurbet acısına dayanamadığından hastalıkla cedelleşecek gücü bulamıyor kendinde.

Yandaki koğuşta kalan Fransız, Julien, fena hasta. Bir aydan uzun bir süredir yüksek ateşi var, kendi de bir deri bir kemik. Koğuşun aralık kapısından gördüm onu. İki ay var tıraş olmamış; kalın kara sakalı ve karmakarışık uzun saçlarının ortasında yüzü sanki yok gibi. Yalnız ateşten yanan büyük siyah gözleri, saç ve sakal yığını arasında kalan açıklıkta parıl parıl parlıyor. Durmadan yaşlar akıyor gözlerinden.

Sahanlığın karşısındaki koğuşta kadın hastalar var. Hava akımlarını alçak sıralar üstünde oturup geçirdiğimiz mahzende gördüm hepsini. İçlerinden biri, Frau Kröger. O kadar zayıf ki, önden baktın mı arkasını görecek gibi oluyorsun. Baldırları benim yanyana üç parmağımdan daha zayıf. Kendi başına yürüyemiyor; kollarına girip yardım etmek, daha doğrusu taşımak gerek. Bayan Reinhard boynu sargılı tombul bir kadın. Konuşmuyor, sadece soluması için ağzına sokulan gümüş tüpten birtakım vızıltılı sesler çıkarıyor. Gırtlak veremi. Sonra güzel Bayan Eller var, Kolonya'dan kaçmış. Sonra Bayan Brauner, Riesner, Mühlbach. Öbürlerinin isimlerini bilmiyorum ama hepsinin ortak yanı şu ki, hepsi aldatıyorlar kendilerini: hastalıklarının pek ağır olmadığını, sırf ailelerinin ısrarı yüzünden hastaneye yattıklarını, birkaç hafta içinde iyileşip evlerine gideceklerini sanıyorlar. İyileştikten sonra da kırlara ya da deniz kenarına gitmeyi kuruyorlar. Hayat-

tan kâm almaya bakacaklarmış, çünkü baksana, hayat ne kısaymış! Oysa hepsi de, hiç istisnasız, ölüme mahkûm. Margaret hemşire söyledi bana: Ciğerleri delik delikmiş, iyileşmeleri de mümkünsüz. Gizli gizli öksürüyorlar hepsi, iştahları yok. Gözümün önünde günden güne eriyip gidiyorlar. Hattâ, hayatta kalmayı, yaşamayı, ve daha iyi günler görmeyi istemeleri, ve o sarsılmaz iradeleri olmasa, şimdiye çoktan ölmüşlerdi.

Koğuşta hâlâ yalnızım. Bütün gün açık penceremin altında uzanıp yatıyorum, taze serin havayı ciğerlerime dolduruyorum. Biliyorum bütün iş iyi yemek yemekte, kaygulanmamakta ve bol bol uyumakta. Kalsiyum iğneleri ne işe yarar, müspet ve menfi kan sayımı arasındaki fark nedir, pnömotoraks, kostik, frenik ve plastik ne demektir, hep öğrendim. Hastalığın başlangıcında görülen arazı, ve bunların hastadan hastaya nasıl değiştiğini, hastanın genel sağlık durumunun iyiye gidişinin belirtilerini biliyorum. Epey de tıp kitabı okudum. Koch'un hayat hikâyesini okurken, onca zaman insan gözünden kaçmasını beceren o hain ve sinsi basille girişilen uzun ve can sıkıcı döğüşe sanki kendim de katılmış gibi oldum.

Yalnız olduğuma memnun olmuyor değilim.

Hiç kımıldamadan saatlerce sırtüstü yatıyorum. Gözlerimi yumup, sonsuz uzayda âvare dolaşan düşüncelerime koyveriyorum kendimi. Orda o uzayda bu mutsuz dünyayla ortak hiç bir hudut yok, ve orda egemen olan hep huzur, güzellik, sağlık, güneş ve mükemmellik.

Artık ölümden korkmaz oldum ya, şimdi yüreğimde hiç nefret ve acı da kalmadı. Hayattan bir süre elimi eteğimi çekmişim gibi, usulca ana akıntının dışına kaymışım gibi... Sanki zaman, duyularımın alanından çekilmiş, durakalmış. Herşey benim rahatımdan, sarsıntısız huzurumdan sonra geliyor.

Kendi dünyamda yaşıyorum. Öyle bir dünya ki bu, öbür insanların olağan dünyası vız geliyor ona.

Penceremin dışında güz ilerliyor. Akşam üzerleri, mısır koçanı gibi tıpkı, on iki kat cüppeye sarınıyor.

Akşam yakın dostum benim. Gece, cana yakın bir ana; elini değdirdiği yer iyileşiyor. Ve güneş ve hava, sağlığımın demir aldığı deniz.

Evden aldığım mektuplarda, orda havanın yağışlı olduğu, biçili tarlaların hep soğuk ve rüzgâr altında kaldığı yazılı; oysa burda akşamlar altınsı şarap renginde, ve geceler Venedik aynaları gibi saydam...

Evden aldığım mektuplarda, nemli bir kış geçirdikleri, geçen yıldan daha çok kar yağdığı yazılı; oysa benim penceremin camında buz üstünde harikulâde bir çalı çırpı deseni var: devedikeni, at kuyruğu, köpek dili ve çam sürgünü.

Margaret hemşire ile aramız çok iyi. Yatağımda oturup yumuşacık ellerini kucağında kavuşturuyor, bazen beyaz önlüğünün kenarıyla, bazen de yastığımın köşesiyle oynuyor. Gülümsüyor. Saçlarımı okşarken, hareketlerinde o ilk umutsuz gecelerin acıma duygusu yok artık. Parmakları sıkılgan ve mahçup, ama yine de bir sevecenlik arayışında.

O bana hayatını anlatıyor, ben ona hayatımı anlatıyorum. Yirmi dokuz yaşında. Beş yaşında oğlu varmış. Kocası altı yıl cephede kalmış, Noelden önce Fransa'da tutsak düşmüş. Bana bunu söylerken sesi durgundu, ama kocasının evlenmeden önce ona yazdığı bütün aşk mektuplarını getirdi gösterdi bana.

Kaldığım koğuşa yeni bir hasta getirdiler: Bay Kunze. Uzun boylu, sıskası çıkmış bir adam, yetmiş yaşında. Yaşına rağmen kafası cin gibi işliyor. Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Lehçe biliyor. Bilmem ne fabrikası müdürüymüş, dünyada gezip görmediği yer kalmamış. Elli yıl

önce gençliğinde verem geçirmiş, Mısır'ın kuru sıcağında atlatmış illeti. Hayatının on beş yılı İngiltere'de geçmiş; göğsünün sağlığına da en iyi orası, İngiltere'nin sisli iklimi yaramış. İsa gibi hakîm görünüyor bana. Sakin konuşmasını hayranlıkla dinliyorum, ve ağzından çıkan her bir cümlede, narin, saydamca ellerinin her bir hareketinde bir hikmet, ahenk ve sükûn buluyorum.

'İnsan yetmiş yaşına gelince,' diyor bana, gülümseyerek, 'hele bir de benim gibi talihi yaver gitmiş de çok yer gezip görmüşse, insanların ne küçük yaratıklar olduğunu, anlaşıp birleşmek için yüreklerini başkalarına açmaktan nasıl kaçtıklarını anlıyor. Sen de benim yaşıma geldiğinde dünyanın ne kadar küçük, ve bu dünyada bir insanın anlıyabileceği, öğrenebileceği ne kadar az şey olduğunu, genç olmanın, kendine güvenmenin ne harikulâde birşey olduğunu, ve çok şey bilip fazla derin düşünmenin insanı ne kadar tedirgin ettiğini göreceksin. Yetmişine vardığın zaman hayatı şimdi yirmi yaşında anladığından daha az anlıyacaksın ve kendini pek de o kadar yaşlanmamış olduğuna inandıracaksın.'

Bay Kunze'nin yüksek ateşi var, öksürüyor da ama hiç yakınmıyor. Nasibini sükûnetle kabullenmiş, ama onun önünde boynu bükülmemiş. 'Üzüldüğüm birşey var,' diyor, 'o da zaman zaman Alman olduğumdan utanç duymuş olmam. Oysa bundan gurur duyduğum zamanları da hatırlıyorum.'

'E peki şimdi?' dedim.

Gözlerini yumdu, cevap vermedi.»

⁂

«Hastaneye yatalı beş ay oluyor. Bunca zaman hiç bir şey yapmadım. Gün günü kovalıyor, ve zaman yavaş yavaş göğsümün hasta dokusunu iyileştiriyor. Ruhumda-

ki hastalık çoktan iyileşti. Hayatımda ilk kez ağlamaktan utanmadığım o eski günlerden, o kesin çaresizlik ve bunaltı günlerinden bugüne ne çok zaman geçti! İrade gücü, sebat, umut ve inanç, özellikle kendime güven savaşından, görünüşte umutsuz, ama sonu başarılı olan bu savaştan, galip çıktım.

Dün gece Margaret hemşire kapıda beni öptü. Bay Kunze uyanıktı, gazete okuyordu.

Dikkatli olmasını, hastalığımı kapacağını söyledim ona ama o güldü sadece; bir fısıltıyla bana tükrüğüm üzerinde labaratuvar tahlillerini izlediğini, benim için de artık korkacak birşey olmadığını söylerken kara gözlerinin içi ışıdı.

Yaşlı çelebi yüzünü duvara döndü, uyur gibi yaptı.

Margaret'le ikide bir koridorda karşılaşıyoruz. Kimseler olmuyor. Hemen yanıma sokuluyor, içime girecekmiş gibi. Vücudu gevrek, ve istekli.

İhtiyar Kunze anlayışlı bir adam.

'Yaşlılar çok makûl olduklarını ve herşeyi anladıklarını zannederler,' dedi, üstüste konmuş yastıklarına dayanarak. 'Oysa kendi gençliklerini, çılgınlıklarını unutmuşlardır. Çılgınlık yapmak da ellerinden gelmez, çünkü akılları fikirleri hep makûl olmaktadır.'

Öğleden hemen önce, ve her gün tam o saatte, şehrin üstünden fırtına gibi uçaklar geçiyor. Motorlarının sesi gökten dolu sağnağı gibi dökülüyor. Ve bazen bunun dört saat sürdüğü oluyor. Ardı arkası kesilmeyen tekdüze bir nakarat. Sığınağa inmiyoruz; giyinip odamızda oturuyoruz, ve bekliyoruz, o bildik gürültü bir iki perde yükselecek mi diye. Mahzene inme işaretimiz bu bizim.

Dün yine rontgene gittim. Doktorlar, bundan —ne zamandı?— nerdeyse altı ay önce ciğerlerimde görünen sıvımsı gölgeleri bulamadıkları için teşhis üzerinde az kalsın kavgaya tutuşuyorlardı. Rontgen de bir ipucu vermedi.

Karanlık odada yanımda duran Margaret elimi sıkıverdi.

Artık bana korkunç uzak, ve biraz da yabancı kalan okuldan her gün bir ziyaretçi geliyor. Bazen, ben yalnız kalmıyayım diye çocukların beni ziyareti aralarında sıraya bindirdiklerinden şüpheleniyorum. Fakat yalnızlık, vaktiyle çekilmez bir dertken, şimdi aranılır bir sığınak oldu bana.

Jano geliyor, ve yeni bestelerinden bütün bölümler çalıyor bana ıslıkla. Geçende Çaykovski'nin İtalyan kapriçyosunu çalmayı denedi, çeşitli sazları bir arada ıslığa sığdıramadığı için fena bozuldu.

Ellerini kemikli yüzünden geçirip, 'İnsanoğlu pek biçare bir yaratık' dedi. 'İnsanı yaratma işi bana verilseydi, vücudunu bir piyano gibi yapardım. Bir kere, ayakları yere daha sıkı bassın diye üç bacaklı yapardım onu. Göğsüne de, verem, kalp ve daha Allah bilir ne illetlere maruz bu organ kalabalığı yerine tunçtan kocaman bir çenk yerleştirirdim. Sonra bir de, dört el takardım ona. İkisi yetmiyor ki! İş dediğin nedir? Bana kalsa, dört el için yazılmış bir bestedir. Bütün dünyayı ve musikinin hayata kattığı güzelliği şu pespaye iki kolla kucaklamak mümkün mü? Dahası var, yeryüzüne barışın damgasını vurmak istiyor muyuz? Bin el olmalı, herbiri dört yöne erişen ve sevgiyle birbirine kavuşan. Bak dinle,' diye devam etti, 'artık uzun sürmez. Almanya un kurabiyesi gibi parçalanıyor. Yeni bir fikir geliyor Avrupa'ya. Böyle büyük bir fikri kimse ortadan kaldıramaz, alaşağı edemez. Ne diyorsun sen, musikinin ta kendisi bu! İnsanı ben yaratsaydım, tutar ona ekmek gibi kocaman kulaklar verirdim. Verirdim ki, kendi aklına biraz kulak versin de anlasın dünyanın geçmişi, doğrular ve hak adına neler anlatıyor ona. Biliyormusun, dünyada herkes musikiyi sevseydi, dünya bulunmaz bir yer olurdu!'

Çocuklar kendilerini dara sokup bana köhne bir gra-

mafon getirdiler. Fera yatağımın dibine çöktü oturdu, cebinden bir tornavida çıkardı, köhne makinayı söküp parçalamaya koyuldu.

'Döner tablasını yeniledim sana,' dedi, mile bükülebilir maden şeritler takıp. 'Yalpalaya yalpalaya dönüyordu. Bende pek kulak yoktur ya, geçende bir polka koduyduk, hemen çaktım.'

Gusta portremi yapmaya geldi.

Tam iki saat gözümü bile kırptırmadan oturttu beni orda, kolum bacağım tutuldu da, sonra, 'Çok özür dilerim,' dedi, 'bir dakika daha, n'olur!'

Resmi bana göstermedi. 'Okula götürecem,' dedi. 'Bittiği zaman gösteririm. Sana sürpriz yapmak istiyorum.'

Jiri çeşitli pozlarda fotoğrafımı çekti. Yatağımda, pencerede, barakanın önünde, göğe karşı. 'Alman filimleri ve optik cihazları dünyada bir tanedir. Benim anlamadığım şey,' dedi, 'bu kadar iyi eczacılarla optikçiler nasıl böyle hayvan olabiliyorlar? Ben işte onu anlamıyorum.'

Fritz geldi. Topunu da getirmiş. Bu seferki bir tenis topu. Bir yandan onunla oynadı, bir yandan da tam bir saat bana Çek gazetelerinden futbol maçlarının sonuçlarını okudu.

'Sparta çok kötü oynuyor bugünlerde,' dedi. 'Onun için ben Slavia'ya dönüyorum. Düşün bak, ben ki kendimi bildim bileli Sparta hastası olmuşum!'

Baba Kovanda dün buradaydı. Evde yapılmış köy kurabiyesi ve bir kaz budu getirmiş.

Gözleri parıldıya parıldıya, 'Nerdiyse fırından çıktığı gibi,' dedi. 'Dün benim karıdan kocaman bir paket aldım. Öyle büyük, mübarek, ev gibi! Ha, son memlekete gidişimden bahsetmediydim sana. Aptallık bu ya, Eddy'le bütün o oda kirişi kırdıktan bir hafta sonra ben çıktım geldim. Öyle bozuldum ki, sorma. Kaldırıp pencereden atabilirdim kendimi. Yine de, hakkımdan bir hafta fazla kal-

dım orda. Patron telgraf göndermiş, şehirden bir polis geldi. Ben de tanıyorum herifi, onun için dedim ki, 'Bana bak, Bay Kolarik,' dedim, dönmem gerektiğini biliyorum. Bütün bir hafta senin yolunu gözledim. Bak işte inanmazsan bavulum orda hazır duruyor. Bu işin Noel'den önce biteceğini herkes biliyor, sen şimdi tutup da elime kelepçe vurup sürükleye sürükleye götürmezsin beni değil mi?' dedim. Dehşet içinde kaldı. 'Neler söylüyorsun sen, yahu!' dedi bana ama, ah, ben bilirim onun gibilerini! Bir saat sonra kemerini, tabanca kılıfını, paltosunu çıkardı attı üzerinden. Gömleğinin yakasını da çözdü, ve bir saate kalmadı, ikimizin de gözü dünyayı görmüyordu. Bir yere sakladıydım, anladın mı, iki şişe Sliwowitz vardı bende. Ah, orda olacaktın da görecektin manzarayı! Karabinasını aldım, kediyi vurmaya kalktım orda. Bütün köy sandı ki Ruslar geldiler. Benim komşu Jacob Holy bacasına kızıl bayrak taktı... Eee ya, sonunda yola çıktığımızda istasyona kadar bir buçuk saat yolu Kolarik benim bavulu sırtında taşıyıp yürüdü. Döndükten sonra da patron bir ay dışarı çıkarmadı beni. Dün gece onun üstüne bir ay daha ekledi ama ben bir yolunu buldum kalktım seni görmeye geldim. Budala, ne sanıyor beni? Dostuma kurabiye ve kaz budu götürmek varken tutar da odamda aylak aylak oturur muyum ben sanıyor?'

Çocukların konuştuğu tek konu, kaçmak. Galiba hazırlık yapıyorlar. Jano beni unutmadıklarını, onlarla gitmem gerektiğini söyledi. Evet ama nasıl? Düşünüp duruyorum, huzurum kaçıyor. Karar veremiyorum bir türlü. Hemen hayale dalıyorum. İçimde bir helecan, telâş var ama en iyi ne yapmam gerektiğini bir bilebilsem!

Kendimden kaçıp kurtulmuşken, şimdi nereye kaçacağım? Penceremin dışında güneş yaklaşan baharı haber veriyor ve dört bir yanımda sessizlik, sükûn acayip sihirli çiçekler açıyor.»

⁂

Yüzbaşı Kieser son zamanlarda epey değişmişti. Bölük efradı kadar askerler de bunun farkına vardılar. Çocuklar değişikliğin nedeni üzerinde düşünüp duruyorlardı. Yüzbaşının yüzü, konuşması, hareketleri ve davranışı hep bir başkaydı. Bütün ömrünce kararsızlığın ve sorunlara çözüm bulma yetersizliğinin kahrını çeken, insanlara önderlik etme yeteneğinden nasipsiz bu haris kambur, ansızın askerce bir şiddet ve sertlik kazanmıştı. Çabuk heyecanlanıyor, parıl parıl boyalı çizmeleriyle önüne geleni tekmelemekten geri durmuyordu. Bazen çocuklara bağırmaktan yüzü kıpkırmızı, çirkin mi çirkin bir maskeye dönerdi. Rahat yaşamayı, pahalı puro içmeyi ve gösterişli üniformalar giymeyi seven güler yüzlü, kalender kumandan gitmiş, yerine bir başkası gelmişti. Abartılmış bir görev duygusuna kaptırdı kendini, yirmi üç kişinin birden kaçması olayının ayıbını bir türlü hazmedemedi. Bu olay üzerine oturdu uzun boylu kendini tarttı, ve sonunda bölükte başgösteren disiplinsizlik salgınından kendini sorumlu gördü. İplerin elden kaçmasından günün birinde doğrudan doğruya sorumlu tutulabileceğini anlamıştı.

Üstelik sekiz numaralı odadan toplu kaçış bu çeşit olayların sonuncusu da olmadı. Ocak sonunda Franta Kuspis bir yolunu bulup kaçtı... Sanki yer yarılmış Franta içine girmişti, öyle kayıplara karıştı birden. Ama bu kez yüzbaşı, kaçağın ele geçirilmesi için ne yapmak gerekiyorsa hepsini yaptı. Yol üstündeki bütün şehir ve köylerde polise haber salındı, Leipzig'den Dresden'e kadar bütün demiryolu istasyonlarının inzibat devriyeleri uyarıldı. On beş gün sürdü arama. Bir sonuç vermediği görülünce, şubat sonlarına doğru Jan Kloc ve Eman Kantor da kaçtılar; onları bir hafta sonra dört kişi daha izledi. Yedi kaçaktan üçü yakalandı. İkisi Leipzig'de ana istasyonda, üçüncüsü

Sumava ormanında hududu geçerken. Yüzbaşı bunların yakalandığını bölüğe gerine gerine bildirirken, ilgili güvenlik makamlarınca kaçak muamelesi göreceklerine parmak basmayı da ihmal etmedi.

«Sizleri eğitip barışçı yollarla ikna etme zamanı geçti artık!» diye haykırdı. «Çok şey tehlikede şu sıra. Kollarımızı kavuşturup bölüğün keyfince emir ve disiplini hiçe saymasına göz yumamayız.»

Söylemek istediğinden fazlasını söylemişti. Uykusuz gecelerini cehennem azabına çeviren ve onu son zamanlarda bunca değiştiren korkusunu ele vermişti. Artık tehlikede olan, doğrudan doğruya, Alman milletinin bekasıydı. Savaş alanına dönen ülkenin hayatında her bir şeye damgasını vuran ölüm-kalım savaşından, iki yüz Çek delikanlısına disiplinin gereğini anlatmak gibi inceliklere harcanacak vakit yoktu. Kendisinin, kumandan olarak, birtakım ufak tefek şikâyetlerle uğraşmaya, birtakım olur olmaz konuları incelemeye vakti olmadığını elinde olmadan açıklamıştı: Onbaşı yardımcısı Hill niçin Ferda Koçman'ı tokatlamış? Ya da Çavuş Bent yarı kör Standa Jez'i öyle öldüresiye neden tartaklamış? Yüzbaşı, bu gibi konularda, askerlerin davranışından kendisine yakınmaya gelen Jano ve Karel'e yaptığından, yani kapıyı göstermekten başka yapabileceği bir şey olmadığını açığa vurmuştu. Yüzbaşının öfkesini kabartan şey, özellikle, her iki Çek sözcünün de yüzbaşının birçok kereler kendilerine bizzat okuduğu ilk talimata aykırı olarak bölük efradına esir muamelesi yapılmasından yakınmaları olmuştu. Yüzbaşı kötü kötü gülmüş, ve gözlerinden yaş gelene kadar kesmemişti gülmesini. «O zaman dediklerim,» demişti onlara, «artık geçerli değildir. Çünkü sizler de eskisi gibi değilsiniz, değiştiniz. Var olan ya da olmayan talimatlardan söz etmek faydasız. Önemli olan, olaylara göre davranmaktır. O bakımdan, gerek onbaşı yardımcısı Hill, gerekse çavuş Bent si-

zin küstahça davranışlarınıza karşı ancak böyle tepki gösterebilirlerdi. Zaten ne önemi var canım?» diye bitirmişti sözünü. «Bütün bunlar önemsiz şeyler. Şu sıra daha büyük şeyler tehlikede.»

Ve gerçekten de bu, son günlerde, kafasını uğraştıran tek konuydu. Durmadan bir çıkış yolu arıyor, kafası bir kısır döngüde dönüp duruyor, sonunda artık hiç bir şeye karar veremez oluyor, ve bu halini bir sertlik maskesi altında gizlemeye çalışıyordu. Aslında bütün yaptığı, askerlere gitgide daha çok yetki vermekten başka bir şey değildi. Bıraktı diledikleri gibi davransınlar; keyiflerine, yetkileri dışında hareketlerine karışmadı. Susuşuyla o hareketleri onayladı, ve astlarına onun isteklerini yerine getirdikleri zehabını verdi. Son toplantıda artık en sert tedbirlere başvurma zamanının geldiğini söylememiş miydi? Eh, onlar da onu yapıyorlardı işte! Hill, kendisine kafa tutmaya cüret eden ya da emirlerini, ona sorarsan, pek baştan savma ya da yavaş yerine getiren birinin suratına hayvanca tokatı indiriyordu. Bent, ölesiye nefret ettiği Çeklerin burunlarını yere sürtmek için olur olmaz işler icad ediyor, onları gözü-kara direnmelere sürüklüyordu. İstediği de buydu zaten. En çok da on iki numaralı oda ile Karel'e takmıştı. Karel'in her zaman yüzünde bir gülümsemeyle emirlerine itaat etmesi korkunç sinirlendiriyordu onu. En büyük dileği bu güçlü kuvvetli, kendine güvenen çocuğa galebe çalmak, onun ezildiğini, kahrolduğunu görmekti.

Her cumartesi on iki numaralı odada kalanlar helâları temizlemek zorundaydılar. Bent, parmakları tabancasının üzerinde gezinerek, hatırlatmayı unutmuyordu onlara: «Çıplak ellerinizle!»

Bir gün yarı sarhoş geldi, çocuklara kaldıkları odanın döşemelerini diş fırçalarıyla ovmalarını emretti. Vakit gece yarısına yakındı, ellerinde diş fırçaları ve sabunla

çömelip döşemeyi baştan aşağı fırçalamalarını buyurduğunda. Kendi de açık kapının yanında ayakta durup seyretti onları. Arada bir sarhoş sarhoş hıçkırıyordu. Sonunda ıslak taşların üstüne yıkılıp sızdı. Kaldırıp koridora çıkardılar, karanlık bir köşede buz gibi taşların üstüne yatırdılar. Ertesi sabah, o gece nöbetçi olan çavuş Rohrbach buldu onu. Üniformasında cıgara yanıkları vardı; dazlak kafasına ayakkabı boyası sürülmüştü, ve öyle üşümüştü ki, ateşten on beş gün yatağından çıkamadı.

Öbür askerler Hill ve Bent kadar aşırı gitmiyorlardı, ve Hill de, külhanbeyliği elinden bırakmadığından, pek bir direnmeyle karşılaşmıyordu.

Ama bir gün, Bent hasta yatarken, Hill Kovanda'ya bir yumruk attı; Kovanda da bir an bile düşünmeden ona öyle bir vuruş vurdu ki, onbaşı yardımcısı yarılan dudağından kanlar aka aka hemen oracıkta serildi kaldı.

Sabah içtimaından önce oldu bu olay, Hill daha ceketini giymemişti, tabancası yoktu yanında. Koridor bir anda çocuklarla doldu; Beckerle ve Kummer oraya koşturdular. Kovanda yerde diz çökmüş duran Hill'in tepesine dikilmiş, doğrulmasını bekliyordu. Bir anda Hill Kovanda'nın üzerine çullandı, kapıştılar, yumruklaşmaya başladılar, yere yuvarlandılar. İkisinin de ağzından burnundan kan geliyordu. Çocuklar döğüşenlerin çevresinde halka oldular ama Kovanda'nın zaten yardıma ihtiyacı yoktu. Yüzbaşı, Nitribit, Hübner ve Kummer önlerine çıkanları ite kaka döğüş yerine vardıklarında, Kovanda Hill'in tepesine çıkmış, soluk almaya savaşan hasmının boynunu sol eliyle yere bastırıyor, sağ eliyle de habire suratını yumrukluyordu.

Askerler, çocukların da yardımıyla, Kovanda'yı Hill'in üstünden çekip aldılar. Kovanda önüne gelene yumruk sallıyor, yerde kendinden geçmiş yatan Hill'in üzerine saldırmaya savaşıyordu.

Bütün bölük koridordaydı. Kavgacıların başındaki gurubun çevresinde halka oldular, Beckerle, Lipinski, Mikliç ve Rohrbach'ın araya girmesini önlediler.

Yüzbaşının şakağında damarı atıyordu.

Kovanda'yı göstererek, «Al şunu götür,» dedi Nitribit'e. «Garnizona götüreceksin. Derhal!» diye avazı çıktığı kadar haykırdı, ayağını yere vurdu.

Nitribit Kovanda'nın omuzundan kavrayacak oldu, Kovanda silkeledi attı onu, eliyle yüzünün kanlarını sildi.

«Söyle şunlara,» dedi soluk soluğa, Jano'ya, «umurumda değil, nereye götürürlerse götürsünler. İsterlerse götürüp kurşuna dizsinler. Ama bir daha bana vuranın kafasını paralarım, onu da bilsinler!»

Yüzbaşının yanında duran Kummer çabucak Almancaya çevirdi bu sözleri. Jano'nun yanına geldiğini gören yüzbaşı başını kaldırıp şaşkın şaşkın baktı.

«Bağışlayın, yüzbaşım,» dedi Jano, kesin bir sesle, «ama Kovanda'yı götürürseniz, kanunsuz bir iş yapmış olacaksınız. Çocuklar buna razı olmazlar. Onbaşı yardımcısı Hill en ufak bir kışkırtma olmadan saldırdı Kovanda'ya. Kovanda onunla bir kelime bile konuşmamıştı. Her Alman askeri dilediği zaman bölük efradından birini tokatlamakta serbest midir yoksa? Çek işçiler böyle durup dururken tartaklanırlarsa nasıl emirlere itaat etsinler, nasıl disiplinli olsunlar?»

Kızıp köpüren yüzbaşı gözlerini daralttı.

«Bize emir mi vermeye kalkıyorsun? Size ne yapacağımızı siz mi bize söyliyeceksiniz?»

«Biz, bize dürüstçe ve insanca davranılmasını istiyoruz.»

«İstiyor musunuz? İstiyor musunuz?» diye küplere bindi yüzbaşı.

«Olmazsa başka yerlere başvururuz.»

«Nereye?» diye hırladı yüzbaşı. «Söyle bana, nereye?»

«Gerekirse Tabur karargâhına.»

«Ne?» diye sordu yüzbaşı, hayretler içinde. «Beni tehdit mi ediyorsun?»

«Biz yalnız hakkımızı istiyoruz.»

«Kovanda lâyık olduğu cezayı görecektir.»

«Haksız bir saldırıya karşı kendini savunduğu için mi?»

Yüzbaşı, «Kovanda mı kendini savunmuş?» diye güldü, kikir kikir, asabî. O sırada güç belâ ayağa kalkan Hill'i gösterdi. «Şunun haline bak! Ha? Wie, wie?»

«Kovanda saldırıya uğradı, kendini savundu,» diye diretti Jano. «Hangimiz olsak öyle yapardık. Beckerle ile Unteroffizier Mikliç de burdaydılar, gördüler olayın nasıl olduğunu.» Tercümana döndü. «Niçin söylemiyorsun?» diye sordu, Çekçe. «Sen de gördün. Niçin söylemiyorsun?»

Kummer biçare biçare çevresine bakındı; bütün bölük koridor boyunca yekvücut olmuş, gözlerini ona dikmişti.

«Doğru söylüyor,» dedi, telâşla gözlerini kırpıştırıp. «Ben ordaydım, Beckerle de vardı.»

Yüzbaşı kaskatı kesildi. Aval aval baktı, bir Kummer'e, bir Beckerle'ye. Sonunda Nitribit'e döndü:

«Kovanda'yı götüreceksin dedim. Anlaşılmadı mı?»

Nitribit'in cevap vermesine kalmadan Jano yüksek sesle, «Eğer Kovanda'yı cezalandırırsanız, yüzbaşım,» dedi, «disiplini sürdürmek niyetinde olmadığınızı açıkça ortaya koyuyorsunuz demektir. O takdirde bölük işe çıkmayacak.»

Jano'nun bu sözleri çocuklar arasında kıvılcım gibi parlayıp geçti. Sıralarda bir kıpırdanma oldu, çocuklar askerlerin dikilip durduğu yere biraz daha yanaştılar. Çoğu Almanca konuşulanları anlamıştı, ama son kelimeleri tek-

rarladılar birbirlerine. Gözlerinde çelik ışıltılar belirdi, yumrukları sıkıldı. Ne olursa olsun sonuna dek direnmeleri gerektiğini anlamışlardı. Bu yalnız Kovanda ile Jano'yu ilgilendiren bir konu değildi, herbirinin geleceği bahis konusuydu. Onlar Jano'ya baktılar, Jano onlara baktı. Anlaştılar. Jano eliyle saçını geri iterken dudaklarında çok belli belirsiz bir gülümseme vardı. Derin bir soluk aldı, kurtkapanından kurtulmuş adam gibi.

Yüzbaşı, «Ne?» diye cırladı, hayretle. Gözlerinde bir ışıltı belirdi. «Ne?» diye sordu yine.

«Eğer onbaşı yardımcısı Hill'e ceza vermezseniz,» dedi Jano, dümdüz bir sesle, «bölük çalışmaya çıkmayacak.»

«Eğer ceza vermezsem mi? Ne demek istiyorsun, ceza vermezsem?» diye haykırdı yüzbaşı, kaba kaba gülerek. «Bana emir mi veriyorsun?»

«Hayır, yüzbaşım,» dedi Jano. «Sadece adalet duygunuza güveniyoruz, yüzbaşım.»

«Kovanda cezalandırılacak,» dedi yüzbaşı Kieser, yumuşak bir sesle, «ve siz de işe çıkacaksınız. Grev tehdidi yaptığının farkında mısın? Bunun isyan demek olduğunu biliyor musun? Das ist Meuterei, das ist Streik! (Bu isyandır. Bu grevdir.) Bunun için seni kurşuna dizebileceğimizi biliyor musun?»

«Biliyoruz onu,» dedi Jano, «ve gereği olmayacağını umuyoruz.»

«O halde emirlere itaat edeceksiniz. Yoksa ona da mı hayır, ha?»

Jano, «Biz her zaman emirlere itaat ettik, yüzbaşım,» diyerek soruyu cevaplandırmaktan kaçındı. «Bize insanca davranıldığı sürece hep öyle oldu. Ama son zamanlarda hiç yoktan haksız davranışlara maruz kalıyoruz. Ve bunu protesto ediyoruz.»

Kovanda bir Jano'ya, bir yüzbaşıya bakıp konuşulanları anlamaya çalışıyordu.

«Bana kalırsa fazla uzadı bu,» dedi birdenbire. «Siz konuşup duruyorsunuz, ben burda kasap gibi kalakaldım. Söyler misin şuna,» dedi, Jano'ya dönüp, «gidip elimi yüzümü yıkamam gerek. Hauptmann, waschen,» dedi sonra yüzbaşıya, «mus waschen, Arbeit, Fabrik, los.» Duşa yöneldi. Koridorda çocuklar açılıp ona yol verdiler. Eli yüzü kan içinde, gülümsüyor, başını sallıyordu o da onlara. «Fena oturttu bana,» dedi, «ama bir de ona bakın! Hayatında böyle sopa yemediydi. Yazık oldu bırakmadınız az daha hakkından geleyim.»

Nitribit Kovanda'nın ardından bir adım atacak oldu, çocuklar hemen araya girip sırayı kapattılar; kızıl başlı çaresiz kaldı, kolları yanına düştü.

Koridorun öte ucunda alt kattan bir düdük sesi duyuldu. Kapıda gece nöbetinden dönen Schwarz romatizmalı bacaklarını sürüye sürüye merdivenden çıkıyor, «Kompanie antreten, Kompanie antreten!» diye bağırıyordu.

Onun bağırıp düdük çalması yüzbaşıyla Nitribit'i kavrayan gerginliği kırdı. Kummer ve Hübner bu dramatik olayda zaten fazladan ordaydılar, memnunlukla çekip gittiler. Kovanda duşa girmiş, ortadan kaybolmuştu. Hill kocaman mavi bir mendille yüzünün kanlarını siliyordu. Bölük, toplantının nedenini kavrıyamayan ve durduğu yerden yüzbaşıyı göremeyen Schwarz'ın üstelemelerine uydu, dağıldı.

Yüzbaşı yerinden bir kıpırdandı, «Git temizlen,» dedi Hill'e. «Ondan sonra vakit geçirmeden odama gel.» Jano'ya döndü, «Bu meseleyi tahkik edeceğim,» dedi, başka yere bakarak. «Doğru söylemediğin ortaya çıkarsa, sen de ceza göreceksin.»

Jano hemen esas vaziyetine geçti. Dudaklarında uçuk bir gülümsemeyle, «Sağ olun,» dedi, «sağ olun, yüzbaşım!»

Bu olay yüzbaşıyı yeniden kararsızlığa sürükledi. Oysa o bundan kurtulmayı ummuştu. Bölük efradı ve askerlerin boşaltıp gittiği okulda ordan oraya gezinirken, Hill'in hayvanlığı yüzünden çıkan bu kavga meselesinde bundan sonra atacağı adımı düşündü. Hill'le kısaca konuştu, Kovanda'nın haksız yere saldırıya uğradığını söyleyen Jano'nun doğruyu söyleyip söylemediğini ona sormadı. Hill'i tanıdığı için, kendi de şüphe etmiyordu bundan. Yara bere içinde onbaşı yardımcısını, kendinden güçlü ve usta biriyle kavga çıkardığı için azarladı, aptal köylü diye sövüp kapı dışarı etti. Hill gittikten sonra uzun bir zaman pencerede durup, görmeyen gözlerle, sokağa, karları çoktan eriyip giden küçük alana baktı. Radyo haberlerini dinledi ama onlar da bozuk keyfine yaramadı. Sonunda yazıhaneye gidip Olin'i buldu, sabah olanlardan kimseye birşey söylememesini tembih etti. Bir el satranç oynamaya oturdular.

⁂

Olin yüzbaşının her işini gören hizmetkârı olmuştu. Yüzbaşının onu odasına alıp kanepenin üstünde uyumasına müsaade etmesinin nedeni, sadece, onu yalnız kalmaktan korkutan kafasındaki o derin karışıklıktı; oysa, bir bekâr olarak, alışıktı yalnızlığa, hattâ çok zaman arardı yalnızlığı. Birkaç gün içinde, bir başkasının yanında soyunmaktan duyduğu aşırı utanma duygusunu bile yenebildi.

Kendi kendine oldu bu, ve yüzbaşı aşırı utangaçlığının boşuna aptallık olduğuna karar verdi, rahat bir soluk aldı; utangaçlığından böyle kolayca kurtulması da kendine güvenini arttırdı. Olin'in yanında, kendi adamlarının yanında olduğundan çok daha rahat ve serbest oluyordu. Bu ağzı lâf yapar, iyi huylu çocukla konuştuğu gibi serbestçe konuşamıyordu çünkü onlarla. Daha çok kendi

kendini inandırmak için düşünüp bulduğu deliller ve ispatlarla onu da gitgide kendinden yana kazanmaktaydı.

O akşam yine oturdular, savaştan sonra neler olacağını konuştular. Karanlık odada uzanmışlardı; neden sonra, gece yarısına az kala, yüzbaşı aklından hiç çıkmayan konuyu açtı: Almanya'nın savaşı kaybetmekte olması.

«Bu savaştaki ilk kazançlarımızla sonraki kayıplarımızı bir elimizin parmaklarında sayamazsak, iyi asker demezler bize,» dedi, düşünceli düşünceli. «Yine de, yenik düşsek bile, biz olmadan, yani Almanya'sız, savaş-sonu dünyasının hale yola konulamıyacağı hesaba katılmalıdır. Bu savaş, mein Lieber, son savaş olmayacak. İngiltere, Fransa ve Amerika'nın aptallıkları sayesinde, ne kimse kesinlikle kazanacak bu savaşı, ne de kimse kaybedecek. Almanya'ya savaş açmakla Batılı ülkeler, sırtlarına inecek kamçıyı kendi elleriyle hazırladılar. Savaşa katılmıyaydılar Rusya şimdiye çoktan yenilmişti. Rus devletiyle birlikte, bütün dünyaya bulaşmaya savaşan ideolojiyi de silip atacaktık biz. Savaş, mein Lieber, devam edecek. Belki önümüzdeki yıl, belki on yıl sonra. Ama senin memleketinin kaderi şimdiden belli. Şu anda, savaştan hemen önceki duruma bakıp aldanma. Önümüzdeki savaşta Almanya öyle güçlü olacak ki, das in dem nacchsten Blitzkriege die ganze Welt in die Latrine fallen wird. (Bundan sonraki yıldırım savaşı bütün dünyayı yerle bir edecek.) Sırtınıza geçirdiğimiz şu üniformaları ancak mezarda çıkaracaksınız. Önümüzdeki beş yüz yıl boyunca iş var size. Almanya'yı yeniden kuracaksınız, ve üstüne, bir de Alman Avrupası kuracaksınız. O zaman işte o kahrolası kışkırtıcının, neydi adı, bu sabah yaptığı gibi, adalet ve insanca davranış isteriz diye tutturamıyacaksınız. Çekler, hepiniz, size söylenileni yapmayı öğreneceksiniz. Öğrenmezseniz kökünüzü kazıyacaz bu dünyadan. Emre itaat ve disiplin üzerinde tartışma açmakla vakit kaybetmeye-

ceğiz o zaman. Tıpkı şimdi Yahudilerle, Çingenelerle, Ukraynalılarla olduğu gibi.»

Sustu. Sabahki tatsız olaya bir hal çaresi bulmanın kendisine düştüğünü anladı. Belki Olin'in bir yardımı olurdu ona.

«Bana bak,» diye yeniden söze başladı, «bütün bu sorunları başka gözle gören bir sen varsın burda. Sen onlar gibi değilsin, onun için sana başka türlü davranıyoruz. Ben seni bizden biri sayıyorum, ve ilerde de, savaşın sonu ne olursa olsun, arkanda olacağım. Sonun ne olacağı da daha pek kesin değil ya! Herşeye rağmen, Führer'imiz daha başımızda. Bu dediğime kulak ver, onun gibi bir dâhi daha dünyaya gelmemiştir. Bu geçici buhranı atlatmanın da yolunu bulacak eninde sonunda, buna inancım tamdır. Hattâ bak, birşey daha diyeyim mi sana, kalıbımı basarım bu sözde buhran, düşmana ve açıkgözlere karşı kurulmuş bir tuzaktır. Belki çok geçmeden bu konuda daha uzun boylu konuşacaz seninle. Ama o gün gelinceye kadar sıkı durmalıyız. Herkes yerini bilmeli. Bölük için de bu böyle. Dizginleri elden bırakmamalıyız... İşte burda sen bize yardımcı olabilirsin. Bana öyle geliyor ki, bütün bu karışıklık hep bir adamın başının altından çıkıyor, ve sen onun kim olduğunu bildiğin halde, kimbilir neden, hâlâ koruyorsun onu. Belki de Almanya savaşı kaybettikten sonra iki taraflı oynadığın için postu kurtarabileceğini sanıyorsun. Kendine tanık olarak da onu, şimdi önüne geçip koruduğun herifi, bütün bu dertleri başımıza açanı göstereceksin... Moskova radyosundan yayın hikâyesini hatırlıyor musun? Sonra Saarbrücken'de mutfakta olanlar? Durmadan Hill'e sataşmalar? Bütün bunların arkasında olan bu sabah benimle öyle kaba kaba konuşan çocuk değil miydi? Yoksa Kovanda mı? Ya da bir başkası? Sanıyorum, sen kim olduğunu biliyorsun. Bana da söylemen gerekir ki ben de ona göre hareket edebileyim, başkalarına bir ihtar olsun

bu. Bu kadar da sevemezsin ya onu! Sürüden ayrıldın bir kere sen, artık ne yapsan geri almazlar seni. Onlara karşı olduğunu türlü yollardan kaç kere gösterdin. Kassel'de duvarcı ustabaşısını unutmadın herhalde? Buchenwald'da şimdi o. Siz Çeklere karşı bizi sert davranmaya zorlayanlar var, onlar yüzünden bütün milletin başı belâya girecek. Öylelerini ortaya çıkarmanın yolu da bu, değil mi?»

Yüzbaşı böyle uzun uzun konuşurken Olin hareketsiz uzanmış, apaçık gözlerle karanlığı süzmüştü. Ne kadar uğraşırsa uğraşsın, yüzbaşıya hak vermemezlik edemiyordu. Sonra kaldı ki, yüzbaşının haklı olmasını da istiyordu, çünkü bütün köprüleri attığını, bölükte tek dostu kalmadığını pek iyi biliyordu. Almanya'nın savaşı kaybetmesi ihtimalini kolay kolay göze alamıyordu. Başka türlü gönül huzuru bulamıyacaktı çünkü. Yüzbaşının her günkü konuşmaları Olin'e nasıl bir çıkmazda olduğunu göstermişti. Onu tutup aralarından —ona kalsa haksız yere— atanlara, özellikle Jano'ya duyduğu nefret ve güceniklik gitgide artıyordu. Vicdanıyla son bir mücadele geçirdi, ama yüzbaşı sorusunu tekrarlayınca bütün bildiklerini anlattı; ve bundan ne bir utanç, ne bir vicdan azabı duymadığını görünce kendi de şaştı. Hattâ, intikamını almaktan doğan geçici bir memnunluk duydu içinde. Gözleri kısıldı, battaniyenin altında elinde olmadan yumruğu sıkıldı.

«Birçok kere komünist olduğunu söylerken duydum onu,» diye sözünü sürdürdü. «Kassel'de ustabaşıyı yumruğunu havaya kaldırıp selâmladı. Saargemünd'de Kanal'da çalışırken biz, Sırp esirlerle ilişki kurmuştu, kamplarına yiyecek götürürdü. Bölük güvenir ona, ardından gider. Bu sabah siz de gördünüz. Sonra çocuklara Rusça öğretiyor. Bütün olanların onun başının altından çıktığına eminim.»

Yüzbaşı pek memnun kalmıştı. Karanlıkta kendi kendine gülümsüyordu.

«Bütün bu söylediklerini ispat edebilir misin?» diye sordu. «Bu dediklerini onun yüzüne karşı söylemeye hazır mısın?»

Olin bir an düşündü, sonra konuştu: «Tabiî, ne zaman isterseniz. Hepsi doğrudur.»

Yüzbaşı epey bir süre sessiz kaldı. Sonunda konuştuğu zaman sesi sanki şimdi dalıverecekmiş gibi uykulu çıktı. «Bunu bana daha önce söyleseydin n'olurdu sanki?» dedi.

Kapı vuruldu.

Yüzbaşı birden gözlerini açtı. «Kim o?» diye küskün bir sesle sordu.

«Lipinski,» diye cevap geldi kapının ardından. «Tabur karargâhından telgraf var.»

«Kommen Sie rein,» diye homurdandı yüzbaşı, Lipinski içeri girdi.

«Işığı yak.»

Lipinski nöbette olduğundan üzeri fişekli kırmızı kemer takmıştı. Telgrafı elinde tutuyordu.

Yüzbaşı yatağında doğrularak, «Oku bakalım,» dedi.

«Tabur karargâhının Mainz'dan Merseburg'a aktarıldığına dair bütün bölükler ve bölük kumandanlarınca bilgi edinilmesi. Yeni adres... telefon... Posta kutusu,» diye ağır ağır okudu Lipinski, esas vaziyetinde durarak.

Yüzbaşı başını kaşıdı. «So, so,» dedi, ve yeniden yattı. «Sabaha kalabilirdi. Hadi iyi geceler.»

Lipinski ışığı söndürdü ve kapıyı usulca kapattı.

Yüzbaşıyla Olin uyuduklarında vakit gece yarısını çoktan geçmişti.

Ertesi sabah uyandıklarında bölük işe gitmişti bile. Yüzbaşı çabucak giyindi, yazıhaneye koştu.

«Niçin uyandırmadın beni?» diye Nitribit'e çıkıştı. «Seninle önemli birşey görüşmem lâzım.»

Telefonu gösterdi.

«Gestapoyu bul bana!» diye emretti.

⁂

Sabahleyin ihtiyar Morawitz, ustabaşı Begenau'nun işbaşı yapmadığını, savaş esiri Joseph Courtin'in da barakasında olmadığını bildirdi.

Lehmann pek aldırmadı bu habere ama Jano hemen kulağını dikti. Günlük yoklama kâğıdıyla merkez bürosuna giderken yolda Fransız savaş esirlerinin çalıştıkları çilingir atelyesine uğradı. Ordakilerle arası iyiydi; sık sık Triebe'den aldığı haberleri iletip yüreklendirirdi onları. Joseph Courtin'i sorduğu zaman mahpuslar omuz silktiler, cevap vermediler. Ufak tefek esmer Jaques, Jano'nun kulağına, Joseph'in bir önceki akşam işten kampa dönmediğini, o zamandan beri de aranmakta olduğunu fısıldadı.

Yazıhaneye dönerken Jano Kovanda'yla karşılaştı. O da bir acele onu bulmaya geliyordu. Dudakları şişmiş, çürümüştü; kaşının üstünde sargı bezi vardı.

«Lipinski sabahtan beri seni arıyor,» dedi. «Sacların arasında gizlenip duruyor, pek de sabırsız. Seni acele görmesi lâzımmış diyor.»

Lipinski oluklu sac yığınları dehlizinin tam ortasında, bir yığına yaslanmış duruyordu. Jano'yu görünce cıgarasını attı, rahat bir soluk alıp gülümseyerek ona doğru yürüdü.

«Gittin diye korktum,» dedi. «Çok geç kaldım sandım.»

Yanında duran eski püskü bir el çantasını yerden aldı.

«O benim çantam yahu!» dedi Jano, şaşırarak.

«Evet öyle. İçindekiler de senin,» diye gülümsedi Lipinski. Çantayı açtı, Jano'nun köhne akca pantolonu ile koyu kahverengi bir sivil ceket çıkardı.

«Jozef'in o da,» dedi Jano, hiç bir şey anlamadan. «Niçin getirdin bunları buraya?»

Yarım saat sonra canavar düdükleri öterken Kovanda dar yolun ilerisine bir göz attı, orda Jano ile Lipinski'nin el sıkıştıklarını gördü. «Çok, çok sağ olasın,» dedi Jano. Sonra Jano'nun Lipinski'yi kucaklayıp iki yanağından birden öptüğünü gören Kovanda hayretler içinde kaldı.

«Hey, bana bakın,» diye seslendi, «biraz daha koklaşırsanız, mezara kadar yolunuz var. Koca eşek kadar adamlara bak, çocuklar gibi neler yapıyorlar! Duymadınız mı canavar düdüklerini?»

Jano, «Gelin çalılığa gidelim, size diyecek bir çift sözüm var,» dedi, Kovanda ile Karel'e, kum ocağına doğru koşarlarken.

Dar yolda koşturan Kovanda, «Yine boş veriyorsun bakıyorum?» dedi. «Mirek'le Ruda'nın başına gelenleri unuttun mu?»

«Valla ben bugün ocağa inemem,» dedi Jano. «İmkânsız. Sizinle konuşmalıyım.»

Daha onlar çalılığın ucuna varmadan, bacaları yarıya indirilmiş fabrika tıpkı bir oyuncak gibi duman perdesinin altına gömüldü. Jano çantayı açtı, pantolonla ceketi çıkardı, soyunmaya başladı.

«Sizinle helâllaşmak istedim,» dedi, sıkılgan bir gülümsemeyle. «Okula dönmüyorum, fabrikaya da dönmiyecem. Eğer beni şimdiden beklemiyorlarsa orda, nerdiyse gelirler. Olin birşeyler söylemiş. Lipinski bunları getirdi. Ceket Jozef'in ama n'apayım. Ödünç aldığımı söylersiniz ona. Üniformayla gidemem ya!»

Kovanda ile Karel şaşkınlıktan dona kalmışlardı.

«Ne söylemiş Olin?» diye sordu Kovanda, sonunda. «Nereye gitmek istiyorsun? Neden bahsediyorsun sen Allahını seversen?»

«Dünkü olanlardan sonra yüzbaşı bir bahane bulmak zorunda. Sen yaramazsın ona, Kovanda. Ona lâzım olan şimdi, bölüğü karıştıranı bulup içeri tıkmak. Olin bölüğü karıştıranın benim olduğumu söylemiş. Kanal'daki Sırp esirlerini, Moskova radyosunun yayınını filan hep anlatmış...»

«Ben yaptıydım onu,» dedi Kovanda, şişinerek.

«Biliyorum, ama Olin onu bilmiyor. Benden de nefret ediyor. Lipinski kapıdan dinlemiş, hepsini duymuş. Daha neler... Sonra, Karel, Kassel'deki ustabaşıyla ihtiyar Schwabe'yi hatırlıyor musun hani? Olin ispiyonlamış onları da. Şimdi ikisi de toplama kampındaymışlar. Ben de acele etmezsem orayı boyladım demektir.»

«Biz de seninle geliyoruz,» dedi Kovanda, kararlı bir sesle. «Bir başına bırakmayız seni gidesin. Bir yolunu bulur idare ederiz, sen merak etme.»

Jano başını salladı. «Ben şimdilik uzağa gitmiyorum,» dedi. «Yakın köylerden birinde tanıdığım biri var. Ama üçümüz birden oraya gidemeyiz. Belki bir iki gün kalırım ben orda, sonra memlekete giderim, ya da bir başka yere.» Düşünceli düşünceli eliyle yanağını okşadı. «Bir şey var beni Berlin'e çekiyor,» dedi, hafifçe. «Kathe orda da...»

Karel bir ağaç kütüğüne oturdu. Canı sıkılmıştı.

Dalgın dalgın, elinde bir çam sürgünüyle oynuyordu.

«Karel,» dedi Jano, «dün başladığımız işi sonuna kadar götürmelisin. Geri çekilmek yok. Çocuklar herşeye hazırdılar, yine de hazır olacaklardır. Yalnız, hakkınızı istemelisiniz ve tehlikeyi göze almaktan çekinmemelisiniz. Dün silâhla bile bir şey yapamazlardı bize. Yüzbaşı da biliyordu bunu. Sanki galip gelen kendisiymiş gibi uydurdu işini ama, orda maskaraya döndüğünü pekâlâ biliyordu. Onun için şimdi bana çullanıyor. Eğer Lipinski olmasaydı hapı yutmuştum. İşler kızışınca bunu unutmayın. Pek de sürmez ya artık... Olin'e ne yaparsanız yapın, onu size

bırakıyorum. Hesaplaşma fırsatı elinize geçerse eğer, askerler için de aynını derim size. Ama ne yaparsanız yapın, hepsini hiç kızmadan yapacaksınız. Yani demek istediğim, çocuklar kendilerini öfkelerine kapıp koyvermesinler. Sonradan üzülürler, birbirlerinin yüzüne bakamazlar. Zafer de bir para etmez o zaman. Evet,» dedi, «galiba hepsi bu. Burda sonuna kadar sizinle kalmayı ne çok istedim! Ondan bugüne kadar bekledim ya zaten. Sanki çocuklarla hep birlikte büyümüşüz gibi geliyor bana. Bu Almanya tecrübesi gözlerini açtı hepsinin. Bir daha kapanmaz gözleri, ve geleceğin getireceği her bir şeyi başka ışık altında görürler. Tetikte durmasını, olayların görünüşüne kanmamasını öğrendiler. Vaadlere inanmamayı, kandırmacaları yutmamayı öğrendiler. Hiç bir okul öğretmezdi bunu onlara.»

Kovanda yanağını karnına çektiği dizlerine dayayıp ıslak yere oturdu.

«Jano,» dedi, «seni çok, çok özliyecez. Benim için bulunmaz bir örnek oldun sen. Valla ne diyim, sen nereye gitsen peşinden gelirim. Dün bana Nitribit'le de dalaş diyeydin, hiç durmaz, kızıl kafasına indirirdim yumruğumu. Sonu n'olur diye de bir an bile düşünmezdim. Valla seni kendi çocuklarımdan çok seviyorum.» Sıkılarak gülümsedi, devam etti: «Senin izini kaybetmemek için herşeyi verirdim. Memlekette özgürlük içinde buluşamaz mıyız acaba seninle? Benim köyde, ya da bir başka yerde?.. Birbirimizden kopmıyalım, Jano,» diye yakardı. «Söz veriyor musun bana? Eğer savaştan sonra hayatta kalırsak, günün birinde yine bir araya gelmeliyiz.»

«Tabiî,» dedi Jano. Ayağa kalktı. «Yalnız senle ben değil, hepimiz buluşmalıyız bir gün. Burda aramızda gelişen dostluk öyle bir yılda, on yılda bitecek dostluk mu?... Fakat ben şimdi gitmeliyim.» Ellerini uzattı onlara. «Memlekete benden önce varırsanız, herkese ve herşeye sevgilerimi iletin, olmaz mı?» dedi.

Geride fabrika dumandan sıyrılmaya başlamıştı. Kırık bacalarından, erken bahar altında dümdüz uzanan kırlara canavar düdüklerinin tekdüze, uzatmalı sesi yayıldı. Tehlike geçmişti.

Çalılığın kenarında üçü kucaklaştılar. Jano, üniformasını katlayıp içine tıktığı çantayı koltuğunun altına alıp çalılığın içerilerine daldı. Arada bir durup arkasına bakıyor, Kovanda ve Karel de ona el sallıyorlardı. Sonunda göremez oldular onu.

Tarla yolundan fabrikaya yöneldiler. Elleri ceplerinde, başları göğüslerine düşmüş, ağır ağır yürüyorlardı. Yolun kenarındaki kurumuş, çarpık ağacın yanına gelince ikisi de başlarını kaldırdılar, çepeçevre tarlalara baktılar.

O kara günde, yolun iki yanında birden, çavdar altın başaklarını yükseltmişti. Derken başaklar havanın basıncıyla yere yatmış, yolun sağında kalan tarlada depderin çukurlar açılmıştı. Sıcaktan kavrulan tozlu toprak Mirek'in kanını kana kana içmişti. Şimdi tarlalar erken baharın neminden kararmış, çukurlar dolmuştu, toprak sürülmüş, bir delikanlı adamın dökülen kanından lekelenen toprakta hiç bir iz kalmamıştı. Ama kan adamakıllı yerleşmişti o toprağa. Döküldüğü yerde belki bir kırmızı gelincik büyüyecekti; belki de biçili saplar arasından bir çavdar sürgünü yeniden toprağa dönecekti.

Orda çevrelerine bakınarak durdular, sonra birbirlerine baktılar, ciddî gözlerle. Yeniden, elele tutuşup, sert adımlarla fabrikaya doğru yürümeye koyuldular.

Dyckerhof ve Widmann'ın yazıhanesinin önünde külrengi bir otomobil duruyordu. Direksiyonun ardında siyah kasketli adam, kasketini alnına düşürmüş, sere serpe uyuyakalmıştı. Bir saat kadar sonra uyandı, esnedi, ön koltuğa uzandı. Arabanın yanından kim geçse göremezdi onu.

«Dinle bak, Fera,» dedi Kovanda. «Git şu dinine yandığımının barakasına, Jano'yu sor. Almanca bilmesen de

önemi yok, fazla konuşmıyacaksın çünkü. Sadece gözlerini dört aç, dikkatli ol ki sonradan orda neler olup bittiğini bana anlatasın. Bütün söyliyeceğin, 'Kamerad Hans hier? İch sprechen!' (Yoldaş Hans burda mı? Konuşmak istiyor ben.) Hiç soru filan sorma, hadi yallah. Sonra sana herşeyi anlatırım.»

Fera içeri gitti, az sonra döndü.

«Sen ilkin bana Jano'nun nerde olduğunu söyle,» dedi. Kovanda, Fera'nın orda ne gördüğünü öğrenmeye can attığı halde, ilkin onun sorusuna cevap vermek zorunda kaldı.

«Hay Allah!» dedi Fera, anlayışlı anlayışlı. «Tam zamanında tüymüş. Orda iki herif onu bekliyordu. Ben içeri girer girmez birisi iskemleden fırladı, tek kolluya sordu: 'Das ist er, nicht wahr?' (Bu mu, ha?) Ama tek kollu adam hayır dedi. Sonra ben Jano nerde, acele görmem lâzım onu dedim. O gelene kadar bekliyeceğimi söyledim, orda boş bir iskemleye oturdum.»

«Peki bütün bunları nasıl söyledin Almanca?» diye Kovanda yüzünü buruşturdu.

«Ne demek istiyorsun?» Fera gücendi. «Sen beni aptal mı sandın? Dedim ki, 'Kamerad Hans nicht hier? İch sprechen Kamerad viel schlechte Sache, Muss Dolmetscher. İch sitze, warten, er kommt hier, fertig,' dedim. (Yoldaş Jano yok burda? Ben yoldaş konuşur çok kötü şey. Tercüman olmalı. Ben oturur, bekler, gelir o, bitti.) N'oldu biliyor musun, öbür herif, iskemlesinde oturan, birden ayağa fırladı, benim iskemleye bir tekme attı. Ben de ayağa kalktım, sakin sakin, 'Du Lümmel paar Arschtritt will nichts? İch Anstreicher, du Sack, heil,' dedim. (Ulan hergele, götüne bir tekme, yok? Ben boyacı, sen boş çuval, heil.) O beni kapı dışarı etmeden ben çıktım.»

Birkaç gün çocuklar soluklarını tutup beklediler: Jano'dan bir haber çıkacak mı, yakayı ele verecek mi? Ödle-

ri koptu, ya yakalanırsa diye ama, yakalanmadı. Deliye dönen yüzbaşının yemin billâh dediği çıkmadı, zincire vurulup Gestapo karargâhına posta edilmedi. Ama ertesi hafta bir hava akını sırasında fabrikadan üç çocuk daha kaçıp da yalnız biri ele geçince, yüzbaşı, Werkschutz kumandanıyla da görüştükten sonra, tedbirleri sıkılaştırdı. Bundan böyle bölük efradı her alarmda isteseler de istemeseler de kum ocağına ineceklerdi. Fabrikanın çevresinde devriye gezen Werkschutz'lara tarlalara koşan kimi görürlerse ateş etmeleri söylendi. Okulda gece nöbeti dörde çıkarıldı. İki kişi koridorları bekliyor, iki kişi dışarda sokakta geziniyordu. Kovanda'ya ceza verilmedi.

⁂

«Barakanın alçak tavanlı, rutubetli mahzeninde oturuyoruz. Işıklar söndü. Bayan Reinhard gümüş tüpünün içinden hırıltılı hırıltılı soluyor, Bayan Kröger mendilini ağzına tutmuş öksürüyor. Bay Kunze battaniyelerine sarınmış, bir kenarda yatıyor. Ölü mü, canlı mı anlaşılmıyor; korkusunu belli eden hiç bir hareketi yok ama can derdinden titrediğini ben biliyorum.

Uçakların uğultusu gitgide yaklaşıyor, balyoz gibi, hiç kesintisiz; bütün uzayı dolduruyor, patlatırcasına. Motorların cehennemî haykırışından hava titreşiyor. Uçaksavarlar gürlüyorlar, kızgın, öfkeli. Derken patlamalar. Karanlık mahzende tavandan sıvalar dökülüyor, ve yukarda, kulübede, açık kalan bir kapı çarpıp duruyor. Yere diz çöktük hepimiz. Margaret hemşire önümde tırnaklarını avucuma batırmış, hiç durmadan, «Korkma, korkma!» diyor bana.

Avluya açılan hava yarıklarından içeri acı duman kokusuyla karışık basınçlı hava giriyor. Cehennemî gümbürtü kadınların çığlıklarını bastırıyor. Şimdi yerde yatı-

yoruz, ve Margaret dudaklarımı ısırıyor. Mahzen torpillenmiş bir vapur gibi sarsılıyor.

Toplar sustu. Tepemizde yalnız uçak sesleri var. Uğultu kan lekeli kanatlarla yükseldi, yükseldi; şimdi yavaş yavaş sönüyor, uzaklaşıyor.

Yukarı koşuyorum. Yerler hep toz, duman.

Julien, yan odada kalan Fransız, bizimle sığınağa gelememişti. Yatağından kaymış, ellerinin dizlerinin üstünde sürünerek aşağı inmeye çalışmış. Ama merdiven başına kadar varabilmiş ancak; orda taşların üstüne kapaklanmış kalmış. Şimdi terden sırsıklam olmuş geceliği içinde kendinden geçmiş yatıyor. Bol saçları ve sakalı içinde küçücük kalan zayıf yüzü bembeyaz; yumrukları sıkılı; korkunç bir nefretle geriye kıvrılmış gibi duran dudaklarının gerisinde dişleri sımsıkı kenetli.

Onu kollarıma alıp yatağına taşıdım. Vücudu tüy gibi hafifti, sırçadan bebek gibi de nahif.

Avluyu geçtim, ana kapıdan dışarı bir adım attım. Hastanenin önündeki boş arsada düz bir çizgi üstünde altı tane derin çukur görünüyor. Şehrin üstünde alevler, ve duman. Canavar düdüklerinin uluyuşunu duyuyorum.

Yaralı ve ölüleri getiren ilk arabalar göründü. Sedyeleri taşımak için Margaret'e yardım ediyorum. Erkek gibi güçlü kuvvetli, Margaret. Birlikte ölüleri morga götürüp orda taşların üzerine serdik.

İki sırada kırk iki ceset var. Erkekler, kadınsı ihtiyarlar, çocuklar. Yırtılmış yüzler, kolsuz bacaksız gövdeler, biçimsiz et yığınları, görünüşte sapasağlam, melek yüzlü çıplak gövdeler, sıkılı yumruklar, gülümseyen dudaklar, deriyi yırtıp çıkan kemikler, bir çocuğun sımsıkı yumulu elinde bir bez bebek, ve yanmış, kavrulmuş gövdeler.

«Korkunç!» diyor Margaret, bana yaslanarak. «Dehşet!» diye tekrarlıyor. Yüzüme uzanan dudakları kül gibi.

Bütün korkulardan, hattâ ölüm korkusundan bile sıyrıldığımı mı söylemiştim?

Ne aptallık! Ve kendini beğenmişlik! Sadece yumsam gözlerimi yeter: korkunç, tehditkâr varlıklarından hiç bir zaman kurtulamıyacağım, görüntüleri hiç bir zaman kafamdan silinmeyecek olan o cesetlerin görünüşüyle ölüm korkusu geliyor, baştan aşağı sarıyor benliğimi. Gözlerimi yumduğum an, korkunun yakıcı alevi gözlerimin önünde harlanıveriyor, ve korkunun çığlığı, zamanın aheste seyri önünde suskun ve yenik, yeni baştan yükseliyor. Artık ne kulaklarını kapatabilir insan o sese, ne de daha azgın bir haykırışla bastırabilir onu.

Çocuklar bir koşu okuldan gelip beni hayatta görünce rahat bir soluk aldılar. Şehirde, hastanenin küller içinde olduğu söylentisi yaygınmış.

Doktor Tabur karargâhından bir mektup getirdi. Altı ay nekahat izni veriyorlar bana. Bir haftaya kadar memlekete gidebileceğim.

Bütün iyi haberler bir anda geldi!

Hele bu sonuncusunu hiç beklemiyordum. Yatağımın yanındaki dolapta asılı duran kahverengi üniformadan temelli kurtulmama hastalığımın yardımcı olabileceği hiç aklıma gelmemişti. Ne yalan söyliyeyim, memlekete gitme düşüncesi ilkin pek açmadı beni, çünkü evdekilerin başıma gelenden hiç haberleri yok. Eve hep iyimserlik, neşe ve buradaki hayat şartlarından memnunluk dile getiren mektuplar yolluyorum. Burda hayatım sanki ateş ve harabe, canavar düdükleri ve uçak uğultuları ortasında geçen dupduru, barışçıl, tehlikesiz bir hayat.

Yoksa «ev» kelimesinin tatlı sesini unuttum mu ben?

Yok, hayır, unutmadım onu. Sanki bir yankı, gelip sarıyor beni. Hiç bu kadar tatlı gelmediydi kulaklarıma. Ben zaten hiç bir zaman tam tadına varamamıştım onun, oysa şimdi ne demek olduğunu öğrendim, acıdan gözlerim

açıldı da. Ben ki bir daha evimi hiç görmemeyi kabullenmiştim, şimdi ev diyince gözümün önüne masanın üstüne ışığı düşen lâmba geliyor. Babam oturmuş masada. Mor damarları görünen nasırlı ellerinde gazete. Burnunda demir çerçeveli köhne gözlükleri. Masanın öbür başında annem çorap onarıyor, radyoda hafiften müzik sesi, çıngıraklı saat çalışıyor. Herşeyde hep bir sükûnet, bir uyum.

Birden, örümcek ağına takılan sinek gibi yakalanıp kaldığım bu ortamdan kaçıp kurtulmak için sabırsızlanıyorum. Birden, omuzlarıma bastırıp canımı öğüten, peşimi bırakmıyan bu çılgınca ölüm korkusunu üzerimden silkip atmayı özlüyorum.

Daha bir hafta var. Tam yedi gün!

Nasıl geçirecem ben bu günleri?

Hayatta kalır mıyım acaba?

Ne uzun, ve zalim bir bekleyiş! Dayanılır gibi değil. Hemen yola çıkmalıyım diyorum. Bu fırsatın bir daha elime geçmeyeceğinden korkar gibiyim.

Niçin böyle birden korkar oldum?

Dün gece Margaret hemşire odama geldi, yatağıma oturdu. Elleri sıcak ve titrekti. İhtiyar Kunze kapının yanında yatağında uyandı. Bizi rahatsız etmemek için uyur gibi yaptı ama öksürüğü ele verdi onu.

Yataktan indim usulca, Margaret'le birlikte koridoru geçtik, ön salona vardık. Işıklar sönmüştü. Annemarie hemşire, hemşire odasında uyuyordu. Koridorda Julien'in cesedi duruyordu, bir sedyenin içinde. Mumun titrek ışığında yüzü sanki apak mermerden oyulmuştu; öfkeyle kasılmış yüz çizgilerinde iblisce bir ifade vardı.

Koridorun sonundaki salonda ilâç dolu dolaplar, şişko karınlı pnömotoraks şişeleri, bir masa ve bir iskemle var. Margaret mumu dolaplardan birinin üstüne koydu. Zil çalarsa ya da koğuşlardan biri seslenirse duyalım diye kapıyı aralık bırakmıştı. Orda, semaverle gazlı bez ve kâ-

ğıttan sargı paketlerini kaldırıp bir kenara koyduğu masanın üstünde, kendini bana verdi.

Sonra birlikte bir cıgara içtik. Masayı bir dolabın arkasına götürdük; koridordan bakınca görünmüyordu. Mumu kapının önünde yere bıraktık...

Öğlene kadar uyudum.

Öğle yemeğinden sonra Margaret bu gece Annemarie'nin nöbetçi olduğunu, ve masayı yerine koymayı unuttuğumuzu fısıldadı kulağıma.

Bu gece beni avlunun öbür yanında fundaların arasındaki çardakta bekliyeceğini söyledi.

Hava kararıyor.

Margaret akşam yemeğimi getirdi. Elinde yine mum vardı. İkimiz de muma baktık, gülümseyerek bakıştık.

Margaret gitti. Hızla kararan odada şimdi sırtüstü yatıyorum. Tavana bakıp düşünüyorum.

Günlüğüme şu birkaç satırı el fenerimin ışığında yazıyorum.

Yaşlı çelebi köşesinde uyuyor.

Herşey sessiz, gece oluyor...»

Kovanda ışıklar sönmeden az önce hastaneden döndü. Hill ve Bent kapıda görevliydiler. Hill fenerini Kovanda'nın yüzüne tuttu, gözyaşlarına bulanmış yanaklarına bakıp pis pis dudak büktü. Feneri söndürdü, kabaca iteledi Kovanda'yı omuzundan.

«Hau an Mensch,» dedi nefretle, ve sonra, Kovanda avluyu geçerken, döndü Bent'e, «Duydun mu nasıl ağlıyor, kocamış orospu gibi?» dedi. «Wie eine alte Hure hat er gebult. Şu komikliğe bak! Lacherlich, sowas.»

Kovanda parmaklığa tutunup kendini çekerek sarsak adımlarla merdivenleri tırmandı. Koridorda çocuklar ona

sessizce yol açtılar; o geçip yürüdükten sonra onlar da ardı sıra odaya girdiler.

Kovanda içeri girince doğru gitti Karel'in kalkıp ona verdiği iskemleye çöktü. Ellerini dizlerine dayadı.

Bir süre kimse konuşmadı. Çocuklar masanın çevresinde halka olmuş, sabırla, Kovanda'nın söze başlamasını bekliyorlardı.

Sonunda Karel Kovanda'nın omuzunu sıkarak, usulca, «Anlatsana bize hepsini, baba,» dedi. Kovanda çevresine bakınıp elinin tersiyle bir gözyaşını sildi.

«Ya,» dedi, tutuk bir sesle, «saatli bombaymış. Penceresinin tam karşısındaki çardağın ardında fundalara düşmüş. Patladığında bizimki yatağındaymış.» Burda sustu. Hıçkırıklar omuzlarını sarstı. «Evet,» diye başladı yeniden, «bildiğiniz gibi, yatağı pencerenin altındaydı. Duvar tepesine yıkılmış. Karyola ikiye bölünmüş, şiltenin tüyleri dört bir yana saçılmıştı, kapı da yoktu yerinde. Ama öbür yataktaki ihtiyara hiç bir şey olmamıştı. Kaşı bile kanamamış.»

Sustu. Kendini tutup heyecanlanmamaya çalışan bir adam gibi başını ellerinin arasına aldı.

Tıraşı uzamış yanaklarından akan gözyaşlarına aldırmadan devam etti: «Morgda yatıyordu. Gözleri uykuda gibi kapalıydı. Yüzü beyazdı, melek gibi sakin. Üstüne kan lekeli bir çarşaf çekmişler. Siyah saçlı tombul hemşire yanında diz çökmüş, ölen kocasıymış gibi hüngür hüngür ağlıyordu. Ben de ağladım onunla,» diye yumuşak bir sesle sürdürdü sözünü. «Saçımı başımı yoldum, deliye döndüm. Kendim ölecek olsam o kadar üzülmezdim. Tam da izne çıkacağını düşündükçe,» derken sesi çatladı, «bir haftaya kalmadan memlekete gideceğini, bu siktirici ülkeye bir daha dönmeyeceğini düşündükçe, valla ilk yavuklum kollarımın arasında öldüğünde üzüldüğümden çok üzüldüm... Buraya gelmeyi göze alamıyordum bir türlü. Öl-

sem de birdi artık benim için. Hadi kalk yürü dedim kendime, yürü, kaçıyormuşsun gibi, şimdi gelip seni yakalayacaklarmış, kurşuna dizeceklermiş, Mirek'in, Ruda'nın, Lada ve Ludva'nın yanına gidecekmişsin, ve tabiî burdan yeni yola çıkan Jozef'in yanına gidecekmişsin gibi kaç git diyordum, ve biliyor musunuz, ne karımı düşündüm orda, ne çocuklarımı, yalnız onu, Jozef'i düşündüm, o zavallı talihsiz çocuğu...»

Çocuklar adamın gözyaşlarına bakamadılar daha fazla. Gözlerini yere diktiler. Kendi gözleri de yaşarmıştı. Dişlerini sıktılar, tırnakları avuçlarını paraladı.

«Buraya gelmeyi hiç istemiyordum,» dedi yeniden Kovanda, ağır ağır. «Ama sonra düşündüm ki, gelmesem Jozef'in öldüğünü hiç bilemiyeceksiniz, çünkü yalnız benim iznim vardı gidip ona güle güle demeye. Onun için geldim işte,» dedi, «ve kapıda Hill alay etti benimle, kocamış orospu gibi ağlıyor dedi. Anladım ama ne dediğini, anladım tabiî. Bir gün ödetecem ona bunu.»

Öbürleri susuyorlardı. Herbiri kendi düşüncesine dalmıştı. Bu tatsız anda kafalarını uğraştıracak çok şey vardı zaten. Bir kere daha, peşpeşine aralarından ayrılan ölü yoldaşlarını düşündüler, ve bir türlü anlıyamadılar onların niçin gittiğini. O genç hayatların kaybından ne kazanılmıştı sanki? Ne gereği vardı ölmelerinin? Yoksa boşuna mıydı? Orda hıçkırıp ağlayan Kovanda'nın başında durdurdular; kafalarında tek bir düşünce: bir şey yapmak gerekti. Ölüm gelip aralarından yeni yeni kurbanlar alıp gidene dek, ya da kurtuluş gökten zembille kucaklarına düşene dek ellerini kollarını bağlayıp bekleyemezlerdi. Artık Almanya topraklarına kayan bütün cephelerde zafer uğruna ellerinde silâh can veren binlerce insanı düşünüyorlardı. Önlerine çıkan fırsatı kaçırmamak için bir an önce ne yapmak gerekiyorsa onun üzerinde konuşmak isti-

yorlardı şimdi. Ellerini ceplerinden çıkardılar, Kovanda ile Karel'in oturdukları masanın çevresini sardılar.

Fakat onlar daha konuşmadan, kara düşüncelerini dile getirecek kelimeleri bulamadan, Ferda Koçman ranzasından kalktı masaya geldi. Karel'in önünde durdu, herkesi susturmak ister gibi kollarını havaya kaldırdı. Konuştuğu zaman ağzından çıkan söz, nicedir ondan işittikleri yegâne kelimeydi, ve Ferda o kelimeyle bütün öbürlerinin düşündüğünü dile getirdi. Hepsinin boğazlarında düğümlenen şeyi o isimlendirdikten sonra artık söylenecek bir şey kalmadı.

«Memleket,» dedi Ferda, boğuk bir sesle. Sesinde öyle korkunç bir özlem vardı ki, hepsi ister istemez başlarını çevirdiler, kendilerini tutmaya savaştılar. Sonra gözlerini her zaman Jano'nun oturduğu yere çevirdiler; Jano orda olmadığı için de, sanki o bilirmiş gibi sorunun cevabını, Karel'e baktılar.

Karel masanın üstünde yumruklarını sıktı, çocukların bakışlarından yılmadı. Dikkatle baktı Ferda'ya. Ağır bir sesle, «Evet, çocuklar,» dedi, «gitmek için vakit geldi. Hazırlansak iyi olur.»

Koridorda nöbetçi askerin keskin düdük sesi duyuldu.

«Yarın akşam,» dedi Karel, ayağa kalkarak, «oda mümessilleriyle burada bir toplantı yapacağız. İyi geceler.»

O gece oda nöbetçisi Fera'ydı.

«Zimmer zwölf, belegt mit neunzehn Mann,» (On iki numaralı oda. On dokuz mevcut var) diye rapor verdi Nitribit'e. Nitribit ekşi bir suratla gülümsedi, ve bir şey araştırır gibi odanın içine bakındı.

Gece yarısından az sonra Jiri kapıda bir sesle uyandı. Yerinden kıpırdamadan uzandı bir süre karanlığı dinledi; hiç ses yoktu. Uykusu kaçtı. Akşam olanları düşünmeye başladı. Canı cigara içmek istiyordu. İskemlenin üstünde kibriti arandı, terliklerini bulmak için el fenerini yaktı.

Fenerin ışığında baktı Ferda ranzasında yok. Bir an düşündükten sonra fenerini yeniden yaktı, bu kez öbür elini kapatmadı fenerin üstüne.

Odanın içinde gezdirdi ışığı. Ferda'nın ranzasının altında postallarını, bavulunu göremedi. Askısı rafta boştu.

Hemen Karel'in ranzasına gitti.

«Uyan,» diye fısıldadı, ısrarla. «Karel, uyansana! Ferda kaçmış!»

Karel hemen yatağından fırladı. Öbür çocuklar da uyandılar, ne oluyor diye sordular, uykulu seslerle.

«Ferda gitti,» dedi Karel, usulca, çabucak giyinirken. «Hill'le Bent dışarda nöbetteler.»

«Nitribit de koridorda.»

Dikkatle kapıyı açıp koridoru kolaçan ettiler. Loş ışıkta Nitribit de Rohrbach da ortalarda görünmüyordu. Karel, Kovanda ve Jiri koridoru geçip okulun avlusuna bakan pencerenin önüne vardılar.

Dışarda yağmur yağıyordu. Gökte dağınık yağmur bulutları sekiyordu; ve bulutların ardında dolunay vardı. Bir görünüyor, bir kayboluyordu. Işıklı aralarda avluda koşan bir karaltı gördüler; ayışığından kaçıp ağaçların gölgesine sığındı, çite vardı, demir parmaklıklara yaslandı.

O sırada bir bulut ayı örttü ve avlu karanlığa boğuldu.

Üç çocuk soluklarını tutup, yürekleri çarpa çarpa pencerenin önünde durdular. Yukardan nöbetçilerin ayak sesleri ve mırıldanmaları geliyordu. Rohrbach bir öksürdü, uzun uzun birşeyler anlatmaya başladı Nitribit'e.

Aşağıda Bent Hill'i sokağa göz kulak olmaya yollamıştı. Kendisi kapının yanındaki nöbet kulübesine girmiş, masaya çöküp çenesini eline dayıyarak uyuyakalmıştı.

Hill okulun önünde bir aşağı bir yukarı geziniyordu. Kaputunun yakasını kaldırmış, ellerini ceplerine sokmuş-

tu. Uykusu vardı. Onun için bir yerde durmuyor, bir köşeden öbürüne gidip geliyordu; ama az sonra kapıcı kulübesinin önünde durdu o da, orda kapının parmaklığına yaslandı; dalgın gözlerle karanlık yola baktı.

Islak asfalt ayışığında bir an donuk donuk parıldıyor, sonra yine karanlığa gömülüyordu. Hill kapının parmaklığından ayrılmadı. Uykudan gözleri kapanıyordu. Nedense düşünceleri hep karısı Annemarie'ye gidiyordu o gece. Bir hafta önce karısından gelen mektubu hâlâ cebinde buzağı derisinden cüzdanında taşıyordu. Cüzdan vaktiyle ihtiyar Weingart'ındı. Annemarie çocuk beklediğini yazmıştı yine. August daha ona cevap yazmamıştı ya ne yazsındı? Haber her zamandan daha düşman etmişti onu karısına. Doğru, üç ay önce eve izinli gitmiş ve on beş gün her gece yatmıştı karısıyla ama başkaları da karılarıyla yatıyorlar, onların her yıl bir veledi olmuyordu, nedense. Küskün küskün düşündü durdu: gebeliği önlemenin basit yolları olduğu pekâlâ bilindiğine göre, ne yani, başka türlü ayarlıyamaz mıydı sanki karısı bu işi? Gerçi kendisi de hiç bu yolda bir tedbir almış değildi ama, alması gerektiğine inanmıyordu o zaten. Kadına düşerdi bu. Savaş başlayalı beri Annemarie'nin doğuracağı dördüncü çocuk... August orduya girmeden de dört çocukları olmuştu.

Bu sekizinci çocuğun içine doğacağı şartları düşünmeden edemedi. Çocuk dünyaya geldiğinde mevsim kış olacaktı. Memleketi Harz dağlarında kardan, tipiden göz gözü görmezdi o zaman; toprak donar, tepeler şeker gibi bembeyaz kesilirdi. Nerde olurdu o zaman August, orası belli değildi. Belki de Ersatz yünden üniformayı sırtından çıkarmış atmış, yoksul bir dağ köylüsünün kılıksız giysilerini giyinmiş olacaktı; pervazları donmuş penceresinde durup dışarısını gözleyecek, ekime başlamak için bahar güneşini bekleyecekti. Nedense, şimdi Annemarie'nin parlak tulumbaların ardında çalıştığı Weingart'ın meyhanesi-

ne dönebileceğini pek ummuyordu. Merak etti: Niçin acaba, gelecekteki hayatını ihtiyar Weingart'tan gasbettiği köy meyhanesiyle bir arada düşünemiyor, yüreğinin sıkıntılı bir önseziyle burkulduğunu kabullenmek zorunda kalıyordu? Günün birinde işlediği cinayetin hesabı ondan sorulabilirdi pekâlâ. Şimdilik Führer'e kayıtsız şartsız bağlılık ardında gizleyebilirdi bu suçu ama, şimdilik! Birdenbire, gelecek yıl bahar Harz dağlarına bir reçina damlası gibi taptaze ve miskokulu döndüğünde, kendisinin bir dağ köylüsünün yamalı giysileri içinde pulluğun ardında yürüyemiyeceğinden, toprak verimli olsun diye, pulluğun attığı koca külçeleri paralayıp dağıtamıyacağından korktu. Ve korku yüreğini dağladı.

Kasvetli düşünceleri olduğu yere mıhlamıştı onu. N'apsa kafasından söküp atamıyordu bu düşünceleri. Kapının gölgesinde, yakında tomurcuklanacak sık leylâkların altında, düşünceleriyle cedelleşti durdu. Boşuna. Şaşkınlık her zaman onu sinirli yapardı; şimdi de silâhlarının ucunda ve yenilmez tanklarının zırhında intikamla gelip Almanya'yı kuşatanlara duyduğu nefretten handiyse boğulacaktı. Kararlı adımlarının vuruşunu, doğudan, batıdan, önüne geçilmez çığ gibi yaklaşan motorlarının uğultusunu duyar gibi oluyordu. Bir an için, gök gürültüsünü andıran uğultudan kafası işlemez oldu.

Yorgun ve bezgindi. Kendinden geçmesine ramak kalmıştı.

Nerden geldiğini hemen kestiremediği bir gürültüyle tetik kesildi. Dikkatle dinledi, kapının gölgesine yapıştı; ve o anda, çitin üstünde yavaşça kalkan bir postalın kumu gıcırdattığını duydu. Bir leylâk dalı kırıldı, madenî bir şey, bir kopça ya da bir düğme, sağında beş adım kadar ötede çite çarptı.

Hill soluğunu tuttu. Kafası birden aydınlanmıştı. Duyuları keskin ve tetikteydi şimdi. Eli tabancasına gitti,

sessizce kılıfın düğmesini açtı. Sağ eli tabancanın kabzasını kavradı, başparmağı horozu kaldırdı. Dikkatle başını kaldırdı sonra Hill, gözlerini kıstı. Çenesi inatla öne uzandı.

Bir iki saniye kadar sessiz durdu; içgüdüsünün ona vaktin geldiğini bildirmesini bekledi. Sonra kaldırımda üç adım ilerledi, tabancasını kaldırdı.

Dimdik doğrularak ateş etti. Daha kurşun sessiz geceyi çınlatmadan çitteki adam kapana düşmüş boğuk bir sesle haykırıp bavulunu elinden düşürdü. Bavul kaldırıma çarpıp açıldı. Hill ikinci el ateş etti.

O sırada bulutlar ayrıldı, ve ay sokağın üstüne ince bir ışık saçtı; orda çitin üstündeki karaltı da aydınlandı bir an: çitin sivri sırıkları üstünde belinden ikiye bükülü, kalakalmıştı. Elleri tuğla çit tabanının azıcık üstünde, havada sallanıyordu.

İlk kurşun sesinde on iki numaralı odadaki çocuklar koridora dolup pencerelere koştular. İkinci kurşun patlamadan, merdivende yukarı kattan gelen Nitribit'le Rohrbach'ın ayak sesleri duyuldu. Çocuklar koridorda koşmaya başladıklarında Nitribit koridorun ucunu tutmuş, tabancasını çıkarıyordu.

«Alles zurück,» diye çılgınca haykırdı. Aşağıda avluda ne olduğunu bilmeden, ve şaşkın, elinde sallayıp durduğu tabancanın horozunu kaldırdı; çocuklar alelacele geri çekilip odaya dalmasaydılar ateş de edecekti belki.

«Çavuş Rohrbach,» diye emir verdi Nitribit, keskin bir sesle, «sen bu koridoru tut, gerekirse ateş edeceksin! Kimse odasından dışarı çıkmıyacak.»

Odalardan uykulu kafalar uzanıyordu.

«Alles zurück!» diye kükredi Rohrbach, koridorda bir aşağı bir yukarı koşturarak. «Alles zurück, die Tür zumachen!» «Herkes yerine, kapıyı kapatın.»

On iki numaralı odada çocuklar ışığı yaktılar.

Solgun yüzlerle, gözleri yerlerinden uğramış, birbir-

lerine baktılar. Düş mü görüyorlardı acaba? Rohrbach'ın kaba ayak seslerini ve «Alles zurück, die Tür zumachen» diye haykırışlarını pekâlâ işitiyorlardı.

Ranzalarına oturdular, dirseklerini dizlerine dayadılar, yüreklerinin çarpıntısına kulak verdiler.

Sonra koridorda yürüyen kalabalık ayak sesleri işittiler.

«Wer war's?» (Kimdi o?) diye sordu yüzbaşının soluğu kesilmiş sesi. «Kim ateş etti öyle?»

«Hill,» dedi Nitribit. Ondan sonra söyledikleri anlaşılmadı.

Çocuklar sanki dillerini yutmuşlar, konuşamıyorlardı. Bütün duyularını kapının ardından gelen seslere çevirmişlerdi. Dehşet verici olay aydınlanmıya başlıyordu orda. Rohrbach şimdi ikinci katta emirlerini haykırıyor, on iki numaralı odanın önünde Schwarz dolaşıp duruyordu. Öksürüğünden tanıdılar onu.

Yeniden Nitribit'in sesi duyuldu.

«Sanitater Beckerle,» diye haykırdı, aksi aksi. «Verflucht noch einmal! Beckerle!» (Sağlık eri Beckerle! Allahın belâsı!)

Beckerle koşa koşa asker odasından geldi, topuklarını vurdu. Nitribit talimat verdi ona, Beckerle bir acele koştu gitti. Az sonra yanında Nitribit'le yine acele acele kapının önünden koşup geçti. Nitribit'in ayak sesleri daha yavaştı. «Eile nicht,» diyordu Beckerle'ye, «aceleye lüzum yok. Artık gereği kalmadı.» «Es is so wie so zwecklos.»

O arada Schwarz'ın birisine bağırdığı duyuldu, hemen onun ardından Olin'in sesi geldi.

«Benim,» dedi Olin, «aşağı iniyorum.»

Koridorda yavaş yavaş, isteksiz gibi ayak sesleri yaklaştı; geldiler kapının önünde durdular, bir kararsız. Odada bütün gözler kapının tokmağına çevrildi. Tokmak oynayınca çocuklar ağır ağır doğruldular yerlerinden.

Lipinski girdi odaya. Kapıyı kapamadan önce, sert sert, «Licht ausmachen!» (Işıkları söndürün) diye bağırdı, sonra bezgin elini düğmeye götürüp odanın içine baktı. Eli titriyordu. Dilini dudaklarının üstünde gezdirerek çocukların gözlerinin içine baktı. Sonra, sanki utançla, gözlerini yere indirdi.

«Öldü,» dedi, usulca, ve söndürdü ışığı.

BÖLÜM YEDİ

Nisan güneşi mezar gibi sessiz şehrin üstüne ışınlarını serpiyordu.

Fabrika da bomboştu. Demiryolu istasyonunda hiç hayat yoktu; hatlar hep kırık dökük vagonlarla tıkanmış kalmıştı. Sokaklarda kimseler görünmüyordu. Rüzgâr çöpleri sürmüş kıyılara yığmıştı. Canavar düdükleri susmuştu. Oysa avcı uçakları gökte habire dolanıyor, cansız kırlarda hareket eden her bir şeyin üstüne dalışa geçiyordu.

Bölük bir haftadır okula kapatılmıştı. Çocuklar avluya hiç çıkarılmıyorlar, koridorlara da ancak gündüzleri çıkabiliyorlardı. Günde yirmi dört saat askerler okulun içinde ve dışında devriye geziyordu. Tabancalarının emniyetini açmıştı hepsi. Yorgun yüzlerinde gerginliğin izleri okunuyordu. Yüzbaşı bazen bütün gün telefonun başından ayrılmıyor, durmadan en son savaş haberlerini dinliyordu.

Batıda hatlar çözülmüştü. Orda burda Alman kuvvetleri hızla ilerleyen Müttefik zırhlı birliklerince temizleniyor, arada sırada hızla başlayıp hızla biten çetin savaşlar oluyordu. Amerikan zırhlı tugaylarının öncü taburları hızla ilerliyorlardı. Doğrulanmayan haberlere bakılırsa bir kol da Zeitz üzerine varmaktaydı.

Almanların Amerikan silâhlı kuvvetlerine karşı tutumunda ne düşmanlık, ne korku vardı. Geçen yılların yaşantısını, amansız bombardımanları, ve Brötanya ve Ren'deki zalim savaşları unutan Alman birlikleri, Sovyet ordu-

suna karşı onları yardıma ve kendilerini korumaya çağırırcasına, Müttefik kuvvetlerine teslim oluyorlardı. Sovyet ordusuna gelince, o, hiç aman vermeden, Nazi direnişini darmadağın ederek fırtına gibi Berlin üzerine iniyordu. Amacı Führer'in korkudan çılgına dönen inini tozutup atmaktı.

Lipinski çocuklara, yüzbaşının kararını verdiğini, Amerikalıların gelmesini bekleyip bölükle birlikte onlara teslim olacağını söylemişti.

Bu haber çocuklar arasında protestolarla karşılandı. Oda mümessilleri arasında yapılan bir toplantıda bölüğün orda kalmayıp doğuya gitmesi kararlaştırıldı. Çocuklar Amerikalıları beklemek istememekte hep birliktiler. «Niye bekliyelim?» diyorlardı. «Memleketten hiç haber yok. Oysa hemen şurda, burnumuzun dibinde. Gitsek iyi olur.»

Karel böyle bir teşebbüsün tehlikelerine işaret etti. Askerleri altedip silâhlarını ellerinden almaları, sonra hududa yollanmaları gerekecekti. Arkadaşlarının ne denli kararlı olduklarını denemek için sordu:

«Amerikalıları beklememiz daha uygun olmaz mı? Niçin boş yere kendimizi tehlikeye atalım? Amerikalılar bize bir kötülük edecek değiller herhalde? Hemen karar vermeyin, bir düşünün bakalım.»

Çocuklar bu öğüde kızdılar. «Üç yıldır beklemekten başka bir şey yapmadık,» diye köpürdüler. «Bekledik de ne oldu? Hayatımızı tehlikeye atmaya gelince, döğüş Zeitz'a vardığında burda sanki daha mı güvende olacağız? Hangimiz canlı çıkarız? Stepan'ı unuttun mu?» dediler.

Stepan bundan bir hafta önce Zeitz'a gelmiş, gözlerinden yaşlar aka aka okula sığınmıştı. 1942'den beri Mainz'da tutulan Yedinci Bölüktendi. Müttefikler Ren nehrinin kıyısında, yolları çınar ağaçlı içme şehri Wiesbaden'in çevresini ele geçirene kadar, nehrin beri yakasındaki o yıllanmış eski şehirde dağdağasız bir hayat yaşamıştı. Derken

Mainz'dan çekilme emri geldi; bölük sivil halkla birlikte yayan geri çekilmeye başladı. Ana yolda, bir acele şehri savunmaya gönderilen tank ve topçu birlikleriyle karşılaştılar. Bir yandan birlikler, bir yandan göçücüler derken yol tıkandı; tepelerinde uçan İngiliz avcı ve hafif bombardıman uçakları da tam zamanında gelip zavallı, başı dertte kalabalığın içine ölüm saçtılar.

Bütün bölükten topu topu kırk iki çocuk kurtuldu. Kahverengi üniformalarıyla çil yavrusu gibi Almanya'nın içine dağıldılar, her biri bir başına memleketin yolunu tuttu. Stepan Zeitz'a vardığında ayakları pençe pençe yarılmış, kan içindeydi; kendi de bir deri bir kemikti. Bir ranza verdiler ona, orda ağlayıp inleyerek tam otuz altı saat uyudu. Bütün o süre Kovanda başında bekledi. Ne zaman haykırarak uyansa, korkmamasını söylüyor, avutuyordu onu.

«Amerikalılardan hiç merhamet bekleme,» dedi Cimbal. «Bize iki paralık değer vermeyeceklerdir. Bizi tanımazlar etmezler, ne için uğraşsınlar bizimle?»

«938'de yardımlarına muhtaçken biz, hiç duymamazlıktan geldiler.»

«Biz kendi başımızın çaresine bakalım daha iyi.»

«Aman acele edin Allahınızı severseniz!»

Çocuklar kaçmak için sabırsızlanıyorlardı. Alev alev yanaklarıyla, tedirgin, fır dönüyorlardı odanın içinde.

Karel gülümseyerek seyretti onları. «Tamam mı öyliyse?» diye sordu.

Hepsi hiç duraklamadan ellerini kaldırıp, öyle dediler.

«Pekâlâ öyliyse,» dedi Karel, ciddiyetle. «Bu gece harekete geçiyoruz. Saat birde. İlkin içerdeki muhafızların silâhlarını ellerinden almamız gerekiyor. Bu oldu mu, kapıdakiler pek dırıltı çıkarmazlar. Bu demek ki, birinci katta iki, ikinci katta iki adamımız var. Hiç gürültüsüz yapacağız bu işi. Merdivene en yakın odalar, yani altı numa-

rayla biz yapacağız. Nöbetçileri bayıltıp bağlıyacağız, onların tabancalarını alır almaz askerlerin odasına baskın vereceğiz. Yüzbaşı Olin'le odasında olur. Askerlerden biri de telefon başındadır. Bunların işini bitirdikten sonra dışardaki nöbetçiyi teslim olmaya çağıracağız. Yalnız olağanüstü bir durumda ateş edilecek, ona göre.»

«Sonra?»

Karel başını eline dayadı. «Yüzbaşının odasında haritalar var.»

«Yol iki yüz kilometreden fazla. Ne kadar zaman alır?»

Çocuklar masaya çöküp kafadan hesapladılar.

«Dört gün yeter ama hadi biz beş gün diyelim.»

«Altı desek daha iyi. Gündüzleri yalnız ormanlarda yürüyebiliriz. Yolda bizi geciktirecek bir şey olabilir. Her türlü aksiliği hesaba katmalıyız.»

Jiri pencerede durmuş, düşünceye dalmıştı. Birden seslendi onlara:

«Şuraya bakın!» dedi. «Köşeye bakın!»

Küçük alanın daralıp yokuş yukarı çıkan yolla birleştiği yerde bir köşe birahanesi vardı. Birahanenin sahibi Herr Freitag o sırada yapıdan çıkmış, dikkatle yolun bir aşağısına bir yukarısına bakıyordu. Sonra çabucak pencereye gitti, orda Stalin, Roosevelt ve Churchill'in karikatürlerinden yapılma bir afişi yırttı. Camın üstüne bir başka afiş daha yapıştırılmıştı; Bay Freitag cebinden bir çakı çıkardı, onu da kazımaya başladı.

«Eh, eh,» dedi Kovanda, «işler kızışıyor demektir. Hazır başlamışken şu penceredeki gamalı haçı da indirir mi dersiniz?»

Adam içeri girdi, az sonra birahanenin penceresinde yeniden göründü. Orda, üstünde Adolf Hitler'in alçıdan bir büstü duran bez örtülü bir sütunu sökmeye koyuldu.

«Herkes yalnız bir parça paket alacak yanına. Hiç bavul almayın,» dedi Karel. Sırt çantanızı ya da gaz maskesi kutusunu alın, yalnız gerekli şeyleri doldurun içine. Kilerin anahtarını ele geçirir geçirmez yiyecek dağıtacağız.»

Kovanda, «Askerler n'olacak peki?» diye sabırsızlıkla sordu. «Onları ne yapacaz?»

Karel gözlerini masanın çevresinde gezdirdi. «Bir şey düşünen var mı?» dedi.

Kimse konuşmadı. Asık yüzlü asık yüzlü masanın üstüne baktılar. Ansızın bütün o acı nefretleri, öfkeleri uçup gitmişti. Ne zamandan beri enselerinde boza pişirip onlara işkence edenlerle hesaplaşma saati gelip çatınca, bir kararsızlıktır sarmıştı hepsini. Herbirinin yaptıklarını ölçüp tartarak, akıllarından en çok geçen ismi ilk kim söyleyecek diye beklediler.

«Cana can,» dedi Otto Vorac, ve Kovanda yumruğunu masanın üstüne koyup, ağır bir sesle, «Hill!» dedi.

Yeniden sustular. Bitmemişti daha. Cimbal yutkundu, «Olin'den ne haber?» diye sordu.

Jiri gözlerini Karel'den ayırmadan, «O bizdendi,» dedi, ılımlı bir sesle, Olin için aman dilemek istermiş gibi. «Bize ihanet etmiş olabilir, ama biz onun hakkında nasıl hüküm verebiliriz?»

«Jano'yu ispiyonladı ama,» diye hatırlattı Otto.

«Kassel'deki ustabaşıyla duvarcıyı da,» diye Kovanda aman vermeden ekledi. «Ya canlarına malolduysa bu?»

«Orasını kesinlikle bilmiyoruz,» dedi Fritz, kelimelerin üstüne basarak.

«Bilmenin bir yolu yok mu acaba?»

Bir karara varamadan Karel'e döndüler.

Karel gülümsüyordu. Pantolonunun cebinde bulduğu bumburuşuk bir cıgara ızmaritini düzeltmek için epey uğraştı, bekletti onları.

«Hüküm vermek istiyordunuz ama,» dedi ağır ağır, «hükmü ilândan korkuyorsunuz. Hem zaten daha ona vakit var. İlkin kaçmayı becerelim hele.»

«Bana öyle geliyor ki,» dedi Kovanda, rahat bir soluk alarak, «bazen insanın sinirlenmesi iyi oluyor, hele işin içinde bir başkasının çenelerini dağıtmak varsa. Böyle masa başında akıllı uslu oturdukça istediğin kadar uğraş dur, bir karara varamazsın. Olin sorununu zamanı gelince çözeriz. Ben kendim, bu gece olmasında bir sakınca görmüyorum.»

Jacob Havliçek geldi o sırada odaya. «Yahu bana bakın,» dedi, «bu askerlere bir şey oldu, hepsi avluda atlarla, depoyla uğraşıp duruyorlar. Tüymeye mi hazırlanıyorlar nedir?»

«Aman ne yazık!» dedi Kovanda, içine çekerek. «Umarım, gelip bize Alasmaladık demek nezaketini gösterirler.»

Hava kararmaya yüz tutmuştu.

Bütün odalarda çocuklar yola hazırlanıyorlardı; çok gerekli üç-beş öteberiyi gaz maskesi kutularına sokuşturdular: çoraplar, gömlekler, mendiller, yünlü bir iç çamaşırı ya da bir hırka. Oda mümessilleri alçak sesle, nöbetçilerin silâhlarını ellerinden alacak çocuklarla konuştular. Hill ilk katta nöbet tuttuğu için o işe Kovanda gönüllü oldu.

«Aramızda görülecek hesabımız var bizim,» dedi, dişlerinin arasından. «Boynunun ölçüsünü aldım, bu sefer canına tam okuyacam.»

Karel, Jiri ve Fera Kovanda ile gideceklerdi. Çocuklardan ikisi on iki numaralı odanın tam karşısına rastlıyan helâda gizlenecek, öbür ikisi nöbetçilerin üzerine saldırıp bayıltacaklardı onları, ve sürükleyip odaya getireceklerdi. Asker odasında kalan askerlere yapılacak saldırı en ince ayrıntısına kadar plânlandı. Kimin kimi silâhsızlandıracağı, kimlerin koridorda ve avluya açılan kapıda gözcü du-

racağı bir bir kararlaştırıldı. Lipinski dışardaki nöbetçilerin icabına bakmakla görevlendirildi. Oda mümessilleri onun Jano'yu uyardığından, Eddy Koneçni ile arkadaşlarının kaçışına göz yumduğundan haberdardılar; kendilerine yardımcı olacağından şüphe etmiyorlardı. Kesinlikle onlardan yanaydı o, ve tabiî onlarla birlikte gelecekti.

Akşam yemeğinden sonra da koridorlarda koşuşan, merdivenlerden inip çıkan patırtılı ayak sesleri kesilmedi. Askerler avluya bir şeyler taşıdılar, birbirlerine seslendiler, fısıldaştılar durdular. Çocuklar yataklarına giysileriyle girdiler, kulak kesildiler. Ne döndüğünü bir türlü bilemeden, endişe içinde saate bakıp ayak seslerinin dinmesini beklediler.

Gece saat on bir buçuktu içtima emri verildi. Koridorlar keskin düdük sesleriyle çınladı. Üst kattan Hill'in sesi geliyordu:

«Aufstehen,» diye kükrüyordu, «Kompanie entreten!»

Çocuklar iki dakikada sıraya giriverdiler. Yazıhanenin dışında askerler tam teçhizat bekliyorlardı. Yüzbaşı lüks purolarından birini üfüre üfüre, huzursuz, ortalarda dolanıp duruyordu. Olin askerlerin ortasında duvara dayanmış, önünde sıralanan ve olanlardan hiç bir şey anlamayan yüzlere horgörüyle bakıp yarım yamalak esnedi.

«Yüzbaşı Amerikan birliklerini burda beklemek istemediği için bölüğü Protektora hududuna aktarmaya karar verdi,» diye kısaca açıkladı durumu. «On beş dakika içinde harekete hazır olacaksınız. Herbiriniz yalnız bir parça eşya alacaksınız, o da bavul olmaz. Sırt çantalarınız olsa olur ama. Yüzbaşı herkesten tam düzen istiyor. Emre itaatsizliğin cezası ölümdür. Dağılın.»

«Bak şu namussuz kerataya!» dedi Kovanda, dişlerini gıcırdatıp. «Mahpuslarıymışız gibi konuşuyor bizimle.» Sonra Karel'e dönüp sordu: «Ne yapıyoruz?»

Karel, «Şimdilik hiç bir şey,» dedi. «Gitmek istediğimiz yere götürüyorlar bizi. İyisi mi askerî konvoyla koruna koruna gideriz. Hele bir bakalım n'olacak.»

Yarım saat sonra bölük okuldan ayrıldı. Altı asker en önde gidiyor, sekizi arkadan geliyordu. Romatizmalı Schwarz, okulun ahırından en güçlü iki beygirin çektiği bir arabaya kurulmuştu. Araba ekmek, reçel kavanozları, margarin kutuları ve hayvan yemi yüklüydü ayrıca.

Okul bomboş ve sessiz kaldı. Odalarda ranzalar yapılmış, battaniyeler gece içinde yatılacakmış gibi uçları kıvrılıp hazır edilmişti. Ranzaların altında bavullar, raflarda çatal bıçak, boş reçel kavanozları. Derlenmiş katlanmış çamaşırlar. Askılarda iş tulumları. Mürekkep şişeleri, diş fırçaları, sabunlar. Masaların üstünde Ruda'nın özene bezene kıltestereyle yaptığı kültablaları duruyordu. Kapıların üstünde hoparlörler susmuştu. Koridorlarda zayıf ampuller karartma kâğıdından külâhları içinde hâlâ yanıyor, pürüzsüz döşemenin üstüne gülrengi ışık çemberleri düşüyordu. Ahırda atlar, garajda iki otomobil vardı. Banyoda musluklardan birinden ipincecik su akıyordu.

Bölük hiç bir hayat kıpırtısı göstermeyen şehrin içinden geçti, kabaralı postallar kaldırım taşları üstünde takırdadı. Az sonra şehir karanlıklar içinde geride kaldı. Kabaralar asfaltta daha yumuşak bir ses çıkarmaya başladılar, birkaç kilometre sonra da, tarlalar arasından geçen patikalarda, hiç işitilmez oldular.

Karel yürüyüş kolunun başından ardına dek fısıltıyla bir haber saldı:

«Daha bir şey yapmayın. Bakalım hele.»

Geriden gelen askerler arada sırada öne koşup yüzbaşıya birşeyler diyorlar, sonra durup üçerli sıraların geçmesini bekliyerek at arabasının ardından yeniden yürüyüşe katılıyorlardı.

Yolun karanlık bir bölümünde birden Lipinski Karel'in yanında bitiverdi. «N'oluyor, nedir bu?» diye usulca sordu ona Karel; Lipinski de alçak sesle anlattı durumu. O yeniden geri düştüğünde, Karel Kovanda'ya döndü, «Biliyor musun yüzbaşı neden kaçmaya karar vermiş?» dedi.

«Ben ne bileyim yahu?» dedi Kovanda, homurdanarak. «Ayağıma çakıl kaçtı, Allah kahretsin!»

«Patron Rhineland'da Amerikalıların işgal ettikleri bir toplama kampında n'aptıklarını duymuş. Herifler mahpuslara yarım saat mühlet vermişler, muhafızlarla hesaplarını görsünler diye. Yüzbaşının az kalsın aklı gidiyormuş. Onun için kaçıyoruz. Yolda bir yerlerde alıp başını gidecek, kurtulacak bizlerden.»

«Bak bu hiç aklıma gelmediydi,» diye homurdandı Kovanda. «Ben de beni sağ salim götürüp karıma teslim ediyor diye az kalsın gidip elini öpecektim!»

Gece karanlık ve sessizdi. Bölük köylerin kıyı bucağından dolanan tarla yollarında gürültü çıkarmadan yürüdü, arada bir seyrek, koyu koruluklarla kesilen bir ovayı geçti. Derken tepelik bir araziye girdiler, yollar vadinin derinliklerine daldı. Zaman zaman beygirlerin nalları tahta köprüler üstünde takırdıyordu. Köprülerin altından akan hızlı çaylar karanlıkta şırıl şırıldı.

Çocuklar gecenin içinde yürüyüp giderken, attıkları her adımın onları biraz daha memlekete yaklaştırdığını, çepeçevre dağların altında uzanan onca hasretlik yurtlarının az daha yakına vardığını düşünüyorlardı. Geçtikleri her bir dere onlara, yolun sonuna geldiklerini, herşeye rağmen gelecek günleri görmenin nasiplerine düştüğünü hatırlatıyordu. Ama bildikleri bir şey daha vardı: Geldikleri yol, fedakârlıkları boşa çıkmaması gereken ölülerin toplu mezarlarıyla döşenmişti.

Onları beri yandan ayıran çizgiye ancak birkaç adım kalmış gibi geliyordu onlara; çizginin öte yanında sonsuz

güneş ışığına boğulmuş yepyeni bir ülke uzanıyordu. Bütün düşünceleri ona çevrikti şimdi, ve orada iyilik ve mutluluk vardı. Bu ülkeden çıkıp gelmişler, şimdi yine ona dönüyorlardı; onlar ki elleri boş, avare kişilerdi, ama yüreklerinde, çizgileri çektikleri onca eziyetin sert ve ağır elinden çıkma yepyeni bir hayatın görüntüsünü taşıyorlardı.

Yürüyüşlerinin daha bu ilk gecesinde, geçen yılların karanlık heyulasından kaçıp kurtulduklarını bildiler; ve yine bildiler ki, bu heyula bir daha asla yeryüzüne salınmamalıydı. Sanki gün, şimdi üzerine yürüdükleri ufkun ardında başlıyordu, ve sanki onlara kendileri ve apaydınlık gelecek hakkında daha çok düşünmeye zaman kazandırmak için durmadan geri kaçıyordu. Yöneldikleri bu ufka doğru giderken adımları hiç sürçmedi. Oraya varmaya kararlıydılar. Bahası ne olursa olsun.

Tan ağartısı gökyüzüne gitgide azalan karanlıktan bir kuşak sarmadayken, gittikleri yolda yalnız olmadıklarını da biliyorlardı. Mirek ve Jozef, Lada Pluhar ve Ruda, kunduracı Ludva ve Ferda Koçman, onlar da gelmiş yanları sıra yürüyorlardı. Neleri var neleri yok getirip bir gaz maskesi çantasının içine doldurmuşlardı. Eddy Koneçni ile oda arkadaşları ve aşçı Frantina da bu yolculukta onlarla beraberdi.

Sonra, Yedinci Bölüğün iki yüz çocuğu, onlar da; kadîm Mainz şehrinden çıkan ana yolda bombalar ve mitralyöz ateşi altında kırılanların hayaletleri. Hiç bir şey durduramazdı artık onları, çünkü aşıp geçemiyecekleri hiç bir engel kalmamıştı önlerinde. Sonra, yolda onlarla giden binlerce isimsiz Buchenwald ve Mauthausen, Oranienburg ve Sachsenhausen kurbanı... ufukları kuşatan muazzam bir alay olmuş geldiler onlar da. Ölülerin yanısıra yaşıyanlar da Bohemya dağlarına doğru yürüdü. Dilleri Çekçe, Almanca, Lehçe ve Ukraynaca, Rusca, Fransızca ve İngilizce de olsa anlaştılar aralarında. Tercümana ne hacet, tek bir

fikir, tek bir dilek ve tek bir amaç onları birleştirmişti. Gecenin karanlığında bu sonsuz yürüyüşte amaçları, birazdan doğacak olan güneşe varmaktı. Kiminin gözleri ışıktan kamaşmıştı, kiminin ağlamaktan körelmiş; kimi de gözlerinde üstüste çakan onca yangın ateşinden, gördüğünü çıkaramaz olmuştu. Yürüdüler, hiç durmadılar. Ayak sesleri yeri göğü sarstı, ve tüm mapusane duvarları yıkıldı. Demir parmaklıklar rüzgârda saman çöpü gibi dört bir yana savruldu, ve onların ayak sesleri top ateşinden daha güçlü oldu, koskocaman; ve ayaklarının altında toprak yarıldı... öyle güçlüydü ki onların o üflesen uçacak, acından incelmiş gövdeleri, pırangalar ve zincirler içinde eriyen kolları!

«Artık bu son,» diyordu yeryüzünde dalga dalga ilerleyen bu yığın. «Artık bu son! Ölüm taşıyıcı uçak bulutları, ve de insanlığı ve medeniyeti yakıp yutan ateşlerin dumanı bir daha asla güneşi karartmamalı. Bomboların, roketlerin demirden uçları toprağı yarmamalı, siperlerin kanlı çizgileri yarık yarık etmemeli, ölümüne yaralanmışların, acı çekenlerin çaresiz parmakları çiziktirmemeli toprağı. Toprağın yüzünü yalnız rençber çizebilir; yalnız rençber, pulluğunun bıçağıyla, tıpkı bir sevgi kucaklayışı gibi, toprağı açabilir, ki toprak sevgi tohumunu yüklensin ve yeniden kapansın, ve barış ve sükûn içinde hayatın ipeksi köklerini örmeye koyulsun... Bir daha asla gerçek yalan ve dolanın parıltılı peçesine sarılmamalı. Bir daha asla kuzuların tüyünden kurtlara esvap örülmemeli. Gerçeğe başka bir yüz takılmamalı; onun yüzü yalnız inancın, sevginin, onurun yüzü olmalı. Bırakın gerçek, yalan-dolan, sahte hicab ve yutturmaca barikatlarını yıkıp geçen fırtına olsun! Bırakın gerçek, ihaneti hainin yüzüne çarpan imtihan olsun, karanlığın güçlerini savurup uçuran ve insanlık ülkesinin üzerinde hiç batmayan güneş olsun! Bu bizim buyruğumuz. Biz ki yalan ve nefret adına canımızı

verdik, kötülük ve hayınlık adına sağlığımızı harcadık, gerçek diye yutturulan yalanlar adına gençliğimizden olduk. Bu bizim insanlığa uyarımızdır, bilesiniz; biz ki ölümün ötesine varmışız, ama cehennemin dibinden yüzümüze ağan heyulanın korkusu içimizde daha canlı.»

Gündüzleri ambarlarda, boş korucu kulübelerinde ve samanlıklarda uyuyorlar, geceleri memleket yolunda yürüyüşe devam ediyorlardı: ayakları su toplamış, bezgin argın, kahverengi üniformalı iki yüz çocukla, bir zamanların şahane Wehrmacht üniforması üzerlerinde buruşmuş bir avuç asker. Başlarında kambur yüzbaşı, ardlarında arabadaki yük de, bir iki tangırtılı şalgam reçeli kutusu, bir büyük paket margarin ve bir ufak küme bayat asker ekmeğiydi. Öbür beygir yolda kalmıştı. Düştüğü yerde koşumlarını aldılar üzerinden, Hill beylik tabancasının bir kurşunuyla hayvancağızın işini bitiriverdi. Ve onlar yollarına devam ettiler. Korulardan, tarlalardan, terkedilmiş yanık köy evlerinden, köylüklerden, barut kokulu cansız, bomboş kırlardan geçip yürüdüler, gittiler.

Top ateşinin, az gergin davullardan ses verircesine, sona eren fırtınanın ritmini tekrarladığı bilinmeyen ufuklar. Ayışığında tekinsiz dağ yamaçları, pırıltılı kırağı çalmış ölü vadiler; ağaç kütükleri, gecenin içinde göze görünmeden mırıldanan dereler, çaylar, sarsak köprüler ve darmadağın yollar, uzakta havlayan köpekler, hiç bir yere gitmeyen karanlık orman yolları, uçakların çıkardığı sesin altında ezilen soğuk, düşman gece; ta uzakta anlaşılmaz gökgürültüsü, ve kulağı paralıyan bir sessizlik. Bütün dünya, onları çevreleyen karanlıkta beliren birkaç bildik gölgenin dar alanı içine sıkışmış kalmış bir karmakarışık ve kararsız sahneydi. Oysa yürüyüş kolunun üzerine

çullanmaya hazır bir atmaca gibi, tehlike gecenin içinde pusuya yatmıştı.

Aşağı yukarı altı yıl önce binlerce kardeşleri de Wehrmacht'ın Karga Haçı'nın pençesinden işte böyle kaçmıştı. Hududu geçip güney Moravya ile Slovakya'nın donmuş nehirleri üstünden, Slovak dağları üzerinden doğuya, güneye ve kuzeye, daha serbest soluk alabilecekleri ülkelere, dağ doruklarının kuşattığı avuç içi kadar ülkelerinin boğazına sarılan kan lekeli kanunsuzluk ve barbarlık canavarına saldırıya hazırlanmak için yeniden güç kazanacakları başka ülkelere kaçmışlardı. Şimdi de işte öyle, onlar dönüyorlardı; kahverengi üniformalar içinde, öbürleri gibi tetikte. Ama orda, güneşin doğduğu yerde başlıyan hak gününün yarınını sağlama bağlama yolunda hiç bir şey yapmamış olmanın bilinciyle üzgündüler.

Yorulan beygiri dinlendirmek için köhne arabayı sırayla yokuş yukarı ittiler. Taşlık kır yollarında postalları takırdadı, tekerlekler toprak yüzüne çıkmış köklere dayanıp sarsıldı; yorgunluktan canı çıkan beygirin nalları kendilerinin yürek atışı gibi telâşlıydı. Yürüdüler, yürüdüler, durmadılar; gün doğmadan azıcık daha yol almaya baktılar.

Gündüzün yürüyemiyorlardı. Yolların, tarlaların üzerinde dolanıp duran avcı uçakları hareket eden hiç bir şeyi kaçırmıyor, hemen mitralyözleriyle üzerine çullanıyorlardı.

Dört gecede hudut boyuna vardılar. Şehirlerden uzak geçtikleri için hiç askerî birlik görmediler; kıyısından dolanıp geçtikleri köyler de bomboştu. Bir iki kez ordu devriyeleri durdurdu onları ama yüzbaşının kısa açıklamasından sonra bıraktılar gitsinler. Tam dört gün, pençesinden kaçtıkları savaş hakkında bir haber alamadılar. Yüzbaşı yorgun, bezgin, kir pas içindeydi, tıraşı uzamıştı; yürüyüş kolunun başında uzun adımlarla yürürken askerlerle bile hemen hep tek heceli kelimelerle konuşuyordu.

Askerler kuşkuluydular. Yolculuğun boşuna ve budalaca olduğuna inanıyorlardı. Aralarında tartışıp çekiştiler, öfkelerini Unteroffizier Kummer'den çıkardılar. Kummer aptallık etmiş, Prag'a dönerek orda eski şarapçılık işine devam edeceğini bildirmişti. Üstüne üstlük bir de, Almanya'nın adını bir daha hiç duymasa umuru olmadığını eklemişti.

Tabiî bu kızdırdı askerleri. Ne biçim Almandı o da yani? Bir iki fıçı ekşi şarap uğruna inançlarını satmaya hazırdı baya. Bütün Sudet Almanları hakkında kötü konuştular, ağızlarına geleni söyleyip içlerini döktüler. Lipinski de eleştiri konusu oldu. Adamın kırık dökük Almancasına takıldılar, genellikle Polonyalılar ve doğulu Almanlar hakkında aşağılayıcı düşüncelerini dile getirdiler. Kendi başlarına geleceği düşünmemek için böyle bir bahaneye ihtiyaçları vardı, ne de olsa. Her bir kilometre onları evlerinden daha uzağa götürüyordu ama, açık açık yüzbaşıya karşı çıkmayı göze alamıyorlardı.

«Ta buralara gelmenin ne âlemi var yani?» diye homurdanıyorlardı. «Bütün yapacağımız, şu peşimizden sürüklediğimiz ayak takımını başımızdan atıp, sonra olacağını beklemekti.» Yeniden Kummer'e sataştılar. «Bu yolculuk tam senin gönlünce, değil mi?» dediler ona. «Siktirici şaraplarına dönüyorsun işte. Zaten siz Sudet Almanları gizli dolaplar çevirmekten başka işe yaramazsınız. Biz Prag'ı işgal ettiğimizde ne de sadık bir Almandın, değil mi? O boktan dükkânın elinden gitmemesi için. Oysa doğru dürüst Almanca bile konuşamazsın. Ama şimdi iş değişti ya, kimbilir ne sadık bir Çek olur çıkarsın! Bari git de bölükten kendine bir iyi hal kâğıdı al, ha? Cebinde hazır et kâğıdı, götür imzalasın herifler. Orda işine yarar. Doğrusu bu ya, onlara her zaman iyi davrandıydın sen. İyi hesap etmişsin doğrusu, mükemmel. Namussuz savaşın böyle biteceğini önceden haber mi aldın nedir?»

«Utanın be!» diye celâllendi Kummer de. «Ben de sizin kadar bir Almanım ve ölünceye kadar öyle kalacağım. Sudet Almanı olmaktan öyle utanacak ne var anlamıyorum? İnsanın Berlin'den, Hanover'den ya da Leipzig'den olması ne farkeder? Biz hududun ötesindeki Almanlar sizden daha yurtseveriz. Ana dilimizi hiç bir zaman unutmadık, vatana olan borcumuzu da unutmadık, ve de hiç unutmıyacağız. Ne olursa olsun, unutmıyacağız!»

Askerler güldüler, Kummer gözleri hınçtan yaşara yaşara yoluna devam etti. Ondan sonra ya hep yalnız başına yürüdü, ya da onbaşı yardımcısı Hübner'in yanından gitti. Hübner baştan aşağı kasvetti, ve pek keyifsizdi. Kummer'le ikisi alçak sesle konuşup durdular aralarında; anlaşılan birbirlerine söyleyecek çok şeyleri vardı.

«Aşçıbaşıydım ben bir zamanlar,» diyordu Hübner. «Hem de Berlin, Leipzig ve Kolonya'nın en iyi otellerinde. Bu savaş benim mesleğimin canına okudu. Fasulya çorbası pişirmek için aşçıbaşı diploması aramıyorlar kimsede. Ama savaştan sonra belki durumlar düzelebilir. Benim özelliğim her zaman yeni yeni yemekler bulmaktı. İnsanları sevmem ben. Hele üniformayı, hiç. Hiç evlenmedim. Çünkü mutfakta bulaşık yıkayan, ufak tefek işlere bakan kızlarla gönül eğlendirebilirsin her zaman. N'aparım bir karıyla ben yahu? Kendi dalımda doğru dürüst bir iş buldum mu yeter bana. Ama kimsede yiyecek yok ki, ne pişireceksin? Pişirecek bir şey bulunur mu dersin, ha?»

Bent ikide bir Karel'in yanında bitiyordu.

«Yollarımız ayrılmadan önce,» diyordu, zalimce, «ona da artık pek bir şey kalmadı ya, seni şu tabancamla vurup geberteceğim. Çünkü Saarbrücken'de o söylediklerinle huzurumu kaçırdın sen benim. Hiç kaçmıya kalkma, kaçamazsın! Bütün yolu sürünerek gitmek zorunda kalsam yine gelir bulurum seni. Sen benim hayatımı mahvettin, ben de bunun intikamını senden alacağım.»

Standa Jez, yarı kör köy çocuğu, habire ayaklarından yakınıyordu. Ne zaman bölük bir dinlenme molası verse o hemen postallarını çıkarıp ayaklarını gözden geçirirdi. Topuklarının derisi kızarmış, su toplamıştı; tabanları da cılk yaraydı. Her adımda korkunç acı çekiyordu. Sabaha doğru ayakta duracak hali kalmaz, dişlerini sıkar, yanaklarından aşağı acı ve öfke gözyaşları aka aka , topallar giderdi.

«Hadi yürü, yürümen gerek,» derdi ona Kovanda. «Memlekete geldik sayılır, azıcık daha sık dişini. Ben olsam iki elimin üstünde yürür giderim be! Hiç yapmadım o işi şimdiye dek ya, yaparım.»

Standa düşe kalka yürümeye devam etti. Ayağı bir taşa çarptıkça acıdan hüngür hüngür ağlıyordu. «Bu gözlerim yüzünden hiç evden uzaklaşmazdım ben,» diye zırlıyordu. «Şimdi şu başıma gelene bak sen! Bu yürüyüş yok mu, bu Allahın belâsı korkunç yürüyüş!»

Beşinci gün Kummer'le Hübner ortadan kayboldular. Bölük bir tarlada dinleniyordu; onlar az ileri yürüdüler, ötede ağaçların arasına daldılar ve bir daha da görünmediler. Ta akşama kadar yoklukları anlaşılmadı. Gece yürüyüşü başlamadan herkese ekmek ve reçel dağıtılıyordu, o zaman iş ortaya çıktı. Herkes biliyordu geri dönmeyeceklerini ama, yine de peşlerinden bir arama ekibi gönderildi. Bölük yola çıkmaya hazır, sıraya girmiş beklerken yüzbaşı sabırsızlıkla bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu yolda. O sırada korunun üzerinde bir avcı filosu göründü, herkes ateş açılacağından korkup bir yere sindi. Hill, Beckerle ve Lipinski kaçakları aramaktan döndüler.

«Weg sind sie,» dedi Hill, «yoklar.» Giderken koparıp yonttuğu sopayı öfkeyle otların arasına fırlattı. «Bulsaydım onları,» dedi, belindeki tabanca kılıfını okşayarak, «bulsaydım... ikisini de...»

«Also doch,» (Kaçtılar demek ki) dedi yüzbaşı, umursamaz bir omuz silkişle.

Yürüyüş emri verilmeden önce Karel, Standa Jez'in o gece arabada Schwarz'ın yanında oturması için izin istemeye yüzbaşının yanına vardı. Standa da aksak ayak peşinden yürüdü geldi.

Yüzbaşı ilkin Karel'e, sonra Standa'ya baktı. Standa'nın ayakta durmasına yardım eden Kovanda yüzbaşının cevabını bekliyordu.

«Unmöglich,» dedi Kieser, soğuk bir sesle. «İmkânsız. Beygir çok güçsüz. Bizim askerlerimiz Rusya'da bundan üç kat zor yürüyüşler yaptılar. Mecburdur yürümeye.»

Karel daha fazla konuşmanın gereksiz olacağını anlamıştı.

«Sağ olun, yüzbaşım,» dedi yüksek sesle, ve sırtını döndü yüzbaşıya.

Yüzbaşı yürüyüş kolunun ardına gitti. Orda Nitribit, Lipinski, Bent, Olin ve Hill arabanın arkasında sıraya girmişlerdi. Kovanda ile Standa arkada kalmışlardı; Hill onları hızlandırmak için üzerlerine yürüdü.

«Also los,» diye bağırdı Standa'ya, ve hayvanca bir iteledi onu. Standa tam o sırada gözüne gözlüğünü takıyordu, Hill'in itelemesi yüzünden gözlük elinden uçtu; işe yaramaz bacakları üstünde sallanan Standa telâşla haykırdı, gözlüğünü yerden almaya uğraşırken üzerine bastı, ağır postalının altında camlar tuzla buz oldu.

«Gözlüklerim!» diye zırlamaya başladı Standa. Eğilmiş, yerde gözlüğünü arıyordu. O bağırınca bölük durdu. Çocuklar, merakla, arabanın ardında kümelenen askerlere baktılar. Askerler de dönüp baktılar.

«Çocuğun gözlüklerini kırdın, Allahın belâsı, hayvan!» dedi Kovanda Hill'e, Çekçe. «İnsan gibi davranamaz mısın?»

Hill'in tepesi atmıştı. Hâlâ yerde gözlüğünü arayan Standa'nın kıçına bir tekme indirdi; Standa düştü, yüzünü bir taşa çarptı. Yakınmalı bir sesle, «Gözlüklerim!» diye haykırdı. «Gözlüklerimi verin bana!»

Kovanda yumruklarını sıkıp Hill'in üstüne saldırdı. Onbaşı yardımcısı iki adım geri çekildi, tabancasını kılıfından söküp çıkarırken Kovanda'dan yediği yumrukla ayağı bir taşa takılıp tökezlendi.

Kovanda yumruğu iyi şavullıyamamıştı; Hill sadece bayır aşağı sırtüstü yuvarlandı. Tabancasını kaldırıp ateş etti.

Kurşun Kovanda'nın başının üstünde dalları sıyırdı geçti. Hill bir anda karın üstü dönmüş, nişan alıyordu.

Kovanda olduğu yerde kala kalmıştı. İpnotize olmuş gibi baktı öyle, tabancanın namlusuna. Tam o anda ikinci bir kurşun sesi duyuldu.

Kovanda Hill'in elinde namlunun aşağı indiğini, Hill'in elinin kasıldığını gördü. Tabanca yola düştü. Hill dizlerinin üstünde doğruldu, parmakları taze otları kavradı; sonra dizlerine abanıp ağır gövdesini kaldırmaya çalıştı ama kolları büküldü, başı yere çarpmadan önce sımsıkı dişlerinin arasından kıpkızıl kan sızdı.

Hemen başını çeviren Kovanda, Lipinski'nin elini aşağı indirdiğini gördü. Tabancadan daha duman çıkıyordu.

Hemen aynı anda Otto Vorac Unteroffizier Mikliç'i başının üstünden uçurup yere attı; Fritz bir çelmede Beckerle'yi alaşağı etti, Cimbal Rohrbach'ı yere yuvarladı. Bu arada başkaları da önden giden askerlere saldırıp, tekme yumruk, altettiler.

Yüzbaşı, Nitribit ve Bent ilkin şaşkınlıktan bir şey yapamamışlardı. Sonra bir anda bayır aşağı koşmaya başladılar. Çalıların içinden düşe kalka koşup sık bir fidanlığın içine daldılar. Karel arabanın ardından dönene kadar onlar gözden kaybolmuşlardı. Karel durdu, kollarını ha-

vaya kaldırdı, bayır aşağı koşturan bir düzine kadar çocuğa, «Çabuk geri dönün! Silâhları var!» diye bağırdı.

O bunu söyler söylemez iki el ateş edildi, bölüğün tepesindeki dalların arasından kurşunlar geçti.

Lipinski durduğu yerde bacaklarını iki yana açıp tabancasını kaldırdı, şarjörü boşalttı korunun içine. Yolun daha yukarısında Otto Vorac, Mikliç'in elinden aldığı silâhla beş el ateş etti.

«Ateş etme,» diye seslendi Karel ona. «Harcama kurşunlarını.» Otto da söz dinleyip tabancayı cebine soktu.

Tam o sırada Kovanda boğuk bir sesle, «Schwarz'a dikkat edin!» diye haykırdı. Mıhlanıp kaldığı yerden hiç kımıldamamıştı; daha yeni yeni kendine geliyordu. O konuşurken, romatizmalı asker arabadan indi, yüzünde dalkavukça bir gülümsemeyle tabancasını Karel'e uzattı.

«Bitte,» (Buyur) dedi, usulca. «Bana gereği yok artık.»

Çocuklar yarı baygın, ürkmüş askerleri yanları sıra sürükleyerek arabanın çevresine doluştular. «Tamam hadi, eller yukarı!» diye bağırdılar. «Hande hoch!»

Karel elinin bir hareketiyle susturdu herkesi.

«Otto Vorac, Cimbal, Jiri ve Fera, herbiriniz bir tabanca alın, yerlerinize geçin. Siz ikiniz heriflerin kaçtığı yere, bayırın altına ineceksiniz. Jiri ve Fera, siz de yolu gözleyeceksiniz. Bir tehlike belirirse... ateş edin.»

Hâlâ dudaklarında o boynu bükük gülümsemeyle Schwarz sessizce gitti, arabanın çevresine sokulan asabî askerlere katıldı. Yırtık üniformaları, yara bere içinde yüzleri, kanayan dudaklarıyla pek zavallı bir görünüşleri vardı. Korkudan ödleri patlamıştı hepsinin; birbirlerinin ardına sığınmaya çalışıyor, tir tir titriyorlardı.

Karel onları bir süzdükten sonra, kısaca, «Üzerlerini arayın!» dedi. «Çocuklar ellerini üniformaların üzerinde

gezdirip şarjörleri, çakıları aldılar. «Başka hiç bir şeylerini almayın,» dedi Karel.

Onbaşı yardımcısı Schwarz saygılı bir edayla, arabada peykenin altında bir kutu fişek olduğunu hatırlattı. «Kusura bakmayın, hiç tüfeğimiz yok,» dedi, özür dilercesine.

Kovanda şaşkın şaşkın Karel'e baktı. «Bırakıyor musun gitsinler?» dedi.

Karel çocuklara dönüp, «Evet,» dedi, «eğer hep aynı fikirdeyseniz. İtirazı olan var mı?»

Hep birden, orda kümelenmiş ürkek adamlara döndüler, birbir süzdüler onları. Sahiden pek Allahlık bir haldeydiler; perperişan olmuşlardı. Çavuş Rohrbach ağzından kan tükürüyor, mendilini gözüne bastırıyordu. Beckerle'nin sağ gözünün üstü yarılmıştı. Mikliç mendilini sol eline sarmaya uğraşıyordu. Onbaşı yardımcısı Müller bir postalını çıkarıp ayak bileğini ovaladı. Schwarz çekingen. çekingen gülümsüyor, iyi niyetini dile getirmek için söyliyecek başka bir şey bulamıyordu. Orda durdular öyle, dokuz mutsuz adam; bumburuşuk, kirli üniformalarıyla, başları açık, silâhsız dokuz asker. Bölükte hiç bir önemli rol oynamamış adamlardı hepsi de. Kumanda etmek hadleri olmadığından sadece verilen emirleri yerine getirmişler, içlerinden gelerek hiç kimseye bir eziyet etmemişlerdi.

«Hay Allah, yüzbaşıyla Nitribit kalamazlar mıydı sanki burda!» diye içini çekti Kovanda, orda o dokuz bostan korkuluğuna sırtını dönüp.

«Ve de Bent,» dedi Karel, usulca. Çevresindekilerin yüzlerine baktı. «Ne dersiniz, salalım gitsinler mi bunları?»

«Aman canım, gitsinler,» dedi çocuklar. «Hırpalandılar hırpalanacakları kadar.»

Karel, Schwarz'ın yanına gitti. «Geldiğimiz yoldan geri döneceksiniz,» dedi. «Bütün gece yürüyeceksiniz. Bak

söylüyorum sana, peşimizden gelmeye kalkarsanız ateş ederiz. Haritanız var mı?»

«Yüzbaşıdaydı haritalar,» dedi Schwarz hemen.

«O halde haritasız yapacaksınız, n'apalım! Hadi yallah!»

Onlar da basıp gittiler. Müller postalının birini eline aldı, bir ayağında çorapla seke seke yürüdü. Rohrbach Beckerle'ye yardım etti, Mikliç de ellerini ceplerine daldırıp önüne çıkan çakılları külhanbeyce tekmeledi durdu giderken.

Hill'in yıkıldığı yere vardıklarında Lipinski fundaların arasından çıktı, «Çavuş Rohrbach,» diye seslendi. Rohrbach irkildi, durdu. «Evet?» diye sordu, esas vaziyetine geçmek istercesine doğrulup; fakat hemen vazgeçti, onun yerine otların üstüne kanla karışık bir tükürük attı.

«Ne var?»

«Ceketinle kasketini alacam,» dedi Lipinski.

Rohrbach afallamıştı. «Ceket mi?» diye tekrarladı, bir şey anlamadan. «Niçin? Hem sonra niçin benimkini?»

«Ceketinden çok flapaların lâzım bana,» dedi Lipinski.

Rohrbach önce bir duraladı, sonra çıkardı ceketini, kasketiyle birlikte uzattı.

«Al bakalım,» dedi, hor görüyle.

Lipinski kendi ceketini ona uzattı, piyade başlığını başından çıkardı. Rohrbach'ın ceketini giydi, elini göğüs cebine sokup, «Saatin,» dedi, gülümseyerek. «Al, onu istemedim.»

Rohrbach sessizce aldı saati, geri döndü, öbür askerlerin peşisıra yürüdü.

Çocuklar alışverişi seyrederken gülümsüyorlardı. Bir acele giden çavuşun ardından bakarken, gülümsemeleri yüzlerinde dondu, gözleri kaskatı kesildi.

Arabanın hemen ardında, bayırın az yukarısında Olin otların üstüne oturmuş, sırtını bir ağaca dayamış, cıgara

içiyordu. Çocuklar ağır ağır yaklaştılar, o cıgarasını söndürdü, kararsızca ayağa kalktı, kıçından otları silkeledi.

Öbürleri bir adım ötesine kadar gelip durdular, dik dik baktılar yüzüne. Bir an o da baktı onlara, sonra gözlerini kaçırıp iki eliye birden ağaca yapıştı.

«Biliyorum,» dedi, dudaklarını yalıyarak, «her zaman gerektiği gibi davranmadım ama, size karşı olduğumu söyliyemezsiniz. Kimseye bir zararım dokunmadı, hiç bir şeyle suçluyamazsınız beni. Hepsi bir yanlış anlama, işte o kadar. Yemin ederim!»

Kimse konuşmadı. Çocuklar durdukları yerde, kolları iki yanlarında, pis pis baktılar ona. Geride olanlar az daha öne yanaştılar. Olin'in alnında ter taneleri belirdi.

Fazla yüksek çıkan bir sesle, «Bana bakın, Ferda'nın ölümünden beni sorumlu tutmuyorsunuz herhalde, değil mi?» dedi. «O kadar acele etmiyeydi, şimdi hayatta olacaktı. Hill'e gelince, o da lâyığını buldu işte.»

Çocuklar ayaklarını sürüyüp merakla Karel'e baktılar.

«Zaten hep sizin kabahatiniz,« diye üsteledi Olin. «Durmadan alay etmeseydiniz benimle, ben de size karşı olmazdım. Ben de herkes kadar dürüstüm. İki yüzlü, alçak olduğumu iddia edemezsiniz. Doğru, mutemet olmayı kabul ettim, tek suçum o. Ama nasıl kabul etmiyebilirdim, bilmek isterim? Siz söyleyin!»

Çocukların hâlâ bir şey demediğini görünce, bir başka yol denedi. «Bağışlıyamaz mısınız beni?» diye yalvardı. «Almanlar duman oldular. Kimse buna benim kadar sevinemez. Herşey oldu bitti, iyi bir sonuca vardı. Nerdiyse memleketteyiz artık. Canımı yakmak istemezsiniz benim, ister misiniz?» Sinirli sinirli ve kararsız konuşuyordu. İçgüdüsüyle, ancak konuşmakla paçayı kurtarabileceğini sezmişti. İkide bir kollarını dramatik bir biçimde çocuklara

uzatıyor, gözlerini ondan ona gezdiriyor, ama nereye baksa taş gibi duygusuz yüzlerle karşılaşıyordu.

«Gelin, yapmayın!» diye yakardı. «Herkesin kusuru olur. Sizin hiç olmadı mı sanki? Küçük insanlar yalnız bağışlamaz, unutmaz. Nerde kaldı sizin cömertliğiniz, ha?»

Çocuklar başlarını çevirdiler. Olin'in bu rezilce yalvarışlarından mideleri bulanmıştı. Orda öyle ezilip büzüldükçe o, tutup suratına bir yumruk indirmek de ellerinden gelmedi. Aşağılanmıya bile değmezdi.

Ama Karel vurdu. Ağır ağır kaldırdı kolunu, orda vır vır konuşup duran ağzına indirdi yumruğunu. Olin sendeledi, ağacın kütüğüne çarpıp diz üstü yuvarlandı.

«Haydi çek arabanı!» dedi Karel, askerlerin gittiği yönü gösterip. «Bu kadar aşağılık bir herif olmasaydın ben kendi elimle gebertirdim seni. İyisi mi vakit varken çek git bakalım.»

Olin kıpırdamadan baktı onlara. Karel'in ne dediğini anlamamış gibiydi.

Bu kez Kovanda Olin'in yanına vardı. Omuzlarından kavrayıp, «Bak dinle, rezil,» dedi, «Karel çek arabanı git derken burda hepimiz adına konuştu, anladın mı?» İte kaka koruya götürdü onu. Arkasından da itip, «Haydi bakalım,» dedi, «yağla tabanları!»

Olin ağaçların arasında gözden kaybolana kadar çatık kaşlı çatık kaşlı baktılar ardından.

Kovanda Lipinski'ye bakındı; bir yerde göremeyince yoldan çıkıp fundaların içinde aramaya gitti.

Küçük bir açıklıkta bir kütüğe oturmuş, sırtında Rohrbach'ın başçavuş ceketi, ağzında bir ot sapı çiğniyordu Lipinski.

Kovanda yanına gidip omuzundan kucakladı.

«Sağ ol, hayatımı kurtardın,» dedi, heyecanla. «Sen olmıyaydın şimdi Hill'in yerinde otların üstünde ben gebermiş yatıyordum.»

Çocuklardan bazıları koşarak geldiler, Lipinski'nin elini sıktılar.

«Sen n'apacaksın şimdi?» diye sordu Karel, sıkılgan bir sesle.

Lipinski yavaş yavaş ayağa kalktı. Rohrbach'ın kasketini başına geçirdi.

«Müsaade ederseniz,» dedi, utangaç utangaç, «ben de sizinle gelmek istiyorum. Sonra bir yolunu bulur Polonya'ya giderim. Gördüğünüz gibi şimdi tam bir general oldum. Belki sizin orda kendime sivil giysi de bulurum.»

O sırada çalıların arasından Standa göründü. Ellerini öne uzatmış, yoklıya yoklıya geldi. Ağlamaktan gözleri kıpkırmızıydı.

«Ah, ah!» dedi, acı acı. «Gözlüklerim olmadan hiç bir şey yapamıyorum. Ölsem de kurtulsam. Biriniz bir iyilik edin de vurun beni bari. Sizin için de daha iyi olur.» Otların üstüne çöktü. Gövdesi hıçkırıklarla sarsılıyordu.

Yerden çocuk gibi kaldırdılar onu, götürüp arabanın içine oturttular.

«Aptal, çıkar şu postallarını ayağından, ve de sus bakıyım!» dedi Kovanda. «Prag'a varır varmaz sana bir çift teleskop alacam, ta Essen'i göreceksin. Böyle zamanda ölmek ne demek, ulan? Sütçü beygirini öyle bir kamçılarım, sen bana bırak, gözünü açıp kapayana kadar memlekette olursun. Şu karşıki tepenin ardında çaydanlığı ocağa sürdüler bile. Kahvemizi içecez.»

Karel, Otto ile Cimbal'ı çağırıp, ilerde Jiri'yle Fera'nın yanına gönderdi. Bölük üçer kişilik sıra oldu, Karel ve Lipinski başa geçtiler.

«Hadi gidelim, çocuklar,» diye seslendi Karel. «Lipinski bu sabah yüzbaşının haritasına bakmış, hududa epey yakın olduğumuzu söyledi. Tabiî daha tehlikeyi atlattık demek değil bu. Alman birlikleriyle karşılaşabiliriz. Lipinski onun için aldı Rohrbach'ın ceketini. Başçavuş

flapaları var diye. Bütün gece yürüyeceğiz, sonra da eğer yapabilirsek yarın bütün gün. Sabahleyin nerde olduğumuzu iyice bir öğrenmeliyiz.»

Bölük yürüyüşe geçti. Kovanda kamçısını beygirin böğrüne değdirip, «Diih, yavrum!» dedi. «Çekçeye alışacaksın yeniden, çaresiz. Eskilerde kilerden ekmekleri taşırken iyi anlaştıydık seninle, değil mi, ha?»

Yokuş dikti, çocuklar arabayı arkadan itelemek zorunda kaldılar. Taşlık yolda kolay olmadı ama. Az sonra yolun sonuna vardılar; ordan sonra yol ağaçların arasından dolanan daracık bir patikaya döndü. Beygirin koşumlarını çözdüler, arabanın üstündeki malzemeden ne kaldıysa paylaştılar aralarında, kutudaki fişekleri de üleştiler, Standa beygire bindi.

«Generale yol açın bakalım,» diye sırıttı Kovanda, kısrağın dizginini eline alıp. «Hiç aklına gelir miydi memlekete böyle at sırtında gireceğin, ha?»

Tepenin sırtından vadinin aşağılarına patika zigzag iniyordu. Arada bazı açıklıklar vardı.

«Güneş battıktan sonra, bu pus da çekildi miydi, dağların Bohemya yanını burdan görürüz herhalde, çocuklar,» dedi Kovanda, düşünceli düşünceli.

⁂

Bayırın altında taze fidanlar arasında bütün gece onları aradı. Kaçtıkları bayırda bir aşağı bir yukarı koşturdu, alçak sesle seslendi onlara. İkide bir de Hill'in vurulup düştüğü yere dönüyordu; onların da çocuklardan intikam almak için oraya geleceklerini umuyordu. O da en az onlar kadar nefret ediyordu çocuklardan.

Düşünüyordu, ah bir tabancası olsaydı! Yola çıkan bölüğün ardından gider, Karel'i de, Kovanda'yı da vurur öldürürdü. Karel'in yumruğu ağzını acıtmıştı ya, incinen

gururu yanında o hiç bir şeydi. Yüreği nefret ve kinden çatlıyacak gibiydi.

Onu aralarından atmış olmaları, memlekette de ortalarda görünmemesini öğütlemeleri önemli değildi aslında. Zaten memlekete gitmeyi istemiyordu ki! «Memleket» sözü yüreğinde hiç bir yankı uyandırmıyordu. Bu bakımdan, ne zamandır bundan başka bir düşünce, düş ya da tartışma konusu tanımayan o budalalardan değildi o.

Çok kez bu konuda onlarla alay etmiş, ve sormuştu: «Size memleketi bu denli özleten ne ki? Aileniz, sevgilileriniz mi? Doğup büyüdüğünüz bildik şehir mi? Tanrım, koskoca yetişkin adamlarsınız! Analar babalar hayatta ilerlemek isteyen bir delikanlının sadece ayağına köstektir. Sevgili mi? Hadi canım siz de, nereye gitseniz kendinize güzel bir kız bulursunuz. Bir çoğunuz bulmadı mı burda da? Siz nerde olsa rahat edersiniz, yeter ki doğru dürüst para kazanın. Zaten memleket memleket değil ki, her zaman bir çeşit taşraydı, bundan böyle de taşra olacak. Bizim gibi gençlere bütün dünya memlekettir. Ne için üzülüp duruyorsunuz bu kadar, enayiler?»

Hiç biri cevap vermemişti onun bu sözlerine; o da haklı olduğunu kabul etmeyi kendilerine yediremediklerine, oysa haklı olduğunu pekâlâ bildiklerine inandırmıştı kendini.

Yanlış bir iş yaptığını, davranışının dürüstlüğe sığmadığını bir an bile aklından geçirmemişti; birisi öyle deseydi ona, yine de inanmazdı. Sonunda çocukların karşısında alçalıp dize gelmesi de, canından korktuğu içindi; yüzlerinden belliydi zaten korkmakta haklı olduğu. Onun için pişmanlık numarası yapmış, ve her zaman olduğu gibi yine talihi yaver gitmişti. Ah, ne çok seviyordu yaşamasını! Rahat, kolay yaşamasını! Hayatında hiç sıkıntı çekmemişti, ve her yerde, her şartta iyi yaşıyabileceğine inanırdı. Kendisini zeki ve her duruma uyabilir sanıyordu;

kendi kendini eleştirmeden yana hemen hiç tecrübesi olmamıştı. Yakışıklı oluşuna, insanlarla çabuk kaynaşan hoş sohbet mizacına güvenirdi. Kendini yüzbaşıya sevdirmiş olduğundan da emindi; onun için şimdi hiç usanmadan dolaşıp onu arıyor, ona sesleniyordu.

Uzaktan uzağa, geleceğini ona bağlamıştı. Kendine iş bulmakta ondan yardım göreceğini umuyordu. Sonradan daha yüksek yerlere sıçramak için bir çeşit atlama tahtası gibi kullanacaktı yüzbaşıyı, ve yüzbaşının ona yardımcı olacağına gerçekten inanıyordu; hiç değilse ilk başta. Sonraları yardıma ihtiyacı da kalmıyacaktı. Kendi çıkarından başka bir nedenle yanaşmış değildi zaten yüzbaşıya. Bir kere işini yoluna koyduktan sonra pekâlâ ayrılır ondan, ayrılığına da hiç yanmazdı; minnet de duymazdı artık ondan sonra yüzbaşıya. O vakit yapacağı, merdivenin bir üst basamağına tırmanmak için yeni ilişkiler bulup geliştirmekti. Yakın geçmişte, Almanya hızla mahva sürüklenmedeyken, Olin epey kafa patlatmıştı bu hesaplara.

Batılı Müttefiklerle de arasını hoş tutmayı öğrenmesi gerektiğine inanıyordu. Eh, o da pek öyle güç olmayacaktı. Fransa'nın istilâsı ve Almanya içine dalış, saygısını kazanmıştı; oldum olası güçlünün hayranıydı çünkü Olin, ilk başta Almanları beğenmesinin nedeni de güçlü olmaları değil miydi? İşine gelse Rusları da beğenirdi. Ama Amerikalıların Almanya'nın kendi yerleşeceği bölgesini ele geçireceklerini hesap ediyordu; onun için de onların gözüne girmek için elinden geleni esirgemiyecekti.

Ne ki daha vakit vardı bütün bunlara. Şu anda en önemli iş, kaçan üç askeri bulmaktı. Onların izini bulamıyacağı düşüncesi titretti onu. Ya millerce ötedelerse şimdi, ve kendisi bir başına, ne getireceği bilinmiyen gelecekle yüzyüze kaldıysa?

Ama buldu onları.

Sabah güneşi tepenin sırtı ardından yükselirken gö-

dü onları. Ormanın kıyısında oturuyorlardı. Ayaklarının ucunda bir çayırlık uzanıyor, çayırın içinden geçen patika dağın altında vadinin dibine iniyordu. Orda köy evlerinin damları ve bir küçük kilise güneşin altında parıl parıldı. Yüzbaşı dürbünle köye bakıyordu. Nitribit onun önünde oturmuş, dizlerine bir harita yaymıştı. Bent de işi tembelliğe vurmuş, ağzında bir ot çiğniyordu.

Olin çalıların arasından düşe kalka onlara doğru koşup seslendi.

İrkilip ayağa fırladılar, hemen tabancalarını çekip ormana daldılar. Olin'i tanıyınca, dürbünle haritanın otların üstünde kaldığı yere döndüler yavaş yavaş. Yüzbaşıyla Nitribit tabancalarını kılıflarına soktular, Bent karın üstü yere uzandı, tabancasıyla aksi aksi toprağı dövmeye koyuldu.

«Sen misin?» dedi yüzbaşı Olin'e, dürbünü yerden alarak. «Bölükle gittin sandıydım. «Dürbünü gözüne kaldırdı, Nitribit'e, «Ya, das könnte stimmen. Richtig so,» (Hakkın var, doğru olabilir) dedi.

Olin geldi önlerinde durdu. Soluk soluğa kalmıştı, gözleri parıldıyordu.

«Sizi bulamıyacam diye ödüm koptu,» dedi. «Bütün gece aradım sizi, seslendim durdum. Nerdeydiniz?»

Nitribit baş parmağıyla çalıları gösterdi. «Uyuyorduk,» dedi, umursamazlıkla. «Sen bizi nerede aradın?»

Olin yüzbaşının yanında yere çömeldi. «Siz gider gitmez ben de bölükten ayrıldım,» dedi. «Onlarla gideyim diye kandırmaya çalıştılar beni ama verdim ağızlarının payını. Eh, biliyordum sizi bulmam gerektiğini, buldum da çok şükür,» diye heyecanla ekledi sonra. «Gott sei Dank.»

Öbür üçü ona dikkatle bakıp sonra aralarında bakıştılar. Hiç konuşmuyorlardı. Geçen geceyi düşünür gibiydiler. Bent oturduğu yerde doğruldu, bacak bacak üstüne

attı, ve tabancasıyla oynamaya başladı. «Na und?» (E peki?) diye sordu Olin'e. «Şimdi ne yapacaksın bakalım?»

«Sizinle geliyorum,» dedi Olin, bir an bile duraksamadan. «Memlekete gitmek niyetinde değilim. Beni oraya çeken pek bir şey yok. Burda, Almanya'da kalıyorum.»

Nitribit dikkatle haritayı katladı. «Ne yapacaksın burda?» diye sordu.

Olin kendine güvenle gülümsedi. «Ne olsa yaparım,» dedi, sesini yükseltip. «Gelecekten korkmuyorum. Ha, yüzbaşı da, eksik olmasın, önceleri bana yardımcı olacağını söylemişti. Hiç değilse ilk başta,» diye yüzbaşıya bakarak sözlerine parmak bastı. Yani «bir dahaki savaş başlamadan, ve bölük yeniden buraya gelmeden önce,» diye içten bir keyifle güldü.

Öbürleri gülmediler ama. Gözlerini dikip baktılar ona. Yüzleri yorgun, tıraşlı ve kirliydi. Üniformaları çalıların içinde dolaşmaktan yırtılıp gitmişti.

Nitribit hiç acelesiz kasketini başından çıkardı. Alnı beyaz bir mendille sarılıydı; mendilin altından sağ şakağında bir sargıbezi gözüküyordu. Mendil de, sargıbezi de kanlanmış, kan saçında katılmış kararmıştı.

Olin ona acıyarak baktı. «Yaralandın mı?» diye sordu.

Nitribit cevap vermedi.

Biraz sonra Bent, gözlerini Olin'den ayırmadan, «Bize ateş eden kimdi?» diye sordu.

«Lipinski,» dedi Olin. «Ve Vorac. Mikliç'den aldığı tabancayla ateş etti.»

Yüzbaşı dürbünün kayışıyla oynuyordu.

«Demek burada kalmak istiyorsun, öyle mi?» diye sordu, düşünceli. «Benim sana her hususta yardımcı olacağımdan, yani kısaca iki iyi dost olacağımızdan şüphe etmiyorsun. Aşağı yukarı buydu dediğin, değil mi?»

Olin gülümsedi. «Evet, tastamam o,» dedi.

Yüzbaşı kayışı dürbüne sarmaya başladı.

«Sen delisin,» dedi, sükûnetle.

Olin gülümsemeyi bıraktı, kararsızca bir Bent'e baktı. «Ama öyle anlaşmamış mıydık?» dedi, yutkunarak. «Sizinle ne çok konuşmuştuk, biliyorsunuz, savaştan sonra neler olacağını. Siz kendiniz bana memlekete gidemiyeceğimi söylemiştiniz.»

«Gitmiyeceksin de,» dedi Bent, usulca. «Bizi aramaya çıkmadan önce bilmiyor muydun bunu?»

«Bilmez olur muyum hiç?» dedi Olin, çabucak. «Ben pekâlâ razıyım.»

«İyi öyliyse,» dedi Bent yavaşça, ve elindeki tabancadan kısa bir alev fışkırdı.

Olin kaskatı dikeldi. Dudakları oynadı ama boğazından ses çıkmadı.

«Nochmal,» (Yeniden) dedi Nitribit, ve tabanca bir daha öttü.

Olin sırtüstü döndü, kafası hızla yere çarptı. Yüzbaşı üstüne dayandığı kolunu kenara çekip yüzünü buruşturdu, elini pantolonuna sildi.

«Yapmıyacaktın bunu!» diye köpürdü Bent'e. «Hiç gereği yoktu.»

Bent, «Wirklich?» (Niçin) diye somurttu. «Sahiden peşine takıp götürmek mi istiyordun onu?»

Yüzbaşı kaşlarını çattı. «Aklımdan bile geçmedi,» dedi. Kendi kendine gülümsedi sonra: «Zavallı budala!»

Az öteye gidip yeniden otların üstüne oturdular. Sırayla dürbünü alıp köyü gözden geçirdiler.

«Alman köyü bu,» dedi Nitribit, «hiç şüphe yok, öyle. Şimdi iş sivil giysiler bulmakta. Bir de esir düştük mü tamam!»

Bent tabancasını kılıfına soktu. «Bütün gece bir cıgara içemedim,» dedi, küskün bir sesle, ceplerini arıyarak. «Bu kadar cıgarasız kaldığım olmadıydı.»

Yüzbaşı dilini dudaklarının üstünde gezdirdi. Kaşlarını kaldırıp, «Belki ordakinde vardır,» dedi, «niçin gidip istemiyorsun?»

Bent ilkin anlamadı. Sonra güldü. «Korkuyor musun ondan?» diye sordu, ve ayağa kalktı.

Az sonra dolu bir paket cıgarayla geri döndü.

«Dün verdiydim bunları ona,» dedi yüzbaşı. «O zaman bilebilseydim bana geri vereceğini...»

Tepenin yamacından uçak motorlarının sesi duyuldu. Korudan doğru gelen iki avcı uçağı başlarının üstünden geçti. Alçaktan uçuyorlardı ya, daha da alçaldılar. Köyde evlerin damları üstünden geçerken kanatlarında alevler belirdi; mitralyözlerin sesi yankılana yankılana ta koruya kadar geldi. Uçaklar vadinin öte yanındaki tepelerin sırtlarına değercesine uçup göğü geçtiler.

«Bu sabah erken kalkmışlar,» dedi yüzbaşı, yüksek sesle esneyerek.

«Gittiler ya sen ona bak,» dedi Nitribit. Ayağa kalktı, ceketini çekip düzeltti.

«Gidelim mi?»

Çayırda bayır aşağı köye yollandılar.

Çayır, vadinin beri yanındaki bütün yamaç boyunca uzanıyor, vadi güneye kıvrılıyordu. Aşağıda vadinin dibinde köy hızlı akan bir derenin gümüşsü sularında parıl parıldı.

«Ne güzel hava!» dedi Nitribit, bulutsuz gökyüzüne bakıp.

Yüzbaşı onun yanında yürüyordu. Kalçasında hoplayıp duran ufak hançeri okşaya okşaya, «Manzara da çok güzel,» dedi.

Bent bir cıgara yakmak için durdu, sonra koşup yetişti öbürlerine. «İşler durulunca,» dedi, «ikiniz de benim oraya gelmelisiniz. Parti görevlilerine bir şey yapacaklarını sanmıyorum. Öyle konuşuyorlar ya bakma, bize ihti-

yaçları olacak. Alplere gider gezeriz. Yukarda dağlarda kıyak bir kulübem var benim.»

Nitribit kendi düşüncelerine dalmıştı. Başını omuz üstünden kısaca geri atıp, «Bizim öbür askerlere ne olduğunu sormalıydık ona ilkin,» dedi. «Ne yaptılar acaba onlara? Bırakacaktın bitirsin diyeceklerini.» Ve bir kahkaha attı.

Bent yürürken ıslıkla «Lili Marlene» i çalmaya başladı; yüzbaşı da ezgiyi mırıldanıyordu. «En sevdiğim şarkıydı bu benim,» dedi, hayatından memnun memnun, başını bir o yana bir bu yana sallıyarak. «Das war mein liebstes Lied.» Sonra başladı söylemeye:

«Unter der Laterne...»

Sağlarına düşen tepenin üstünde iki uçak göründü. Yere değercesine yakın uçup burunlarının dikine köye gidiyorlardı; ansızın geriye bir dönüş yaptılar, yamaca çullandılar. Çeyrek saat önce köyü mitralyöz ateşine tutan iki uçaktı bunlar.

Çayırın tam ortasında dar yolda yürüyen üç asker birden kaskatı kesilip yüzgeri ettiler; fakat orman çok uzaktaydı, yakında bir yerlerde de sığınmak için ne bir çalılık, ne bir ağaç altı vardı. Yüzbaşı yumruklarını sıkıp bayır yukarı koştu; başını omuzlarının içine çekmiş, gözleri dehşetten büyümüştü. Nitribit kendini yolun üstüne attı, otların başladığı yerde tostoparlak oldu; yüzünü toza gömdü, gözlerini sımsıkı yumdu, ve motorların hızla yaklaşan sesine kulak verdi. Bent gözucuyla uçaklara bakıp bayır aşağı seğirtti.

Yol yokuştu ve dümdüz gidiyordu. Uçaklar yamaca saldırdılar. Sonra nerdiyse yere çarpıp parçalanacaklardı, öyle geliyorlardı. Son anda kanatlarından alevler fışkırtarak yükseldiler.

Kurşunlar Nitribit'le kaçan yüzbaşının arasında ka-

lan dar alanı taradı, yerde açılan bir sıra ufak çukurdan göğe toz ağdı.

Nitribit yerinden bir sıçradı, sırtüstü düştü, sonra yüzükoyun dönüp yuvarlandı, yolun öbür kenarına savruldu; ordan yine yuvarlanıp geri geldi. Bir garip durgundu hali, ve pörsük. Yumrukları hâlâ sıkılı, kocaman açılmış gözleri donuk, ve bomboş, mavi göğe dikili... Yüzbaşı üç dört adım daha anca atabildi, birden o da bir dizi üstüne çöktü, olanca gücüyle kürek kemikleri üstüne binen korkunç ağırlığa dayanmaya çalıştı. İki eliyle birden öbür dizine dayandı, dayandı, ama yenemedi üstüne abanan gücü, ve yüzüstü tozun içine serildi.

Uçaklar tepenin üstünden uçup ilerde korunun ardında gözden kayboldular. Güneşin, üzerinde koskocaman, ateşli bir göz gibi parıldadığı gepgeniş çayırlık sessizliğe büründü.

Bent birden durdu, dönüp arkasına baktı. Elli metre kadar koştu. Yüreği güm güm atıyordu, dizleri bükülüyordu; yüzünden, boynundan oluk gibi ter akıyor, ağzı soluk almak için habire açılıp kapanıyordu. Gözleri ürkmüştü, ve asap gerginliğinden kıpkırmızıydı. Yüzbaşıyla Nitribit'i yolda serili görünce aklına gelen ilk düşünce yalnız kendisinin hayatta kaldığı oldu. Yaşıyordu, bir yerine bir şey olmamıştı. Sımsıcak bir mutluluk ürpertisi sardı vücudunu. Hemen sonra, «Fakat döner gelirler!» diye düşündü, düşe kalka koştu bayır aşağı. Yorgun yüreğiyle yarışa çıkmış gibi uçuyordu şimdi. Bir yandan da dişlerini gıcırdatıyordu. Koşarken titrek parmaklarıyla kemerini gevşetmeye, ceketini çıkarıp atmaya savaştı; yapamadı, gömleğinin yakasını yırttı, kasketini bir yana fırlatıp uzun adımlarla koştu. Bütün kanı başına sıçramış, kulakları çınlıyordu; yine de, bir güç ileri götürüyordu onu. Düşündüğü tek şey, kurtulmaktı. Kurtulmak, bayırda bıraktığı o ikisi gibi düşüp kalmamak yolda, güvene varmak. Tan-

rıyı ve Erika'yı düşündü, ve yanıp kül olan evini, öbürlerinin artık kendisine hiç konuk gelemiyecekleri Alplerdeki kulübesini düşündü. Dehşet içinde kalan beyni durmadan bir şeyi tekrarlıyordu: «Yalnız ben hayatta kaldım. Yalnız ben yaşıyorum, yalnız ben...»

Derken kafasındaki gümbürtüyü bir başka ses geldi bastırdı; daha yüksek, daha güçlü bir uğultu. Bent birden durdu, yüzünü ormana çevirdi.

Masmavi gökte bir uçak dosdoğru üzerine geliyordu. çavuşun göğsünde atan yüreği duracak gibi oldu. Ansızın içindeki sıcaklık geçmiş, sırsıklam giysiler içinde ayazda kalmışcasına bir soğuk sarmıştı herbir yanını. Uçak gelmek bilmiyordu. Bent orda durup vakit kaybedeceğine koşsa köye varmış olabileceğini düşündü, kızgınlık ve çaresizlikle doldu taştı yüreği. Tabancasını kılıfından çekti çıkardı, çılgınca bir öfkeyle, tepesine çullanan alıcı-kuşun üstüne boşalttı. Sonra tabancayı otların arasına atıp ellerini yüzüne kapattı.

İlk iki kurşun yerden bir tutam ot kopardıktan sonra birkaç adım önünde kalın ve sert bir deve dikeninin sapına çarptı.

Üçüncüsü kafatasını parçaladı.

⁂

Bölük ormanda bir kayranda ikindi güneşi altında yan gelmiş dinleniyordu. Çocuklar dalların altına uzanmışlardı; yalnız Standa otların arasında kocaman, yaralı bir kuş gibi zıplıyordu. Her adım atışta, sanki havalanmak istermişcesine kollarını iki yanında çırpıyor, miyop gözlerini kırpıştırıyordu.

«Vadinin dibinde ne olduğunu görebiliyor musun, babacığım?» diye sordu Kovanda'ya. Kovanda sırtını bir ağaca vermiş oturmuş, vadiye bakıyordu. Orda ufak bir

köyde bir avuç kulübe ürkek ürkek birbirine sokulmuştu.

«Avucumun içini görür gibi görüyorum,» dedi, ağzından bir ot sapı tükürüp. «Ne öğrenmek istiyorsun ki sen?»

«Ne?» dedi Standa, dalgın. Parmaklarını saçlarının arasından geçirdi. «Ha, Çek kırları mı orası acaba diye merak ettiydim. Yani, Almanya'dan farklı mı demek istiyorum?»

«Tabiî farklı,» dedi Kovanda. «Hem de nasıl! İstediğine bahse girebilirsin.»

«Peki ama nasıl farklı?» diye diretti Standa.

Kovanda ona gülümseyerek baktı. Gözünde gözlüklerin olaydı sen de görürdün nasıl farklı olduğunu. Ağaçlar, tepeler, yollar ve gökyüzü hep Almanya'dakinin aynı ama hepsi bir arada hepten değişik. Pek göremiyorsun değişikliği ama, yüreğin söylüyor sana değişik olduğunu, aslanım, yüreğin!»

Ötede bir ağacın gölgesinde Karel, Lipinski ile görüşmekteydi.

Lipinski, «Hava kararınca gider bir bakarım köye,» diyordu. «Nerde olduğumuzu pek bilmiyoruz, değil mi? Hattâ bilmeden hududu bile geçmiş olabiliriz.»

«Ben de seninle geliyorum,» dedi Karel. «Seni yalnız bırakmam.»

Lipinski gülümsedi: «Bana güvenin yok mu?»

«Saçmalama,» dedi Karel, kaşlarını çatarak. «Başına ne geleceğini bilemezsin ki!»

Fera otların üstünde güzelce istiflenmiş ordu ekmeklerinden ne kaldıysa çocuklar arasında payetti.

«Hepsi bu,» dedi. «Bunlar da bittikten sonra artık şu bizim kısrak gibi başlarız otlamaya.»

Kestiği kalın kalın dilimlere Jiri ince bir kat reçel sürüyordu. Kankırmızıydı reçelin rengi. Bir gurup çocuk da başlarına toplanmış onları seyrediyordu.

Gusta, «İyi oldu kurtulduk şu Prusya karavanasın-

dan,» dedi. «Yarın doğru dürüst Çek ekmeği yeriz. Daha bir hafta yol yürüyecek değiliz ya! Hele şu Standa'nın ayaklarına da bakın siz!»

Standa acı acı gülümsedi. «Boş ver, şimdi daha iyi,» dedi. «Daha olmazsa yürürüm. Oraya varmak için gerekirse yalın ayak giderim.»

Otto Vorac bir ağaca yaslanmıştı. Gözleri vadinin içinde dolaşıyordu. «Benim anlamadığım,» dedi, «bugüne kadar niçin tek bir askere rastgelmediğimiz. Ormanlar asker dolu olmalıydı gibi geliyor bana.»

«Ne işleri var burda? Birine rastlarsak, muhakkak yakında başkaları da var demektir.»

«Nasıl başkaları?»

«Ne bileyim ben? Onları kovalıyanlar, yani.»

«Amerikalılar mı?»

Cimbal omuz silkti. «Olabilir. Belki de Ruslardır ama, kimbilir?»

«Ruslar mı? Burda? Ne söylüyorsun sen yahu?»

«Ruslar olsa bence daha iyi,» dedi Cimbal. «Onlarla konuşması daha kolay. Jano burda olaydı ne sevinirdi ama! Nerde acaba şimdi?»

«Yani onlarla konuşamaz mısın demek istiyorsun? Kanalda çalışırken Ukraynalılarla bal gibi konuşup anlaşabiliyorduk ama, değil mi?»

Dinlenen gurupların arasında dolaşan Karel, «Karşındaki adama elini uzatabiliyor musun sen ona bak. Konuşmaya lüzum yok,» dedi.

«Acaba bundan sonra bir daha hiç Almanlara elimizi uzatabilecek miyiz, ben onu merak ediyorum?» dedi Cimbal.

«Deli olma!» diye bir ağacın ardından bir ses duyuldu. «Almanlara mı elini uzatacaksın? O kadar yaşamıyacaksın ki!»

«Niçin yahu?» dedi fundaların arasından uykulu bir

ses. «Onlar her zaman bizim komşumuz olacaklar, birlikte iş yapacaz onlarla.»

«Peki Sudet Almanları, onlar n'olacak peki?»

«Ha, onlar mı? Onlar tası tarağı toplayıp çekip gidecekler, hem de çabuk!»

O sırada birisi cebinden bir ağız muzikası çıkarıp çalmaya başladı.

«Nerde Yurdum?» diyen Çekoslovak millî marşının yumuşak ezgisi titrek titrek çıktı muzikanın ağzından. Çocuklar konuşmayı kestiler, elleri dizlerinde kenetli, yere bakıp usul usul mırıldandılar. Ezgi ana yurtlarından bunca ayrı kalmanın özlemiyle, bahar şafağının, gün batışının ardında akşam göğünün tertemiz güzelliğiyle çınlattı ortalığı.

Muzika, «Tatra dağları üstünde yıldırımlar çakıyor,» diye şakıdıkça çocukların gözleri ışıdı, yürekleri kabardı, gülümsediler.

Çalgı susunca Karel, «Eddy'nin muzikası değil mi bu?» diye sordu.

«Onun,» dedi Otto. «Bana verdi. Yeniden buluştuğumuzda geri verecem ona.» Sonra içi dopdolu ağır sırt çantasını yerden kaldırıp devam etti: «Jano'yu da bulmam gerekiyor. Burda ona vereceğim bir şey var,» diye gururla açıkladı. Çantayı açtı, içinden bir deste kâğıt çıkardı.

«Jano'nun notaları! Nerde buldun onları?»

«Kantinde piyanonun üstünde duruyorlardı,» diye sırıttı Otto. «Hiç birinizin aklına gelmedi, değil mi oraya bakmak?»

Hava kararıyordu. Karel konuşmaya dalan çocukları kendi hallerine bırakıp Kovanda'yı bulmaya gitti. «Babalık,» dedi ona, «ben Lipinski ile köye gidiyorum. Nerde olduğumuzu öğrenecez. Siz bizi bekleyin, çok geç kalmayız.»

«Eğer saçınızın kılına dokunurlarsa,» dedi Kovanda,

tehdit edercesine, «köylerini başlarına yıkarım, haberleri olsun! Ben öyle dedim de onlara.»

Hiç gürültü etmeden ormanın içinden yürüdüler. Gözcüler onları durdurunca Karel memnun memnun gülümsedi: «Siz gözlemeye devam edin çocuklar,» dedi; «dikkat edin baskına uğramıyalım.»

Dik yokuştan inip köye vardılar. Yolda kırk kadar kulübe sıralanmıştı; arka yüzleri bayıra bakıyordu. Hepsi de sessizdi, pencerelerde hiç ışık yoktu, bacalar tütmüyordu. Lipinski ile Karel sinsi sinsi yaklaştılar, köpekler de havlamadı.

Yolun sağ yanında ufak çatı katı pencereleri büyükçe bir tuğla yapı vardı. Altı basamakla çıkılan giriş kapısının üstünde geniş bir tabelâ asılmıştı. Tabelâda beyaz üzerine siyah harflerle «Gasthaus zum Kronprinz» (Veliaht Oteli) yazıyordu. Harfler öyle büyüktü ki, akşamın alaca karanlığında bile okuyabildiler yazıyı.

Lipinski tabanca kılıfını az yukarı çekip kapının tokmağına el attı. Kapı açıldı, Lipinski içeri girdi. Karel tabancasını cebine sokup ardından girdi.

Oda iki gaz lâmbasıyla aydınlanmıştı; lâmbalardan biri tulumbalı, oyma tahtadan tezgâhın üstünde duruyordu, öbürü cilâlı meşe kaplamaydı. Tavandan geyik boynuzlarından yapılma ağır bir avize sarkıyordu.

«Heil Hitler!» dedi, tezgâhın ardında duran yaşlı, kupkuru bir adam. Mutfağa açılan kapının ağzında oturmuş bir şişman kadın da, «Heil Hitler!» diye yankıladı onu.

Karel kapının yanında el oyması ağır bir iskemleye oturdu.

Lipinski elini kasketine götürüp selâm vererek, «İyi akşamlar,» dedi. «Bira içebilir miyiz?»

Kadın da adam da merakla Karel'e baktılar. «Bizim-

kiler için iyi biramız var,» dedi kadın, çatlak bir sesle. «Siz ikiniz de bizdenseniz, tabiî...»

Lipinski gülümsedi. «Amerikalılara mı benzettiniz yoksa bizi?» dedi.

Adam yutkundu: «Sizi demedik, sayın çavuş, ama ya ordaki o?» Elindeki pipoyla Karel'i gösterdi.

«Arbeitskolonne,» dedi Lipinski. «Yukarda tepelerdeyiz. Şimdi içelim şu biramızı, müsaade ederseniz.»

İhtiyar iki bardak yıkadı, tulumbanın ağzına dayadı. «Sizinkilerden iki assubay uğradı buraya dün gece,» dedi. «Bir haber var mı sizde?»

«Hiç bir şey bilmiyoruz,» dedi Lipinski. «Bizim birlik buraya daha bu sabah aktarıldı. Bir haftadır ne gazete, ne bira yüzü gördük. Haberler ne yolda ki?»

«Ruslar Berlin dolaylarına vardılar,» dedi kadın. Sesi ürkek ve kararsızdı. «Leipzig'e de vardılar. Amerikalılar Nuremberg'i işgal etmişler.»

Lipinski bardağını kaldırıp kana kana içti. Öbür bardağı alıp Karel'in oturduğu masaya götürdü. Sırtı tezgâha dönük, Karel'e bakıp sırıtarak, «Berlin düşmedi mi daha?» diye sordu.

«Um Gottes Willen, noch nicht,» dedi ihtiyar, şaşkın şaşkın. «Son saldırıya hazırlanıyorlar, yığınak yapıyorlar. Buraya da gelmeleri an meselesi. Bekliyoruz.»

«Bu yana Amerikalılar gelecek sanıyordum ben,» dedi Lipinski, gerisin geri tezgâha gelerek. «Biz onlardan kaçıyoruz da...»

İhtiyar kızgın kızgın homurdandı. «Amma da aptalmışsınız,» dedi. «Niçin onlara teslim olmadınız? Ruslar sizi el üstünde mi tutacaklar sandınız?»

Lipinski dirseklerini rahatça tezgâhın üstüne dayadı. «Ne fark var ki aralarında?» dedi. «Ha onlar olmuş, ha onlar... Der Krieg is so wie so aus. Savaş bitti nasıl olsa.»

Birahane sahibiyle karısı sustular; gözlerini tulumbaya dikip başlarını salladılar.

«Ne yazık ki öyle,» dedi kadın, sonunda. «Savaş bitti... neler gelecek başımıza acaba?»

«Size ne? Size niçin bir şey olsun?»

İhtiyar, Lipinski'ye bir bardak daha doldurdu, tezgâhın üstüne yaslandı, «Sen ne dersin, arkadaş?» dedi, usulca. «Ruslar bırakırlar mı bizi köyde kalalım? Hududun ötesine kovalamazlar mı? Şu birahaneyi kırk yıldır işletirim. Babamdan devraldım, evi de yapan babamdır. Bu köyde hep Almanlar yaşar. Bir kaç aile vardı, 38'de kaçtılar. Ömrümde tek kelime Çekçe öğrenmedim ben, çocuklarımı Alman gibi yetiştirdim. İki oğlum da SS'deydi. Biri Rusya'da öldü, öbürü esir düştü. Aslında Çeklere karşı değilim ben. İşim her zaman iyi gitmiştir ve ben hep Alman vatanseverlerini desteklemişimdir. Konrad Heinlein Karlovy Vary'den kaçarken bir gece burda kaldıydı. Aleyhimde hiç bir şey bulamazlar. Ben hep doğru olanı yapmışımdır.»

Lipinski tezgâhın üstünde küçük bir bira döküntüsünü parmaklayıp gülümsüyordu.

«Bazı söylentiler var,» diye bu kez kadın söze başladı, «sözde bütün Almanlar Almanya'ya geri gönderilecekmiş. Um Gottes Willen,» diye hıçkırmaya başladı birden, «o olursa ben mahvolurum. Burda doğdum büyüdüm, Almanya'da kimsem yok. Ömrümde gitmedim oraya. İnsanı böyle apar topar gönderebilirler mi dersin, ha?»

Lipinski acı acı gülümsedi. «E peki siz,» dedi, «siz burdaki Çek ailelerine iyi davrandınız mı bari?»

İhtiyar, tulumbaya bakmakta devam ediyordu. Yutkundu. «Buraya dönmeyecekler onlar, değil mi?» diye sordu. «Niçin gelsinler yani? Ben bir neden göremiyorum.»

«Eh, onlar da buralı değiller mi? Herhalde burda evleri barkları vardır. Herkes yurduna dönmek ister.»

Kadın sessiz sessiz ağlamaya başladı. Büyük, beyaz bir mendile gözyaşlarını silerek, «Ah, Rudi,» dedi, «ben sana dememiş miydim?» Ve tekrarladı durdu bu sözü.

İhtiyar bomboş gözlerle önüne bakıyordu.

«Hayatın fena geçmemiş,» dedi Lipinski ona. «Almanca konuşmuşsun istediğin gibi, çocuklarını Alman gibi yetiştirmişsin, daha ne istiyorsun? Bu topraklar öteden beri Çek topraklarıydı, ona rağmen bıraktılar sizi burda yaşayasınız. Hiç bir işinize karışmadılar. Ama siz gittiniz Henlein'lerin, Frank'ların peşine takıldınız. Niçin? Şimdi sizi burdan kovuyorlar diye Çekleri suçlayamazsınız. Öteden beri gitmek istediğiniz yere gidiyorsunuz işte.»

İhtiyar taş kesilmişti. Hızlı hızlı soluyordu. «Cehennemin dibine gideydiler,» dedi, kısık bir sesle. «Henlein'i de, Hitler'i de, hepsi! Henlein burda kaldığı gün keşke geberteydim herifi! Yok ama, ben tuttum nasıl ağırlıyacağımı bilemedim onu. Gittim elini öptüm. Biz Sudet Almanlarına yaptığı hizmetler için teşekkür ettim. Ne aptaldım ama!» Kollarını iki yana indirdi, alnını tezgâha çarptı, bardakları yere yuvarlayıp saçını başını yolmaya başladı.

Kadın hıçkırıklar arasında seslendi ona: «Rudi, Rudi, hör dach auf, yeter, yeter!»

Lipinski bardağında kalan birayı bitirdikten sonra elinin tersiyle ağzını sildi.

Elini kadına uzatıp, «Eh, biz gidelim artık,» dedi. «Hududa ne kadar var?»

«Ne hududu?» dedi kadın, hiç bir şey anlamadan.

Lipinski gülümsedi: «Eski Çekoslovak Cumhuriyeti hududu.»

Kadın çenesini avucunun içine dayadı. «Köyün üstündeki sırtta» dedi. Endişeli gözlerle ihtiyara bir bakış baktı. Adam bitkindi; dirseklerini tezgâha dayadı. Kadın dişlerini mendile geçirerek, «Aklını kaçıracak,» diye fısıldadı. «Aklını kaçırıp yakacak burasını! Dün gece o iki assubay

da aynı şeyleri söylediler ona. Preussen waren sie, Prusyalıymış onlar, anladınız mı? Alay ettiler bizimle. Almanya'ya bağlı olan milletler içinde en aptalı Sudet Almanlarıdır dediler. Bizi tıpkı Yahudiler ve Çingeneler gibi kurşuna dizip öldürmek gerekmiş ama... Almanya'da kimse bizi istemiyormuş orda. Çeklere ne kadar yabancıysak, Almanlara da o kadar yabancıymışız. E peki o halde? Niçin gelip aldattılar bizi o yalancı vaadleriyle?»

Kapıyı usulca kapattılar ve hiç konuşmadan köy yolundan aşağı yürüdüler. Yolun dibinde bir yerden bir köpeğin kısık havlaması duyuluyordu.

Bayırı tırmanırlarken Lipinski, «Valla ben üzülemiyorum bunların haline,,» dedi. «Tabiî mallarını mülklerini bırakıp gitmek güç olacak onlar için ama çaresiz. Onlar burda kaldıkça, ne burada ne Polonya'da barış ve huzur olur. Ben de,» diye gülümsedi, «niçin bunca yıl bu üniformayı giyip dolaştığımı kolay kolay izah edemiyeceğim herhalde. Kardeşim Stefan gibi ben de doğuya kaçabilirdim, ya da direniş hareketine katılabilirdim. Hattâ, belli olmaz, belki hapse bile atılırım ama hiç değilse yakınmıyacağım bundan. Hiç suçum yokmuş gibi kızıp köpürmiyeceğim.»

Bölük yeniden yola çıktığında vakit gece yarısını geçiyordu. En önde Karel ve Lipinski, onların ardında Kovanda gidiyordu; Kovanda kısrağın dizgininden tutmuş çekiyordu, kısrakta da Standa sallanıp duruyordu. Onların ardından çocuklar yürüyorlardı. Üçerli sıralarda. Altı gözcü daha ilerde önden gidiyorlardı. Gökyüzü açık ve yıldızlıydı, ve ağaçlar arasında tatlı bir meltem esiyor, karanlık yollara peşpeşine gölgeler ve solgun ayışığı serpiyordu.

⁂

Sabah saat beşte gözcüler, bölüğün ağır ağır tırmanmakta olduğu tepenin hemen ardında üç kişilik bir Alman

gözcü postası gördüklerini bildirdiler. Fera ile Otto Vorac rapor vermeye geldiler, öbür dört kişi Almanların olduğu yerin yakınında bir yerde gizlendiler. Bölük durdu; çocuklar heyecanla Karel'le Lipinski'nin kararını beklediler.

«Şimdi biraz şehrayin görecez,» diye Kovanda Standa'nın kulağına fısıldadı. «Ama sen merak etme. Sarıl kısrağın yelesine, yum gözlerini. Sen gözlerini açana kadar her şey bitmiş olacak.»

Lipinski'ye kalırsa nöbetçiler daha büyük bir birliğin ileri karakolu olmalıydılar; o takdirde birlik, büyük bir ihtimalle, düşmandan kaçmaktaydı. Gözcülerin gözcü postasına yaklaşabildikleri kadar yaklaşmalarını, kendilerini göstermemelerini teklif etti. Gerekirse saldırıp silâhlarını ellerinden alırlardı. En iyisi bölüğü adamların olduğu yere götürmekti. Ondan sonra ne yapılacağı, Almanların tutumuna bağlı olurdu.

«Beklemeye vaktimiz yok,» dedi Karel'e, yavaşça. «Uzun süre saklanamayız zaten. Ne de olsa ben geri çekilen bir iş bölüğüne kumanda eden assubayım. Rütbem de çavuş,» diye gülümseyerek ekledi.

Karel iki kişiye tabanca verdi, gözcüleri takviye etmek üzere Fera ve Otto'yla ileri gönderdi. Ondan sonra sıraları gözden geçirdi.

«Çabuk hareket etmemiz gerekebilir,» dedi çocuklara. «İş kızışırsa şimşek gibi davranmalıyız. Siz gözünüzü Lipinski'den ayırmayın, onu kollayın. Sonra vaktinden önce de kendimizi göstermemeliyiz.»

Gözcülere ileri varmaları için vakit ayırmak amacıyla yarım saat kadar beklediler. Sonra Lipinski bölüğün başına geçti, Almanca yürüyüş emri verdi.

Bölük tepeye çıkan dik yokuşu sessizce tırmandı. Güdük çam ağaçlarıyla kaplıydı orası. Tepeye yakın bir yerde bir açıklığı geçtikleri sırada Lipinski yolun elli metre kadar ötesinde nöbetçileri gördü. Askerler hemen ağaçla-

rın ardına atıldılar, koşarken otomatik silâhlarını omuzlarından aldılar.

Bölük tepenin sırtına vardıktan sonra daha hızlı yürümeye başladı. Tepenin doruğuyla nöbetçilerin saklandıkları yer arasında yarı yolda girdikleri ormanda ayak sesleri patır patırdı.

Bir ağacın arkasından bakan askerler, Lipinski'nin üniformasındaki başçavuş flapalarını görmüşlerdi; yola çıkıp bölüğe durması için işaret ettiler.

Lipinski yana çekildi, çocukları on adım kadar daha öne yürüttü, sonra dur emri verdi.

Askerlerden ikisi ön sıranın sağında, Karel, Jiri ve Cimbal'ın yanında duruyordu. Üçüncüsü soldaydı. Soldaki, Unteroffizier rütbeli olanı, otomatik silâhını öne tutup Lipinski'ye yanaştı. Üç adım öteden yarım yamalak bir selâm verdi. silâhını sol eline alırken dipçiği yere değecek kadar aşağı indirdi.

«Heil,» diye mırıldandı, dikkatle ve ilgiyle gözlerini bölüğün üniformaları üstünde gezdirerek. «Ja, was ist denn das?» (Nedir bunlar böyle?) diye sordu, ve başını salladı.

Askerlerin üçü de üstü yapraklarla kaplı çinko miğfer giymişlerdi; üniformalarının üstünde kamuflaj tulumları vardı. Omuzlarından gaz maskeleri, bellerinden büyük büyük tabancalar sarkıyordu.

«İş bölüğü,» dedi Lipinski, kısaca. «Amerikalıların önünden geri çekiliyoruz.»

Unteroffizier çinko miğferini geriye itip hor görüyle bir ıslık çaldı.

«Das ist ja toll,» dedi. «Aman ne mükemmel! Geri mi çekiliyorsunuz? Nereye bari?»

Lipinski omuzlarını silkti. «Ben de bilmiyorum,» diye gülümsedi. «Yolda bir askerî birliğe rastlarsak onlara katılırız.»

«Talihiniz varmış,» dedi elinde otomatik silâh olan asker. «Bizim birlik burdan yirmi dakikalık yolda, şu yönde,» diye batıda uzun bir sırtı gösterdi. «Bunlar asker mi burda?»

«Hayır,» dedi Lipinski, «yardımcı iş birlikleri.»

«Alman mı?» diye sordu adam, şüpheyle, düzenli sıraları gözden geçirip.

«Hayır,» dedi Lipinski. «Çek bunlar.»

«Ne?» Unteroffizier çenesini öne atıp somurttu. «Çekler demek bunlar, ha?»

«Genau so,» dedi Lipinski, «evet öyle.» Yan gözle Karel'e bir baktı.

«Niçin bu ayak takımını peşinde sürüyüp götürüyorsun?» dedi Unteroffizier. «Bir yerde bırakıp edemez miydin? Ruslar her an burda olabilirler. Şurda yolun altında göreceğimizi sanıyoruz onları.» Vadiyi gösterdi. «Bu tipler arkadan saldırırsa üstümüze sonra, görürsün!»

Lipinski adama biraz daha yanaştı. «Ben yalnızım,» diye fısıldadı. «Yolda üç adamımı kaybettim.»

«Ya,» dedi adam, miğferinden bir dal parçası koparıp ağzına sokarak. «Ondan kolay bir şey olamaz. Şimdi bunları burdan bizim birliğin oraya süreriz, sonra orda...»

Derken Lipinski'nin yumruğu çenesine indi. Asker sarhoş gibi sendeledi. Tüfeği bir taşa çarpıp çınladı. O anda Otto ile Fera bayırda çalıların arasından çıkıp beriye koştular, Karel'le Cimbal de otomatik silâhlı öbür iki askerin üzerine saldırdılar. Çocuklardan on kişi daha yardıma geldi. Göz açıp kapayana kadar askerlerin silâhları ellerinden alınmış, kendileri sırtüstü yola yatırılmıştı.

«Tanrım,» dedi Otto, soluk soluğa, «hayatım boyu acaba bir adamı tek vuruşta yere serebilir miyim diye merak ettiydim, hiç elime fırsat geçmediydi. Yaman değil miymişim ama, ha?»

Karel Lipinski'ye döndü, yerde serili duran askerleri

gösterip, «Söyle bunlara bizi Rusların olduğu yere götürsünler,» dedi. «Fakat Alman dostlarına yanaşmaya kalkıp etmesinler, yoksa kopası boyunlarını kırar mahvederiz, ona göre.»

Lipinski başını salladı, söylenenleri kelime kelime, olduğu gibi tekrarladı askerlere. Cimbal'la Otto ellerinde tabancalar, adamların başlarında bekliyorlardı. Lipinski otomatik silâhları yerden aldı, birini Karel'e verdi.

«Üçüncüsünü kim alacak?» diye sordu.

«Ben,» diye çabucak bağırdı Otto, «ben tabiî, başka kim olabilir ki?»

Lipinski silâhı uzattı ona; sonra hem ona hem de Karel'e otomatik bir silâhın nasıl kullanıldığını anlattı, kısaca. «Şimdilik ateş etmesini bilin, yeter,» dedi. Askerlerin şarjörlerini de topladı bir bir.

«Yaşasın!» dedi Otto, sevinç içinde. «Savaşın sonunu hep böyle düşündüydüm. Elimde otomatik silâh, koyun kafalıları kovalıyorum... Bu ufak oyuncağı eve götürebilir miyim acaba dersiniz?»

Kovanda Standa'nın yanına gidip yorgun kısrağın boynunu okşadı. «Yazık ama ineceksin hayvandan,» dedi. «Bir süre kendi gözcağızlarınla idare edeceksin. Bu boyla ve bu kafayla ta nerden görür vururlar seni, anlıyorsun ya?» dedi.

«Ne oluyor, ne var?» diye sordu Standa, güç belâ hayvanın sırtından inerek. «Geldiler mi?»

«Kimler geldi mi?»

«Şu gözcüler yahu.»

«Ha, onlar mı? Geldiler tabiî, burdalar. Seni soruyorlar, yürüyebiliyor mu birazcık olsun diyorlar.»

«Yürüyorum tabiî,» dedi Standa. «Çok daha iyiyim şimdi, pekâlâ yürüyebiliyorum. Nereye gidiyoruz.»

«Daha bilmiyoruz.»

«Sen yol göster bana.»

«N'apayım, elinden mi tutayım, boynuna dizgini mi bağlıyayım, sen söyle?»

Çinko miğferli askerler yolda durmuş, başlarında bekleyen Otto'ya yüz buruşturuyorlardı.

«Bu ne surat, canımın içleri?» dedi Otto. «Hadi uslu olun, söz dinleyin bakayım.»

Yalnız iki adamın yanyana yürüyebildiği dar bir yoldan vadiye doğru indiler. Bölük sıra oldu, çocuklar dikkatle, ve tetikte, yanlarına yönlerine bakındılar. Rusların beklendiği asfalt yol ta aşağıda göze görünüyordu.

Bayır sırtıyle vadi arasında yarı yolda bir dönemeçe vardılar, orda çok uzaktan gelen boğuk top sesleri çalındı kulaklarına; ama tepenin eteğine vardıklarında tek tek patlamalar artık açık seçik işitilir olmuştu. Önden giden Alman askerleri endişeli gözlerle çevrelerine bakındılar.

«Ruslar olduğunu söylemeniz gereksiz,» diye çıkıştı Otto onlara. «Siz Almanlar ölseniz bunun gibi ses çıkaramazsınız.»

Vadi tepeler arasından zigzag gidiyordu. Bölüğün yola indiği yerde bir S çizdi, batıya doğru sola sert bir dönüş yaptı. Orda koni biçiminde yüksek bir tepe görüşü kesiyordu. Tepenin yamaçları ta doruğuna dek çam ağaçlarıyla kaplıydı; en yukarda geniş bir açıklık vardı. Doğu yönünde vadi bölüğün yavaş yavaş indiği uzun dağ sırtlarını izliyordu. Vadinin dibinde orda burda ağaç kümeleri görünüyordu. Yol karşı yamaca sıkışmış, 150 metre kadar uzanıyordu. Bölüğün vadiye inmesi aşağı yukarı yarım saat sürdü. Vadinin içi top ateşi ve uzak motor seslerinin yankısıyla doluydu.

Kovanda, heyecanla, «Standa, işitebiliyor musun bu güzelim sesleri?» diye sordu. «Bilemezsin ne komik haldeyim. Bugüne kadar tepemizde duyduğumuz motor sesleri ölüm demekti, oysa bu şimdikiler hayat demek, aslanım,

hayat! Bugünün bizim için ne demek olduğunu biliyor musun sen? Namussuz savaşın, üç yıldır yaşadığımız boktan hayatın sonu demek bu. O araçlar yanımıza vardığında artık sığınacak delik aramıyacaz. Sevinçten deliriyorum desem inan, haberin olsun.»

Standa acı çeken bir ayağını öbürünün üstüne koydu. Gözlerinden yaşlar akıyordu. «Öfkemden ağlıyorum,» dedi, utangaç bir sesle, gözyaşlarını elinin tersiyle silerek. «Mutlu olmadığımdan değil de en çok şu boktan gözlerimle gözlüksüz bir şey göremediğimden. Allah kahretsin, yoldan geçen arabaları da, içindekileri de göremiyecem gitti!»

«Hey, savaş meclisini dağıtın da işinize bakın biraz bakalım,» diye seslendi Otto o sırada askerlere. «Yolu pekâlâ biliyorsunuz, bir numara yapmaya kalkayım demeyin, karışmam.»

Askerler açıklığa dalıp doğruca yola yöneldiler. Açıklık kırk metre kadar genişti, orda burda seyrek fundalar vardı. Askerler ellerini başlarının üstüne kaldırıp birbiri ardı sıra uzun adımlarla yürüyorlardı.

«Buraya bakın,» diye seslendi Otto, «bu da ne numarası şimdi böyle? Ben o kadar korkunç muyum ki böyle ellerini yukarı kaldırıyorlar yahu?»

Bölüğün başından giden çocuklar, Otto, Karel, Lipinski, Cimbal, Kovanda, Standa ve beş kişi daha, yoldan açıklığa çıktıkları sırada askerler açıklığın ortalarına kadar varmıştılar. Burada etraf çürümüş ot, taze sürgün ve sabah çiyi kokuyordu. Çocuklar açıklığın ortasına vardıklarında askerler yolun kenarındaki bir ufak korunun ilk ağaçlarına ulaşmışlardı. Tam o sırada sağdaki koni biçimi tepenin doruğundan bir ağır makineli ateşe başladı; kurşunlar açıklığı geçip otların arasına saplandılar.

«Yere yatın!» diye haykırdı Lipinski. Otto bir sendeler gibi oldu, ve Karel, Cimbal ve Kovanda ile birlikte ken-

dini yere attı. Kovanda Standa'yı da kendisiyle birlikte çökertti. Bölüğün geride kalan efradı tam o sırada açıklığa adım atıyorlardı, hemen gerisin geri ağaçların altına kaçtılar.

Karel, «Burda kalamayız, ağaçların oraya gitmeliyiz!» diye haykırdı.

İki büklüm koşup karşı yamaçtaki ağaçlara yetiştiler. Soluk soluğa kalmışlardı. Epey arkada kalan Otto ağaçların altına vardığında pek bitkindi; yere serildi kaldı. Ama hemen dirseklerinin üstünde doğruldu, otomatik silâhı kayışından çekip eline aldı. Faltaşı gibi açılmış, yaşlar içinde gözleriyle bir o yana bir bu yana baktı, silâhı yanağına dayadı ve tetiği çekti.

Karşı tepede öten makinelinin kısık sesine Otto'nun otomatik silâhının hızlı takırtısı karıştı. Asfalt yolun kenarında kamuflaj tulumlu iki asker yere yıkıldı, üçüncüsü başını geriye atıp kollarını öne uzatarak ayakta yalpa vurmaya başladı, sonunda tepetaklak hendeğe devrildi.

Şarjörler tükenince silâh Otto'nun elinden düştü.

«Tamam,» dedi Otto, kül gibi olan dudaklarında bitik bir gülümsemeyle, «Şimdi ben yalnız...»

Makineli tüfek açıklığa bir kurşun yağmuru yağdırdı; ağaçların sağlam gövdelerinde derin yaralar açıldı.

Otto yüzüstü yere yıkıldı. Elleri açılıp kapandı, titredi. Karel dizlerinin üstünde sürünerek onun yanına gitti, yanına uzanıp sırtüstü çevirdi onu. Ansızın ellerini geri çekti. Kan içindeydi elleri.

Araçların kısık motor sesleri, sanki ansızın açılan kapılardan vadiye girmişlercesine yükseliverdi. Kulakları sağır edici gök gürlemeleri yeri sarstı, yolun yamacındaki seyrek koruda birbirlerine sokulan çocukların başları üstünden top gülleleri uçtu. Ve hemen onun ardından koni biçimi tepenin doruğundan havaya kapkara toprak sütun-

ları fışkırdı. İki, üç, dört, birbiri ardı sıra... ve sonra tam ortada beşincisi.

Kovanda dizlerinin ve sol dirseğinin üstünde sürüne sürüne Karel'in yanına geldi. Artık işe yaramaz olan sağ kolunu da ardından sürüdü.

Motorların hâlâ yükselen uğultusunu bastırmak için avazı çıktığı kadar haykırıp, «Ne oluyor?» diye sordu. «Ne var?» Sol eliyle Karel'in omuzunu sıktı.

Tepedeki ağır makineli susmuştu. Top gülleleri koni biçimi tepenin yukarı yamaçlarıyla ormanın devrik ağaçlarını tarıyordu. Ormandan aşağı bayırlara koşuşan ufacık noktalar görülüyordu.

«Öldü,» dedi Karel, ve ayağa kalktı.

Standa otların arasında sürünerek, bağırmaktan korkarmış gibi yavaş sesle sesleniyordu onlara: «Kovanda, Kovanda, nerdesin? Allahaşkına, nerdesin yahu, gözüm hiç bir şey görmüyor!»

Kovanda ağır ağır doğruldu, Karel'in yanında durdu. Karel'in gözü Kovanda'nın sağ koluna ilişti, nasılsa. «Sen de mi?» dedi, gözlerini silerek.

Öbür çocuklar açıklıktan aşağı iniyorlardı. Dördü, kasığına bir kurşun yiyen Fritz'i taşıyordu.

Kovanda yüzünü buruşturdu. «Evet, ben de,» dedi. «Ama altı hafta alçıya kodun mu bir şeyi kalmaz. Yazık olan, sağ koluma olması. Allah kahretsin...»

Vadide, dönemecin yukarısında, yoldan çelik canavarlar geliyordu. Kulakları patlatırcasına bir uğultuyla yamaçların arasında koşturuyorlardı. Korunun ordan görünüyordu hepsi de. Çizik çizik içinde, toza bulanmış. Yağmur ve çamur, geçip geldikleri akıl almaz yolun bir haritasını çizmişti üzerlerinde. En önden gideni hiç aman vermeden ilerliyordu. Kamuflaj tulumları içinde yerde yatan

iki Alman askerinin ölüsünü çiğnedi geçti. Topunun namlusundan bir alev fışkırdı, yakında ağaçlar apansız patlamanın basıncı altında çatırdadılar.

«Tanklar!» diye haykırdı Cimbal. Sesi heyecandan çatlak çıktı. «Sovyet tankları!»

S O N

Bir avuç delikanlı

Zorla evlerinden alınıp Almanya'daki nazi çalışma kamplarına sürülen Çek delikanlılarının hikâyesi.

Çek gençliğinin İkinci Dünya Savaşı boyunca verdiği gerçek hürriyet mücadelesini en acı boyutlarıyla dile getiren roman..

Çağdaş Çek yazarlarının en önde gelenlerinden biri olan Karel Ptaçnik, bu sürükleyici eserinde kendi öz yaşantısını da dile getirmektedir.

Kapak resmi : Ayhan ERER

Gün Yayınları - Posta Kutusu 1119 İstanbul **F. 10 TL.**